

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

Spectrum

Seria monograficzna

PRAWO I EKONOMIA

TOM 1

REDAKCJA

KAROL ŁUKOMIAK

DIANA ŁUKOMIAK

MARTA CZERNECKI-WILCZYŃSKA

Spectrum

Seria monograficzna

Prawo i ekonomia

TOM I

Redakcja

KAROL ŁUKOMIAK

DIANA ŁUKOMIAK

MARTA CZERNECKI-WILCZYŃSKA

Spectrum
Spectrum
Spectrum
Spectrum
Spectrum

Spectrum
Seria monograficzna

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

PRAWO I EKONOMIA
TOM 1

REDAKCJA

KAROL ŁUKOMIAK

DIANA ŁUKOMIAK

MARTA CZERNECKI-WILCZYŃSKA

REDAKCJA
KAROL ŁUKOMIAK
DIANA ŁUKOMIAK
MARTA CZERNECKI-WILCZYŃSKA

RECENZENCI:
PROF. DR HAB. HANNA KNYSIAK-SUDYKA
DR HAB. INŻ. JOLANTA BIJAŃSKA, PROF. PŚ
DR HAB. MACIEJ SEROWANIEC, PROF. UMK
DR JANUSZ JAROSZYŃSKI
DR MAGDALENA PASZKO
DR RAFAŁ WASILEWSKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI
KAROL ŁUKOMIAK

© copyright by authors & ArchaeGraph

ISBN: 978-83-67959-57-5

Wersja elektroniczna dostępna na stronie internetowej wydawcy:
www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ, WRZESIEŃ 2024

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	7
ANALIZA PROBLEMU BEZROBOCIA W UJĘCIU EKONOMICZNYM	9
Wioleta Borodulin	
HIPERINFLACJA W ŚWIATOWEJ HISTORII GOSPODARCZEJ	25
Wioleta Borodulin	
SYSTEM GWARANTOWANIA DEPOZYTÓW W POLSCE I W EUROPIE - CHARAKTERYSTYKA PORÓWNAWCZA	41
Patrycja Szczepańska	
WOLNOŚĆ STAŁE OGRANICZANA, CZYLI O ZASADZIE SWOBODY GOSPODARCZEJ W RÓŻNYCH GAŁĘZIACH PRAWA	53
Bartosz Bogustawski, Paweł Chalcarz, Maciej Ktosiński	
ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA ZOBOWIĄZANIA WSPÓLNIKA WYSTĘPUJĄCEGO ZE SPÓŁKI CYWILNEJ	77
Tomasz Ślusarek	
STOSUNEK PRACY W SIDŁACH MOBBINGU I DISKRYMINACJI	95
Martyna Klaudia Weksler, Mariusz Natanael Weksler	
INTERES PRAWNY W PRAWIE ADMINISTRACYJNYM	117
Anna Madej	
ISTOTA SAMORZĄDU ZAWODOWEGO PROFESJI ZAUFANIA PUBLICZNEGO	155
Bogdan Tomczyk	
STATUS PRAWNY MŁODZIEŻOWYCH RAD PRZY JEDNOSTKACH POMOCNICZYCH GMINY ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM DZIELNIC MIASTA STOŁECZNEGO WARSZAWY	175
Oliwia Wyrzykowska, Jan Zapolski-Downar	
STOSOWANIE PRZEPISÓW KONSTYTUCJI RP W ORZECZNICTWIE SĄDÓW ADMINISTRACYJNYCH	191
Maciej Wojciechowski	

SZTUCZNA INTELIGENCJA JAKO „PROTEZA ROZUMU” PRAWNIKA: FILOZOFICZNA ANALIZA WIZJI PRAWA I PRAWNIKA W DOBIE SZTUCZNEJ INTELIGENCJI	207
Wojciech Kasprzyk	
WOLNOŚĆ OD GIER KOMPUTEROWYCH – KOLEJNA „DZIEDZINA” PRAW CZŁOWIEKA CZY MOŻE ICH OGRANICZENIE?	219
Jan Zapolski-Downar	
ANALIZA PRAWNOKARNA PRZESTĘPSTW POPEŁNIANYCH NA SZKODĘ	235
Jolanta Wesotowska	
UBEZWŁASNOWOLNIENIE: KONSEKWENCJE, KONTROWERSJE I ALTERNATYWY	249
Karolina Milli	
SEKSUALNOŚĆ MAŁŻONKÓW W ŚWIETLE PRAWA POLSKIEGO I KANONICZNEGO: ANALIZA NORM PRAWNYCH I ETYCZNYCH	267
Mateusz Subkowski	
KONSTITUCJA A RZECZYWISTOŚĆ – DYSKRYMINACJA OJCA W PRAWIE DO BYCIA RODZICEM	293
Piotr Pniewski	
UCZEŃ-DZIECKO. ROZWAŻANIA NAD PROBLEMATYKĄ PRAW UCZNIA	307
Filip Unitowski	
KONSTITUCJE OKTROJOWANE W HISTORII POLSKIEJ PAŃSTWOWOŚCI	315
Julia Rudowicz	
THE DEFINITION OF THE BASIC HUMAN RIGHTS	329
Anna Duma	

PRZEDMOWA

Monografia naukowa „Spectrum - seria monograficzna: Prawo i Ekonomia, tom 1” stanowi interdyscyplinarne podejście do zagadnień z pogranicza prawa i ekonomii, będąc owocem prac studentów, doktorantów oraz absolwentów polskich uczelni wyższych. Niniejsza publikacja ma na celu przybliżenie różnorodnych problemów współczesnego świata, które wymagają zarówno dogłębnej analizy prawniczej, jak i ekonomicznej. Interdyscyplinarność prezentowanej monografii wynika z głębokiego przekonania, że wiele współczesnych wyzwań, przed którymi stoją zarówno państwa, jak i społeczeństwa, wymaga podejścia, które nie ogranicza się do jednej dyscypliny naukowej. Tylko poprzez łączenie perspektyw można w pełni zrozumieć złożoność wybranych zagadnień.

W publikacji uwzględniono zarówno kwestie makroekonomiczne, jak i szczegółowe zagadnienia prawne, od bezrobocia, hiperinflacji, aż po skomplikowane regulacje dotyczące funkcjonowania spółek cywilnych czy roli Konstytucji RP w orzecznictwie sądów administracyjnych. Tak szerokie spektrum tematów wskazuje na konieczność całościowego i wielowymiarowego spojrzenia na kwestie prawniczo-ekonomiczne, co podkreśla interdyscyplinarność publikacji.

Pierwsze rozdziały poświęcone są analizie problematyki ekonomicznej. Praca nad zagadnieniem bezrobocia ukazuje jego wpływ na stabilność społeczno-ekonomiczną Polski od lat transformacji ustrojowej, uwypuklając kluczowe czynniki wpływające na występowanie tego zjawiska. Temat hiperinflacji natomiast przenosi nas na arenę międzynarodową, pokazując katastrofalne skutki niekontrolowanego wzrostu cen na przykładzie Węgier, Zimbabwe i Jugosławii. Autorzy tych artykułów starają się przedstawić wnioski z historii, które mogą posłużyć współczesnym ekonomiom jako ostrzeżenie.

Druga część monografii poświęcona jest zagadnieniom prawnym, które stanowią nieodłączny element rozwoju społeczno-gospodarczego. Rozdziały dotyczące systemu gwarantowania depozytów oraz wolności gospodarczej

analizują, w jaki sposób prawo może ograniczać lub wspierać działalność gospodarczą. Wskazują one na kluczową rolę, jaką prawo pełni w zapewnieniu bezpieczeństwa finansowego oraz swobody działalności przedsiębiorstw.

W ramach tej publikacji szczególną uwagę poświęcono również tematom z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego i karnego. Rozważania na temat odpowiedzialności współnika spółki cywilnej czy ochrony prawnej przed mobbingiem i dyskryminacją w pracy pokazują, jak istotne jest zapewnienie zgodności norm prawnych z rzeczywistością społeczną. Podobnie, artykuły dotyczące interesu prawnego oraz stosowania przepisów Konstytucji RP w orzecznictwie administracyjnym ukazują, w jaki sposób prawo może chronić obywatela, ale także jakie wyzwania stoją przed systemem prawnym.

Warto również zwrócić uwagę na zagadnienia dotyczące sztucznej inteligencji oraz gier komputerowych, które w ostatnich latach stają się coraz bardziej aktualne. W artykule na temat AI jako „protezy rozumu” prawników, autorzy podejmują próbę oceny wpływu nowoczesnych technologii na zawody prawnicze, wskazując zarówno na możliwości, jak i potencjalne zagrożenia. Z kolei rozdział dotyczący wolności od gier komputerowych w kontekście praw człowieka prowadzi do refleksji nad granicami regulacji prawnych w cyfrowym świecie.

Ostatnie rozdziały monografii poświęcone są bardziej kontrowersyjnym tematom, takim jak ubezwłasnowolnienie czy seksualność małżonków w świetle prawa polskiego i kanonicznego. Autorzy analizują te instytucje w kontekście ich wpływu na prawa jednostki oraz ich ewolucji w świetle współczesnych standardów ochrony praw człowieka.

Prezentowana monografia jest wyjątkowym zbiorem prac, które w sposób nowatorski i interdyscyplinarny podchodzą do zagadnień prawniczo-ekonomicznych. Stanowi ona cenny wkład w rozwój polskiej nauki, zachęcając do dalszych badań oraz dyskusji na temat złożoności i wzajemnych powiązań między prawem a ekonomią. Interdyscyplinarne podejście do tematyki ukazuje, że tylko poprzez połączenie różnych perspektyw można w pełni zrozumieć wyzwania, przed którymi stoi współczesne społeczeństwo.

ANALIZA PROBLEMU BEZROBOCIA W UJĘCIU EKONOMICZNYM

Abstrakt: Od czasów transformacji systemowej bezrobocie stanowi istotne wyzwanie dla Polski, negatywnie wpływając na stabilność ekonomiczną i społeczną kraju. Pomimo podejmowanych działań zjawisko to pozostaje jednym z kluczowych problemów, wymagającym skutecznych rozwiązań na różnych płaszczyznach życia społecznego i gospodarczego. Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy problematyki bezrobocia z perspektywy ekonomicznej. W artykule wskazano różnorodne aspekty tego zjawiska, w tym jego ekonomiczne przyczyny oraz skutki, a także przedstawiono rozwój bezrobocia w Polsce od roku 1990 do 2022. Poprzez spojrzenie na bezrobocie z ekonomicznego punktu widzenia zidentyfikowano kluczowe czynniki wpływające na jego występowanie oraz przedstawiono implikacje tego zjawiska dla funkcjonowania gospodarki jako całości.

Słowa kluczowe: bezrobocie, rynek pracy, popyt, podaż, ekonomia

WPROWADZENIE

Bezrobocie jako złożone zjawisko stanowi jeden z najważniejszych problemów współczesnej gospodarki nie tylko ze względu na jego bezpośrednie skutki społeczne, lecz także na powodowane ekonomiczne implikacje. Bezrobocie stanowi jedno z głównych wyzwań makroekonomicznych Polski, wpływając nie tylko na funkcjonowanie gospodarki jako całości, ale także na mikroekonomiczne aspekty życia jednostek oraz rodzin. Walka z tym zjawiskiem oraz łagodzenie jego negatywnych skutków odczuwalnych na poziomie ekonomicznym, społecznym i psychospołecznym stają się priorytetem dla wielu krajów.

¹ Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID: 0009-0008-7946-3011, wioleta.borodulin.mail@gmail.com.

W XXI wieku problematyka bezrobocia jest nieodłącznym problemem gospodarki rynkowej, wymagającą głębokiej analizy i podejmowania skutecznych działań przez organy państwowe. Warto podkreślić, że walka z bezrobociem nie ogranicza się jedynie do zmniejszenia liczby osób pozostających bez pracy, ale również do zapewnienia godziwych warunków zatrudnienia, podnoszenia jakości życia oraz stymulowania rozwoju gospodarczego. Z tego powodu strategie zarządzania zasobami ludzkimi i polityka gospodarcza powinny być holistyczne i skoncentrowane na długoterminowej równowadze społeczno-ekonomicznej.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy problematyki bezrobocia z perspektywy ekonomicznej. Analiza bezrobocia z ekonomicznego punktu widzenia jest kluczowa dla zrozumienia mechanizmów rynkowych oraz skutecznych strategii zarządzania zasobami ludzkimi i polityką gospodarczą kraju.

ISTOTA BEZROBOCIA W GOSPODARCE RYNKOWEJ

Od początku lat 90. XX wieku bezrobocie stało się jednym z najistotniejszych problemów polskiej gospodarki. Bezrobocie to zjawisko społeczne, w którym część populacji zdolnej do pracy i gotowej do jej podjęcia nie znajduje zatrudnienia. Taka sytuacja jest efektem niedostosowania podaży i popytu na rynku pracy.

Pełne zatrudnienie występuje, gdy każda osoba zdolna i chętna do pracy może znaleźć zatrudnienie w stosunkowo krótkim czasie zgodnie z normami prawa pracy. W Polsce ludność w wieku produkcyjnym obejmuje kobiety w wieku od 18 do 60 lat oraz mężczyzn w wieku od 18 do 65 lat. Nie wszystkie osoby zamieszkujące dany kraj mogą być uwzględnione w zasobach siły roboczej, ponieważ nie każdy wyraża chęć podjęcia pracy. Istnieje kategoria ludzi, którzy przez całe życie nie pracowali i określa się ich mianem biernych zawodowo².

Bezrobocie w ujęciu ekonomicznym to sytuacja na rynku pracy, w której czynnik produkcji jakim jest potencjał ludzkiej pracy nie jest w pełni wykorzystywany³.

Obecnie wyróżnia się cztery rodzaje bezrobocia, klasyfikując je na podstawie przyczyn ich powstawania⁴:

1. Bezrobocie frykcyjne – związane z przerwami w zatrudnieniu spowodowanymi poszukiwaniem nowej pracy lub zmianą miejsca zamieszkania.

² Ślusarczyk, Ślusarczyk 2011, s. 347.

³ Młonek 1994, s. 4.

⁴ Starega-Piasek 2011, s. 8.

Stan bezrobocia na poziomie frykcyjnym oznacza praktycznie pełną równowagę na rynku pracy.

2. Bezrobocie strukturalne – wynikające z przemian w gospodarce, prowadzące do niedopasowania umiejętności pracowników do potrzeb pracodawców.
3. Bezrobocie klasyczne – spowodowane celowym utrzymywaniem płac realnych powyżej poziomu równowagi określonego przez przecięcie się krzywych podaży i popytu na pracę.
4. Bezrobocie keynesowskie (cykliczne, koniunkturalne) – pojawiające się w wyniku spadku popytu globalnego oraz powolnego dostosowywania się płac i cen do nowej sytuacji.

W świetle powyższego podziału można wskazać dwa typy bezrobocia z perspektywy pracownika. Pierwszy to bezrobocie dobrowolne (naturalne), obejmujące bezrobocie frykcyjne, strukturalne i klasyczne. Natomiast drugi typ to bezrobocie przymusowe, którym charakteryzuje się bezrobocie koniunkturalne⁵.

Istotne jest także pojęcie stopy aktywności zawodowej, która stanowi odsetek ludności w wieku produkcyjnym, będącej czynną zawodowo. Współczynnik aktywności zawodowej to proporcja między liczbą osób aktywnych zawodowo, czyli pracujących lub szukających pracy, a całkowitą liczbą ludności w wieku produkcyjnym. Im wyższy ten wskaźnik, tym większa część populacji w wieku produkcyjnym jest zainteresowana pracą zawodową⁶.

Drugim kluczowym pojęciem jest stopa bezrobocia, która oznacza procentowy udział bezrobotnych (ogółem lub danej grupy) w liczbie ludności aktywnej zawodowo (ogółem lub danej grupy)⁷. Celem przybliżenia skali zjawiska bezrobocia w Polsce w tabeli 1 przedstawiono dynamikę stopy bezrobocia w roku od 1990 do 2022.

Tabela 1. Stopa bezrobocia w Polsce w latach 1990-2022 [stat.gov.pl]

Rok (grudzień)	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Stopa bezrobocia	6,5	12,2	14,3	16,4	16	14,9	13,2	10,3	10,4
Rok (grudzień)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007

⁵ Tamże.

⁶ Ślusarczyk, Ślusarczyk 2011, s. 347-348.

⁷ Główny Urząd Statystyczny 2008, s. 51, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2024,4,1.html> [dostęp: 29 maja 2024].

Stopa bezrobocia	13,1	15,1	17,5	20	20	19	17,6	14,8	11,2
Rok (grudzień)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Stopa bezrobocia	9,5	12,1	12,4	12,5	13,4	13,4	11,4	9,7	8,3
Rok (grudzień)	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023		
Stopa bezrobocia	6,6	5,8	5,3	6,3	5,4	5,2	5,1		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych stat.gov.pl

PRZYCZYNY I SKUTKI BEZROBOCIA

Bezrobocie jest jednym z najbardziej złożonych i wielowymiarowych problemów występujących w gospodarce. Istnieje wiele czynników, które mogą przyczynić się do jego wystąpienia i stałego utrzymywania się. Najczęściej są to⁸:

- niedostosowanie struktury podaży do popytu pracy zgłaszanego przez pracodawców;
- redukcja lub całkowity spadek produkcji określonych towarów lub usług z powodu
- niskiego zainteresowania ze strony klientów;
- procesy restrukturyzacyjne, które prowadzą do dyskryminacji i likwidacji pewnych gałęzi gospodarki;
- brak elastyczności i gotowości do zmiany miejsca pracy ze strony pracowników i osób bezrobotnych;
- brak postępu gospodarczego w określonych regionach kraju;
- brak aktywnej promocji dostępnych miejsc pracy przez agencje pośrednictwa pracy
- relokacja przedsiębiorstw lub instytucji, prowadząca do przeniesienia działalności do innych lokalizacji, miast lub województw;
- nadmierna obciążenia podatkowe nałożone na przedsiębiorców;
- niedopasowanie popytu na konkretne zawody na rynku pracy do oferowanych kierunków kształcenia w szkołach i uczelniach wyższych;
- automatyzacja procesów produkcyjnych, co skutkuje zastąpieniem części siły roboczej nowoczesnymi maszynami i technologiami;

⁸ Olak 2014, s. 142-143.

- niedostateczna ilość środków finansowych dostępnych dla instytucji mających za zadanie przeciwdziałanie bezrobociu, co utrudnia ograniczenie tego niekorzystnego zjawiska;
- upadek mniejszych przedsiębiorstw, szczególnie rodzinnych lub firm średniej wielkości;
- bierność ze strony podmiotów gospodarczych, które oczekują, że nowe zasady gospodarowania same się zlikwidują, umożliwiając powrót do wcześniejszego systemu;
- działania związków zawodowych, które zmierzają do utrzymania realnego poziomu zarobków pracowników oraz sprzeciw wobec ich obniżenia;
- brak motywacji pracowników do podnoszenia kwalifikacji, co może wynikać z różnych czynników, takich jak brak dostępu do odpowiedniej edukacji, poczucie braku perspektyw rozwoju zawodowego czy niskie zainteresowanie rozwijaniem umiejętności.

W literaturze ekonomicznej można również znaleźć modele, które starają się zidentyfikować przyczyny bezrobocia⁹:

1. Model ubytku kapitału ludzkiego - zakłada, że rozwój tego kapitału zależy od inwestycji w kształcenie, szkolenia i rozwój umiejętności. Kiedy nakłady te są niewystarczające nawet do utrzymania istniejących kwalifikacji, dochodzi do deprecjacji kapitału ludzkiego. To zjawisko może być spowodowane negatywnym szokiem popytu lub podaży, co prowadzi do wzrostu bezrobocia. W rezultacie procesy deprecjacji kapitału ludzkiego występują w różny sposób.
2. Modelu ubytku kapitału rzeczowego - kluczową rolę w utrzymaniu się wysokiego poziomu bezrobocia odgrywa deprecjacja kapitału rzeczowego. Zauważono, że istnieje czynnik, który ogranicza skalę zatrudnienia i utrzymuje bezrobocie na relatywnie wysokim poziomie. Kapitał rzeczowy stanowi endogeniczną wartość, zależną od stopnia jego wykorzystania. Ubytek tego kapitału ma trwałe skutki. Nawet po ustaniu negatywnego wstrząsu nie obserwuje się tendencji do wzrostu popytu, ponieważ bariera kapitału rzeczowego blokuje zwiększenie zatrudnienia i zmniejszenie bezrobocia.
3. Model "insider-outsider" - wykazujący istotne implikacje dla interpretacji bezrobocia, które wynikają z silnej pozycji "insiderów". Dzięki swej pozycji "outsiderzy" nie są w stanie zmniejszyć płac ani zwiększyć

⁹ Tamże.

zatrudnienia. Ten model tłumaczy kształtowanie się płac i zatrudnienia w firmach działających na tzw. pierwszym rynku pracy, gdzie pracownicy mają istotny wpływ na negocjacje płacowe. Jednakże istnieje inny czynnik, który ogranicza znaczenie tej teorii. Podkreślenie roli "insiderów" w kształtowaniu płac i zatrudnienia pomija znaczenie nowo powstałych firm. W nowych przedsiębiorstwach "insiderzy" nie mają tak silnej pozycji, a procesy kształtowania płac i zatrudnienia podlegają bardziej mechanizmom rynkowym.

Bezrobocie utrzymujące się przez długi czas nieuchronnie prowadzi do wykluczenia społecznego często skutkującego przymusową rezygnacją z wydatków w różnych obszarach życia, zwłaszcza w kulturze i edukacji. Taka sytuacja może doprowadzić do częściowego autowykluczenia, co z kolei zagraża poczuciu bezpieczeństwa nie tylko socjalnego, ale także społecznego¹⁰.

Bezrobocie niesie ze sobą wiele skutków wpływających na różne aspekty życia osób objętych tym zjawiskiem. Społeczno-ekonomiczne konsekwencje bezrobocia obejmują następujące procesy¹¹:

- Długotrwałe bezrobocie pogarsza sytuację materialną ludzi, obniżając standard życia w wyniku wyczerpania oszczędności zgromadzonych z pracy.
- Świadczenia socjalne dla bezrobotnych zapewniają jedynie skromne minimum egzystencji dla nich i ich rodzin, co wpływa na pogorszenie warunków mieszkaniowych (często konieczność zamiany mieszkania na mniejsze o gorszym standardzie), rezygnację z życia towarzyskiego i edukacji dzieci.
- Zasiłki dla bezrobotnych są przyznawane na określony czas, a im dłużej ktoś z nich korzysta, tym mniejsze ma szanse na znalezienie pracy. Pracodawcy często bardziej krytycznie oceniają długotrwałe bezrobotnych, uznając ich za mniej chętnych do pracy lub mniej kompetentnych.
- Przedłużające się bezrobocie pogarsza sytuację materialną i społeczną danej osoby oraz jej możliwości wyjścia z tego stanu.

Analizując skutki bezrobocia w aspekcie ekonomicznym należy wymienić mikroekonomiczne oraz makroekonomiczne koszty wynikające z bezrobocia. Podział ten umożliwia zrozumienie pełnego zakresu wpływu bezrobocia na

¹⁰ Karwacki, Błędowski 2020, s. 135.

¹¹ Dreła 2014, s. 90-91.

jednostki oraz na gospodarkę jako całości, co jest kluczowe dla formułowania skutecznych polityk i strategii zarządzania problemem bezrobocia.

Mikroekonomiczne koszty bezrobocia dotyczą problemów jednostki bezpośrednio dotkniętej brakiem pracy. Skutki utraty zatrudnienia są również rozpatrywane jako indywidualne koszty bezrobocia. Po utracie pracy dochód jednostki znacznie maleje, a nawet może całkowicie zaniknąć. Bezrobotna osoba znajduje się w trudnej sytuacji, która może również wpływać negatywnie na innych członków rodziny. Pomimo istnienia programów wsparcia takich jak zasiłki czy świadczenia dla bezrobotnych, które mają złagodzić spadek dochodu problem bezrobocia nadal pozostaje nierozwiązany. Programy te nie obejmują wszystkich osób dotkniętych brakiem zatrudnienia, a ich dostępność jest ograniczona w czasie¹².

Kolejnym aspektem, który należy wziąć pod uwagę jako koszt mikroekonomiczny bezrobocia jest deprecjacja kapitału ludzkiego. Następuje ona wraz ze wzrostem liczby osób pozostających bez pracy. W gospodarce opartej na zasadach rynkowych kapitał ludzki pełni kluczową rolę jako główne źródło innowacyjności i produktywności, który obejmuje wiedzę, umiejętności, doświadczenie i kwalifikacje pracowników. Sytuacja, w której kapitał ludzki maleje prowadzi do zastoju w rozwoju jednostki, gdyż przestaje ona zdobywać nowe umiejętności i poszerzać swoje kompetencje, co negatywnie wpływa na jej pozycję i atrakcyjność na rynku pracy. Długość bezrobocia ma istotne znaczenie, ponieważ im dłuższy jego okres tym bardziej kapitał ludzki traci na wartości. Z punktu widzenia przedsiębiorstw zdeprecjonowany kapitał ludzki staje się mniej atrakcyjny, ponieważ może wpłynąć na obniżenie stopy zwrotu z kapitału fizycznego¹³.

Makroekonomiczne koszty bezrobocia odnoszą się do ekonomicznych i społecznych konsekwencji jakie społeczeństwo ponosi w wyniku występowania masowego i długotrwałego bezrobocia. Można je podzielić na trzy główne kategorie: koszty utraconych możliwości, koszty fiskalne i koszty społeczne¹⁴.

Bezrobocie prowadzi do powstania luki w produkcie narodowym brutto (PNB), wynikającej z niedoskonałego wykorzystania zasobów ludzkich w gospodarce. Ta luka to różnica między potencjalnym PNB, który byłby osiągany przy pełnym zatrudnieniu, a faktycznym PNB przy obecnym poziomie bezrobocia; są to tzw. koszty utraconych możliwości. Niedostateczne wykorzystanie potencjału produkcyjnego w okresach bezrobocia może zwiększyć tempo inflacji, a długotrwałe bezrobocie przy wysokiej inflacji może prowadzić do stagnacji

¹² Firlej, Matras 2022, s. 4.

¹³ Tamże, s. 4-5.

¹⁴ Dreła 2014, s. 91.

ekonomicznej. Ponadto, luka PNB spowodowana bezrobociem wpływa negatywnie na efektywność funkcjonowania gospodarki oraz utrudnia osiągnięcie głównych celów gospodarczych. W długim okresie bezrobocie może zakłócić równowagę gospodarczą, prowadząc do dysproporcji strukturalnych i zagrażając integralności systemu gospodarczego¹⁵.

Fiskalne koszty bezrobocia to suma wydatków i utraty dochodów dla budżetów publicznych z powodu braku zatrudnienia. Gdy osoba jest bezrobotna, budżet traci potencjalne wpływy z podatków i składek, jakie ta osoba płaciłaby będąc zatrudnioną. Dodatkowo, budżety publiczne muszą ponosić wydatki na zasiłki i inne wsparcie dla bezrobotnych oraz pokrywać koszty związane z ubezpieczeniami społecznymi i podatkami pośrednimi. Koszty fiskalne są zatem istotnym wyzwaniem przy redukowaniu deficytów budżetowych¹⁶.

POLITYKA RYNKU PRACY W ZAKRESIE BEZROBOCIA

Polityka rynku pracy ma na celu realizację specyficznych celów związanych z zatrudnieniem. W wąskim ujęciu koncentruje się ona na rozwiązywaniu bieżących i średnioterminowych problemów strukturalnych oraz społecznych związanych z rynkiem pracy. Natomiast polityka zatrudnienia obejmuje wszystkie środki i działania państwa ukierunkowane na maksymalizację zatrudnienia i zwalczanie bezrobocia¹⁷.

Głównym celem polityki zatrudnienia jest osiągnięcie pełnego zatrudnienia, do czego może wykorzystywać narzędzia polityki pieniężno-finansowej i tym samym wpływać na ogólny popyt i podaż w gospodarce. Jest ona związana z keynesistowską strategią globalnego sterowania popytem i poziomem zatrudnienia, podczas gdy polityka rynku pracy pełni rolę uzupełniającą, łagodząc zakłócenia we wzroście gospodarczym oraz dostosowując strukturę podaży pracy do popytu na nią¹⁸.

Czynniki wpływające na rynek pracy (tabela 2) można podzielić na trzy główne grupy dotyczące¹⁹:

- podaży pracy,
- popytu na pracę,
- niedopasowań strukturalnych na rynku pracy i skuteczności funkcjonowania rynku pracy.

¹⁵ Tamże, s. 91-92.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Zajdel 2009, s. 429.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Kwiatkowski 2006, s. 9.

Tabela 2. Determinanty sytuacji na rynku pracy

Sytuacja na rynku pracy		
Podaż pracy	Popyt na pracę	Niedopasowania strukturalne i skuteczność funkcjonowania rynku pracy
Współczynnik aktywności zawodowej	Polityka państwa w zakresie rynku pracy	Wzrost gospodarczy i poziom produkcji
Ludność w wieku produkcyjnym	Skala zmian strukturalnych	Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne
Migracje	Elastyczność rynku pracy	Eksport netto

Źródło: Kwiatkowski 2006, s. 9.

Polityka rynku pracy skupia się na kilku kluczowych celach, które można określić w następujący sposób²⁰:

- cel zatrudnieniowy - ograniczenie bezrobocia poprzez tworzenie miejsc pracy;
- cel strukturalny - redukcja niedopasowań strukturalnych na rynku pracy takich jak braki w kwalifikacjach lub umiejętnościach;
- cel produkcyjny - zwiększenie produktywności siły roboczej poprzez szkolenia i rozwój umiejętności;
- cel socjalny - zapewnienie wsparcia socjalnego dla osób dotkniętych bezrobociem oraz integracja zawodowa dla tych, którzy mają trudności ze znalezieniem pracy.

Pierwsze trzy cele są realizowane poprzez aktywną politykę rynku pracy, natomiast czwarty cel obejmuje działania w ramach polityki pasywnej.

Każde państwo ma obowiązek zwalczania bezrobocia, zwłaszcza tego długotrwałego. Działania te obejmują metody zarówno aktywne, jak i pasywne. Metody aktywne to środki aktywizacji zawodowej, które mają na celu zaangażowanie bezrobotnych w rozwój ich kariery zawodowej. Z kolei metody pasywne, choć nie eliminują bezrobocia, mają na celu wspieranie bezrobotnych, głównie poprzez wsparcie finansowe i są traktowane jako forma pomocy społecznej²¹.

Do aktywnych metod walki z bezrobociem zaliczają się²²:

²⁰ Stasiak 2008, s. 32.

²¹ zpe.gov.pl

²² Dąbrowska 2023, s. 30.

- pośrednictwo pracy: urzędy pracy pomagają zarejestrowanym bezrobotnym znaleźć nową pracę poprzez określenie ich profilu i przedstawienie ofert pracy dostosowanych do ich kwalifikacji;
- staże: zarówno płatne, jak i bezpłatne pomagają bezrobotnym zdobyć nowe doświadczenie lub podnieść kwalifikacje zawodowe;
- kursy i szkolenia: organizowane lub dofinansowane przez urząd pracy, służą podnoszeniu kwalifikacji zawodowych bezrobotnych;
- - targi pracy: organizowane przez różne instytucje, kierowane głównie do młodych ludzi, pomagając im wybrać ścieżkę zawodową;
- - roboty publiczne: zatrudnianie długotrwale bezrobotnych o niskich kwalifikacjach w celu pokazania im korzyści z podjęcia pracy oraz zapewnienia źródła dochodu.

Pasywnymi formami walki z bezrobociem są²³ :

- dodatki aktywizacyjne: dodatkowe fundusze dla osób podejmujących nowe zatrudnienie po okresie bezrobocia;
- zasiłek dla bezrobotnych: wsparcie finansowe dla osób poszukujących pracy, spełniających określone warunki;
- świadczenia pieniężne dla bezrobotnych: są to np.: świadczenia dla osób opiekujących się osobą niesamodzielną lub dzieckiem;
- dofinansowania firm: mające na celu tworzenie nowych miejsc pracy;
- obniżenie wieku emerytalnego: mające na celu szybszą wymianę pokoleniową na rynku pracy.

Rynek pracy różni się od innych rynków tym, że w rzeczywistości składa się z wielu subrynków. Popyt na pracę na tych subrynkach jest skierowany wyłącznie do określonych grup ludzi różniących się pod względem wykształcenia, zawodu, lokalizacji pracy itp. Te charakterystyczne cechy konkretnego rynku pracy znacząco wpływają na szanse zatrudnienia²⁴ .

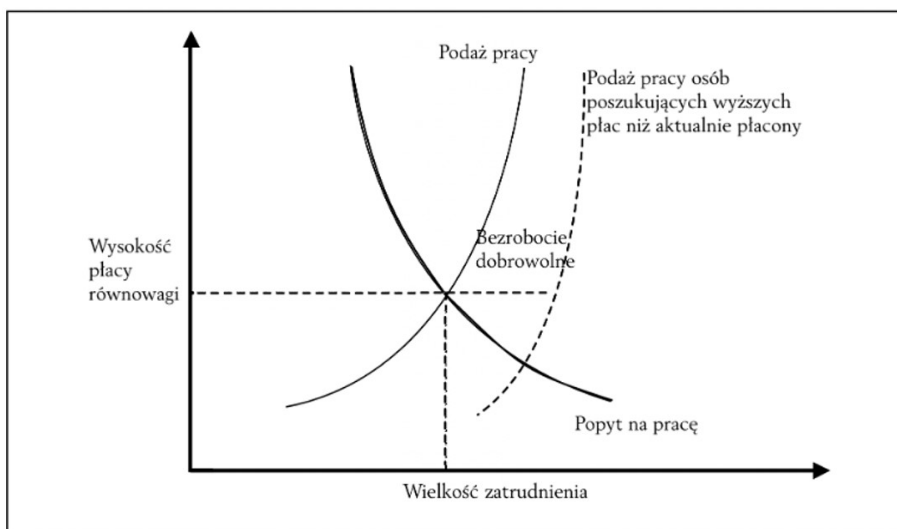
Pojęcie podaży pracy nie jest jednoznaczne. Na rynku pracy są osoby, które poszukują zatrudnienia, ale zgodziłyby się na pracę tylko przy znacznie wyższych wynagrodzeniach niż te obecnie oferowane. To prowadzi do powstawania bezrobocia, ponieważ oferty pracy zgodne z ich wymaganiami finansowymi nie są często dla nich dostępne. W ekonomii odróżnia się osoby, które są gotowe podjąć pracę za obecne stawki płac od tych, które nie podejmują zatrudnienia

²³ Tamże.

²⁴ Góra, Sztanderska 2006, s. 11.

z powodu poszukiwania lepiej płatnych stanowisk. Ta druga grupa jest określana jako dobrowolnie bezrobotni. Ich podaż pracy znana jako całkowita podaż pracy różni się od efektywnej podaży pracy, czyli podaży osób gotowych pracować za aktualnie obowiązujące stawki płac²⁵.

Podaż pracy zależy głównie od liczby osób w wieku produkcyjnym oraz od ich dochodów niezwiązanych z pracą²⁶. Na rynku pracy występuje równowaga (rys.1.), gdy popyt na pracę jest równy podaży. W takiej sytuacji występuje naturalne bezrobocie, które wynika z braku informacji o dostępnych miejscach pracy oraz pracownikach poszukujących zatrudnienia²⁷.

Rysunek 1. Równowaga na rynku pracy.
Źródło: Góra i Sztanderska 2006, s. 12.

Im więcej osób jest w wieku produkcyjnym i im mniej posiadają one alternatywnych źródeł dochodu, tym większa liczba z nich jest gotowa i chętna do podjęcia pracy. W takiej sytuacji krzywa podaży pracy przesuwa się w prawo. Natomiast gdy więcej osób wycofuje się z rynku pracy niż na niego wchodzi, linia podaży pracy przesuwa się w lewo²⁸.

Polityka rynku pracy przeciwdziałająca nierównowadze, jednak nie polega ona na tworzeniu miejsc pracy na tzw. pierwszym rynku pracy, który oferuje bardziej

²⁵ Tamże.

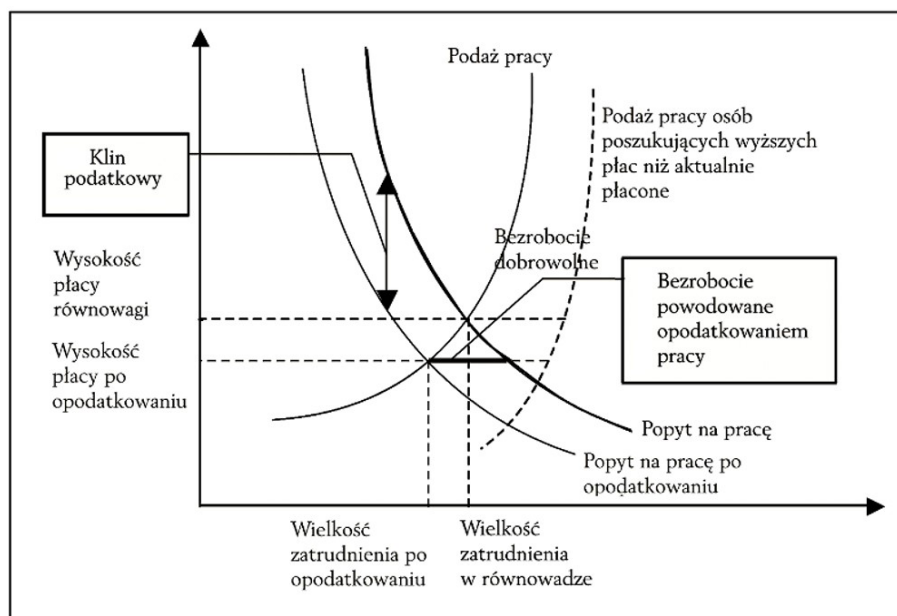
²⁶ Tamże, s. 12.

²⁷ Kwiatkowski 2002, s. 13.

²⁸ Góra, Sztanderska 2006, s. 12

stabilne i lepiej płatne zatrudnienie. Tego rodzaju miejsca pracy powstają dzięki prywatnym i publicznym inwestycjom o długoterminowym i kapitałochłonnym charakterze²⁹.

Analiza równowagi na rynku pracy uwzględnia również istotę klinu podatkowego (rys. 2), czyli całokształtu opodatkowania pracy obejmującego różnego rodzaju podatki, składki ubezpieczeniowe i inne opłaty związane z zatrudnieniem pracowników. Klin podatkowy powoduje różnice między oczekiwanymi przez poszukujących pracy płacami a płacami jakie są w stanie zapłacić pracodawcy za daną pracę. Ta dysproporcja między oczekiwaniami pracowników a możliwościami płacowymi pracodawców może prowadzić do luk w postaci bezrobocia. Na rynku pracy mogą się znajdować osoby gotowe podjąć pracę za określoną stawkę, którą pracodawcy są skłonni płacić za tę pracę, ale jednocześnie nie akceptują one niższych płac obciążonych podatkami. Z drugiej strony pracodawcy mogą nie zatrudniać tylu pracowników, ile byliby gotowi zatrudnić przy niższych kosztach pracy nieuwzględniających obciążeń podatkowych³⁰.

Rysunek 2. Klin podatkowy

Źródło: Góra i Sztanderska 2006, s. 17.

²⁹ Zajdel 2009, s. 429.

³⁰ Góra, Sztanderska 2006, s. 16.

Zmniejszenie zatrudnienia z powodu opodatkowania pracy jest większe, gdy popyt na pracę jest bardziej elastyczny względem kosztów pracy (czyli bardziej wrażliwy na zmiany kosztów pracy) oraz gdy podaź pracy jest bardziej elastyczna (czyli ludzie szybciej rezygnują z gorzej płatnych zajęć w odpowiedzi na obniżenie płac)³¹.

Opodatkowanie pracy najmocniej wpływa na zmniejszenie liczby ofert pracy w miejscach, gdzie łatwo zastąpić pracę bardziej zaawansowanymi technologiami, co częściej ma miejsce w przemyśle niż w usługach. Z tego powodu mimo stałego wzrostu produkcji przemysłowej udział pracujących w przemyśle w ogólnej liczbie pracowników znacznie maleje. Trudniej zaakceptować obniżenie płac netto spowodowane opodatkowaniem pracy w sytuacjach, gdy opłacalność zatrudnienia jest niska, ponieważ zarobki są niewysokie i stosunkowo łatwiej jest uzyskać dochody socjalne. Podatki nałożone na niskie wynagrodzenia obniżają je do poziomu, przy którym podejmowanie pracy staje się nieopłacalne. W takiej sytuacji bardziej opłaca się nie pracować i wspierać budżet domowy świadczeniami socjalnymi oraz dochodami z dorywczych prac³².

PODSUMOWANIE

Problematyka bezrobocia stanowi istotne wyzwanie dla współczesnych gospodarek, zarówno na poziomie makroekonomicznym, jak i mikroekonomicznym.

Jednym z kluczowych czynników wpływających na wysoki poziom bezrobocia w Polsce jest istotna dysproporcja pomiędzy kwalifikacjami zawodowymi dostępnymi na rynku pracy a faktycznym zapotrzebowaniem przedsiębiorstw. Wzrost zatrudnienia jest hamowany nie tylko przez niedostateczne dopasowanie umiejętności pracowników, ale także przez wysokie koszty pozapłacowe związane z zatrudnieniem, świadczenia społeczne zniechęcające pewną część społeczeństwa do podjęcia pracy oraz ograniczoną elastyczność w przepisach gospodarczych.

Dążenie do osiągnięcia równowagi na rynku pracy, podniesienie produktywności oraz zapewnienie godnych warunków zatrudnienia stają się niezbędnymi elementami tworzenia stabilnego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Wyzwaniem dla przyszłości pozostaje ciągłe doskonalenie polityki rynku pracy oraz adaptacja jej do zmieniających się warunków gospodarczych i społecznych tak, aby zapewnić wszystkim obywatelom uczestnictwo w procesach tworzenia dobrobytu

³¹ Tamże, s. 17.

³² Tamże.

Należy podkreślić, że teoria naturalnej stopy bezrobocia zakłada, iż nawet w warunkach równowagi rynkowej będzie istnieć pewien poziom bezrobocia określany jako bezrobocie naturalne. Z tego powodu społeczeństwo powinno mieć świadomość, że bezrobocie jest nieuniknionym zjawiskiem, które może być jedynie ograniczane przy wykorzystaniu odpowiednich do tego środków.

BIBLIOGRAFIA

Dąbrowska M.

2023 Bezrobocie w województwie mazowieckim – dynamika zmian w latach 1999–2022, Warszawa.

Drela K.

2014 Socjologia i inne nauki o pracy i bezrobociu – część I, „Zeszyty Naukowe Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu Firma i Rynek”, nr 1.

Firlej, K., A., Matras, M.

2022 Makroekonomiczne i mikroekonomiczne koszty i metody przeciwdziałania bezrobociu, „Problems of Economics and Law”, nr 7(1).

Góra M., Sztanderska U.

2006 Wprowadzenie do analizy lokalnego rynku pracy, Warszawa.

Główny Urząd Statystyczny

2008 Zasady metodyczne statystyki rynku pracy i wynagrodzeń, Warszawa.

Karwacki, A., Błądowski, P.

2020 Bezrobocie jako współczesna kwestia społeczna – wybrane aspekty socjologiczne i ekonomiczne, Warszawa.

Kwiatkowski E.

2002 Bezrobocie. Podstawy teoretyczne, Warszawa.

2006 Zatrudnienie w polskiej gospodarce w kontekście integracji z Unią Europejską, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica”, nr 201.

Mlonek K.

1994 Bezrobocie-pojęcia podstawowe, Rzeszów.

Olak A.

2014 Zjawisko bezrobocia a zagrożenie społeczne, Rzeszów.

Staręga-Piasek J.

2011 Bezrobocie i bezrobotni – pomoc społeczna – urzędy pracy. Raport wstępny, Warszawa.

Stasiak J.

2008 Polityka rynku pracy wobec bezrobocia w Polsce, „Acta Universitatis Lodzianis Folia Oeconomica”, nr 219.

Ślusarczyk B., Ślusarczyk S.

2011 Podstawy mikro- i makroekonomii, Lublin.

Toszevska W., Zdrojewski E.

2010 Analiza zmian rozmiarów bezrobocia w Polsce, Koszalin.

Zajdel M.

2009 Wybrane aspekty polityki państwa na rynku pracy, Rzeszów.

Źródła internetowe:

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2024,4,1.html> [dostęp: 29. 05. 2024].

zpe.gov.pl [dostęp: 29.05.2024].

ANALYSIS OF THE UNEMPLOYMENT PROBLEM IN ECONOMIC APPROACH

Abstract: Since the times of systemic transformation, unemployment has been a significant challenge for Poland, negatively affecting the economic and social stability of the country. Despite the actions taken, this phenomenon remains one of the key problems requiring effective solutions at various levels of social and economic life. The aim of this article is to analyze the issue of unemployment from an economic perspective. The article indicates various aspects of this phenomenon, including its economic causes and effects, and presents the development of unemployment in Poland from 1990 to 2022. By looking at unemployment from an economic point of view, key factors influencing its occurrence are identified and the implications of this phenomenon for functioning of the economy as a whole.

Keywords: unemployment, labor market, demand, supply, economics

HIPERINFLACJA W ŚWIATOWEJ HISTORII GOSPODARCZEJ

Abstrakt: Hiperinflacja stanowi ekstremalnie destrukcyjne zjawisko gospodarcze, mogące błyskawicznie doprowadzić do całkowitego załamania stabilności kraju. Artykuł przedstawia dynamikę hiperinflacji w światowej historii ekonomicznej, skupiając się na trzech najbardziej dotkniętych tym zjawiskiem krajach: Węgier, Zimbabwe i Jugosławii. W Zimbabwe polityczne niepokoje i nieudane reformy rolne oraz nacjonalizacja przemysłu doprowadziły do masowego drukowania pieniędzy, co spowodowało kolosalny spadek wartości waluty i wzrost cen do nieprawdopodobnych poziomów. Hiperinflacja na Węgrzech po II wojnie światowej była wynikiem wojennych zniszczeń i braku stabilności politycznej, który doprowadził kraj do chaosu gospodarczego. Natomiast w Jugosławii w latach 80. próby liberalizacji gospodarki i brak odpowiedniej kontroli monetarnej spowodowały niekontrolowany wzrost cen i zubożenie obywateli. Wnioski z tych historii są niezwykle istotne dla współczesnych gospodarek, podkreślając potrzebę stabilności, odpowiedzialności fiskalnej i ścisłej kontroli nad polityką pieniężną jako kluczowych elementów zapobiegania katastrofom inflacyjnym.

Słowa kluczowe: hiperinflacja, ekonomia, finanse.

WSTĘP

Inflacja jest procesem ciągłego wzrostu ogólnego poziomu cen dóbr i usług w gospodarce narodowej, powodującym stopniową utratę siły nabywczej pieniądza. Jest to zjawisko makroekonomiczne, które posiada szereg negatywnych konsekwencji dla gospodarki, takich jak zmniejszenie stabilności finansowej, wzrost kosztów życia oraz ograniczenie zdolności konsumpcyjnej konsumentów².

¹ Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID: 0009-0008-7946-3011, wioleta.borodulin.mail@gmail.com.

² Bańt i in. 2007, s. 86.

Dla polityki ekonomicznej istotnym wyzwaniem jest utrzymanie inflacji na poziomie, który nie zagraża stabilności gospodarczej. Wzrost cen, który jest zjawiskiem naturalnym w gospodarce staje się problematyczny, gdy jest zbyt szybki i nieprzewidywalny. W takim przypadku inflacja może prowadzić do destabilizacji finansowej, zmniejszenia realnych dochodów ludności oraz wzrostu kosztów życia³.

Wzrost inflacji powoduje stopniową utratę siły nabywczej pieniądza, co oznacza, że za tę samą ilość pieniędzy można kupić coraz mniej dóbr i usług. Banki centralne często reagują na ten proces zwiększając podaż pieniądza poprzez wprowadzanie w obieg dodatkowych banknotów lub nowych jednostek walutowych. W teorii większa ilość pieniądza w obiegu może wspierać wzrost gospodarczy poprzez zwiększenie dostępności kapitału do inwestycji i konsumpcji. Jednakże, jeśli wzrost podaży pieniądza nie jest zrównoważony przez wzrost produkcji i wartości dóbr i usług w gospodarce, może to skutkować dalszym wzrostem cen, czyli wzmocnieniem się zjawiska inflacji⁴.

ZJAWISKO INFLACJI W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

Inflacja występuje w różnych intensywnościach w zależności od wysokości stopy inflacji. Na tej podstawie można wyróżnić następujące jej rodzaje⁵:

- inflacja pełzająca, gdy stopa inflacji wynosi do 5 procent w skali roku;
- inflacja krocząca, przy stopie inflacji od 5 do 10 procent rocznie;
- inflacja galopująca, gdy inflacja wynosi od 10 do 50 procent;
- hiperinflacja, gdy stopa inflacji przekracza 50 procent.

Kryteria te są umowne i ustalone arbitralnie, a zakresy dla poszczególnych rodzajów inflacji mogą występować w różnej wysokości. Subiektywnie można stwierdzić, że inflacja pełzająca jest akceptowalna, inflacja krocząca zaczyna budzić niepokój, inflacja galopująca odbierana jest jako sytuacja niebezpieczna dla gospodarki, a hiperinflacja oznacza zjawisko wzrostu poziomu cen niemożliwe do opanowania. Pierwsze dwa rodzaje inflacji można uznać za nieszkodliwe, inflacja galopująca staje się problematyczna dla gospodarki, a hiperinflacja prowadzi do chaosu gospodarczego⁶.

³ Marczuk 2021, s. 15.

⁴ Tamże, s. 152.

⁵ Rybarski 2014, s. 53.

⁶ Tamże.

Przed XX wiekiem inflacja galopująca i hiperinflacja były rzadkością. W XX wieku, szczególnie po I wojnie światowej częstotliwość ich występowania wzrosła. Oba zjawiska charakteryzowały się szybkim wzrostem podaży pieniądza oraz cen dóbr i usług. Inflacja galopująca wynika zwykle z błędnej polityki gospodarczej, natomiast hiperinflacja jest zazwyczaj spowodowana wojną, wstrząsami politycznymi lub kryzysami, które utrudniają rządowi pobieranie podatków. Skutkuje to nagłym spadkiem dochodów podatkowych i jednoczesnymi próbami utrzymania wydatków na dotychczasowym poziomie. Występuje wówczas nagła ekspansja podaży pieniądza bez równoczesnego wzrostu produkcji dóbr i usług. Od lat dwudziestych XX wieku do pierwszej dekady XXI wieku miało miejsce pięć okresów hiperinflacji, które obejmowały łącznie 53 przypadki (tab. 1)⁷.

Tabela 1. Liczba przypadków hiperinflacji w gospodarce światowej w XX oraz XXI wieku.

Lata, w których zaobserwowano hiperinflację	Liczba odnotowanych wystąpień zjawiska hiperinflacji
WIEK XX	
Lata 20-ste	7
Lata 40-ste	7
Lata 80-te	7
Lata 90-te	31
WIEK XXI	
2007-2008	1
SUMA	53

Źródło: Rybarski 2014, s. 52.

Liczba państw doświadczających hiperinflacji w praktyce wyniosła 51, ponieważ w niektórych z nich wystąpiła ona więcej niż raz w ciągu analizowanego okresu, jak na przykład w Polsce. Około 85% przypadków przyjmowało dwu- lub trzycyfrowe stopy inflacji, chociaż zdarzały się rzadkie przypadki występowania cztero, pięcio, a nawet dziewięciocyfrowej inflacji. W trzech przypadkach miesięczna stopa inflacji osiągnęła historyczne poziomy, dochodząc do kilkuset milionów i kilkudziesięciu miliardów procent⁸.

W okresie hiperinflacji zauważalny był również gwałtowny wzrost ilości pieniądza w obiegu. W Niemczech ilość pieniądza osiągnęła poziom $7,32 \times 10^9$ marek, a na Węgrzech w 1946 roku sięgnęła aż $1,19 \times 10^{25}$ pengő. W miarę

⁷ Tamże, s. 52.

⁸ Tamże, s. 53.

tego rosły nominały banknotów, które przybierały coraz większe wartości⁹. W tabeli 2 przedstawiono kraje, które odnotowały najwyższą inflację w historii świata.

Tabela 2. Kraje z najwyższą inflacją w historii świata

Rok i miesiąc wystąpienia najwyższej inflacji	Kraj	Najwyższa odnotowana inflacja	Podwojenie cen co:
lipiec 1946	Węgry	41 900 000 000 000 000 000%	13,5 godziny
listopad 2008	Zimbabwe	79 600 000 000%	24,7 godziny
styczeń 1994	Jugosławia	313 000 000%	1,4 dnia
październik 1923	Niemcy	29 500%	3,7 dnia
listopad 1944	Grecja	11 300%	4,5 dnia

Źródło: (Rybarski 2014, s. 54)

W krajach doświadczających hiperinflacji ceny poszczególnych dóbr osiągały astronomiczne wartości. Za przykład może posłużyć sytuacja w Niemczech, gdzie cena 1 funta (0,5 kg) chleba, która wynosiła 1,20 marek w 1920 roku, wzrosła do 201 miliardów marek w listopadzie 1923 roku. Kurs dolara w Niemczech wzrósł z 4,2 marek w 1914 roku do 1 miliona marek w lipcu 1923 roku, a po kolejnych kilku miesiącach wyniósł 238 milionów marek. W Polsce cena jednego dolara wzrosła z 9 marek polskich w 1918 roku do 6.375.000 marek polskich na koniec roku 1923¹⁰.

WĘGRY - PRZYPADK NAJWIĘKSZEJ INFLACJI W HISTORII ŚWIATA

Węgry, będąc sojusznikiem Niemiec w czasie II wojny światowej do 1944 roku utrzymywały pewną niezależność od działań wojennych. Rządy węgierskie podejmowały próby nawiązania prywatnego porozumienia z aliantami, gdyż miały świadomość tego, że Niemcy zmierzają ku klęsce. Jednakże w 1944 roku Niemcy rozpoczęły okupację Węgier, obalając rząd admirała Miklósa Horthy'ego i wprowadzając na jego miejsce faszystów. W tym czasie Węgry stały się polem walk, które doprowadziły do ogromnych zniszczeń w kraju. Armia Czerwona i amerykańskie siły powietrzne zadały Węgom ciężkie straty w przemyśle, infrastrukturze i gospodarce. Połowa zdolności przemysłowej została całkowicie zniszczona, a 90% uległa uszkodzeniu. Produkcja kluczowych surowców, takich jak

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

węgiel i boksyt dramatycznie spadła. Infrastruktura transportowa została sparaliżowana, a wszystkie mosty na Dunaju w Budapeszcie zostały zniszczone. Koszty życia znacząco wzrosły jeszcze przed eskalacją działań wojennych, ale swoje apogeum osiągnęły po ich zakończeniu. Władze węgierskie wówczas borykały się z ogromnymi wyzwaniami finansowymi i odbudową zrujnowanej gospodarki¹¹.

W kwietniu 1945 roku ceny konsumpcyjne na Węgrzech wzrosły około czternaście i pół raza w porównaniu do poziomu z końca 1944 roku. Większość historyków uważa, że hiperinflacja rozpoczęła się później - latem tego samego roku, gdy ceny systematycznie wzrastały o co najmniej 50% miesięcznie, co jest typową definicją hiperinflacji. Po gwałtownym wzroście cen na początku 1945 roku nastąpił krótki okres stabilności, a ceny wydawały się być względnie stałe. Jednak ta stabilność nie rozwiązała podstawowych problemów gospodarczych wynikających z szoku wojennego. Stabilność cen przy praktycznie niezmiennym poziomie podaży pieniądza sygnalizowała brak wzrostu produkcji dóbr i usług. Bez wzrostu produkcji stabilność cen była niepewna. Niektórzy urzędnicy rządowi obawiali się, że bez interwencji mającej na celu pobudzenie gospodarki niepokoje gospodarcze mogą narastać. Zniszczenia kapitału narodowego i inflacja stanowiły poważne wyzwanie, na które tymczasowa stabilizacja cen nie miała skutecznego rozwiązania¹².

Podczas II wojny światowej na Węgrzech inflacja nie była znacząca. Jednak w końcowym okresie wojny sytuacja uległa zmianie, gdy Węgry zdecydowanie zwiększyły ilość pieniądza w obiegu na skutek otrzymanej od Związku Radzieckiego pożyczki o łącznej wartości 850 milionów pengő w 1945 roku. Dodatkowo w tym samym roku wznowiono działalność mennicy państwowej. Inflacja zaczęła dynamicznie przybierać na sile, co skutkowało wprowadzeniem banknotów o nominacjach 1000 pengő oraz lawinowym wzrostem cen towarów. W ciągu jednego miesiąca, od sierpnia 1945 do lipca 1946 roku, ceny wzrosły średnio o 19 tysięcy procent. Tempo wzrostu cen było nieprawdopodobne, a w lipcu 1946 roku ceny potroiły się dosłownie z dnia na dzień. W tym samym miesiącu poziom inflacji osiągnął prawie 42 tryliony procent. Ceny podwajały się w przeciągu zaledwie 14 godzin. Wobec pogarszającej się sytuacji gospodarczej i rosnącej ilości pieniądza, którego wartość szybko malała węgierski rząd zdecydował się wyemitować banknot o wartości 100 trylionów pengő, czyli równowartości 100 000 000 000 000 000 000 pengő¹³.

¹¹ Grossman, Horváth 2000, s. 408.

¹² Tamże, s. 409.

¹³ Szczesna 2011, s. 132.

Po zakończeniu przez Węgry działań wojennych przeciwko aliantom i podpisaniu rozejmu 20 stycznia 1945 roku, kraj zobowiązał się do uregulowania wyznaczonych w wysokości 300 milionów dolarów reparacji wojennych. Z tej sumy 200 milionów dolarów miało trafić do Związku Radzieckiego, 70 milionów dolarów do Jugosławii, a 30 milionów dolarów do Czechosłowacji. Węgry zobowiązały się dostarczyć Związkowi Radzieckiemu towary o wartości 33 milionów dolarów, bez uwzględnienia kosztów ich przygotowania i transportu. W przypadku opóźnienia w realizacji płatności przewidziano nałożenie kary odsetkowej w wysokości 5 procent miesięcznie. Dodatkowo Węgry zobowiązane były pokryć pełne koszty przejazdu radzieckiej armii przez ich terytorium w drodze do Niemiec i z powrotem¹⁴.

Przed największą inflacją w historii Węgry notowały istotny deficyt budżetowy. Dla przykładu, w lipcu 1945 roku wydatki rządu wyniosły 3403 miliony pengő, podczas gdy dochody wyniosły zaledwie 231 milionów pengő. Oznacza to, że przychody państwa w tym miesiącu nie były w stanie pokryć nawet 7 procent wydatków rządu. Różnicę tę pokryto poprzez emisję bonów skarbowych, które odkupywał głównie tamtejszy bank centralny¹⁵. Wydatki i dochody budżetu węgierskiego w okresie od lipca 1945 r. do maja 1946 r. przedstawiono w tabeli 3.

W czasie hiperinflacji na Węgrzech sytuacja gospodarcza kraju znacząco się pogorszyła. Rząd wprowadził pengő podatkowe jako środek ochrony przed utratą wartości pieniądza przez obywateli wskutek regulowania podatku inflacyjnego. Pengő podatkowe było formą waluty, której wartość była związana z inflacją, co miało na celu zapobieżenie deprecjacji pieniądza zanim podatnicy mieli możliwość jego uiszczenia. Dodatkowo, władze zdecydowały, aby otworzyć konta oszczędnościowe denominowane w pengő podatkowym, co jeszcze bardziej zwiększyło podaż pieniądza na rynku. W efekcie tego posunięcia inflacja w kraju nabrała tempa, a ceny towarów lawinowo rosły. W ciągu zaledwie 13 miesięcy wskaźnik cen wzrósł o nieprawdopodobne 3×10^{25} , co oznacza, że wartość pieniądza szybko traciła na znaczeniu. Najwyższa miesięczna stopa inflacji sięgnęła $4,2 \times 10^{16}$, co jest jednym z najwyższych odnotowanych wskaźników inflacyjnych w historii¹⁶.

¹⁴ Bomberger, Makinen 1983, s. 804.

¹⁵ Suraj 2024

¹⁶ Bomberger, Makinen 1983, s. 808-811.

Tabela 3. Saldo budżetu Węgier w okresie od lipca 1945 do maja 1946 roku.

1945 (mln pengő)			
	Dochody	Wydatki	Saldo budżetu
Lipiec	231	3403	-3172
Sierpień	749	9006	-8257
Wrzesień	1210	16559	-15349
Październik	3222	56589	-53367
Listopad	17973	271857	-253884
Grudzień	53047	744916	-691869
1946 (mln pengő)			
	Dochody	Wydatki	Saldo budżetu
Styczeń	0,169	1,911	-1,742
Luty	0,68	4,7	-4,02
Marzec	4,35	33,5	-29,15
Kwiecień	43,8	448	-404,2
Maj	4700	63900	-59200

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Bomberger i Makinen 1983, s. 805).

Przez brak zaufania do obowiązującej waluty, na prowincjach powrócono do handlu wymiennego. Celem rozwiązania tego problemu węgierska Rada Ministrów 21 maja 1946 roku zaakceptowała projekt ustawy w sprawie stabilizacji wartości pieniądza. Denominacja waluty miała miejsce 29 lipca 1946 roku, zastępując dotychczasowego pengő nową walutą - forintem. Nowa waluta była równoważna 400 kwadrylionom pengő. Podjęte wysiłki przyczyniały się stopniowo do odbudowy gospodarki, kończąc jednocześnie okres największej inflacji w historii gospodarczej świata¹⁷.

Węgrom udało się całkowicie wyeliminować deficyt budżetowy, a od sierpnia do grudnia 1946 roku ceny wzrosły jedynie o 6 procent. Jednakże w czerwcu 1947 roku komuniści przeprowadzili zamach stanu i rozpoczęli proces upaństwowienia gospodarki. W efekcie spontaniczny porządek rynkowy ustąpił miejsca centralnemu planowaniu¹⁸.

¹⁷ Szczesna 2011, s. 132.

¹⁸ Suraj 2024.

ZIMBABWE - HIPERINFLACJA XXI WIEKU

Zimbabwe, dawniej znane jako Rodezja dzięki swoim żyznym glebom sprzyjającym produkcji różnorodnych produktów rolnych pełniło istotną rolę na światowym rynku żywności. Jednakże militarne zaangażowanie i nadmierne wydatki spowodowały ogromne deficyty, a przymusowe przejmowanie prywatnych farm doprowadziło do załamania praktycznie całego sektora rolniczego. W najgorszym okresie gospodarczej katastrofy Zimbabwe wpadło w fazę hiperinflacji, co skutkowało faktyczną dolaryzacją gospodarki, oficjalnie uznaną przez ministra finansów w 2009 roku¹⁹.

Kryzys w Zimbabwe ma swoje korzenie w walce o niepodległość toczonej w latach 70., znanej jako Druga Chimurenga, która zakończyła się proklamacją niepodległości 18 kwietnia 1980 roku. Prezydent Mugabe wielokrotnie nawiązywał do współczesnych wydarzeń w kraju, określając je jako Trzecią Chimurengę – ostatni etap walki z "neokolonializmem". W tym samym czasie przeprowadzono reformę rolną, która polegała na wywłaszczeniu większości komercyjnych farm od głównie białych właścicieli i przekazaniu ich nieposiadającej ziemi większości czarnoskórej²⁰. W 1997 roku rząd uruchomił program odszkodowań dla weteranów walczących o niepodległość, który miał objąć 6000 osób i stanowić równowartość 3% PKB, czego nie uwzględniono w budżecie. Bank Światowy zawiesił kredytowanie Zimbabwe do czasu stabilizacji sytuacji, co postawiło rząd Mugabe w trudnym położeniu²¹.

Na początku 2000 roku, weterani wojenni, zachęceni rządowymi obietnicami i brakiem reakcji ze strony aparatu bezpieczeństwa atakowali i przejmowali setki farm należących do białych rolników. Te wydarzenia w połączeniu z działaniami rządu w zakresie polityki fiskalnej i monetarnej były jedną z przyczyn szybkiego wzrostu inflacji²².

Nacjonalizacja komercyjnych farm należących do białych osadników na przełomie nowego tysiąclecia okazała się katastrofalnym posunięciem w polityce gospodarczej rządu Mugabe. Zagranicznych inwestorzy wycofali się z kraju, co nasiliło kryzys, spowodowało załamanie się rynku i wyczerpanie rezerw walutowych Zimbabwe. Rząd próbował pokryć swoje wydatki poprzez podwyższenie podatków, co jedynie pogorszyło sytuację i zwiększyło niezadowolenie społeczne.

¹⁹ Coomer, Gstraunthaler 2011, s. 312.

²⁰ Tamże.

²¹ Kubaty 2023.

²² Coomer, Gstraunthaler 2011, s. 312.

W tym czasie inflacja sięgała już 70%²³.

W kolejnych latach inflacja w Zimbabwe dramatycznie wzrastała. Mimo ostrzeżeń przed nadchodzącą hiperinflacją, Mugabe kontynuował politykę nacjonalizacji prywatnych majątków i represji wobec swoich przeciwników. Państwo nie miało środków na rekompensaty, więc dobra były przejmowane siłą, a Mugabe na zajmowanych terenach lokował partyzantów. Dodatkowo wprowadzono programy socjalne, które pogorszyły sytuację finansową kraju. Zimbabwe zaczęło drukować więcej pieniędzy, co spowodowało hiperinflację i dramatyczny spadek wartości waluty. Ludzie musieli nosić ogromne ilości pieniędzy na codzienne zakupy²⁴.

W 2008 roku inflacja zaczęła przyjmować niewyobrażalne poziomy a wartość lokalnej waluty była na tyle niska, że rząd Zimbabwe wprowadził banknoty o najwyższym w historii nominale – tryliona dolarów zimbabwejskich. Najwyższa odnotowana miesięczna stopa inflacji wynosiła 79.000.000.000%, natomiast ceny podwajały się średnio co 25 godzin. W listopadzie 2008 roku hiperinflacja doprowadziła do zrezygnowania z dolara Zimbabwe, co spowodowało *de facto* przejście na dolaryzację gospodarki²⁵.

W styczniu 2009 roku rząd Zimbabwe oficjalnie wprowadził dolara amerykańskiego jako walutę krajową, dołączając tym samym do takich państw jak Salwador i Ekwador oraz uzależniając krajową podaż pieniądza od Stanów Zjednoczonych Ameryki. Celem dolaryzacji było narzucenie kontroli na rządowe wydatki i redukcja deficytów budżetowych. Jednak z powodu katastrofального zarządzania gospodarką brakowało chętnych do udzielania pożyczek rządowi Zimbabwe. Od tego czasu dominującą walutą stał się dolar amerykański, z którym związane były główne transakcje bankowe, płatności podatkowe oraz większość operacji gospodarczych. System ten przyniósł korzyści, takie jak ożywienie gospodarki i większą przejrzystość finansową, ale też stwarzał wyzwania, takie jak niedobory drobnych nominałów dolarów amerykańskich i obawy o suwerenność monetarną²⁶. W tabeli 4 przedstawiono główne zalety oraz wady dolaryzacji gospodarki.

²³ Kubaty 2023.

²⁴ Tamże.

²⁵ Richardson 2018.

²⁶ Tamże.

Tabela 4. Wady i zalety procesu dolaryzacji

Zalety	Wady
Eliminacja ryzyka przyszłych kursów walutowych	Utrata zysków z emisji krajowej waluty
Wzmocnienie znaczenia insyтуtucji polityki fisklanej	Wysokie koszty przystosowania
Obniżenie kosztów transakcji międzynarodowych z krajem, którego waluta została przyjęta	Zależność od polityki gospodarczej innego kraju

Źródło: opracowanie własne na podstawie Karmarenko 2010, s. 12-13.

Okres względnej stabilizacji zakończył się w 2019 roku wraz z ogłoszeniem planu powrotu do dolara zimbabweńskiego i zaprzestania używania obcych walut. Decyzja ta spowodowała gwałtowny wzrost ogólnego poziomu cen: inflacja w 2019 roku wyniosła 175%, a na wiosnę 2020 roku wzrosła do 500%, aż osiągnąjąc 750% w czerwcu 2020 roku²⁷.

WPŁYW HIPERINFLACJI NA GOSPODARKĘ JUGOSŁAWII

W okresie 1961-1970 średnia roczna stopa inflacji w Jugosławii mierzona jako wzrost cen detalicznych wyniosła 10,6%. W latach 70. wskaźnik ten wzrósł do 18,8%, co przewyższało średnie poziomy inflacji w większości krajów europejskich²⁸.

W drugiej połowie lat 70. Jugosławia podjęła kilka kluczowych działań gospodarczych, które miały istotny wpływ na późniejszy rozwój inflacji. Po pierwsze, decyzja z 1975 roku o przyspieszeniu rozwoju technologicznego poprzez znaczne zwiększenie inwestycji i importu maszyn i urządzeń miała na celu poprawę zaopatrzenia rynku krajowego kosztem konsumpcji prywatnej. Wzrosły udziały inwestycji i importu w gospodarce, co skutkowało zwiększeniem zagranicznego zadłużenia kraju. Po drugie, światowy kryzys energetyczny, a szczególnie drastyczny wzrost cen ropy naftowej w latach 1973-1974 i 1979-1980, zwiększył popyt na importowaną ropę i jej pochodne, co skutecznie pogorszyło bilans handlowy i zewnętrzne zadłużenie Jugosławii. Brak odpowiednich dostosowań strukturalnych w gospodarce i rosące zapotrzebowanie na kredyty zagraniczne przy jednoczesnym pogorszeniu sytuacji na światowych rynkach kredytowych

²⁷ Kubaty A. 2023.

²⁸ Kołodko i in. 1991, s. 33.

doprowadziły do pogłębienia się „pułapki zadłużeniowej” kraju, intensyfikując procesy inflacyjne²⁹.

W latach 1985, 1987, 1989 oraz 1991 Jugosławia doświadczała kryzysów społecznych i politycznych, które pogłębiły załamanie gospodarcze. W 1986 roku stopa inflacji osiągnęła poziom 95%, a dochody ludności spadły o 25% w porównaniu z ostatnim korzystnym dla gospodarki rokiem 1979³⁰. W 1988 roku rząd Jugosławii podjął próbę stabilizacji gospodarczej poprzez szeroki program reform, który miał na celu zwiększenie roli rynku i pobudzenie wzrostu gospodarczego. Program ten obecnie uważany jest za skazany na niepowodzenie, ponieważ został oparty na niejasnej diagnozie przyczyn wysokiej inflacji i nie uwzględnił dokładnie związku między stratami przedsiębiorstw a szybką ekspansją monetarną. Dodatkowo, wprowadzenie dodatnich realnych stóp procentowych i ograniczeń kredytowych oraz płacowych bez równoczesnej korekty fundamentalnych nierównowag gospodarczych zakończyło się niepowodzeniem. Co więcej, nastąpiła także 20-procentowa dewaluacja dinara. Liberalizacja cen, choć pozwoliła na eliminację nieprawidłowych relacji cenowych nie była wystarczająca do powstrzymania szybkiego wzrostu inflacji, która pomimo zwiększenia nadwyżki bilansu handlowego i rezerw walutowych wciąż się utrzymywała³¹. Tabela 5 prezentuje saldo budżetu Jugosławii w latach 1979-1987 wyrażone w mld. dinarów.

Tabela 5. Saldo budżetu Jugosławii w latach 1979-1987 (mld dinarów).

Saldo budżetu Jugosławii w latach 1979-1987 (mld dinarów)								
1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
-3,78	-20,44	-2,22	2,35	2,08	2,32	-7,01	8,21	16,53

Źródło: (Kołodko i in. 1991, s. 46)

W analizie inflacji w Jugosławii w latach 80. kluczowym czynnikiem okazał się mechanizm „szoków” i dostosowań, który polegał na tym, że wprowadzenie określonych polityk gospodarczych wywoływało reakcje adaptacyjne, które drastycznie zwiększały tempo wzrostu inflacji³².

Dewaluacja dinara, surowe restrykcje importowe, racjonowanie benzyny oraz rygorystyczna polityka płac, a także kontrola cen doprowadziły do

²⁹ Tamże, s. 37.

³⁰ Mroczek i in. 2015, s. 22.

³¹ Kołodko i in. 1991, s. 46.

³² Tamże, s. 41.

transformacji inflacji w hiperinflację. Dodatkowo, w pierwszej połowie lat 90. Jugosławia była pogrążona w konfliktach, które ostatecznie doprowadziły do rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. W efekcie tego dzienna stopa inflacji osiągała w tym okresie poziom 100%³³. Apogeum inflacyjnego Jugosławia doświadczyła w 1994 roku, kiedy stopa inflacji przyjęła historyczną wartość, osiągając poziom 313.000.000% miesięcznie. Ceny podwajały się średnio co 1 dzień i 10 godzin. Co więcej, bank centralny emitował banknoty o niespotykanie wysokim nominale - 50 000 000 000 dinarów³⁴. Stopę inflacji w Jugosławii w latach 1992-1994 przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Stopa inflacji w Jugosławii w latach 1992-1994.

	1992	1993	1994
Styczeń	29,10%	100,60%	313563558,00%
Luty	50,70%	211,80%	2143,30%
Marzec	41,90%	225,80%	-6,70%
Kwiecień	77,50%	114,10%	-0,40%
Maj	80,80%	205,20%	-0,30%
Czerwiec	102,30%	366,70%	-1,40%
Lipiec	62,00%	431,60%	-1,30%
Sierpień	42,40%	1880,60%	-0,50%
Wrzesień	64,40%	643,20%	0,20%
Październik	49,80%	1895,60%	1,40%
Listopad	33,30%	20190,10%	7,00%
Grudzień	46,60%	178882,00%	2,50%

Źródło: (Bogetić i in. 2022, s. 175)

Upadek Związku Radzieckiego doprowadził do osłabienia międzynarodowej roli Jugosławii, kluczowego niegdyś geopolitycznie państwa łączącego Wschód z Zachodem. Rządząca komunistyczna partia znalazła się pod ogromnym naciskiem, co skutkowało rozpadem kraju według linii etnicznych i serią konfliktów o niepodległość i władzę. W rezultacie nastąpiło załamanie handlu między regionami oraz produkcji przemysłowej. Sytuację dodatkowo pogorszało

³³ Pachroń 2023.

³⁴ Wawryszuk 2010, s. 352.

międzynarodowe embargo na produkty z Jugosławii. Nowo utworzona Federalna Republika Jugosławii, zachowująca część starej biurokracji pogłębiła narodowy deficyt. Z kolei utrata kontroli banku centralnego nad polityką monetarną doprowadziła do hiperinflacji³⁵.

PODSUMOWANIE

Hiperinflacja charakteryzuje się niesamowicie szybkim wzrostem cen, który prowadzi do błyskawicznego pogorszenia się sytuacji gospodarczej i społecznej kraju. Ludzie zaczynają tracić zaufanie do pieniądza jako stabilnej jednostki wymiany i przechowywania wartości, co prowadzi do wzrostu popytu na inne formy majątku, takie jak złoto czy waluty obce.

Przykłady hiperinflacji na Węgrzech po II wojnie światowej, w Zimbabwie w latach 2000-2009 oraz w Jugosławii pod koniec lat 80. i 90. XX wieku pokazują, że hiperinflacja może mieć katastrofalne skutki gospodarcze i społeczne. Drukowanie ogromnych ilości pieniędzy, nieadekwatna polityka pieniężna oraz polityczne niepokoje prowadzą do szybkiego spadku wartości waluty, wzrostu cen i ruiny gospodarczej. To pokazuje jak ważne jest stabilne zarządzanie gospodarcze i monetarne dla uniknięcia bądź złagodzenia kryzysów inflacyjnych.

Kontrolowanie inflacji wymaga skoordynowanych działań politycznych i ekonomicznych, takich jak stabilizacja monetarna, kontrola nad podażą pieniądza oraz reformy strukturalne mające na celu przywrócenie zaufania do systemu finansowego. Długofalowe konsekwencje hiperinflacji, takie jak dezorganizacja gospodarki i spadek zaufania społecznego, podkreślają znaczenie stabilnej polityki pieniężnej i odpowiedzialnego zarządzania finansami publicznymi.

BIBLIOGRAFIA

Bałut M. i in.

2007 Podstawy makroekonomii, Warszawa.

Bogetic Ž i in.

2022 Hyperinflation and Stabilization in FR Yugoslavia: 1992-1994 „Pano-economicus, Savez ekonomista Vojvodine”, nr 69.

³⁵ Pachroń 2023.

- Bomberger W. i Makinen G.
1983 The Hungarian Hyperinflation and Stabilization of 1945-1946, „Journal of Political Economy”, nr 91.
- Coomer J. i Gstraunthaler T.
2011 The hyperinflation in Zimbabwe, “The Quarterly Journal of Austrian Economics”, nr 14.
- Grossman P. i Horváth J.
2001 The dynamics of the Hungarian hyperinflation, 1945 - 6: a new perspective, „The journal of European economic history”, nr 29.
- Karmarenko V.
2010 Zimbabwe: Challenges and policy options after hyperinflation, Waszyngton.
- Marczuk M.
2021 Makroekonomia. Podręcznik. Studia przypadków, Lublin.
- Mroczek K. i in.
2015 Oddziaływanie efektu grawitacyjnego na zróżnicowanie wydajności pracy w krajach bałkańskich, „The Polish Journal of Economics”, nr 2.
- Kołodko G. i in.
1991 Hiperinflacja i stabilizacja w gospodarce postsocjalistycznej, Warszawa.
- Rybarski A.
2014 Podstawy makroekonomii, Nowy Sącz.
- Szczesna M.
2011 Czy rzeczywiście pieniądz jest najmniej istotny? Money matters or not? „Zeszyty Studenckie Wydziału Ekonomicznego „Nasze Studia”, nr 5.
- Wawryszuk P.
2010 Slobodan Milošević – demon czy zbawca narodu serbskiego? „Dialogi Polityczne”.

Źródła internetowe

- Pachroń N.
2023 Gdzie i kiedy wystąpiła największa inflacja na świecie?, <https://histmag.org/Gdzie-i-kiedy-wystapila-najwieksza-inflacja-na-swiecie-25843> [dostęp: 17.06.2024].

Richardson C.

2018 Why Dollarization Doesn't Work in Zimbabwe, <https://www.aier.org/article/why-dollarization-doesnt-work-in-zimbabwe/> [dostęp: 19.06.2024].

Kubaty A.

2023 Tryliardowa inflacja w Zimbabwe: oto historia gospodarczej katastrofy, <https://bithub.pl/gospodarka/tryliardowa-inflacja-w-zimbabwe-oto-historia-gospodarczej-katastrofy/> [dostęp: 19.06.2024].

Suraj A.

2024 Największa inflacja w historii — przyczyny, przebieg i komunizm, <https://obserwatorgospodarczy.pl/2024/04/06/najwieksza-inflacja-w-historii-przyczyny-przebieg-i-komunizm/> [dostęp: 16.06.2024].

HYPERINFLATION IN WORLD ECONOMIC HISTORY

Abstract: Hyperinflation is an extremely destructive economic phenomenon that can quickly lead to a complete collapse of the country's stability. The article presents the dynamics of hyperinflation in world economic history, focusing on the three countries most affected by this phenomenon: Hungary, Zimbabwe and Yugoslavia. In Zimbabwe, political unrest and failed land reforms and industrial nationalization led to massive money printing, causing the value of the currency to drop colossally and prices to rise to incredible levels. Hyperinflation in Hungary after World War II was the result of wartime devastation and political instability that led the country into economic chaos. However, in Yugoslavia in the 1980s, attempts to liberalize the economy and the lack of appropriate monetary control resulted in uncontrolled price increases and impoverishment of citizens. The lessons from these stories are critically important for modern economies, underscoring the need for stability, fiscal responsibility, and tight control over monetary policy as key elements in preventing inflationary catastrophes.

Keywords: hyperinflation, economy, finance.

SYSTEM GWARANTOWANIA DEPOZYTÓW W POLSCE I W EUROPIE - CHARAKTERYSTYKA PORÓWNAWCZA

Abstrakt: Przedmiotem niniejszych rozważań jest charakterystyka systemów gwarantowania depozytów w Polsce i w Europie, a także ich porównanie w oparciu o prawodawstwo Unii Europejskiej oraz właściwe przepisy prawa krajowego.

Słowa kluczowe: System gwarantowania depozytów, Unia Europejska,

Wprowadzenie

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej zapewnione jest funkcjonowanie systemu gwarantowania depozytów, którego działanie regulują w szczególności przepisy Unii Europejskiej oraz skonkretyzowane przepisy prawa wewnętrznego². Celem systemu gwarantowania depozytów jest zabezpieczenie środków finansowych deponentów, które zostały złożone na rachunek bankowy i wypłacenie ich, w ramach określonych limitów, w razie upadłości banku. Niektóre z instytucji zajmujących się systemem gwarantowania depozytów rozszerzają swoją działalność na prowadzenie przymusowej restrukturyzacji, gromadzenie i analizowanie informacji o podlegających systemowi gwarantowania depozytów podmiotach i przygotowywanie w oparciu o te dane analiz i prognoz. Te zabiegi pozwalają na zmniejszenie ryzyka nie rozporządzalności zgromadzonych depozytów oraz utrzymanie stabilności systemu finansowego w państwie. W Unii Europejskiej system ten jest powszechny i obowiązkowy w państwach członkowskich.

¹ Student prawa, Akademia Wymiaru Sprawiedliwości.

² Zaleska 2007, s. 75.

Działalność Parlamentu Unii Europejskiej jasno wskazuje na próby zharmozowania systemów gwarantowania depozytów w państwach członkowskich. Zgodnie z Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/14/WE z dnia 11 marca 2009 roku celem UE jest zwiększenie stabilności na rynkach finansowych i ochrona deponentów poprzez konwergencję systemów. Celem państw członkowskich powinno być dążenie do ujednoczenia systemów poprzez odpowiednie regulacje przepisów prawa wewnętrznego. Dyrektywy unijne wskazują na konieczność spełnienia danych wymagań, jednak samo osiągnięcie celu może odbyć się poprzez indywidualnie dobrane przez dane państwo członkowskie środki. To właśnie dlatego przepisy wewnętrzne mają kluczowe znaczenie dla kształtowania systemu gwarantowania depozytów. Przepisy konkretnych państw członkowskich mogą nieznacznie różnić się między sobą z uwagi na preferowane środki osiągnięcia celu. Należy jednak pamiętać, że każdemu państwu powinny przyświecać jednakowe idee, kształtowane poprzez dyrektywy unijne. Z uwagi na przynależność Polski do Unii Europejskiej należy porównać system gwarantowania depozytów wewnątrz państwa z systemami innych państw członkowskich, a także ocenić stopień implementacji wskazanych dyrektyw unijnych, dotyczących systemu gwarantowania depozytów, do systemu prawa wewnętrznego. Warto również odnieść się do implementacji prawa europejskiego w innych państwach członkowskich.

Zarys historyczny

Idea powstania systemu gwarantowania depozytów narodziła się wraz z wybuchem Wielkiego kryzysu gospodarczego w 1929 r., który zaskutkował globalnym kryzysem ekonomicznym. Zachwiany został wówczas amerykański rynek gospodarczy, co wpłynęło również na destabilizację rynku europejskiego. Skutkami kryzysu były bankructwa wielu banków i przedsiębiorstw oraz spadek produkcji przemysłowej. Odnosząc się do sytuacji w państwach europejskich należy wskazać, że następstwa kryzysu dało odczuć się w szczególności w Niemczech, gdzie zahamowany został rozwój gospodarczy ze względu na odcięcie możliwości korzystania z obcego kapitału³. Doprowadziło to również do wzrostu bezrobocia, z uwagi na konieczność masowych zwolnień. Szukając przyczyn przymusowego wprowadzenia systemu gwarantowania depozytów w państwach należy również zwrócić uwagę na kryzys naftowy z lat 70 i 80 XX wieku, spowodowany w dużej

³ Martysz 2013, s. 1.

mierze gwałtownym wzrostem cen ropy naftowej na rynkach światowych. Jego konsekwencją był globalny kryzys walutowy, wzrost inflacji oraz kryzys gospodarczy, co ponownie zwróciło uwagę w wielu państwach na konieczność utworzenia systemu gwarantowania depozytów, aby w przyszłości zapewnić większą stabilność rynku finansowego. Pierwsza tego typu instytucja została utworzona już w 1933 r. w USA, jako bezpośrednia odpowiedź na Wielki kryzys. Nosi nazwę Federalnej Korporacji Gwarantowania Depozytów (FDIC - Federal Deposit Insurance Corporation) i działa również współcześnie. Obecnie na świecie funkcjonuje około 100 systemów gwarantowania depozytów. Działają one także w państwach o stosunkowo niskim Produkcie Krajowym Brutto takich jak: Czad (12,7 miliarda USD), Gabon (21,07 miliarda USD), Zimbabwe (27,37 miliarda USD) lub Uganda (45,57 miliarda USD)⁴. Dla porównania w Polsce poziom PKB, na stan z 2022 r., wyniósł 688,1 miliarda USD.

Charakterystyka porównawcza

W Polsce systemem gwarantowania depozytów zajmuje się Bankowy Fundusz Gwarancyjny, a zasady funkcjonowania systemu wraz z innymi zadaniami BFG zostały określone w ustawie z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji. Bankowy Fundusz Gwarancyjny jest jedyną instytucją gwarantującą depozyty w Polsce. Zgodnie z Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/14/WE z dnia 11 marca 2009 roku w pojedynczych państwach członkowskim UE może działać więcej niż jeden wymagany system gwarantowania depozytów, czego przykładem są Niemcy i Austria. Co więcej, każdy bank ma obowiązek przynależeć do co najmniej jednego z nich. Obecnie w Austrii współistnieją trzy systemy gwarancji depozytów. W takim modelu jedna z instytucji ma charakter obligatoryjny⁵, a jednostki kredytowe zobowiązane są przynależeć do niej. W Austrii rolę obowiązkowej instytucji pełni *Einlagensicherung AUSTRIA, Esa*. Warto także wskazać na podkreśloną w austriackim ustawodawstwie jednolitość i współpracę systemów gwarantowania depozytów, o czym świadczy rozdział 1 § 1 ust. 4 ustawy *Einlagensicherungs- und Anlegerentschädigungsgesetz – ESAEG*, zgodnie z którym instytucje zobowiązane są do uczestniczenia w systemie ostrzegania poprzez wymianę niezbędnych informacji. Zgodnie z danymi BFG w Niemczech funkcjonują 4 podmioty zapewniające funkcjonowanie systemu gwarantowania

⁴ Zaleska 2007, s. 70.

⁵ Tamże, s. 76.

depozytów. Zaliczyć można do nich np. *Bundesverband der Deutschen Volks- und Raiffeisenbanken*, BVR oraz *Deutscher Sparkassen- und Giroverband*, DSGV, które działają na podstawie ustawy *EinSiG*, a także główny system gwarantowania depozytów o nazwie: “*Die Entschädigungseinrichtung deutscher Banken GmbH (EdB)*”, którego podstawę prawną stanowi (w zakresie ustawodawstwa niemieckiego) rozporządzenie Federalnego Ministra Finansów z dnia 24 sierpnia 1998 r. na podstawie art. 7 ust. 1 zdanie 1 i ustawy o gwarantowaniu depozytów i rekompensatach dla inwestorów (EAEG) oraz Rozporządzenia w sprawie zniesienia użyczenia EdÖ i rozszerzenia użyczenia EdB⁶. Zgodnie ze schematem ochrony prezentowanym przez BVR udziela on pomocy swoim członkom, którymi mogą być: wszystkie lokalne banki spółdzielcze, banki PSD, banki Sparda, kościelne banki spółdzielcze, *Deutsche Apotheker- und Erztebank*, *BBBank*, spółdzielczy bank centralny *DZ BANK*, spółdzielcze banki hipoteczne i inne wyspecjalizowane instytucje w Spółdzielczej Sieci Finansowej, takie jak *Bausparkasse Schwäbisch Hall*. Dane te wskazują na szerszy zakres podmiotów objętych systemem gwarantowania depozytów w Niemczech w porównaniu z podmiotami objętymi systemem BFG, którymi są banki komercyjne, banki spółdzielcze, SKOK-i, oddziały banków zagranicznych i podmioty w upadłości. Należy również zauważyć, że źródłami dochodów Bankowego Funduszu Gwarancyjnego są obowiązkowe składki kwartalne wnoszone przez banki objęte systemem gwarantowania, dochody z pożyczek udzielonych przez fundusz, środki uzyskane w ramach pomocy zagranicznej oraz środki z dotacji udzielonych z budżetu państwa⁸. Natomiast BVR jest finansowany co do zasady bez wsparcia rządu, a jego funkcjonowanie zapewniają składki wnoszone przez podmioty objęte systemem. Warto przytoczyć także dane dotyczące niemieckiego *Die Entschädigungseinrichtung deutscher Banken GmbH (EdB)*, zgodnie z którymi środki pozyskiwane są ze składek przypisanych instytucji kredytowych⁹. Dokonując dalszej charakterystyki można zaznaczyć, że liczba podmiotów objętych systemem gwarantowania depozytów przez BVR wynosi aż 697, natomiast w Polsce liczba podmiotów jest znacznie mniejsza i wynosi około 580. Może być to spowodowane większą ilością instytucji kredytowych działających w Niemczech, która wynosi około 1363 placówki (w Polsce liczba ta ogranicza się do około 650 placówek). Kolejną przyczyną może być także fakt, że BVR działa już od 1934 r., co jest bezpośrednio

⁶ <https://edb-banken.de/ueber-die-edb/> (dostęp: 01.09.2024).

⁷ https://www.bvr.de/about_us/our_protection_scheme (dostęp: 01.09.2024).

⁸ https://pl.wikipedia.org/wiki/Bankowy_Fundusz_Gwarancyjny (dostęp: 01.09.2024).

⁹ <https://edb-banken.de/ueber-die-edb/> (dostęp: 01.09.2024).

związane z kryzysem gospodarczym, który miał miejsce w tych latach. Natomiast BFG został powołany znacznie później na mocy ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym z dnia 14 grudnia 1994 r. Wskazując na ilość niemieckich instytucji kredytowych należy również powiedzieć, że część z nich przynależy do innych działających na terytorium tego państwa systemów gwarantowania depozytów np. do EdB, z którym, zgodnie z danymi zawartymi na stronie głównej *Die Entschädigungseinrichtung deutscher Banken GmbH (EdB)*, związane jest aż około 200 instytucji.

Zakres działalności BFG nie ogranicza się jedynie do zapewniania ochrony deponentów, poprzez zwrot ich depozytów, ale składa się na niego również utrzymywanie stabilności rynku finansowego. Są to zabiegi charakterystyczne dla modelu *risk-minimizer*, zgodnie z którym BFG udziela pomocy finansowej także bankom, spółdzielczym kasom oszczędnościowo-kredytowym oraz oddziałom banków zagranicznych, w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku Prawo bankowe, oraz podmiotom w upadłości, gdy są one w stanie niebezpieczeństwa niewypłacalności. BFG prowadzi także przymusową restrukturyzację w celu ochrony zaufania do sektora finansowego¹⁰. Należy zauważyć, że dla większości państw członkowskich UE modelem charakterystycznym jest *paybox*, który opiera się w głównej mierze na zwrocie depozytów w sytuacji upadłości banku, a nie zabiegach prewencyjnych. Przykład zastosowania tego systemu widoczny jest w ustawodawstwie belgijskim, luksemburskim, holenderskim. Powodem rozbieżności w zakresie systemu gwarantowania depozytów może być fakt, że działalność pozagwarancyjna instytucji nie została uregulowana w dyrektywie 94/19/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 maja 1994 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów¹¹, stanowiącej pierwowzór dla zasad funkcjonowania systemów gwarantowania depozytów w państwach członkowskich UE. Kwestie dotyczące działalności dodatkowej pojawiły się natomiast w dyrektywie 2014/59/UE, zwanej dyrektywą *resolution*, zgodnie z którą na system gwarantowania depozytów powinna składać się również restrukturyzacja i uporządkowana likwidacja instytucji finansowych. Należy zaznaczyć, że jakość przebiegu restrukturyzacji instytucji zależna jest od wielu czynników. Jednym z nich jest wysokość dochodów danego systemu gwarantowania depozytów. Warto więc porównać dochody wskazanych instytucji gwarancji depozytów w danych państwach Unii Europejskiej. Na podstawie rocznego raportu BFG, zgodnie ze stanem na

¹⁰ Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji.

¹¹ Szewczyk 2016, s. 193.

dzień 31.12.2022 roku, aktywa razem wynosiły 25 197 708 302,50 Pln (około 5 599 490 733,89 Euro), co oznacza że zmniejszyły się o około 3 479 186 003,55 PLN w stosunku do roku poprzedzającego. Natomiast według skonsolidowanego sprawozdania finansowego BVR za rok 2022 aktywa razem wynosiły aż 1 581 104 000,00 Euro. Porównując te sumy z danymi z rocznego raportu za 2021 rok przedstawionego przez działający w Belgii system gwarantowania depozytów *Fonds de Garantie pour les services financiers (FGS)*, którego aktywa razem wynosiły 6 112 969 000 Euro, można dojść do wniosku, że ograniczenie podejmowanych działań z zakresu pozagwarancyjnego jest uzasadnione mniejszymi aktywami tego systemu.

Model *risk-minimizer* charakterystyczny jest także dla kilku innych państw europejskich. Przykład zastosowania tego systemu jest widoczny w ustawodawstwie hiszpańskim. W Hiszpanii gwarantowanie depozytów jest zapewnione przez *Fondo de Garantía de Depósitos de Entidades de Crédito – FGDEC*, który posiada osobowość prawną. Podmiot ten podejmuje działania nie tylko z zakresu gwarancji depozytów klientów upadłych banków, ale również aktywnie wspiera instytucje finansowe w celu wypełniania zadań prewencyjnych. Wskazanymi instytucjami są: banki, kasy oszczędnościowe, co wskazuje na zbieżność z podmiotami objętymi systemem gwarantowania depozytów przez BFG, oraz spółdzielnie kredytowe zagrożone upadłością. Zgodnie z Dekretem Królewskim nr 16/2011 z 14 grudnia 2011 roku (*Real decret llei 16/2011, de 14 d'octubre, pel qual es crea el Fons de Garantia de Dipòsits d'Entitats de Crèdit*) zadaniem FGDEC jest "przeprowadzanie niezbędnych działań w celu wzmocnienia wypłacalności i funkcjonowania podmiotów znajdujących się w trudnej sytuacji". Wskazuje to na zbieżność z zadaniami postawionymi przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny, ponieważ zgodnie z art. 5 ust. 4 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji, do zadań BFG należy przeprowadzanie przymusowej restrukturyzacji. Działania podejmowane przez wskazane podmioty są określone mianem funkcji pomocowej.

Należy również zwrócić uwagę na podobieństwa w funkcjonowaniu systemów gwarantowania depozytów w państwach członkowskich UE, które podlegają wspólnemu, unijnemu prawodawstwu oraz na stan implementacji wskazanych praw. Zgodnie z Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/14/WE z dnia 11 marca 2009 roku do dnia 31 grudnia 2010 roku poziom gwarancji depozytów powinien wynosić 100 000 Euro. Wskazana dyrektywa znajduje swoje odzwierciedlenie w ustawodawstwie polskim w ustawie z dnia 10 czerwca 2016 r.

o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji, a dokładniej w art. 24 ust. 1¹². Natomiast w ustawodawstwie niemieckim zastosowanie wskazanej dyrektywy znajduje się w Ustawie o gwarantowaniu depozytów (*EinSiG*) z dnia 28 maja 2015 roku, a dokładniej w § 8 *Deckungssumme* (kwota ubezpieczeniowa)¹³. Zastosowanie dyrektywy unijnej widoczne jest także w systemie prawa austriackiego zgodnie z roz. 2 § 7 ust. 1 pkt. 5 ustawy *Einlagensicherungs- und Anlegerentschädigungsgesetz – ESAEG* [Chronione depozyty mogą być zwrócone do kwoty 100 000 euro (lub równowartości w innej walucie) na jednego deponenta w banku członkowskim]. Należy wspomnieć, że wysokość gwarantowanych depozytów w państwach może być wyższa niż równowartość 100 000 Euro gwarantowanych ustawodawstwem UE. Przykładem może być gwarancja wynosząca 500 000 Euro gwarantowana przez austriacki system gwarantowania depozytów *Einlagensicherung AUSTRIA, Esa*, w specjalnych sytuacjach. Porównując, w Polsce zwroty depozytów o takiej równowartości nie są gwarantowane. Obecnie najwyższa gwarancja depozytowa w państwie nie członkowskim UE wynosi aż 250 tys \$ (229 162,50 Euro) i jest ona gwarantowana przez amerykański system gwarantowania depozytów FDIC (Federalną Korporację Gwarantowania Depozytów).

Zarówno polskie przepisy prawa wewnętrznego, jak i niemieckie wskazują na obowiązkowość funkcjonowania systemu gwarantowania depozytów i przynależności banków do co najmniej jednego z nich. Świadczy o tym już art. 4 ustawy o BFG zgodnie, z którym do celów BFG należy zapewnienie funkcjonowania obowiązkowego systemu gwarantowania depozytów. W ustawodawstwie niemieckim na wprowadzenie powyższej regulacji wskazuje § 1 *EinSiG*, zgodnie z którym instytucje mają obowiązek zapewnienia zabezpieczenia.

Zgodnie z Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/14/WE z dnia 11 marca 2009 roku deponentom powinien być zapewniony dostęp do informacji o systemach gwarantowania depozytów¹⁴. W Polsce dostęp ten jest zapewniony poprzez działalność Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, który

¹² „Środki, o których mowa w art. 17 i art. 18, są objęte ochroną gwarancyjną w danym podmiocie objętym systemem gwarantowania od dnia ich wniesienia na rachunek w tym podmiocie, nie później jednak niż w dniu poprzedzającym dzień spełnienia warunku gwarancji, a w przypadku należności wynikających z czynności bankowych lub z przeprowadzania przez kasę rozliczeń finansowych, o ile czynność ta lub rozliczenie zostały dokonane przed dniem spełnienia warunku gwarancji, do wysokości równowartości w złotych 100 000 euro - w całości”.

¹³ „Kwota gwarancji wynosi 100.000 euro na jednego deponenta. Dotyczy to również deponentów, którzy lokują środki w ramach działalności depozytowej zgodnie z § 1 ust. 1 zd. 2 nr 1 Ustawy o działalności bankowej w instytucji kredytowej CRR mającej siedzibę w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej, która prowadzi działalność w kraju”.

¹⁴ Zaleska 2007, s. 70.

udostępnia deponentom dostęp do wypisu wszystkich podmiotów objętych systemem gwarancji, działając w zgodności z art. 317¹⁵ oraz art. 318¹⁶ ustawy o BFG. Również zgodnie z niemiecką ustawą *EinSiG* § 3 *Informationen für den Einleger über die Einlagensicherung* strony internetowe zapewniają deponentom dostęp do wszystkich niezbędnych informacji o systemie gwarantowania depozytów w sposób przejrzysty. Implementacja powyższej dyrektywy unijnej jest widoczna także w ustawodawstwie austriackim, a dokładniej ustawie *Einlagensicherungs- und Anlegerentschädigungsgesetz – ESAEG* z 2015 roku. Odnosząc się do roz. 2 § 38 widoczne jest, że niezbędne jest udostępnianie “w szczególności informacji dotyczących przepisów dotyczących procesu zwrotu depozytów i warunków gwarantowania depozytów”.

Dyrektywa 2009/14/WE określa także termin wypłaty depozytów należnych klientom. Powinien on wynosić nie dłużej niż trzy miesiące od ogłoszenia upadłości banku. Jednak podstawowy termin zwrotu depozytów nie powinien przekraczać siedmiu dni roboczych. W wyjątkowych przypadkach okres ten może być wydłużony, jednak wydłużenie terminu może nastąpić jednokrotnie. Zgodnie z art. 8 ust. 5 dyrektywy wypłata może być odroczone np. w przypadku, gdy: “nie ma pewności co do tego, czy dana osoba jest uprawniona do otrzymania wypłaty, lub depozyt jest przedmiotem sporu sądowego”. Zasada ta znajduje swoją regulację w ustawodawstwie polskim¹⁷, a także niemieckim¹⁸.

Podsumowanie

Na kształtowanie systemów gwarantowania depozytów w Europie znaczny wpływ ma działalność Parlamentu Unii Europejskiej i Rady. Kluczowe znaczenie w tym aspekcie mają 2 dyrektywy wydane przez UE - Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/49/UE z dnia 16 kwietnia 2014 roku w sprawie systemów gwarancji depozytów oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady

¹⁵ „Na stronie internetowej Funduszu zamieszcza się informacje dotyczące zasad funkcjonowania obowiązkowego systemu gwarantowania depozytów, w tym o zakresie podmiotowym i przedmiotowym ochrony oraz zasadach dokonywania wypłat środków gwarantowanych”.

¹⁶ „Podmioty objęte systemem gwarantowania informują korzystających oraz zainteresowanych korzystaniem z ich usług o: swojej sytuacji ekonomiczno-finansowej, uczestnictwie w obowiązkowym systemie gwarantowania depozytów i zasadach jego funkcjonowania, w tym o zakresie podmiotowym i przedmiotowym ochrony przysługującej ze strony tego systemu, wskazując w szczególności: kwotę określającą maksymalną wysokość gwarancji, rodzaje osób i podmiotów, które mogą być uznane za deponenta”.

¹⁷ <https://www.bfg.pl/gwarantowanie-depozytow/zasady-gwarantowania-depozytow/pozostale-zasady-gwarantowania-depozytow/> (dostęp: 01.09.2024).

¹⁸ *Einlagensicherungsgesetz (EinSiG)* § 4 ust. 2

2014/59/UE z dnia 15 maja 2014 roku. Działalność UE doprowadziła w sporym zakresie do zharmonizowania systemów gwarantowania depozytów państw członkowskich, które podjęły się implementacji dyrektyw na drodze wydawanych przepisów prawa wewnętrznego. Z uwagi na brak dookreślenia przez UE środków do osiągnięcia wymaganych zadań, państwa członkowskie samodzielnie ustanowiły na terytorium swojego państwa poszczególne regulacje dotyczące podmiotów mających zapewnić działanie systemu gwarantowania depozytów. Z tego powodu, w konkretnych państwach UE instytucje działające na rzecz systemu gwarantowania depozytów wykorzystują inne środki do stawianych przed nimi zadań. Przykładem rozbieżności systemów gwarantowania depozytów w Polsce i w Europie jest funkcjonowanie odmiennych modeli: paybox oraz risk-minimizer. Argumentem do zmiany obowiązujących systemów na risk-minimizer, w państwach, które ograniczają się jedynie do funkcji gwarancyjnej pomijając funkcję pomocową, jest Dyrektywa Parlamentu Europejskiego I Rady 2014/59/UE z dnia 15 maja 2014 roku. Warto jednak pamiętać, że systemy gwarantowania depozytów państw członkowskich są w wielu aspektach skonsolidowane. Na podobieństwa w funkcjonowaniu systemów gwarantowania depozytów w poszczególnych państwach członkowskich wskazuje zastosowanie się do dyrektyw UE, a w szczególności: wprowadzenie w ustawodawstwie zarówno polskim, jak i np. niemieckim i austriackim minimalnej kwoty gwarancji depozytowej wynoszącej 100 00 Euro, ustanowienie obowiązku funkcjonowania systemu gwarancji depozytów i obowiązku przynależności do przynajmniej jednego z nich nałożony na instytucje finansowe, ustanowienie obowiązku dostarczania niezbędnych informacji o systemach gwarantowania depozytów deponentom, a także ustanowienie podstawowego i maksymalnie wydłużonego terminu wypłacania depozytów. Dokonana analiza wskazuje na zarówno podobieństwa, jak i rozbieżności w systemie gwarantowania depozytów w Polsce i w innych państwach należących do Unii Europejskiej.

Bibliografia

Akty prawne

- Dekret Królewski nr 16/2011 z 14 grudnia 2011 roku (Reial decret llei 16/2011, de 14 d'octubre, pel qual es crea el Fons de Garantia de Dipòsits d'Entitats de Crèdit)
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/49/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/59/UE z dnia 15 maja 2014 r.
- Rozporządzenie Federalnego Ministra Finansów z dnia 24 sierpnia 1998 r. na podstawie art. 7 ust. 1 zdanie 1.
- Rozporządzenie w sprawie zniesienia użyczenia EdÖ i rozszerzenia użyczenia EdB.
- Ustawa Einlagensicherungs- und Anlegerentschädigungsgesetz – ESAEG.
- Ustawa Einlagensicherungsgesetz (EinSiG).
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji.
- Ustawa o gwarantowaniu depozytów i rekompensatach dla inwestorów (EAEG).

Monografia – brak miejsc wydania

- Martysz C.
- 2013 Gospodarczy cud Trzeciej Rzeszy – prawda czy mit?, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, z. 127.
- Szewczyk Ł.
- 2016 Funkcja pomocowa w praktyce wybranych systemów gwarantowanie depozytów w strefie Euro, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 266.
- Zaleska M.
- 2007 System gwarantowania depozytów, [w:] Współczesna bankowość, red. M. Zaleska, Warszawa.

Źródła internetowe

https://pl.wikipedia.org/wiki/Bankowy_Fundusz_Gwarancyjny (dostęp: 01.09.2024).

https://www.bvr.de/about_us/our_protection_scheme (dostęp: 01.09.2024).

<https://www.einlagensicherung.at/en/prot-invest.php> (dostęp: 01.09.2024).

[https://www.bvr.de/p.nsf/0/458C1DCCBDD5DBD4C1257CE1004F76CF/\\$file/BVR-Satzung_EN_2020.pdf](https://www.bvr.de/p.nsf/0/458C1DCCBDD5DBD4C1257CE1004F76CF/$file/BVR-Satzung_EN_2020.pdf) (dostęp: 01.09.2024).

<https://edb-banken.de/ueber-die-edb/> (dostęp: 01.09.2024).

Inne źródła

Annual report 2021 FGS.

BVR balance sheet as at December 31, 2022.

Consolidated Financial Statements 2022 of the Volksbanken Raiffeisenbanken Cooperative Financial Network.

Raport roczny 2022 BFG.

DEPOSIT GUARANTEE SYSTEM IN POLAND AND EUROPE - COMPARATIVE CHARACTERISTICS

Abstract: The subject of these considerations is the characteristics of deposit guarantee systems in Poland and Europe, as well as their comparison based on European Union legislation and the relevant provisions of national law.

Keywords: Deposit guarantee system, European Union,

WOLNOŚĆ STAŁE OGRANICZANA, CZYLI O ZASADZIE SWOBODY GOSPODARCZEJ W RÓŻNYCH GAŁĘZIACH PRAWA

Abstrakt: Problematyka wolności i swobody działalności gospodarczej odgrywa istotną rolę w demokratycznym państwie prawa, jednak nie została ona dotąd w należyty sposób omówiona. W ramach niniejszego tekstu przedstawione zostają ramy wolności gospodarczej oraz sposoby, przez które wolność gospodarcza ulega ograniczeniom w prawie polskim. Przez przykłady orzecznicze i odwołania do doktryny ukazane zostają w konstruktywny sposób przykłady ograniczeń wolności gospodarczej w prawie konstytucyjnym, prawie karnym, publicznym prawie gospodarczym, prawie prywatnym, prawie handlowym i prawie rolnym. Jako wnioski pracy należy wskazać m.in. zaobserwowanie istotnego znaczenia, jakie dla kształtującego się systemu ograniczeń wolności swobody gospodarczej odegrał Trybunał Konstytucyjny oraz inne organy władzy sądowniczej, a także tezę, że wolność działalności gospodarczej prawdopodobnie będzie podlegała dalszym ograniczeniom.

Słowa kluczowe: wolność działalności gospodarczej, prawo publiczne, prawo prywatne, ograniczenia swobody działalności gospodarczej

Wstęp

Milton Friedman wskazał na relacje pomiędzy „wolnością gospodarczą a wolnością polityczną, rozumianą jako brak przymusu w relacjach międzyludzkich”⁴, dowodząc, że wolność polityczna nie jest możliwa bez swobody gospodarczej⁵.

¹ Student Wydziału Prawa i Administracji UJ, ORCID: 0009-0003-9894-7162.

² Student Wydziału Prawa i Administracji UJ, ORCID: 0009-0000-1895-0782.

³ Student Wydziału Prawa i Administracji UJ, ORCID: 0009-0004-6984-2772.

⁴ Papelewski 2014, s. 1.

⁵ Friedman 1993, s. 21.

Wolność jednostki w ujęciu Friedmana oznacza, że jednostka ma swobodę działania i wolność wyboru⁶, gdyż „wolność gospodarcza, osobista – jest celem samym w sobie, a nie środkiem do osiągania innych celów”⁷. W tym świetle widzimy znaczenie wolności i swobody gospodarczej w wymiarze społecznym, który urzeczywistnia się w prawie⁸. Celem niniejszego tekstu jest ukazanie problematyki wolności gospodarczej w ramach różnych gałęzi polskiego prawa i ustalenie, czy wspomniana wolność podlega ograniczeniom i w jaki sposób.

Historia zasady swobody działalności gospodarczej

Genezy swobody działalności gospodarczej należy upatrywać w antyku. Arystoteles wskazał na znaczenie własności prywatnej⁹. Myśliciele wczesnochrześcijańscy nie byli entuzjastycznie nastawieni do własności prywatnej¹⁰. Tomasz z Akwinu, w ślad za rzymską paremią *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*¹¹, „reaktywował własność prywatną”¹², która w antyku była podstawą aktywności społecznej.

W okresie nowożytności zaczęto postrzegać wolność gospodarczą jako fundament prawa naturalnego, które zdaniem François’a Quesnay’a prowadzi do wniosku, że „każdy człowiek ma (...) prawo do swobodnego korzystania ze swoich zdolności przy założeniu, że nie krzywdzi siebie lub innych”¹³. Było to myślenie na wskroś liberalne i nastawione na osiąganie korzyści materialnych dzięki wytrwałej pracy i zaangażowaniu ówczesnych „przedsiębiorców”. Fizjokraci popierali dążenia do „gospodarczej wolności jednostki, prywatnej własności i nieingerencji państwa w stosunki gospodarcze”¹⁴. Stąd wzięła się idea państwa – stróża nocnego, stworzona w oparciu o wizję ekonomii ukazana przez Adama Smitha w *Badaniu nad naturą i przyczyną bogactwa narodów*.

Jako pierwszy akt prawny wprowadzający wolność handlu – element wolności gospodarczej, należy wskazać „edykt z 13 września 1774 r. wydany przez Anne-Robert-Jacques’a Turgota (...) dopiero tzw. dekret Allarda z 1791 r. wprowadził

⁶ Ptak, Górecki 2019, s. 190.

⁷ Cyt. za: Friedman, Friedman 1998, s. 568.

⁸ Kość 2000, s. 1.

⁹ Arystoteles, tłum. Piotrowicz 2006, s. 50 i nn.

¹⁰ Gazda, 2002, s. 42.

¹¹ Z łac. *Sprawiedliwość jest niezmienną i trwałą wolą przyznawania tego, co się komu należy*; Digesta 1.1.10.

¹² Kowalewski, 2022, s. 129.

¹³ Higgs 1897.

¹⁴ Kosikowski, 1995, s. 20.

zasadę wolności handlu i przemysłu”¹⁵. Na przykładzie tych ustaw widać znaczenie Francji dla wykształcenia się omawianej zasady, ówczesna wolność przemysłu i handlu stały się zaczątkiem wolności gospodarczej, która była odpowiedzią na interwencjonistyczne zapędy merkantylistów i nadmierną ingerencję państwa absolutnego w sprawy gospodarcze.

„Tradycje związane z ochroną wolności gospodarczej sięgają w Polsce okresu II Rzeczypospolitej”¹⁶. Konstytucja marcowa z 1921 roku wprowadziła ochronę prawa własności, aby „każdy obywatel ma wolność wyboru zajęcia i zarobkowania oraz przenoszenia swej własności”. W tej normie uwidacznia się idea, wedle której wolność decyzji, wolność wyboru pracy i własność pozostają ze sobą jako ściśle powiązane. Wolność gospodarczą rozumiano wtedy jako wolność przemysłową: „zakaz ingerencji państwa oraz innych podmiotów w swobodę zakładania przedsiębiorstw”¹⁷. Rozporządzenie Prezydenta RP o prawie przemysłowym przewidywało „zasady wykonywania zarobkowej działalności wytwórczej, przetwórczej, handlowej i usługowej (...) prowadzenie przemysłu było (...) dozwolone każdemu, podlegało jednak (...) reglamentacji”¹⁸. Z tego wynika, że wolność gospodarcza została widocznie recypowana w Polsce w dwudziestolecie międzywojennym. Była ona bardzo szeroko zakreślona, jednak z oczywistych względów również sto lat temu istniał system reglamentacji czy też ograniczeń wolności gospodarczej. Późniejsza Konstytucja Kwietniowa z 1935 roku uplasowała się na drugim biegunie polityczno-prawnym, akcentując silną pozycję państwa w stosunku do obywateli i w konsekwencji nie gwarantując swobody wolności gospodarczej.

“Filozofowie od starożytności zajmowali się pojęciem własności i posiadania oraz [rozmyślali nad możliwością] korzystania z rzeczy i pozyskiwania z niej korzyści”¹⁹. Na tym etapie było to jednak zbyt odległe, aby nazwać owe działanie wolnością gospodarczą, gdyż dopiero państwo nowoczesne stworzyło konieczną infrastrukturę, poczynając od sądów i organów przymusu, a kończąc na urzędach i różnych rozwiązaniach społeczno-ekonomicznych i instytucjach prawnych, a w konsekwencji zagroziło ono różnym wolnościom i prawom obywateli. Z tego właśnie powodu wolność gospodarcza jest współcześnie ściśle związana z demokratycznym państwem prawa.

¹⁵ Papelewski 2014, s. 2.

¹⁶ Kowalewski 2022, s. 150.

¹⁷ Kowalewski 2022, s. 150.

¹⁸ Kowalewski 2022, s. 150.

¹⁹ Kowalewski 2022, s. 130.

Zasada wolności gospodarczej jako zasada ustrojowa

Punktem wyjścia do omówienia zasady wolności gospodarczej jest wskazanie na obecność tej zasady w treści przepisów Konstytucji RP (art. 20 Konstytucji RP), gdzie została *expressis verbis* wyrażona. Analizę konstytucyjnej zasady z art. 20 należy rozpocząć od ustalenia miejsca w tekście ustawy zasadniczej, gdzie omawiana zasada się znajduje. Art. 20 stanowi: „Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej”²⁰. Przepis ten statuuje zasadę wolności gospodarczej jako jeden z filarów społecznej gospodarki rynkowej, co znajduje odzwierciedlenie w orzecznictwie²¹. Natomiast art. 22 wskazuje przesłanki, w oparciu o które można ograniczyć wolność gospodarczą. Umieszczenie owej zasady w rozdziale I Konstytucji RP oznacza uznanie zasady społecznej gospodarki rynkowej jako zasady nadrzędnej, która przesądza o ustroju gospodarczym Polski, opartym na paradygmacie gospodarki rynkowej²², i wskazuje kierunek normowania dla innych zasad prawnych. To stanowisko w swoich orzeczeniach potwierdzał wielokrotnie Trybunał Konstytucyjny²³.

Zdaniem autora niniejszego tekstu w pierwszych słowach Preambuły: „W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny”²⁴, uwzględniając kontekst społeczny, w jakim uchwalano Konstytucję, można odnaleźć intencję ustrojodawcy mającą na celu podkreślenie roli zasady gospodarki rynkowej, której immamentną cechą jest zasada wolności gospodarczej. „Byt” w tym przypadku nie mający definicji normatywnej należy rozumieć według definicji Słownika Języka Polskiego jako całokształt życia, warunki materialne²⁵. Uwzględniając również kontekst historyczny, można przypisać ustrojodawcy chęć podkreślenia konieczności posiadania gospodarki wolnorynkowej jako elementu postkomunistycznego państwa chcącego dołączyć do świata gospodarek kapitalistycznych i nastawionego na rozwój. To rozumowanie podkreśla znaczenie wolności gospodarczej w polskim systemie prawnym.

²⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), rozdział I, art. 20.

²¹ Wyrok TK z 14.12.2004 r., K25/03, OTK-A 2004, nr 11, poz. 116. oraz Wyrok TK z 4.09.2007 r., P 19/07, OTK-A 2007, nr 8, poz. 94.

²² Szydło, Safjan, Bosek 2016, s. 8.

²³ Wyrok TK z 31.01.2001 r., P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5; Wyrok TK z 4.09.2007 r., P 19/07, OTK-A 2007, nr 8, poz. 94.

²⁴ Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

²⁵ Słownik Języka Polskiego <https://sjp.pwn.pl/slowniki/byt> (dostęp 18.06.2024).

Zasada wolności gospodarczej jako prawo podmiotowe

Zasadę wolności gospodarczej możemy opisać jako możliwość swobodnego podejmowania działań w celu kreowania określonego fragmentu rzeczywistości w sposób powszechnie uznawany za „gospodarczy” i w granicach wyznaczonych przez prawo. Próbę sformułowania tej zasady podjął TK w swoich orzeczeniach i wyznaczył elementy treści tej zasady, precyzując istniejące już ogólne definicje omawianej zasady. Ma to kapitalne znaczenie praktyczne i sprzyja adresatom wolności w poznawaniu i zrozumieniu przysługujących praw. Jak zauważa Trybunał:

Z użycia w art. 20 i art. 22 Konstytucji zwrotu «wolność działalności gospodarczej» wynika, że chodzi o działalność jednostek (osób fizycznych) oraz instytucji niepaństwowych” (czy też - szerzej rzecz ujmując - niepublicznych), które mają prawo samodzielnego decydowania o udziale w życiu gospodarczym, zakresie i formach tego udziału, w tym możliwie swobodnego podejmowania różnych działań faktycznych i prawnych, mieszczących się w ramach prowadzenia działalności gospodarczej²⁶.

TK doszedł również do następujących wniosków:

Wolność działalności gospodarczej (wolność gospodarcza) obejmuje nie tylko możliwość podejmowania i prowadzenia działalności, której zasadniczym celem jest osiągnięcie zysku, ale także możliwość podejmowania decyzji gospodarczych, w tym przede wszystkim wyboru przedmiotu działalności i prawnych form ich realizacji. Wolność ta odnosi się zatem nie tylko do decydowania o podjęciu działalności gospodarczej, ale także o jej zakończeniu²⁷.

Zdefiniowanie przez Trybunał zakresu podmiotowego oraz określenie zakresu przedmiotowego zasady wolności gospodarczej jest realizacją zasady pewności prawa i informacją dla adresatów wolności gospodarczej, jak mogą realizować swoje uprawnienia.

Jeśli chodzi o realizację uprawnień, których podstawą jest wolność gospodarcza, Trybunał Konstytucyjny stoi na stanowisku, stosownie do którego art. 20 stanowi podstawę dla konstytucyjnego prawa podmiotowego jednostki. Według Trybunału: „Użycie w art. 20 i art. 22 Konstytucji zwrotu «wolność działalności gospodarczej» świadczy wyraźnie o tym, że przepisy te można uważać także za podstawę prawa podmiotowego o randze konstytucyjnej, a nie tylko i wyłącznie za normę prawa w znaczeniu przedmiotowym i zasadę ustroju państwa”²⁸.

²⁶ Wyrok TK z 7.05.2001 r., K 19/00, OTK 2001, nr 4, poz. 82.

²⁷ Wyrok TK z 5.04.2011 r., P 26/09, OTK-A 2011, nr 3, poz. 18.

²⁸ Wyrok TK z 29.04.2003 r., SK 24/02, OTK-A 2003, nr 4, poz. 33.

Wolność ta znajduje dodatkowe potwierdzenie w art. 22, dopuszczając jej ograniczenia „tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny”²⁹. Praktyczny wymiar wyrażonego przez Trybunał stanowiska wyraża się w możliwości zastosowania art. 20 lub/i art. 22 jako wzorców kontroli przy skardze konstytucyjnej – „Wolność gospodarcza jest zasadą porządku prawnego wyrażoną w Konstytucji RP i skonkretyzowaną w ustawodawstwie zwykłym, przesądzającą o ustroju gospodarczym państwa opartym na zasadach gospodarki rynkowej. Tym samym wolność działalności gospodarczej uzyskała formalną kwalifikację i ochronę konstytucyjnoprawną”³⁰.

Do urzeczywistnienia istniejących na gruncie Konstytucji uprawnień konieczne określenie zakresu podmiotów, którym one przysługują. Podmiotami tymi są głównie osoby fizyczne oraz inne podmioty prawa (jednostki organizacyjne), które czerpią swoje prawo do przedsiębiorczości i przywiązane do niej prawo do wolności gospodarczej z treści właściwych regulacji prawnych³¹. Zgodnie z art. 30 Konstytucji jednostka jest nosicielem praw wolnościowych z uwagi na jej niezbywalną godność. Trybunał podkreśla, że w odniesieniu do praw osób prawnych, ich podmiotowość jest pochodną podmiotowości jednostki. Osoba prawna może być podmiotem konstytucyjnych publicznych praw podmiotowych, gdyż umożliwia to pełniejszą realizację tych praw przez poszczególne osoby fizyczne³². Jednocześnie należy wskazać, że wolność gospodarcza nie przysługuje organom władzy publicznej, gdyż są one adresatami tylko obowiązków związanych z realizacją praw innych podmiotów. Jeśli beneficjent praw i wolności byłby podmiot publiczny, to doszłoby do nieakceptowalnego utożsamienia roli podmiotu ingerującego z nosicielem³³. W zakresie podmiotowym omawianej wolności nie mieszczą się również publiczne podmioty gospodarcze, które wyróżnia się przy pomocy kryterium majątkowego tj. ich działalność jest oparta na majątku publicznym oraz kryterium funkcjonalnego – organy państwa wywierają co najmniej pośredni wpływ na działalność podmiotu³⁴.

²⁹ Garlicki 2023, s. 96.

³⁰ Strzyczkowski 2023, s. 98.

³¹ Kieres 2014, s. 192.

³² Postanowienie TK z 23.02.2005 r., Ts 35/04, OTK-B 2005, nr 1, poz. 26.

³³ Postanowienie TK z 8.04.2008 r., SK 80/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 51.

³⁴ Postanowienie TK z 18.12.2013 r., Ts 13/12, OTK-supl. 2014, nr 2, poz. 833.

Ograniczenia zasady wolności gospodarczej w Konstytucji

Zdaniem Trybunału zasada wolności gospodarczej nie może być rozumiana jako wolność absolutna³⁵, co oznacza, że istnieją wyjątki ograniczające wolność gospodarczą, zwłaszcza że „ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny” (art. 22 Konstytucji). Można zatem wyróżnić przesłankę materialną „ważny interes publiczny” oraz przesłankę formalną – dopuszczalność wprowadzenia ograniczeń ustawowych. W literaturze³⁶ zwraca się uwagę, że ograniczenie wolności gospodarczej może nastąpić w drodze rozporządzenia, co wnioskujemy z następujących terminów konstytucyjnych: „tylko w drodze ustawy” (art. 22) oraz „tylko w ustawie” (art. 31 ust. 3). Pierwszy sposób występujący w art. 22 KRP będącym *lex specialis* do art. 31 ust. 3 KRP przewiduje możliwość uregulowania ograniczenia wolności w rozporządzeniu wykonawczym do ustawy, natomiast drugi sposób ograniczenia praw i wolności konstytucyjnych dopuszcza ograniczenie wolności przez tekst ustawy.

Mówi się też o nakazie „odpowiedniej szczegółowości i kompletności unormowania ustawowego bez uregulowań blankietowych, delegujących ostateczną regulację ograniczenia wolności gospodarczej organom władzy wykonawczej bądź samorządu lokalnego”³⁷. Wspomniany nakaz jest ściśle związany z “właściwymi ograniczeniami”. Według Trybunału tymi właściwymi ograniczeniami są bezwzględne oraz względne zakazy podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej. Nie są nimi ustawowe obowiązki nakładane na przedsiębiorców i nie stanowią one ograniczeń do rekonstruowania prawa podmiotowego z art. 20 i art. 22 Konstytucji RP³⁸.

Przesłanka ważnego interesu publicznego *prima facie* wchodzi w kolizję z generalnymi przesłankami ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności. Problem ten rozwiązuje Trybunał, wskazując że „klauzula generalna «ważnego interesu publicznego» (...) nie jest zwykłym potwierdzeniem materialnoprawnych przesłanek ograniczania wolności i praw konstytucyjnych, zawartych w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Z klauzuli tej wynikać mogą także, zdaniem Trybunału, inne, wychodzące poza art. 31 ust. 3 Konstytucji, materialnoprawne przesłanki ustawowego ograniczenia wolności działalności gospodarczej”³⁹. Analizując po-

³⁵ Wyrok TK z 8.11.2005 r., SK 25/02, OTK-A 2005, nr 10, poz. 112.

³⁶ Por. Kieres, 2014, s. 203; Szydło, Safjan i Bosek 2016, s. 25.

³⁷ Strzyczkowski 2023, s. 119.

³⁸ Wyrok TK z 19.01.2010 r., SK 35/08, OTK-A 2010, nr 1, poz. 2.

³⁹ Wyrok TK z 13.10.2010 r., Kp 1/09, OTK-A 2010, nr 8, poz. 74.

dany fragment orzeczenia, można wywnioskować, że przesłanka ważnego interesu publicznego jest szerszym pojęciem niż zbiór przesłanek art. 31 ust. 3. Do ograniczenia wolności gospodarczej stosuje się art. 31 ust. 3, w zakresie w jakim wyprowadza z niego tzw. test proporcjonalności. Trybunał weryfikuje, czy dane ograniczenie jest przydatne, konieczne i proporcjonalne⁴⁰. Przesłanka stosowania proporcjonalnych ograniczeń jest adresowana do ustawodawcy jako obowiązek stosowania najmniej dolegliwych środków⁴¹. Ograniczenia nie mogą naruszać istoty danej wolności.

L. Kieres wskazuje, że „interes publiczny wiążemy z dobrem wspólnym, które ze względu na swoją wartość (...) podlega szczególnej ochronie. Znaczenie tego stanowiska znajduje uzasadnienie w art. 1 Konstytucji, który stanowi o szczególnej kategorii dobra wspólnego, odniesionego do wszystkich obywateli, jakim jest Rzeczpospolita”⁴² – jest to jeden ze sposobów, w oparciu o który interpretuje się klauzulę ważnego interesu publicznego. Pojęcie „dobra wspólnego” jest zbyt szerokie, aby sprecyzować pojęcie ważnego interesu publicznego. Kluczową definicją w orzecznictwie TK jest rozumienie ważnego interesu „zgodnie z którym interes ten oznacza stan czy też wartość w postaci zaspokojenia interesów i potrzeb możliwie dużej części społeczeństwa (obywateli), przy równoczesnym spowodowaniu zła lub krzywdy u możliwie niewielkiej liczby ludzi”⁴³. Dla uzupełnienia powyższego cytatu warto dodać podkreślaną w judykaturze⁴⁴ konieczność określenia wartości powszechnie uznawanej w społeczeństwie za cenną, na rzecz której dokonywane jest ograniczenie wolności gospodarczej.

Prawnokarne aspekty wolności gospodarczej

Analizę zasady działalności gospodarczej w obrębie różnych gałęzi prawa rozpoczniemy od prawa karnego, które powszechnie traktowane jest jako prawo represyjne⁴⁵ z uwagi na jego charakter zorientowany na sankcję prawną. Mówi się nawet, że prawo karne pełni rolę swoistej *ultima ratio*⁴⁶ i nie może wkraczać

⁴⁰ Por. wyroki Trybunału Konstytucyjnego z 11 kwietnia 2006 r., sygn. SK 57/04, OTK ZU nr 4/A/2006, poz. 43 oraz z 11 kwietnia 2000 r., sygn. K 15/98, OTK ZU nr 3/2000, poz. 86.

⁴¹ Wyrok TK z 26.03.2007 r., K 29/06, OTK-A 2007, nr 3, poz. 30.

⁴² Kieres 2014, s. 200.

⁴³ Szydło, Safjan i Bosek 2016, s. 29.

⁴⁴ Por. Wyrok TK z 26.03.2007 r., K 29/06, OTK-A 2007, nr 3, poz. 30.

⁴⁵ Czarnecki 2016; Kidacka 2018; Krajewski 2019.

⁴⁶ Z literatury przedmiotu m.in. Peno, 2009; Wróbel, Zoll, 2014, s. 51; Tyszkiewicz 2020, s. 29; Z orzecznictwa m.in. uchwała SN z 30.08.2013 r., sygn. akt SNO 19/13; wyrok SA w Krakowie z 14.01.2016 r., sygn. akt II AKa 280/15 oraz wyrok SA w Katowicach z 21.09.2017 r., sygn. akt II AKa 311/17.

w znacznym stopniu w prawa i wolności jednostek. W prawie karnym istotną rolę odgrywają ograniczenia wykonywania i prowadzenia teje działalności, którą na potrzeby tej gałęzi prawa definiowano⁴⁷, odwołując się do uchylonej ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, jako „działalność wytwórczą, budowlaną, handlową i usługową oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopaliny ze złóż, a także działalność zawodową, wykonywaną w sposób zorganizowany i ciągły”.

Współcześnie art. 3 Prawa Przedsiębiorców stanowi, że: „działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły”. Jednocześnie art. 5 i 6 wyłączają z zakresu terminu „działalność gospodarcza” wybrane działania gospodarcze takie jak np. aktywność rolnicza. Stosownie do art. 296a k.k. traktującego o łapownictwie menedżerskim, przekupstwie gospodarczym i korupcji w obrocie gospodarczym⁴⁸, zakres semantyczny pojęcia jednostki organizacyjnej na gruncie art. Prawa Przedsiębiorców jest węższy niż tego samego terminu na gruncie art. 296a⁴⁹. Wskazuje to na daleko posuniętą autonomię w zakresie definiowania pojęć na potrzeby prawa karnego.

Omawiając aspekty prawnokarne dotyczące wolności działalności gospodarczej, naszej uwadze nie może ująć jedna z dziedzin prawa o dosyć swoistym i jednoznacznym charakterze, którą określamy mianem prawa karnego gospodarczego, obejmującego „przepisy określające czyny karalne, których przedmiotem ochrony są ponadindywidualne interesy uczestników obrotu gospodarczego”⁵⁰, co stanowi fundament gospodarki państwowej.

Piotr Kardas wskazuje, że art. 297 k.k., ma fundamentalne znaczenie dla prawa karnego gospodarczego, „z uwagi na miejsce w strukturze ustawy karnej oraz intytucję rozdziału (...) chroni prawidłowość funkcjonowania obrotu gospodarczego (...) zarówno indywidualne interesy uczestników tego obrotu, jak i ponadindywidualne interesy gospodarcze społeczeństwa, związane z prawidłowym funkcjonowaniem obrotu gospodarczego”⁵¹. Zasadne wydaje się stwierdzenie, że terminy takie jak „obróć gospodarczy” czy „ponadindywidualne interesy gospodarcze” mają charakter pojęć-narzędzi, które to zdaniem autorów można

⁴⁷ Por. Bogdan, Wróbel, Zoll 2017.

⁴⁸ Za Wróbel, Zoll, 2021.

⁴⁹ Wróbel, Zoll 2021.

⁵⁰ Skorupka, 2007, s. 15.

⁵¹ Wróbel, Zoll, 2021.

odnaleźć nie tylko w prawie administracyjnym⁵², ale także w prawie karnym gospodarczym.

Doktryna⁵³ podkreśla znaczenie prawa karnego gospodarczego w kontekście systemu prawa karnego oraz charakter gatunkowy przestępstw gospodarczych z uwagi na potencjalnie wysoką społeczną szkodliwość. Krakowski komentarz do kodeksu karnego podkreśla, że „rodzajowym przedmiotem ochrony (...) typu czynu zabronionego [z art. 297 k.k.] pozostają prawidłowość obrotu gospodarczego oraz zasady uczciwego obrotu w warunkach gospodarki rynkowej”⁵⁴. Komentarz lubelski wskazuje, że kluczowym z dóbr prawnych, które chroni rozdział XXXVI k.k., jest „obrót gospodarczy, a szczególnie jego uczciwość i rzetelność”⁵⁵. Pojęcie obrotu gospodarczego rozumiane jest jako wymiana dóbr i usług z reguły w formie monetarnej między podmiotami, z których choć jeden prowadzi działalność gospodarczą, w ramach której dokonuje się owa wymiana⁵⁶.

Z uwagi na chronione dobro prawne konieczne jest uwzględnianie przy wykładni terminologii prywatnoprawnej⁵⁷, co nie oznacza ograniczenia zakresu wykładni autonomicznej w obrębie praw karnego. Nowelizacja z 2019 r. poszerzyła znacząco zakres „dóbr rodzajowych o «interesy majątkowe w obrocie cywilnoprawnym» niezwiązane z działalnością gospodarczą”⁵⁸. Proces ten niejako przypomina publicyzację prawa prywatnego, które to zjawisko dokonuje się na naszych oczach w obliczu globalizacji i europeizacji prawa⁵⁹.

Tym, co stanowi podstawę prawa karnego gospodarczego są przestępstwa gospodarcze, definiowane jako „naruszające interesy prawne, chronione przepisami o obrocie gospodarczym i zarządzaniu publicznymi dobrami majątkowymi”⁶⁰ czyny karalne, albo jako: „czyny karalne godzące lub zagrażające ponadindywidualnym dobrom w sferze życia gospodarczego, polegające na naruszeniu zaufania związanego z pozycją sprawcy lub instytucją życia gospodarczego, grożące utratą zaufania społecznego do systemu gospodarczego lub jego podstawowych instytucji”⁶¹.

⁵² Zimmermann 2022, s. 98; Kusiak-Winter; Dobosz, Puczek 2023, s. 363.

⁵³ Por. Porwiz 2022, s. 51-54; Ciszewska 2016; Kozdra 2019.

⁵⁴ Wróbel, Zoll 2021.

⁵⁵ Wąsek, Zawłocki 2010, s. 1299.

⁵⁶ Gałązka i in. 2024.

⁵⁷ Gałązka i in. 2024.

⁵⁸ Gałązka i in. 2024.

⁵⁹ Por. Rott, Cremona, Micklitz 2017.

⁶⁰ Za Górniok 1993, s. 63.

⁶¹ Górniok 1986, s. 58.

Definicja Zimmerli'ego z uwagi na szeroki zakres semantyczny oraz niejednoznaczność nie cieszy się powodzeniem na gruncie polskim⁶². Na przykładzie definicji Oktawii Górniok widzimy kompleksowe ujęcie problemu oraz efekt „społecznego” namysłu nad prawem karnym. Choć szczegółowa klasyfikacja przestępstw gospodarczych nie jest celowa na łamach tego tekstu, należy wskazać, że prawo karne gospodarcze nie jest w pełni autonomiczną dziedziną prawa karnego, a typy czynów zabronionych kwalifikowane jako przestępstwa gospodarcze są rozsiane w wielu ustawach o różnorodnych charakterze⁶³, do których zaliczamy m.in. kodeks spółek handlowych, prawo czekowe, prawo bankowe i inne.

Należy jeszcze krótko przedstawić zakaz prowadzenia działalności gospodarczej w rozumieniu części ogólnej kodeksu karnego. Na gruncie Kodeksu Karnego z 1997 roku obok kar wyróżnia inne różnorodne środki reakcji penalnej, a wśród nich środki karne uregulowane w art. 39 i następnych. Zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej ma z pewnością charakter represyjny i uderza w osoby, które łączą swoją działalność gospodarczą z aktywnością, która stosownie do art. 41 par. 2 k.k. „zagroza istotnym dobrom chronionym prawem” - na przykładzie tego znamienia uwidacznia się funkcja ochronna prawa karnego, której znaczenie słusznie eksponuje krakowska szkoła prawa karnego⁶⁴. Przy okazji analizy środków karnych uwagę zwracają inne zakazy, które leżą na pograniczu prawa pracy, prawa gospodarczego i prawa handlowego (uregulowane w art. 39 § 2 *in principio* oraz § 2aa). Niewątpliwie mogą one dotyczyć w pewien sposób wykonywania działalności gospodarczej, jednak omówienie ich znacząco wykracza poza zakres niniejszego rozdziału. Na ich związek z prawem karnym gospodarczym wskazuje to, że odsyłają one do art. 296a penalizującego typ czynu zabronionego uderzającego w obrót gospodarczy.

Również prawo karne wykroczeń wpływa na ograniczenie swobody wykonywania działalności gospodarczej. Przykładowo art. 60¹ § 1 Kodeksu Wykroczeń kryminalizuje wykonywanie działalności gospodarczej bez „zgody”. Ustawodawca wymienia następujące przypadki tego, co potocznie określiliśmy „zgodą”: zgłoszenie do ewidencji, wpis do rejestru, koncesję oraz zezwolenie. Penalizowane jest również niedopełnienie obowiązku przedsiębiorcy dotyczącego zmiany danych do wpisu, a także wprowadzanie do obrotu gospodarczego towarów bez oznaczeń, które są wymagane np. przez prawo. Wreszcie paragraf czwarty niniejszego przepisu sankcjonuje prowadzenie różnorodnych działań gospodarczych z różnych

⁶² Ciszewska 2016, s. 166.

⁶³ Por. Zawłocki 2018, s. 3-48; Skowrońska 2023, s. 19-26.

⁶⁴ Zob. Wróbel, Zoll 2014.

powiązanych wzajemnie branż (usługi turystyczne, hotelarskie czy quasi-wycieczkowe) bez wymaganych prawem zezwoleń, decyzji, zgód, itd. Należy wskazać, że ustawodawca zdecydował, że w przypadku zaistnienia takowej nielegalnej działalności sięga się po dosyć dotkliwe sankcje, gdyż we wszystkich wskazanych przypadkach przewiduje grzywnę, a w trzech z czterech również ograniczenie wolności, przy czym grzywna stosownie do części ogólnej nie może przekroczyć 5.000 złotych. Dla porównania w przypadku wykroczenia o potocznej nazwie *żebractwo* generalnie grzywna nie powinna przekraczać 1.500 złotych i jest dopuszczalne również poprzestanie na naganie. Można oczywiście się spierać, czy tzw. żebractwo jest aż szkodliwe i jakie są motywacje sprawców tego procederu, niemniej z perspektywy osoby, która jest jeszcze bliżej początku drogi prawniczej, to przykład ten daje do myślenia. Szczegółowe omówienie ograniczeń wolności gospodarczej wynikających z prawa wykroczeń wykracza poza ramy tego tekstu, niemniej nawet po przedstawieniu tych nielicznych przykładów widać, że prawo karne *sensu largo* obejmuje wiele stypizowanych czynów zabronionych o podłożu gospodarczym.

Wolność działalności gospodarczej w publicznym prawie gospodarczym

Omawiając wolność działalności gospodarczej, nie można pominąć ustaw bezpośrednio regulujących status przedsiębiorców oraz ich sposobu działania takie jak Prawo przedsiębiorców⁶⁵. Jest to ustawa o tyle szczególna, że posiada ona własną preambułę, w której ustawodawca powołuje się na konstytucyjną wolność działalności gospodarczej oraz inne zasady konstytucyjne – praworządności, pewności prawa czy niedyskryminacji. Zasady te są określone jako zasady istotne dla przedsiębiorców podczas prowadzonej przez nich działalności gospodarczej. Preambuła określa również cel uchwalenia ustawy: potrzebę zapewnienia ciągłego rozwijania działalności gospodarczej. Ustawę tę należy zakwalifikować do prawa gospodarczego publicznego. Już w art. 1 ustawy ustawodawca odnosi się do elementów składowych wolności działalności gospodarczej, ustawa reguluje bowiem podejmowanie, wykonywanie i zakończenie działalności gospodarczej, nie odnosi się bowiem do formy prowadzenia działalności gospodarczej. Ustawa definiuje również działalność gospodarczą oraz określa kto jest przedsiębiorcą.

⁶⁵ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców Dz.U.2018. poz. 646.

W późniejszej części odnosi się do powyższych aspektów wolności działalności gospodarczej, określając szczegółowo procedury w tym zakresie.

Ustawa formułuje również liczne wyłączenia i ograniczenia w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej. Podstawowym ograniczeniem wynikającym z ustawy jest obowiązek rejestracji działalności w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej. *Novum* w polskim systemie prawnym jest działalność nieewidencjonowana, opisana w art. 5 Prawa przedsiębiorców. Nie jest ona działalnością gospodarczą i nie stosuje się do niej pozostałych przepisów ustawy Prawo przedsiębiorców. Dotyczyć może tylko osób fizycznych, które nie osiągają 75% minimalnego wynagrodzenia w skali miesiąca. Jest to udogodnienie skierowane dla osób, które dorabiają wykonując daną działalność i z racji na niski przychód i niedużą skalę działania państwo nie obarcza ich obowiązkami przewidzianymi dla przedsiębiorców. Ograniczeniem dalej idącym niż sam wpis do CEIDG jest reglamentacja działalności gospodarczej uregulowana w rozdziale 4 ustawy. Wykonywanie działalności w niektórych obszarach wymagać będzie zezwolenia, koncesji lub wpisu do rejestru działalności regulowanej. Na gruncie tych regulacji widać zależność, zgodnie z którą im większa i społecznie bardziej wrażliwa działalność tym więcej wymagań podmiotom prowadzącym działalność stawia ustawodawca. Zgodnie z art. 37 § 1 ustawy koncesji wymaga wykonywanie działalności gospodarczej w dziedzinach mających szczególne znaczenie ze względu na bezpieczeństwo państwa lub obywateli, czyli koncesja zarezerwowana jest dla najbardziej wrażliwych obszarów gospodarki, tym samym jest najbardziej regulowaną spośród działalności reglamentowanych. Duże znaczenie dla prowadzenia działalności gospodarczej odgrywa przez ustawodawcę podział przedsiębiorców.

Różnice są widoczne na przykład w przypadku dofinansowań i pomocy publicznej, gdzie wielkość dotacji jest zależna od wielkości przedsiębiorstwa (patrz: ustawa z 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw⁶⁶). W ustawie tej zawarte są definicje mikroprzedsiębiorcy, a także małego i średniego przedsiębiorcy, które różnicuje wysokość obrotu rocznego oraz ilość zatrudnionych pracowników. Odmienne traktowanie i dostrzeżenie faktu, że przedsiębiorcy różnej wielkości mogą mieć odrębne potrzeby jest

⁶⁶ Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2020 poz. 568).

praktyką pożądaną i mającą swój wyraz w rozdziale 6 niniejszej ustawy, gdzie w art. 66 ustawodawca określił wymóg, zgodnie z którym przed rozpoczęciem prac nad projektem aktu normatywnego określającego zasady podejmowania, wykonywania lub zakończenia działalności gospodarczej dokonuje się oceny jego wpływu na działalność różnych kategorii przedsiębiorców. Ustawa ta jest więc w zakresie podejmowania, prowadzenia i kończenia działalności gospodarczej kluczowym aktem prawnym w Polsce o charakterze ściśle publicznoprawnym.

Wolność działalności gospodarczej w prawie prywatnym

Zasada wolności działalności gospodarczej przejawia się także w szeroko pojętym prawie prywatnym. To właśnie na jego gruncie działają przedsiębiorcy, podejmując działalność gospodarczą w warunkach wolnorynkowych. Regulacje dotyczące funkcjonowania przedsiębiorców są regulacjami z pogranicza prawa prywatnego i publicznego, a ich opisanie jest konieczne dla pokazania szerszego kontekstu swobody działalności gospodarczej. Koniecznym jest również zdefiniowanie pojęcia przedsiębiorcy, którym posługuje się wiele ustaw – od kodeksu cywilnego⁶⁷ po Prawo przedsiębiorców. Ustawy te posiadają autonomiczne definicje, i tak kodeks cywilny w art. 43 (1) określa, że „Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33(1) § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową”. Ustawa Prawo przedsiębiorców w art. 3 ust. 1 określa, że „Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność gospodarczą” w ust. 2 ustawa dookreśla, że przedsiębiorcami są wspólnicy spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności. Definicje te różnią się od siebie nieznacznie, bardzo podobną definicję formułuje również doktryna, określając, że przez przedsiębiorcę rozumie się osobę fizyczną, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej (aspekt podmiotowy), która wykonuje działalność gospodarczą, co stanowi aspekt przedmiotowy niniejszej definicji⁶⁸. Taka działalność powinna mieć charakter zawodowy i ciągły oraz jest prowadzona we własnym imieniu. Te elementy, jako wyróżniające działalność gospodarczą znajdują swoje odzwierciedlenie w orzecznictwie⁶⁹.

⁶⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93.

⁶⁸ Nazaruk, Ciszewski 2023.

⁶⁹ III AUa 547/18, I ACa 892/16, III AUa 252/16.

Należy podkreślić, że wiele ograniczeń na przedsiębiorcę nakłada również kodeks cywilny czy szerzej prawo cywilne. W relacjach z konsumentami będą to uregulowania związane ze wzorcami umownymi i klauzulami abuzywnymi (art. 385¹ k.c.) oraz regulacje dotyczące konsumenckiego prawa odstąpienia od umowy⁷⁰. W relacjach z przedsiębiorcami będą to zmiany chociażby w zakresie przyjmowania oferty (art. 68², art. 77¹ k.c.), niestosowanie przepisów o niezachowaniu formy pod rygorem trudności dowodowych (art. 74 §4 k.c.) lub ogólne ograniczenia jak krótszy termin przedawnienia – 3 letni (art. 118 zdanie pierwsze in fine) i wymóg wyższego stopnia staranności (art. 355 § 2 k.c.). Przepisy te nakładają na przedsiębiorców wyższy standard działania niż na standardowego uczestnika stosunków cywilnoprawnych, co jest uzasadnione ich profesjonalizmem oraz ma na celu zapewnienie konsumentom dostępu do towarów i usług na możliwie najwyższym poziomie.

Wolność działalności gospodarczej w prawie handlowym

Szeroko z wolności działalności gospodarczej jej podmioty mogą korzystać na gruncie kodeksu spółek handlowych, w szczególności dzięki możliwości wyboru spośród wielu różnych spółek⁷¹. Wybór jednej z form prowadzenia działalności gospodarczej oferowanej przez k.s.h. pozwala przedsiębiorcy na zrealizowanie właściwie większości aspektów wolności działalności gospodarczej. Warto dodać, że formy prowadzenia działalności gospodarczej oferowane w k.s.h. nie są w polskich warunkach najpopularniejsze. Zgodnie z opracowaniem Ministerstwa Finansów z 2018 roku: „ponad 92% spośród 2,45 mln osób prowadzących działalność gospodarczą rozliczaną podatkiem PIT stanowiły osoby prowadzące JDG. Po uwzględnieniu 278 tys. działalności gospodarczych rozliczanych podatkiem CIT w postaci spółek z.o.o. oraz akcyjnych, udział JDG wynosił ok. 83%”⁷². Natomiast stosownie do raportu GUS za I kwartał 2024 roku o rejestracji przedsiębiorstw: „Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą stanowiły 81,3% wszystkich rejestracji przedsiębiorstw, a spółki z ograniczoną odpowiedzialnością 16,4% (w I kwartale 2023 roku udziały te wynosiły odpowiednio 83,1% i 14,5%)”⁷³.

⁷⁰ Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta Dz.U. 2014 poz. 827; art. 27 ust. 1.

⁷¹ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037.

⁷² Opracowanie Ministerstwa finansów z 2018 r. Klasteryzacja Jednoosobowych działalności gospodarczych 2018, No 6-2022, autor: Paweł Chrostek, Artur Krawczyk.

⁷³ Raport GUS Rejestracje i upadłości przedsiębiorstw w I kwartale 2024 roku, 2024.

Pomimo tego, w ramach k.s.h. ustawodawca daje możliwość rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej (w formie jednej ze spółek handlowych wymienionych w kodeksie) oraz w szeroki sposób umożliwia wybór formy tej działalności, spółki, które znajdują się w kodeksie są zróżnicowanymi formami działalności gospodarczej, nierzadko tworzonymi na potrzeby konkretnego przedsiębiorcy. Fakt ten świadczy o zrozumieniu przez ustawodawcę złożoności rzeczywistości gospodarczej w XXI wieku, dzięki temu potencjalny przedsiębiorca w zależności od potrzeb może wybrać spółkę optymalną dla jego modelu biznesowego (Por.: Jara, 2024). Taka sytuacja jest wysoce korzystna dla podmiotów wolności działalności gospodarczej, które w szerokim zakresie mogą z tej wolności korzystać. Niemniej wielość rozwiązań prawnych ujętych w k.s.h. wiąże się również z ograniczeniami wynikającymi z natury i specyfiki spółek. Jako przykład można podać wymogi posiadania odpowiedniego kapitału zakładowego przy danych spółkach, 100.000 zł przy spółce akcyjnej⁷⁴ (art. 308 § 1 k.s.h.) lub 50.000 zł przy spółce komandytowo – akcyjnej (art. 126 § 2 k.s.h), zasady powoływania organów w spółkach kapitałowych (rada nadzorcza, zarząd i walne zgromadzenie w spółce akcyjnej) i odpowiedzialności wspólników spółki jawnej oraz niektórych innych wspólników spółek osobowych, odpowiadających subsydiarnie całym swoim majątkiem wraz ze spółką.

Poza k.s.h. znajdujemy różne regulacje dotyczące wyboru formy działalności gospodarczej, np.: wymóg prowadzenia banków w formie spółki akcyjnej, banku państwowego lub banku spółdzielczego (art. 12 ustawy prawo bankowe)⁷⁵, również prowadzenie Biur Informacji gospodarczej w formie spółki akcyjnej posiadającej odpowiedni kapitał zakładowy⁷⁶. W zakresie ustawowego ograniczania wolności działalności gospodarczej należy przywołać wyrok TK o sygnaturze P 31/13:

W orzecznictwie TK został wyrażony pogląd, że art. 22 Konstytucji RP reguluje wprost w sposób wyczerpujący i kompleksowy zarówno formalne, jak i materialne przesłanki ograniczenia wolności działalności gospodarczej. Jeżeli uznać, że wolność działalności gospodarczej należy do konstytucyjnych praw i wolności jednostki, to art. 22 Konstytucji RP, stanowiąc *lex specialis* w stosunku do art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, wyłącza jego stosowanie jako adekwatnego wzorca kontroli ustawowych ograniczeń wolności działalności gospodarczej⁷⁷.

⁷⁴ Por. Jara 2024.

⁷⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe Dz. U. 1997, Nr 140, poz. 939.

⁷⁶ Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o udostępnianiu informacji gospodarczych i wymianie danych gospodarczych Dz. U. 2010 Nr 81 poz. 530. art. 5 ust. 1.

⁷⁷ Wyr. TK z 27 lutego 2014 r., sygn. akt P 31/13, Dz.U. z 2014 r. poz. 288.

Wynika z niego, że powyższe ograniczenia formułowane są z racji na interes publiczny, który można określić zbiorczo jako pewność obrotu⁷⁸. Wymóg stosunkowo wysokiego kapitału zakładowego w spółce akcyjnej i spółce komandytowo-akcyjnej wynika z tego, że spółki te mogą być notowane na Giełdzie Papierów Wartościowych. Innym przykładem w zakresie potrzeby zachowania pewności obrotu są wymogi dotyczące banków, które muszą działać jako spółki akcyjne lub bank spółdzielczy⁷⁹ (art. 12 ustawy prawo bankowe) i posiadać kapitał zakładowy w wysokości równowartości 5 mln euro wyrażonych w złotych polskich (art. 31 ust. 1 tejże ustawy). Z racji na swoją doniosłość gospodarczą banki muszą posiadać wiarygodność dla wierzycieli, która zabezpieczy interesy klientów.

Zasada swobody działalności gospodarczej w prawie rolnym

W kontekście prawa rolnego należy rozważyć kwestie czy działalność rolnicza jest działalnością gospodarczą oraz czy rolnik jest przedsiębiorcą. W kwestii rolnika jako przedsiębiorcy wypowiedział się Sąd Najwyższy⁸⁰, który stwierdził, że rolnik prowadzący gospodarstwo rolne jest przedsiębiorcą w rozumieniu przepisów kodeksu cywilnego oraz w rozumieniu prawa publicznego. Na podstawie powyższych wyroków należy również stwierdzić, że rolnik prowadzi działalność gospodarczą, chyba że działa jedynie w celu zaspokojenia potrzeb własnych.

Jedną z dziedzin prawa, która ogranicza wolność działalności gospodarczej, jest prawo rolne, które obejmuje regulacje dotyczące prowadzenia działalności rolniczej, których ograniczenia są zawarte w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego⁸¹. Ustawa ta reguluje zasady prowadzenia gospodarstwa rolnego i nabywania nieruchomości rolnych i w szerokim zakresie ogranicza możliwość prowadzenia działalności rolniczej, która w myśl ustawy powinna być prowadzona w gospodarstwach rolnych. Gospodarstwa takie mogą być z kolei prowadzone tylko przez osoby o odpowiednich kwalifikacjach rolniczych (art. 1 pkt 3 ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego). Do prowadzenia takiej działalności wymagane jest oczywiście posiadanie nieruchomości rolnej, którą zgodnie z art. 2a ust. 1 może nabyć tylko rolnik indywidualny, z wyłączeniem przypadków, gdy decyzje pozwalającą na nabycie wyda Dyrektor Generalny KOWR (art. 2a ust. 4), niemniej osoba ubiegająca się o wydanie takiej decyzji będzie musiała posiadać

⁷⁸ Por. Kalus 2011.

⁷⁹ Por. Osajda, Dybiński 2023.

⁸⁰ V CSK 630/13, I NSNc 152/20.

⁸¹ Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego Dz.U. 2003 nr 64 poz. 592.

kwalifikacje rolnicze. Rolnikiem indywidualnym jest osoba fizyczna prowadząca gospodarstwo rolne i posiadająca kwalifikacje rolnicze, która musi zamieszkiwać 5 lat na obszarze gminy, gdzie znajduje się nieruchomość. Jako kwalifikacje rolnicze ustawa wymienia m.in. wykształcenie rolnicze od zasadniczego po wyższe, wykształcenie zawodowe w zawodzie przydatnym do prowadzenia działalności rolniczej lub posiadanie 3 letniego stażu pracy w rolnictwie. Regulacje te mają charakter podmiotowy stanowią ograniczenie w odniesieniu do potencjalnego przedsiębiorcy, który musi spełniać powyższe cechy jeśli chce prowadzić działalność rolniczą.

Ograniczenia takie należy uznać za pożądane z perspektywy interesu publicznego ujętego w art. 22 Konstytucji. Rolnictwo stanowi na tyle wrażliwy dział gospodarki, produkujący podstawowe produkty, że zacieśnienie kręgu podmiotów prowadzących taką produkcję do profesjonalistów jest społecznie pożądane. Dodatkowo działanie takie czyni zadość normie wyrażonej w art. 23, która stanowi, że podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne, postanowienie to nie narusza art. 22. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że art. 23 nie wynika odrębna klauzula limitacyjna, chociaż względ na ochronę gospodarstw rolnych ustawodawca może i powinien brać pod uwagę⁸².

Zakończenie

Wolność działalności gospodarczej rozwijała się przez wieki i dziś nie ma wątpliwości, że najpełniej urzeczywistnia się ona w demokratycznym państwie prawa, które jest uprzywilejowanym środowiskiem prowadzenia działalności gospodarczej przez różnorodne podmioty. Kluczową rolę w kształtowaniu zasady wolności gospodarczej odegrał w Polsce Trybunał Konstytucyjny, który w swoich orzeczeniach określił istotę tej wolności i warunki jej ograniczenia. Ograniczenia zasady wolności gospodarczej odgrywają ważną rolę w polskiej rzeczywistości prawnej. Nie przekreśla to jednak znaczenia i roli omawianej zasady dla doktryny prawa, orzecznictwa oraz praktyki obrotu gospodarczego. Z racji na coraz bardziej złożone realia życia gospodarczego oraz inflację prawną możemy przypuszczać, że ograniczanie wolności działalności gospodarczej będzie postępować.

⁸² Por. Garlicki, Zubik 2016.

Bibliografia

- Arystoteles
2006 Polityka, tłum. L. Piotrowicz, Warszawa.
- Bogdan G.
2017 art. 188, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a, wyd. V., red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa.
- Ciszewska N.
2016 Przesłpstwa gospodarcze – istota i rodzaje, Studia nad Bezpieczeństwem 2016, nr 1, s. 166.
- Czarnecki P.
2016 Postępowanie karne a inne postępowania represyjne, Warszawa.
- Dąbrowska – Kardas M., Kardas P.
2021 [w:] Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278-363 k.k, wyd. V., red. Wróbel W., Zoll A., Warszawa.
- Friedman M.
1993 Kapitalizm i wolność, tłum. M. Lasota, A. Kondratowicz, Warszawa.
- Friedman M., Friedman R.
1998 Two lucky people, Chicago-Londyn 1998.
- Garlicki L.
2023 Strona redakcyjna, [w:] Polskie prawo konstytucyjne, Warszawa.
- Garlicki L., Zubik M.
2016 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz., Tom I, wyd. II, Warszawa.
- Gazda Z.
2002 Szkice z dziejów myśli ekonomicznej, Kielce.
- Gałązka M.
2024 Przesłpstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym, [w:] Kodeks Karny. Komentarz, wyd. VIII red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa.
- Górniok O.
1993 Koncepcja przestępstw gospodarczych w doktrynie niemieckiej a polityka kryminalna, „Państwo i Prawo”, z. 1, s. 63.

- 1986 Przeszłość gospodarcza: wybrane przejawy i uwarunkowania, Katowice 1986.
- Higgs H.
1987 The Physiocrats, New York.
- Jara Z.
2024 Komentarz KSH, wyd. 5, Warszawa.
- Kalus S.
2011 Ochrona prawna obrotu gospodarczego, Warszawa.
- Kidacka, M.
2018 Odpowiedzialność karna na tle innych rodzajów odpowiedzialności represyjnej, „Krajowa Rada Sądownictwa”, 2018/2.
- Kieres L.
2014 Konstytucyjne publiczne prawo gospodarcze. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny.
- Kość A.
2000 Porządek prawny jako społeczny porządek norm, „Rocznik Nauk Prawnych” 2000, T. 10, z. 1.
- Kosikowski C.
1995 Wolność gospodarcza w prawie polskim, Warszawa.
- Kowalewski M.
2022 Geneza i rozwój koncepcji wolności gospodarczej w ujęciu historyczno-prawnym, Studia Prawa Publicznego, nr 3(39).
- Kozdra K.
2019 Przeszłość gospodarcza – pojęcia, cechy, istota, Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku. Nauki Ekonomiczne, Płock, t. 30.
- Krajewski K.
2019 O wpływie ustawodawstwa karnego na politykę karną, Archiwum Kryminologii, nr 2.
- Kruszewski A. K.
2019 [w:] Prawo przedsiębiorców. Komentarz, red. A. Pietrzak, Warszawa, art. 2.

Kusiak-Winter R.

2023 Sfera wewnętrzna i zewnętrzna administracji publicznej z perspektywy celu neutralności klimatycznej, w: P. Dobosz, A. Puczko, Relacje pomiędzy sferą zewnętrzną i sferą wewnętrzną działań administracji publicznej, Warszawa, s. 363.

Magdziarczyk M.

2018 Wolność działalności gospodarczej – od idei do zasady ustrojowej, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Katowice, nr 349.

Nazaruk P.

2023 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, red. J. Ciszewski, LEX/el.

Osajda K.

2023 Prawo bankowe. Komentarz 2023, red. Osajda K. wyd. 1, komentarz do art. 12, Warszawa.

Opracowanie Ministerstwa finansów z 2018 r. Klasteryzacja Jednoosobowych działalności gospodarczych 2018, No 6-2022, autor: Paweł Chrostek, Artur Krawczyk.

Paplewski B.

2014 Ewolucja prawa do swobody działalności gospodarczej w prawie polskim w XX w., „Societas et Ius” 2014, nr 3.

Peno M.

2009 Wybrane problemy reakcji karnej w społeczeństwie postindustrialnym. Prawo karania – sprawiedliwość – zasada ultima ratio, Studia Prawnoustrojowe 2009/10.

Ptak P.

2019 Wolność w poglądach Milтона Friedmana, w: O. Górecki, (red.), Wolność człowieka i jej granice. Antologia pojęcia w doktrynach polityczno-prawnych. Od Nietzschego do współczesności, Łódź.

Porwisz P.

2022 Przesłpstwa gospodarcze w kodeksie karnym w ujęciu statystycznym z perspektywy organów ścigania, Przegląd Policyjny 2022.

Raport GUS Rejestracje i upadłości przedsiębiorstw w I kwartale 2024 roku.

- Rott P., Cremona M., Micklitz H.W.
2017 Private Law in the External Relations of the EU, European Yearbook of International Economic Law, Berlin.
- Skorupka J.
2007 Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu, wyd. II, Warszawa 2007.
- Skowrońska O.
2023 Prawo karne gospodarcze, Warszawa.
- Strzyczkowski K.
2023 Pojęcie prawa konkurencji [w:] Prawo gospodarcze publiczne, Warszawa.
- Sypniewski D.
2016 Wolność gospodarcza, w: „Ograniczenia wolności podejmowania działalności gospodarczej: monografia prawnicza”, red. D. Sypniewski, U. Legierska, A. Małkowska, Ryki.
- Szydło M.
2016 Konstytucja RP, Tom I, Art. 22 [Dopuszczalność ograniczenia wolności działalności gospodarczej], red. M. Safjan L. Bosek, Warszawa.
- Tuleja P.
2023 [w:] P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II, Warszawa.
- Tyszkiewicz L.
2020 [w:] Prawo Karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa, red. T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, wyd. III, Warszawa.
- Wróbel W, Zoll A.
2014 Polskie Prawo Karne. Część Ogólna, wyd. III, Kraków.
- Zagóra-Jonszta U.
2015 Adam Smith o własności, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, Wrocław.
- Zawłocki R., Wąsek A.
2010 KK. Komentarz. Część szczególna, t. 2, Warszawa.
- Zawłocki R.
2018 System Prawa Handlowego. Tom 10. Prawo Karne Gospodarcze, wyd. II, Warszawa.

Zimmermann J.

2022 Alfabet prawa administracyjnego, Warszawa.

Orzecznictwo

Postanowienie TK z 23.02.2005 r., Ts 35/04, OTK-B 2005, nr 1, poz. 26.

Postanowienie TK z 8.04.2008 r., SK 80/06, OTK-A 2008, nr 3, poz. 51.

Postanowienie TK z 18.12.2013 r., Ts 13/12, OTK-supl. 2014, nr 2, poz. 833.

Uchwała SN z 30 sierpnia 2013 r., sygn. SNO 19/13, LEX nr 1375241.

Wyrok TK z 11 kwietnia 2000 r., sygn. K 15/98, OTK ZU, (3), poz. 86.

Wyrok TK z 7 maja 2001 r., K 19/00, OTK 2001, nr 4, poz. 82.

Wyrok TK z 31 stycznia 2001 r., sygn. P 4/99, OTK, (1), poz. 5.

Wyrok TK z 29 kwietnia 2003 r., sygn. SK 24/02, OTK-A, (4), poz. 33.

Wyrok TK z 14 grudnia 2004 r., sygn. K 25/03, OTK-A, (11), poz. 116.

Wyrok TK z 8 listopada 2005 r., sygn. SK 25/02, OTK-A, (10), poz. 112.

Wyrok TK z 11 kwietnia 2006 r., sygn. SK 57/04, OTK ZU, (4/A), poz. 43.

Wyrok TK z 4 września 2007 r., sygn. P 19/07, OTK-A, (8), poz. 94.

Wyrok TK z 13 października 2010 r., sygn. Kp 1/09, OTK-A, (8), poz. 74.

Wyrok TK z 5 kwietnia 2011 r., sygn. P 26/09, OTK-A, (3), poz. 18.

Wyrok TK z 3 lipca 2012 r., sygn. K 22/09, Dz.U., (2012), poz. 799.

Wyrok TK z 27 lutego 2014 r., sygn. P 31/13, Dz.U., (2014), poz. 288.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 31 stycznia 2017 r. III AUa 252/16, LEX nr 2257000.

Wyrok SA w Krakowie z 14 stycznia 2016 r., sygn. II AKa 280/15, LEX nr 1993120.

Wyrok SA w Katowicach z 21 września 2017 r., sygn. II AKa 311/17, LEX nr 2414606.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 26 marca 2019 r. III AUa 547/18, LEX nr 2739623.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 6 kwietnia 2017 r. I ACa 892/16, LEX nr 2317666.

FREEDOM CONSTANTLY LIMITED, THAT IS, ABOUT THE PRINCIPLE OF ECONOMIC FREEDOM IN VARIOUS BRANCHES OF LAW

Abstract: The issue of freedom and freedom of business activity plays an important role in a democratic state of law, but it has not been adequately discussed so far. This text presents the framework of economic freedom and the ways in which economic freedom is limited in Polish law. Through case law examples and references to doctrine, examples of restrictions on economic freedom in constitutional law, criminal law, public economic law, private law, commercial law and agricultural law are shown in a constructive way. The conclusions of the work should include, among others: observing the significant importance that the Constitutional Tribunal and other judicial authorities played in the emerging system of restrictions on economic freedom, as well as the thesis that the freedom of economic activity will probably be subject to further restrictions.

Keywords: freedom of economic activity, public law, private law, restrictions on freedom of economic activity

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA ZOBOWIĄZANIA WSPÓLNIKA WYSTĘPUJĄCEGO ZE SPÓŁKI CYWILNEJ

Abstrakt: Myślą przewodnią pracy jest kontrowersyjne zagadnienie w doktrynie prawa cywilnego, mianowicie odpowiedzialność wspólnika występującego ze spółki cywilnej, za zobowiązania, które powstały przed jego wystąpieniem. Autor niniejszego artykułu stawia sobie za cel rozwinięcie przedmiotowej koncepcji, w szczególności w sytuacji wystąpienia zobowiązań ciągłych. Praca obejmuje również zagadnienia dotyczące zobowiązań wymagalnych, jak i niewymagalnych względem wspólnika. Wypracowane w pracy stanowisko nie pogarsza sytuacji wierzycieli wspólników spółki cywilnej. W końcowej części artykułu przybliżono tematykę możliwości wystąpienia regresu pomiędzy wspólnikami spółki cywilnej.

Słowa kluczowe: spółka cywilna, wystąpienie ze spółki, odpowiedzialność za zobowiązania, kodeks cywilny, regres

Wprowadzenie

W doktrynie prawa oraz w orzecznictwie sądowym, można najczęściej spotkać się ze stanowiskiem, że występujący ze spółki cywilnej wspólnik nie odpowiada za zobowiązania, które powstały po jego wystąpieniu. Jednak nadal odpowiada majątkiem osobistym po wystąpieniu ze spółki lub jej rozwiązaniu co do zobowiązań powstałych przed wystąpieniem wskazanych zdarzeń². W związku z tym, występujący wspólnik ponosi odpowiedzialność za zobowiązania

¹ Okręgowa Izba Radców Prawnych we Wrocławiu, ORCID: 0000-0002-1189-0403.

² Grzybowski 1976, s. 816; Pietrzykowski 2011, s. 843; Jezioro 2011, s. 1401; Wyrok SN z 24.09.2008 r., II CNP 49/08, LEX nr 512041; wyrok SA w Katowicach z 17.11.1994 r., I ACr 502/94, OSA 1995, nr 5, poz. 25; Wyrok SA w Poznaniu z 30.12.2008 r., I ACa 917/08, LEX nr 518048; wyrok SA w Warszawie z 7.02.2013 r., VI ACa 1165/12, LEX nr 1322082.

zaciągnięte przez spółkę w czasie jego uczestnictwa w niej. Natomiast w momencie wystąpienia ze spółki były wspólnik staje się „osobą trzecią” w stosunku do spółki, wobec czego nie ma żadnych podstaw do obciążania go odpowiedzialnością za zobowiązania zaciągnięte po jego wystąpieniu ze spółki³. W nauce prawa funkcjonuje pogląd, że wspólnik występujący ze spółki odpowiada po chwili swojego wystąpienia za zobowiązania spółki cywilnej istniejące w chwili jego wystąpienia⁴, jak i również, że wspólnik, który wystąpił ze spółki cywilnej odpowiada nadal za zobowiązania wynikające ze zdarzeń mających miejsce w czasie, gdy był jeszcze wspólnikiem wraz z pozostałymi wspólnikami⁵.

Zmiany w składzie wspólników spółki cywilnej

Wystąpienie wspólnika ze spółki może nastąpić wskutek różnych zdarzeń uprawnnych. W kodeksie cywilnym są przewidziane cztery możliwości polegające na wystąpieniu wspólnika ze spółki cywilnej. Pierwsza możliwość została przewidziana w art. 869 § 1 k.c.⁶, która polega na jego wystąpieniu z trzymiesięcznym wypowiedzeniem udziału na koniec roku obrachunkowego, jeśli umowa spółki była zawarta na czas nieoznaczony. Druga możliwość znajduje się w art. 869 § 2 k.c. i polega na wypowiedzeniu udziału z ważnych powodów bez zachowania terminów wypowiedzenia, nawet jeśli umowa była zawarta na czas oznaczony⁷ (zastrzeżenie przeciwne jest nieważne). Oświadczenie o wypowiedzeniu musi zostać skutecznie złożone, tj. dotrzeć do wszystkich pozostałych wspólników w taki sposób, żeby mogli oni zapoznać się z jego treścią⁸. Trzecia możliwość została przewidziana w art. 870 k.c., która polega na wypowiedzeniu udziału wspólnika w spółce przez jego wierzyciela osobistego, trzy miesiące naprzód, nawet wtedy, gdy spółka była zawarta na czas oznaczony. Wierzyciel wspólnika występuje wtedy we własnym imieniu⁹. Czwarta postać wystąpienia wspólnika ma miejsce w przypadku jego śmierci¹⁰. W tym zakresie zachodzi znacząca różnica, gdyż zgodnie z art. 872 k.c. w miejsce zmarłego wspólnika mogą wejść do spółki spadkobiercy na

³ Jurcewicz 1985, s. 199; podobnie Łubkowski 1972, s. 1699; Pyziół 2019, s. 32; Lic 2013, s. 533-534, 553-554.

⁴ Por. Nowacki 2013, s. 1765.

⁵ Gudowski 2013, s. 976; por. Longchamps de Brier 1938, s. 583.

⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1061), dalej: k.c.

⁷ Zob. Stanik 2009, s. 171-172.

⁸ Wyrok SA w Gdańsku z 19.06.2012 r., I ACa 267/12, LEX nr 1220760.

⁹ Jasiakiewicz 1997, s. 3.

¹⁰ Ze śmiercią wspólnika należy zrównać utratę osobowości prawnej przez wspólnika będącego osobą prawną.

warunkach określonych w ww. normie prawnej. Na tle kodeksu cywilnego ubezpieczenie częściowe lub całkowite wspólnika nie powoduje jego wystąpienia ze spółki¹¹. Moje jednak stanowić przyczynę do wypowiedzenia udziałów w spółce przez pozostałych wspólników.

W doktrynie prawa występuje stanowisko, że możliwym jest wystąpienie wspólnika ze spółki, niezależnie od tego czy była zawarta na czas oznaczony lub nieoznaczony, niezależnie od konstrukcji prawnej umowy, jeżeli pozostali wspólnicy wyrażą na to zgodę. Nie ma również przeszkód, żeby dopuścić wystąpienie wspólnika ze spółki na podstawie porozumienia (umowy) z pozostałymi wspólnikami, a zatem za ich zgodą w trybie zmiany umowy spółki¹². Takie porozumienie mogłoby odrębnie od kodeksowych terminów wypowiedzenia określać datę wystąpienia wspólnika ze spółki oraz regulować rozliczenia z występującym wspólnikiem. Takim rozliczeniem mogłoby być przeniesienie przez występującego wspólnika „jego udziału w spółce” na inną osobę za zgodą pozostałych wspólników.

Konsekwencją wystąpienia wspólnika ze spółki cywilnej jest powiększenie udziałów pozostałych wspólników. Samo wystąpienie wspólnika nie skutkuje rozwiązaniem spółki czy zmianą ustrojową jej majątku¹³. Wspólnik może również odpowiadać po wystąpieniu za swoje zobowiązania nawet bez zgody wierzycieli¹⁴. Natomiast w stosunku do spółki występujący wspólnik traci udział na rzecz pozostałych wspólników¹⁵. Wypowiedzenie udziału przez wspólnika nie jest wypowiedzeniem umowy spółki, gdyż wypowiedzenie udziału nie ma na celu ani nie prowadzi do rozwiązania spółki, lecz tylko do wystąpienia wspólnika ze spółki (chyba, że umowa spółki z wypowiedzeniem udziału w spółce przez jednego ze wspólników łączy rozwiązanie całej spółki¹⁶). Jeżeli umowa spółki została zawarta na czas nieoznaczony, to kodeks cywilny nie przewiduje wypowiedzenia umowy spółki ze skutkiem rozwiązującym *ex tunc*. Potwierdza to, że spółka jest jednostką organizacyjną, gdyż istnieje możliwość wystąpienia z niej.

¹¹ Grzybowski 1976, s. 828.

¹² Podleś, Siwik 2015, s. 161; Malerowicz 1997, s. 25.

¹³ Por. Podleś, Siwik 2015, s. 154.

¹⁴ Grzybowski 1976, s. 816; Jurcewicz 1985..., s. 199.

¹⁵ Jasiakiewicz 1997, s. 4; Bliżej co do rozliczeń pomiędzy wspólnikami zob. Dąbek, s. 76–77.

¹⁶ Wyrok SA w Gdańsku z 19.06.2012 r., I ACa 267/12, LEX nr 1220760.

Zakres podmiotowy odpowiedzialności

Punktem wyjścia do rozważań o odpowiedzialności w ramach spółki cywilnej jest art. 864 k.c. zgodnie z którym „*Za zobowiązania spółki wspólnicy odpowiedzialni są solidarnie.*”. Regulacje dotyczące odpowiedzialności za zobowiązania spółki cywilnej mają charakter przepisów bezwzględnie obowiązujących¹⁷. W związku tym, wspólnik spółki nie może zmienić zakresu odpowiedzialności w stosunku do osób trzecich¹⁸. Niedopuszczalnym jest wyłączenie odpowiedzialności między wspólnikami za określone zobowiązania. Wspólnicy nie mogą też zmieniać zasad odpowiedzialności, np. za które konkretnie zobowiązania odpowiadają którzy wspólnicy. Niemożliwym jest również przejęcie długu jednego wspólnika przez drugiego wspólnika, gdyż dłużnicy odpowiadają za ten sam dług do pełnej wysokości. Takie klauzule będą jednak stosowane w przypadku ustalania wzajemnych rozliczeń między wspólnikami. Dla przykładu, jeżeli wspólnik który był zwolniony od odpowiedzialności, jednak zaspokoił dochodzony przez wierzyciela dług spółki, to może on żądać od pozostałych wspólników w drodze regresu pełnego zwrotu spłaconej należności. Jednak nie może podnieść zarzutu braku odpowiedzialności w stosunku do wierzyciela spółki.

Spółka cywilna nie posiada zdolności prawnej ani zdolności do czynności prawnych. Dlatego spółka nie może być dłużnikiem w stosunku zobowiązaniowym oraz nie może zaciągać zobowiązań we własnym imieniu. Zobowiązania zaciągać mogą natomiast poszczególni wspólnicy spółki cywilnej. Skuteczne zaciągnięcie zobowiązań powoduje powstanie stosunku prawnego, w którym po stronie dłużniczej występuje grupa osób związanych umową spółki cywilnej¹⁹. Wspólnik, działając zgodnie z zasadami reprezentacji w spółce cywilnej, może skutecznie zobowiązać nie tylko siebie, lecz także pozostałych wspólników. Prowadzi to do możliwości pociągnięcia każdego ze wspólników do odpowiedzialności za zobowiązania zaciągnięte w ramach spółki cywilnej²⁰.

Zobowiązania spółki należy rozumieć jako wspólne zobowiązanie wspólników, czyli stosunek prawny, w którym po stronie dłużnika występuje grupa podmiotów ujętych w ramy organizacyjne spółki, a który pozostaje w określonym związku z jej działaniem²¹. Są to zobowiązania wszystkich wspólników, tzw. dług łączny. Ponieważ dotyczą one wspólnego majątku wspólników, to ma do nich

¹⁷ Wyrok SN z 5.11.1998 r., I CKN 879/97, LEX nr 277833.

¹⁸ Ciszewski 1998, s. 13.

¹⁹ Herbet 2008a, s. 685.

²⁰ Podleś, Siwik 2015, s. 101.

²¹ Wyrok SN z 5.06.1997 r., I CKN 70/97, OSNC 1997, nr 11, poz. 179.

zastosowanie art. 370 k.c., z którego wynika solidarny charakter tego zobowiązania (za wspólnie zaciągnięte zobowiązania wspólnicy odpowiadają solidarnie). Regulacja art. 864 k.c. stanowi rozszerzoną regulację wyrażoną w art. 370 k.c. Przez pojęcie zobowiązań spółki należy rozumieć wszelkie zobowiązania ciężące na spółce wobec osób trzecich. Wyróżnia się tutaj zobowiązania prywatnoprawne bez względu na podstawę ich powstania (czynność prawna, czyn niedozwolony, bezpodstawne wzbogacenie), jak i inne zobowiązania publicznoprawne (np. zobowiązania podatkowe). Nie należą do nich zobowiązania „wewnątrzspółkowe” do których zaliczymy zobowiązania spółki wobec wspólnika wynikające z tytułu jego uczestnictwa w spółce (np. zobowiązanie do wypłaty wspólnikowi przypadającej na niego części zysku zgodnie z art. 868 k.c.).

Pojęcie zobowiązań

Odpowiedzialność wspólnika nie jest niekwestionowana w przypadku istnienia wymagalnej wierzytelności w stosunku do spółki w momencie występowania wspólnika z niej. Sprawa komplikuje się w momencie ukształtowania się wierzytelności po wystąpieniu danego wspólnika ze spółki, która ma swoje w źródło w zobowiązaniu zaciągniętym przed jego wystąpieniem. W tym przedmiocie największe komplikację sprawiają zobowiązania ciągłe, które źródło mają w umowach zawartych w czasie uczestniczenia wspólnika w spółce, lecz będące również wykonywane nadal po jego wystąpieniu ze spółki (np. umowa agencyjna, umowa leasingu).

W pierwszej kolejności, należy zastanowić się nad treścią pojęcia „zobowiązanie”. Zobowiązanie to dwustronnie zindywidualizowany stosunek prawny, w którym jedna osoba uprawniona jest do żądania spełnienia świadczenia względem drugiego z podmiotów, który jest zobowiązany do jego spełnienia. Zobowiązanie oznacza uprawnienie do żądania od konkretnej osoby określonego zachowania i opiera się na gwarantowanym przez porządek prawny przymusie²². Nakazane prawnie zachowanie określane jest natomiast jako świadczenie. Wierzytelność wierzyciela może już istnieć w momencie wystąpienia konkretnego zachowania lub być wierzytelnością przyszłą. Wierzytelność przyszła wynika z czynności prawnych dokonanych pod warunkiem zawieszającym lub z zastrzeżeniem terminu początkowego, u których podłoża leży częściowo tylko zrealizowany stan faktyczny uzasadniający jego powstanie oraz którego powstanie jest w całości

²² Borysiak 2024.

sprawą przyszłości. Są to tzw. wierzytelności przyszłe *sensu stricto*²³, w przypadku których może mieć do czynienia już z istniejącym prawem podmiotowym, tj. tymczasowym²⁴.

Natomiast zobowiązanie ma charakter ciągły, jeżeli przynajmniej jedna z jego stron jest zobowiązana do spełniania świadczenia okresowego lub świadczenia ciągłego²⁵. Według innej definicji, zobowiązania ciągłe polegają na tym, że świadczenie jest spełniane przez czas trwania stosunku prawnego bądź w sposób stały i w zasadzie niezmienny (np. świadczenie polegające na zaniechaniu), bądź w sposób kilkukrotny (np. zapłata okresowa czynszu najmu), a zaspokojenie interesu wierzyciela nie może nastąpić w drodze jednorazowego zachowania dłużnika²⁶. Tylko w samym kodeksie cywilnym, jako przykłady zobowiązań o charakterze ciągłym można wskazać najem, dzierżawę, leasing, użyczenie, pożyczkę, umowę rachunku bankowego, umowę agencyjną, przechowanie, skład, spółkę, rentę i dożywocie. Moim zdaniem, wierzytelności wynikające z zobowiązań ciągłych powinny być traktowane jako prawa istniejące²⁷. W ramach stosunków o charakterze trwałym wyróżnia się świadczenia okresowe zawarte na czas oznaczony (wierzytelności istniejące, jednak niewymagalne) oraz nieokreślony (wierzytelności przyszłe, z wyłączeniem świadczeń przysługujących za okres wypowiedzenia danego stosunku)²⁸.

Odpowiedzialność prawna wspólnika występującego ze spółki

Termin „zobowiązanie powstałe przed wystąpieniem wspólnika” stosuje się do sytuacji, w której wierzyciel może żądać spełnienia świadczenia od dłużnika, który powinien je spełnić. Dotyczy to sytuacji w których stosunek prawny istnieje w momencie wystąpienia wspólnika ze spółki. Jednak pojęcie to nie dotyczy przyszłych zobowiązań (wierzytelności)²⁹. Chodzi zatem o zobowiązania istniejące,

²³ Zawada 1992, s. 16; Zawada 2005, s. 344-345; warto jednak zauważyć, iż część autorów nie uważa wierzytelności warunkowych za wierzytelności przyszłe - por. Szpunar 1998, poz. 137, s. 383; Łętowska 1981, s. 903; również Gandor 1968, s. 20, traktuje wierzytelności warunkowe i terminowe jako w pełni ukształtowane.

²⁴ Gandor 1968; Pyziak-Szafnicka 2006, s. 78 i nast.; Katner 2011, s. 153 i nast.

²⁵ Klein 1994, s. 170-171.

²⁶ Tracz 2008, s. 69-71.

²⁷ Gandor 1968; Pyziak-Szafnicka 2006, s. 78 i nast.; Katner 2011, s. 153 i nast.

²⁸ Kuropatwiński 2007, s. 97 i nast.; Katner 2011, s. 151-152; warto jednak zauważyć, że w wyroku SN z 30.01.2003 r., V CKN 345/01, OSNC 2004, nr 4, poz. 65 uznano za wierzytelności przyszłe należności przysługujące z tytułu rat leasingowych płatnych w przyszłości na podstawie zawartej już umowy na czas określony.

²⁹ Kuniewicz, Katner 2015.

które faktycznie powstają przed ustaniem członkostwa w spółce. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 24 września 2008 r., II CNP 49/08 wskazał, że „Dla ustalenia kręgu podmiotów odpowiedzialnych z tytułu zobowiązań spółki w sytuacji, gdy źródłem zobowiązania jest umowa, nie ma znaczenia skład osobowy spółki z daty zawarcia tej umowy. Istotne jest natomiast to, czy dany podmiot był współnikiem spółki w okresie powstania zobowiązania, ewentualnie, czy przystąpił do spółki już po powstaniu tego zobowiązania.”³⁰. Zdaniem Sądu Najwyższego, decydujący jest moment powstania odpowiedzialności wskutek niewykonania lub nienależytego zobowiązania, a nie moment powstania samego zobowiązania. Wspólnik, który wystąpił ze spółki, odpowiada tylko za te zobowiązania, za które odpowiedzialność powstała w okresie, gdy był jeszcze współnikiem. Należy zgodzić się z tym rozstrzygnięciem judykatury. W. Jurcewicz uznał za tożsame zobowiązania powstałe przed wystąpieniem wspólnika ze spółki, które zostały zaciągnięte w tym samym czasie przez spółkę³¹. Moim zdaniem, występujący wspólnik jest odpowiedzialny zarówno za wynikające z takich zobowiązań świadczenia wymagalne, jak też jeszcze niewymagalne. Pojęcie zobowiązań wynikających ze zdarzeń mających miejsce w czasie, gdy podmiot odpowiedzialny był jeszcze współnikiem stosuje się zarówno do zobowiązań powstałych przed tym momentem, jak i do zobowiązania, którego źródło powstania zobowiązania powstało przed wystąpieniem wspólnika ze spółki³². Może to być np. delikt czy umowa.

Odpowiedzialność wspólnika za „zobowiązania spółki” nie przemija po jego wystąpieniu ze spółki, gdyż „zobowiązania spółki” nie stanowią ani zobowiązań spółki jako takiej, ani też nie są składnikiem majątku wspólnego wspólników, którego występujący wspólnik przestał być współwłaścicielem. Mamy zatem do czynienia z zobowiązaniami określonych osób fizycznych, osób prawnych lub ułomnych osób prawnych mających status wspólnika tejże spółki, powstałych w związku z działalnością zmierzającą do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego określonego umową spółki³³. Jeżeli zatem dany wspólnik stał się osobiście odpowiedzialny z tytułu danego zobowiązania, to odpowiedzialność ta dotyczy jego osoby i istnieje nadal po jego wystąpieniu ze spółki. W przepisach o spółce cywilnej brak jest regulacji zwalniających występującego ze spółki wspólnika z odpowiedzialności za swoje długi przez sam fakt wystąpienia ze spółki bez potrzeby uzyskania zgody wierzyciela³⁴. Zgodnie art. 508 k.c. zwolnienie wymaga wyraźnej

³⁰ Wyrok SN z 24.09.2008 r., II CNP 49/08, LEX nr 512041.

³¹ Jurcewicz 1985, s. 199.

³² Por. Łętowska 2012, s. 13; Klein 2005, s. 27.

³³ Por. Jurcewicz 1985, s. 184-185; Pietrzykowski 2011, s. 842-843.

³⁴ Nowacki 2013, s. 1765.

zgody wierzyciela, nie tylko uzgodnienia między współnikami³⁵. Wspólnik nie będzie ponosić odpowiedzialności majątkiem wspólnym współników spółki, lecz wyłącznie swoim majątkiem osobistym, jako że nie jest już jego współwłaścicielem. Ma to związek z art. 778 k.p.c.³⁶.

Mimo ustania członkostwa w spółce odpowiedzialność byłego wspólnika pozostanie solidarna z pozostałymi współnikami ponoszącymi odpowiedzialność za dane zobowiązanie, i to niezależnie od tego, czy są oni nadal współnikami, czy też ich członkostwo w spółce również ustało. Wynika to z faktu, że na mocy art. 864 k.c. w chwili powstania odpowiedzialności za wykonanie określonego zobowiązania zaistniał między tymi podmiotami węzeł solidarności wzmacniający określone zobowiązanie, stanowiący jego cechą i pozostający w mocy niezależnie od dalszego trwania ich członkostwa w spółce³⁷. Odpowiedzialność ta utrzymuje się nawet w sytuacji, gdy występując ze spółki wspólnik zawarł bez zgody wierzyciela umowę przejęcia długu (w szczególności z przystępującym współnikiem)³⁸ lub też rozliczył się ze współnikami pozostającymi w spółce z zobowiązania względem danego wierzyciela³⁹. W przytoczonych przypadkach, w razie zwrócenia się wierzyciela z roszczeniem i zaspokojenia go, byłemu wspólnikowi będzie jednak przysługiwać roszczenie odszkodowawcze na podstawie art. 392 k.c.⁴⁰. Roszczenie to jest niezależne od roszczenia regresowego względem osób współodpowiedzialnych wynikającego z art. 376 k.c.⁴¹.

Odpowiedzialność byłego wspólnika nie może być ograniczona jedynie do zobowiązań wymagalnych przed jego wystąpieniem ze spółki⁴². Moim zdaniem stanowisko to jest słuszne, gdyż spółka cywilna jest zobowiązaniem określonych podmiotów prawa, które ponoszą odpowiedzialność za jego wykonanie. Spółka cywilna nie jest bowiem osobnym od współników podmiotem prawa zobowiązanym do świadczenia oraz samo świadczenie nie istnieje w oderwaniu od faktycznych współników. Jeżeli zatem powstało już zobowiązanie danego wspólnika do spełnienia określonego świadczenia, choćby jeszcze niewymagalnego, to podmiot ten odpowiada wobec wierzyciela za jego spełnienie. Odpowiedzialność tę

³⁵ Podleś, Siwik 2015, s. 109.

³⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.), dalej: k.p.c.

³⁷ Postanowienie SA w Warszawie z 17.03.2006 r., I ACz 288/06, Apel.-W-wa 2007, nr 2, poz. 11; Wyrok SA w Katowicach z 17.11.1995 r., I ACr 583/95, OSP 1996, nr 10, poz. 183.

³⁸ Wyrok SA w Katowicach z 20.06.1995 r., I ACr 285/95, OSA 1996, nr 10, poz. 51; Wyrok SA w Katowicach z 22.11.1994 r., I ACr 676/94, OSA 1995, nr 5, poz. 23.

³⁹ Postanowienie SN z 18.11.1998 r., II CKN 35/98, LEX nr 1215471.

⁴⁰ Herbet 2008b, s. 702.

⁴¹ Jurcewicz 1985, s. 201.

⁴² Wyrok SA w Białymstoku z 25.05.2016 r., I ACa 103/16, LEX nr 2061949.

wspólnik ponosi niezależnie od dalszych losów spółki cywilnej oraz jego uczestnictwa w tej spółce przez czas trwania zobowiązania. Okoliczność, iż w konkretnym przypadku, zawierając umowę ze spółką cywilną (tj. wspólnikami tej spółki) wierzyciel może nie wiedzieć, czy też nie interesować się, kto jest jej wspólnikiem, nie ma znaczenia, ponieważ odpowiedzialność za wykonanie zobowiązania i tak zostaje powiązana z osobami tych wspólników, działających przy zawarciu umowy osobiście lub reprezentowanych przez swego przedstawiciela. Na podstawie art. 864 k.c. przystępujący do spółki wspólnicy również ponoszą w określonym zakresie odpowiedzialność za te zobowiązania, gdyż nie zwalnia to z odpowiedzialności podmiotów już odpowiedzialnych.

Występujący ze spółki wspólnik będzie zatem ponosić odpowiedzialność zarówno za spełnienie świadczeń wymagalnych, jak i niewymagalnych wynikających z zobowiązań zaciągniętych przez spółkę przed jego wystąpieniem z niej. Stąd też będzie odpowiedzialny za zobowiązania wynikające z zawartych w tym czasie umów, niezależnie od tego, kiedy przypada termin zapłaty. Przyjęte stanowisko ma istotne znaczenie w odniesieniu do „zobowiązań spółki” o charakterze ciągłym. W przypadku zobowiązań z umów zawartych na czas określony oraz zobowiązań z umów zawartych na czas nieokreślony, dotyczących świadczeń przysługujących za okres wypowiedzenia danego stosunku, mamy do czynienia z zobowiązaniami istniejącymi, za które wspólnik ponosił odpowiedzialność w chwili wystąpienia ze spółki. Wszak zawierając np. umowę najmu z wynajmującym na okres dwóch lat, wspólnik przyjął na siebie odpowiedzialność m.in. za zapłatę czynszu przez cały dwuletni okres oraz za oddanie przedmiotu najmu w odpowiednim stanie po upływie okresu najmu. Okoliczność, że po wystąpieniu ze spółki nie będzie korzystać z przedmiotu umowy zawartej z wierzycielem (np. z przedmiotu najmu), może mieć znaczenie dla istnienia regresu względem pozostałych podmiotów odpowiedzialnych za zobowiązanie, nie będzie go jednak zwalniać z zaciągniętego zobowiązania⁴³.

Jednak tak zakreślona odpowiedzialność występującego wspólnika nie jest wystarczająca. Jeżeli wspólnik, w związku z danym zdarzeniem prawnym, mającym miejsce w czasie swego członkostwa w spółce (np. zawarł umowę w zakresie działalności spółki), stał się osobą odpowiedzialną osobiście za wynikłe z tych zdarzeń zobowiązania, to pozostaje on odpowiedzialny wobec wierzyciela

⁴³ Wyrok SA w Katowicach z 17.11.1994 r., I ACr 502/94, OSA 1995, nr 5, poz. 25; Wyrok SA w Poznaniu z 30.12.2008 r., I ACa 917/08, LEX nr 518048; Wyrok SN z 24.09.2008 r., II CNP 49/08, LEX nr 512041..

także po wystąpieniu ze spółki lub też po jej rozwiązaniu⁴⁴. Nie ma powodu, by w związku z wystąpieniem ze spółki zwalniać go z przyjętej przez siebie odpowiedzialności bez zgody i wiedzy wierzyciela.

Występujący wspólnik będzie zatem ponosić odpowiedzialność za wierzytelności istniejące i przyszłe wynikające ze zdarzeń zaistniałych przed jego wyjściem ze spółki, dopóki odpowiedzialność ta nie zostanie uchylona. Ma to szczególne znaczenie w przypadku zobowiązań ciągłych z obowiązkiem świadczeń okresowych po stronie wspólników spółki. Odpowiedzialność ta dotyczyła danego podmiotu tylko jako „wspólnika”. Nie uwzględnia się natomiast przyjętych przez wspólnika osobistych odpowiedzialności, jak też nie bierze się pod uwagę interesów i praw nabytych przez wierzycieli „spółki”, będących w rzeczywistości wierzycielami określonych podmiotów prawa, lecz nie spółki cywilnej. Podstawą odpowiedzialności solidarnej jest art. 864 k.c. Przepis ten wiąże odpowiedzialność danego wspólnika za zobowiązania wynikłe ze zdarzeń mających miejsce w czasie jego uczestnictwa w spółce, z odpowiedzialnością pozostałych wspólników węzłem solidarności.

Występujący wspólnik nie będzie ponosić odpowiedzialności za nowe zobowiązania wynikające ze zdarzenia mającego miejsce w czasie swego członkostwa w spółce dopiero w przypadku zwolnienia się z niej, np. na skutek rozwiązania umowy z wierzycielem lub wypowiedzenia umowy⁴⁵. W tym przedmiocie pojawiły się stanowiska przeciwne⁴⁶. Moim zdaniem możliwość wypowiedzenia jest uzależniona od tego, czy ustawa lub czynność prawna przewiduje wypowiedzenie jako normalny sposób zakończenia konkretnego stosunku prawnego. Jeśli wypowiedzenie jest dopuszczalne, to brak jest jakiegokolwiek powodu, żeby odmówić podmiotowi zobowiązanemu możliwości skorzystania z przysługującego mu uprawnienia kształtującego. Występujący wspólnik będzie przy tym mógł wypowiedzieć umowę dopiero po ustaniu swego członkostwa w spółce. Do tego momentu umowa pozostaje bowiem w związku z prowadzoną przez spółkę działalnością, przez co może być wypowiedziana jedynie ze skutkiem względem wszystkich wspólników spółki⁴⁷. Zgodnie z art. 866 k.c. oświadczenie o wypowiedzeniu może złożyć podmiot uprawniony do reprezentacji. Rozważane

⁴⁴ Postanowienie SA w Warszawie z 17.03.2006 r., I ACz 288/06, Apel.-W-wa 2007, nr 2, poz. 11.

⁴⁵ Wyrok SA w Warszawie z 7.02.2013 r., VI ACa 1165/12, LEX nr 1322082; Wyrok SA w Katowicach z 17.11.1994 r., I ACr 502/94, OSA 1995, nr 5, poz. 25; Wyrok SA w Poznaniu z 30.12.2008 r., I ACa 917/08, LEX nr 518048; Wyrok SN z 25.07.2002 r., III CKN 1063/00, LEX nr 56058.

⁴⁶ Wyrok SA w Katowicach z 17.11.1994 r., I ACr 502/94, OSA 1995, nr 5, poz. 25; Herbet 2008b, s. 398; Pyziół 2019, s. 32.

⁴⁷ Przeciwnie wyrok SN z 24.09.2008 r., II CNP 49/08, LEX nr 512041.

wypowiedzenie dokonane przez byłego wspólnika będzie natomiast wywoływać skutek jedynie w odniesieniu do jego osoby, gdyż występując ze spółki nie ma on uprawnienia do reprezentowania pozostałych w spółce wspólników ani też innych osób odpowiedzialnych z tytułu danego zobowiązania. W stosunku do pozostałych podmiotów odpowiedzialnych umowa oraz wynikające z niej zobowiązania będą pozostawać w mocy. Występujący wspólnik ponosi jedynie odpowiedzialność za „zobowiązania spółki” w wyznaczonym zakresie. Wypowiedzenie dokonane przez byłego wspólnika będzie zatem wywoływać skutek jedynie w postaci wygaśnięcia jego odpowiedzialności za zobowiązania, które powstaną w przyszłości ze zdarzeń prawnych mających miejsce w czasie jego członkostwa w spółce.

W związku z wystąpieniem danego wspólnika ze spółki cywilnej nie będzie on ponosić odpowiedzialności za zobowiązania wynikające w całości z nowych zdarzeń prawnych związanych z działalnością spółki. Mogą to być np. nowe umowy zawierane przez wspólników, gdyż jest on względem spółki i jej wspólników osobą trzecią. Ze względu na to nie ma podstawy, by ich postępowanie mogło powodować nową odpowiedzialność wspólników, którzy ustąpili ze spółki. Były wspólnik nie jest już wspólnikiem, dlatego podstawy odpowiedzialności nie będą stanowić art. 864 k.c., czy 866 k.c.⁴⁸. Dotyczy to również wspólników, którzy reprezentowali spółkę przy zawieraniu umowy, z której wynikło późniejsze zobowiązanie powstałe już po utracie przez niego statusu wspólnika⁴⁹. Nie można bowiem mylić kwestii odpowiedzialności za zobowiązania spółki z jej reprezentacją.

Roszczenie regresowe wspólników

Gdy wspólnik na żądanie wierzyciela spółki w ramach zgłoszonego przez niego żądania zaspokoi wierzyciela z majątku osobistego (z własnych środków), to pojawia się pytanie czy taki wspólnik może żądać zwrotu poniesionych kosztów od pozostałych wspólników. W nauce prawa dominuje pogląd, że wspólnikowi, który zaspokoił zobowiązania w stosunku do osób trzecich w ramach działalności spółki, przysługuje odpowiedzialność regresowa spółki (majątku wspólnego)⁵⁰. Takiemu wspólnikowi przysługuje możliwość zaspokojenia roszczenia z całego majątku spółki. Według J. Ciszewskiego, jeżeli wspólnik skieruje roszczenie regresowe do osobistych majątków wspólników, to rozliczenie

⁴⁸ Wyrok SN z 13.10.2000 r., II CKN 298/00, LEX nr 52570.

⁴⁹ Wyrok SN z 24.09.2008 r., II CNP 49/08, LEX nr 512041.

⁵⁰ Ciszewski 1998, s. 13; Podleś, Siwik 2015, s. 125; Witosz 2006, s. 8-16.

pomiędzy nimi może nastąpić w relacji właściwej do ich udziałów w pokrywaniu strat spółki⁵¹. Należy wskazać, że roszczenie zwrotne między wspólnikami solidarnymi jest oddzielną instytucją od udziału w stratach, które polegają innym przepisom prawnym. Ma to praktyczne znaczenie, gdy spółka nie posiada już majątku, natomiast długi pokrywane są z majątku osobistego wspólników. Dlatego w razie braku postanowień umownych, dochodzenie roszczeń zwrotnych od pozostałych wspólników należałoby stosować przepis art. 378 k.c., który przewiduje odpowiedzialność w częściach równych w stosunku wewnętrznym. Spełnienie przez jednego ze wspólników spółki solidarnego zobowiązania powstanie roszczenie o zwrot przez każdego ze współdłużników odpowiedniej części spełnionego świadczenia⁵².

Zakończenie

Należy stwierdzić, że na skutek wypowiedzenia lub rozwiązania umowy przez spółkę wygasa godny ochrony interes wierzyciela dążącego do zapewnienia dalszego trwania zobowiązania. Nie powstają nowe zobowiązania wynikające z umowy, natomiast powstałe wygasają⁵³. Sam byłby wspólnik nie dysponuje natomiast żadnymi prawami wynikającymi z umowy, które mogłyby uzasadniać powstawanie nowych zobowiązań rodzących odpowiedzialność. Taki zakres odpowiedzialności występującego wspólnika ma zastosowanie w każdym przypadku ustania jego członkostwa w spółce. Jest to niezależne od tego, czy po wystąpieniu wspólnika spółka nadal będzie funkcjonować, czy też ulegnie rozwiązaniu jednocześnie z ustaniem jego członkostwa, np. w przypadku wystąpienia jednego z dwóch wspólników, ogłoszenia upadłości wspólnika, rozwiązania spółki przez sąd lub przez wspólników. W przypadku gdy wystąpienie wspólnika nastąpiło na skutek jego śmierci, zakres odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkodawcy jest jednak uzależniony od sposobu przyjęcia spadku, niezależnie od tego, czy na mocy postanowień umowy spółki cywilnej wejdą oni do spółki na jego miejsce, czy też nie.

Samo wystąpienie wspólnika ze spółki może nastąpić wskutek różnych zdarzeń prawnych. Po wystąpieniu wspólnika, spółka cywilna nadal trwa, z tym zastrzeżeniem, że pozostaje co najmniej dwóch wspólników. Nie przemija jednak względem występującego wspólnika reżim odpowiedzialności wskazany

⁵¹ Ciszewski 1998, s. 13.

⁵² Wyrok SN z 12.10.2001 r., V CKN 500/00, OSNC 2002, nr 7-8, poz. 90.

⁵³ Por. Wyrok SN z 12.03.2010 r., III CNP 27/09, OSNC-ZD 2010, nr 4, poz. 105.

w art. 864 k.c. Nadal trwa odpowiedzialność byłego wspólnika za wspólne zobowiązania wspólników z okresu jego uczestnictwa w spółce pomimo jego wystąpienia ze spółki. Na ten zakres nie ma wpływu sposób „wystąpienia” przez wspólnika ze spółki. Charakteru tej odpowiedzialności nie zmienia wewnętrzne zwolnienie wspólnika od uczestnictwa w stratach. Nie zostaje również uchylona odpowiedzialność solidarna względem zobowiązań powstałych w okresie istnienia spółki i wystąpienia z niej wspólnika, czy rozwiązania jej.

Bibliografia

Literatura

Borysiak W.

2024 Komentarz do art. 353 kodeksu cywilnego, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna. Tom III A, red. K. Osajda, Warszawa, Legalis.

Ciszewski J.

1998 Odpowiedzialność spółki cywilnej za zobowiązania, „Problemy Egzekucji Sądowej”, nr 32.

Dąbek P.

2013 Sytuacja prawna wierzyciela wspólnika spółki cywilnej, [w:] Ochrona interesów wierzycieli w stosunkach gospodarczych, red. K. Szuma, Poznań.

Gandor K.

1968 Prawa podmiotowe tymczasowe (ekspektatywy), Ossolineum.

Grzybowski S.

1976 Spółka cywilna, [w:] System prawa cywilnego, t. III, cz. 2.

Gudowski J.

2013 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, red. J. Gudowski, Warszawa.

Herbet A.

2008a Spółka cywilna, [w:] System prawa prywatnego. Prawo spółek osobowych, t. XVI, red. A. Szajkowski, Warszawa.

2008b Spółka cywilna. Konstrukcja prawna, Warszawa.

Jasiakiewicz M.

1997 Wystąpienie wspólnika ze spółki cywilnej, „Prawo Spółek”, nr 9.

Jezioro J.

2011 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, sred. E. Gniewek, Warszawa.

Jurcewicz W.

1985 Odpowiedzialność za zobowiązania spółki cywilnej, „Studia Prawnicze”, nr 1-2.

Katner P.

2011 Przeniesienie wierzytelności w umowie faktoringu, Warszawa.

Klein A.

2005 Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Wrocław.

1994 Problem jednostronnego ukształtowania czasu trwania zobowiązaniowego stosunku prawnego o charakterze ciągłym, [w:] Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków.

Kuniewicz Z., Katner P.

2015 Zmiany w składzie osobowym wspólników spółki cywilnej a odpowiedzialność za jej zobowiązania [w:] Współczesne problemy prawa zobowiązań, red. J. Haberko, A. Olejniczak, A. Przyńska, D. Sokołowska, Warszawa.

Kuropatwiński J.

2007 Umowne rozporządzenie wierzytelnością przyszłą, Toruń-Bydgoszcz.

Lic J.

2013 Spółka cywilna. Problematyka podmiotowości prawnej, Warszawa.

Longchamps de Bériér R.

1938 Zobowiązania, Lwów.

Łętowska E.

1981 Przelew wierzytelności, [w:] System prawa cywilnego, t. III, cz. 1, red. Z. Radwański, Ossolineum.

2012 Wprowadzenie do części ogólnej zobowiązań, [w:] System Prawa Prywatnego. Prawo zobowiązań - część ogólna. t. V, red. E. Łętowska, Warszawa.

Łubkowski B.

1972 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. II, Warszawa.

Malerowicz I.

1997 Zmiany podmiotowe w spółce prawa cywilnego, „Prawo Spółek”, nr 10.

Nowacki A.

2013 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. II, red. K. Osajda, Warszawa

Pietrzykowski K.

2011 [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa.

Podleś M., L. Siwik L.

2015 Spółka cywilna w obrocie gospodarczym, Warszawa.

Pyziak-Szafnicka M.

2006 Prawo podmiotowe, „Studia Prawa Prywatnego”, nr 1.

Pyziół W.

2019 Spółka cywilna, [w:] Prawo Spółek, red. W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, Warszawa.

Stanik M.

2009 Zmiany składu osobowego spółki cywilnej, „Zeszyty Prawnicze UKSW”, nr 9.2.

Szpunar A.

1998 Głosa do uchwały SN z 19 września 1997 r., III CZP 45/97, „Orzecznictwo Sądów Polskich”, nr 7-8, poz. 137.

Tracz G.

2008 Sposoby jednostronnej rezygnacji z zobowiązań umownych, Warszawa.

Witosz A.

2006 Subsydiarna odpowiedzialność wspólników spółek osobowych, „Prawo Spółek”, nr 12.

Zawada K.

2005 O przelewie wierzytelności przyszłych, [w:] Ars et usus. Księga pamiątkowa ku czci Sędziego Stanisława Rudnickiego, Warszawa.

1992 Umowy przenoszące wierzytelności, „Rejent”, nr 1.

Orzecznictwo

Wyrok SN z 5.06.1997 r., I CKN 70/97, OSNC 1997, nr 11, poz. 179.

Wyrok SN z 5.11.1998 r., I CKN 879/97, LEX nr 277833.

Wyrok SN z 13.10.2000 r., II CKN 298/00, LEX nr 52570.

Wyrok SN z 12.10.2001 r., V CKN 500/00, OSNC 2002, nr 7-8, poz. 90.

Wyrok SN z 25.07.2002 r., III CKN 1063/00, LEX nr 56058.

Wyrok SN z 30.01.2003 r., V CKN 345/01, OSNC 2004, nr 4, poz. 65.

Postanowienie SN z 18.11.1998 r., II CKN 35/98, LEX nr 1215471.

Wyrok SN z 24.09.2008 r., II CNP 49/08, LEX nr 512041.

Wyrok SA w Katowicach z 17.11.1994 r., I ACr 502/94, OSA 1995, nr 5,
poz. 25.

Wyrok SA w Katowicach z 22.11.1994 r., I ACr 676/94, OSA 1995, nr 5,
poz. 23.

Wyrok SA w Katowicach z 20.06.1995 r., I ACr 285/95, OSA 1996, nr 10,
poz. 51.

Wyrok SA w Poznaniu z 30.12.2008 r., I ACa 917/08, LEX nr 518048.

Wyrok SN z 12.03.2010 r., III CNP 27/09, OSNC-ZD 2010, nr 4, poz. 105.

Wyrok SA w Gdańsku z 19.06.2012 r., I ACa 267/12, LEX nr 1220760.

Wyrok SA w Warszawie z 7.02.2013 r., VI ACa 1165/12, LEX nr 1322082.

Wyrok SA w Białymstoku z 25.05.2016 r., I ACa 103/16, LEX nr 2061949.

Postanowienie SA w Warszawie z 17.03.2006 r., I ACz 288/06, Apel.-W-wa
2007, nr 2, poz. 11.

Akty Prawne

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz.
1061).

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U.
z 2023 r. poz. 1550 z późn. zm.).

LIABILITY FOR THE OBLIGATIONS OF A PARTNER WITHDRAWING FROM A CIVIL PARTNERSHIP

Abstract: The main idea of the paper is a controversial issue in the doctrine of civil law, namely the liability of a partner withdrawing from a civil partnership, for obligations that arose before his withdrawal. The author of this article aims to develop the concept in question, especially in the situation of the occurrence of continuing obligations. The work also covers issues relating to mature liabilities, as well as unmatured obligations to the partner. The position developed in the work does not aggravate the situation of creditors of partners of a civil partnership. In the final part of the article approximates the subject of the possibility of recourse between partners of a civil partnership.

Keywords: civil law partnership, withdrawal from partnership, liability for partnership obligations, civil code, recourse

STOSUNEK PRACY W SIDŁACH MOBBINGU I DYSKRYMINACJI

Abstrakt: Celem artykułu jest omówienie problematyki patologii społecznych w kontekście relacji zawodowych, w szczególności dotyczących stosunku pracy. Autor analizuje zjawiska takie jak mobbing i dyskryminacja, wskazując na ich destrukcyjny wpływ na pracowników oraz podkreśla konieczność przeciwdziałania im poprzez odpowiednie przepisy prawne. W artykule uwzględniono rolę pracodawców w zapewnianiu bezpiecznych i etycznych warunków pracy, zgodnie z polskimi regulacjami. Autor wskazuje również na istotność edukacji pracowników w zakresie przysługujących im praw oraz dostępnych środków ochrony.

Słowa kluczowe: mobbing, dyskryminacja, stosunek pracy, patologie społeczne.

Uwagi wprowadzające

Człowiek ze swej natury stanowi jednostkę społeczną, która swoje potrzeby realizuje poprzez strukturę organizacyjną zwaną społeczeństwem. Mając na uwadze fakt, że każda z jednostek stanowi pewne indywiduum należy stwierdzić, iż jej potrzeby nie muszą pozostawać w korelacji z potrzebami innych jednostek. Taki stan rzeczy może prowadzić do sytuacji, w której jeden człowiek chcąc zaspokoić swoje potrzeby musiałby naruszyć prawa innych podmiotów. Istotnym jest, aby takie działanie było społecznie akceptowalne i etyczne, w przeciwnym razie będziemy mieli do czynienia z występowaniem tzw. zjawisk patologicznych. Tego typu dewiacje społeczne okazują się jednak dość problematyczne, gdyż

¹ Magister prawa.

² Magister prawa.

niejednokrotnie brak jest jednego, konkretnego punktu odniesienia, który umożliwiłby stwierdzenie czy danemu zachowaniu w danym stanie faktycznym możliwe jest przypisanie przymiotu patologicznego. Dlatego wskazuje się, iż chcąc dokonać ww. kwalifikacji należy każdorazowo uwzględnić indywidualny przypadek przy jednoczesnym odniesieniu go do m.in. zasad współżycia społecznego, zwyczajów, norm prawnych itp. Dopiero takie spojrzenie pozwala na uwzględnienie specyfiki konkretnego przypadku przy jednoczesnym wyeliminowaniu ewentualnej nadmiernej wrażliwości konkretnego podmiotu.

Zjawiska patologiczne mogą występować na gruncie różnych relacji społecznych. Wyjątku w tym zakresie nie stanowi stosunek pracy. Specyfika tej relacji sprawia, iż jest ona szczególnie narażona na występowanie ww. dewiacji. Podyktowane jest to przede wszystkim umownym podporządkowaniem pracownika względem pracodawcy, czy też przełożonego, którzy posiadając pozycję dominującą względem pracownika mają dosyć spore możliwości do zaimplikowania w ich relacji zachowań nieetycznych. O ile wskazana płaszczyzna relacji stanowi najczęstsze podłoże do występowania tego typu zjawisk, to należy wskazać, iż nie jest ona jedyną. Mogą one również występować w relacjach poziomych, tj. na gruncie relacji pracowników tego samego zaszeregowania, bądź też w relacji z osobami z zewnątrz, jak np. z ważnym kontrahentem. Występowanie tego typu sytuacji jest oczywiście całkowicie niepożądane. O ile krótkofalowo działania takie mogą niekiedy prowadzić do wzrostu wydajności zakładu pracy, o tyle w ujęciu długofalowym prowadzą one przede wszystkim do wzrostu absencji oraz niezdolności pracowników do pracy podyktowanej stresem, a także zwiększenia się kosztów związanych z walką z nim³.

Mając powyższe na uwadze polski prawodawca w tymże zakresie nie pozostaje bierny, gdyż dąży w coraz to szerszym stopniu do stworzenia oraz udoskonalania narzędzi mających na celu zagwarantowanie bezpiecznego uczestnictwa w życiu pracowniczym. O ile działania w tym zakresie bez wątpienia są podejmowane powstaje jedynie pytanie, jak one się prezentują?

Uwagi *de lege lata* w zakresie ww. ochrony należy rozpocząć od art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zgodnie, z którym przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. W ten sposób ustawodawca dał normatywny wyraz temu, co jest oczywiste na tle prawa natury, a mianowicie, że niezbywalna i przyrodzona,

³ Chmiel 2003, s. 172.

każdemu człowiekowi godność stanowi źródło wolności, praw człowieka i obywatela oraz że władza publiczna ma obowiązek jej ochrony oraz poszanowania⁴. Przy czym obowiązek ten należy rozumieć szeroko, a mianowicie, iż władza publiczna obowiązana jest do stworzenia mechanizmów ochrony zarówno o charakterze prewencyjnym, interwencyjnym, jak i naprawczym. W konsekwencji w art. 32 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wskazano wprost obszary, w których jakakolwiek dyskryminacja jest zakazana i niedopuszczalna bez względu na podmiot i przyczynę. Niemniej zakaz dyskryminacji w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym wskazuje na szerokie spektrum jego zastosowania i nie daje podstaw do wykładni *a contrario*, że np. w odniesieniu do stosunku pracy prawo może ustanawiać dyskryminacyjne różnicowania. Oznacza to, że konstytucyjny zakaz dyskryminacji jest podstawą zasady równości we wszelkich dziedzinach życia jednostki zarówno pod względem podmiotowym „nikt”, jak i przedmiotowym. Niemniej niektóre normy konstytucyjne pośrednio albo bezpośrednio uzupełniają zakaz dyskryminacji, wskazując obszar ich niepożądania, np. art. 33 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który odnosi się wprost do zakazu dyskryminacji w zatrudnieniu ze względu na płeć.

Mając na uwadze, że ww. przepis stawni tylko i aż normę konstytucyjną polski ustawodawca zdecydował się na jego skonkretyzowanie na gruncie przepisów prawa pracy. W ten sposób został zaimplikowany m.in. art. 15 k.p. zgodnie, z którym pracodawca jest obowiązany zapewnić pracownikom bezpieczne i higieniczne warunki pracy. Wykładnia tego przepisu pozwala stwierdzić, iż stanowi on klauzulę generalną. Brak skonkretyzowania, o jakie dokładnie warunki pracy chodzi pozwala, w myśl łacińskiej paremii *lege non distinguente nec nostrum distinguere*, dojść do wniosku, iż pracodawca chciał objąć dyspozycją niniejszej normy wszelkie warunki pracy tzn. również te dotyczące braku występowania zjawisk patologicznych.

Ustawodawca chcąc wzmocnić ochronę przewidzianą w powyżej przytoczonym artykule zdecydował się na wprowadzenie art. 207 § 1 k.p. Wykładnia tegoż przepisu w zw. z art. 300 k.p i 415 k.c., prowadzi do wniosku, iż niespełnienie przez pracodawcę obowiązku zapewnienia pracownikom bezpiecznego stanowiska pracy uzasadnia jego odpowiedzialność na zasadzie winy⁵. Obowiązku pracodawcy w tym zakresie nie należy traktować w sposób statyczny, gdyż treść tych obowiązków ulega ciągłym zmianom w miarę postępu techniki i nauki. Stąd śledzenie zdobyczy postępu technicznego stanowi integralny element działalności

⁴ Adamska, Bieluk, Kun-Buczko 2021, s. 5.

⁵ Wyrok SN z dnia 14 września 2000 r., II UKN 207/00, Legalis nr 53162.

każdego pracodawcy. Podyktowanej jest to tym, iż to m.in. tego typu działania pozwolą mu zapewnić pracownikom optymalne warunki pracy⁶.

W tym zakresie wartym przytoczenia jest również art. 94 pkt 10 k.p. zgodnie, z którym pracodawca obowiązany jest do wpływania na kształtowanie w zakładzie pracy zasad współżycia społecznego. W ten sposób na pracodawcę został nałożony obowiązek podjęcia działań mających na celu pozytywne ukierunkowywanie nieustannie rozwijających się reguł postępowania w relacjach międzyludzkich w prowadzonym przez niego zakładzie pracy. W judykaturze wskazuje się, że ww. obowiązek pracodawcy należy rozumieć, jako dążenie przez niego do kreowania prawidłowej współpracy i bezkonfliktowych stosunków zarówno w relacjach poziomych, jak i pionowych⁷. Nie można jednak zapominać, iż przedmiotowy obowiązek pozostaje w ścisłej korelacji z obowiązkiem nałożonym przez ustawodawcę na pracowników. Chodzi tutaj o normę art. 100 § 2 pkt 6 k.p. zgodnie, z którą pracownik obowiązany jest do przestrzegania w zakładzie pracy zasad współżycia społecznego. Tym samym o ile pracodawca obowiązany jest do kreowania w jego zakładzie pozytywnej atmosfery, to pracownik zobligowany jest współdziałać z nim poprzez przestrzeganie tych zasad.

Poddając głębszej refleksji rozważania, co do wyżej wskazanych norm należy stwierdzić, że stanowią one jedynie pewnego rodzaju kierunkowskazy, których celem jest określenie ogólnych kierunków działania pracodawcy i pracowników. Ustawodawca zdając sobie sprawę, że ten stan rzeczy będzie najprawdopodobniej niewystarczający dla stworzenia należytej ochrony dóbr osobistych pracowników, zdecydował się nałożyć na pracodawcę konkretne obowiązki, jak m.in. przeciwdziałanie mobbingowi oraz dyskryminacji. Przytoczenie tych konkretnych obowiązków nie stanowi przypadku, gdyż to właśnie zjawiska mobbingu i dyskryminacji stawia się na piedestale wśród najbardziej destrukcyjnych zjawisk występujących na tle stosunku pracy. Mimo tego, że te nie rzadko potrafią doprowadzić do czasowej bądź trwałej niezdolności do pracy, to potencjalne ofiary często nie posiadają podstawowej wiedzy, która pozwoliłaby im na stwierdzenie ich wystąpienia oraz podjęcia odpowiednich środków ochrony. Często również można się spotkać ze stwierdzeniem, iż pomiędzy zjawiskiem mobbingu a dyskryminacją można postawić znak równości. Chcą temu przeciwdziałać koniecznym wydaje się dookreślenie, czym tak naprawdę te zjawiska są oraz jakie mechanizmy ochrony zostały przewidziane w ramach naszego systemu prawnego, w celu przeciwdziałania ich występowaniu na tle stosunku pracy. Jednakże należy

⁶ Wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1968 r., II PR 363/68, Legalis nr 13503.

⁷ Wyrok SN z dnia 23 października 2019 r., II PK 69/18, Legalis 2502992.

wskazać, iż obszerność zakresu zagadnień związanych z ww. zjawiskami spowodowała, iż zakres niniejszego artykułu został ograniczony jedynie do wybranych tematów i problemów z nimi związanymi.

Powyższe wskazuje na potrzebę omówienia społecznych i prawnych aspektów ludzkiej natury oraz potrzeb, koncentrując się na patologicznych zjawiskach, które mogą wystąpić, gdy jednostki realizują swoje interesy kosztem innych. W kontekście relacji zawodowych, szczególną uwagę poświęcono nierównowadze pozycji między pracownikami a pracodawcami, co może prowadzić do wielu nadużyć. Niemniej pracodawcy mają obowiązek zapewnienia bezpiecznych i etycznych warunków pracy, zgodnie z polskimi przepisami prawa pracy i konstytucją. Ochrona przed mobbingiem i dyskryminacją została wskazana jako kluczowy element zapobiegania patologiom w miejscu pracy, choć problematyka ta wymaga dalszej analizy i edukacji pracowników na temat ich praw i środków ochrony.

Mobbing, nękanie

Rozpoczynając rozważania w zakresie mobbingu należy w pierwszej kolejności wyjaśnić znaczenie tego enigmatycznego pojęcia. Słowo mobbing wywodzi się z angielskiego czasownika „mob”, które w wolnym tłumaczeniu można przetłumaczyć, jako atakowanie. O ile pojęcie to początkowo używane było w kontekście agresywnych zachowań zwierząt względem siebie, o tyle wraz z biegiem czasu zaczęto je używać w kontekście zachowań międzyludzkich. Pierwszym, który zapoczątkował ten „trend” był psycholog Heinz Leymann. Do desygnatów tego pojęcia zaliczał on wrogie zachowania czynione w sposób długotrwały i ciągły przez jedną albo kilka osób, wskutek których inna osoba albo kilka osób popadały w stan bezradności i beznadziei⁸. W ten sposób można zauważyć, iż jako mobbing klasyfikował on zjawiska, które posiadały przynajmniej trzy cechy, tj. negatywne intencje mobbera, określony czas trwania oraz periodyczność zachowań. Mimo, że badania Heinza Leymann’a były pionierskie to należy wskazać, iż te do dziś stanowią pewną podstawę do dalszych rozważań w zakresie omawianego zagadnienia.

Pomimo tego, że badania Heinza Leymann’a zostały przeprowadzone stosunkowo niedawno, tj. w drugiej połowie XX wieku, to stanowiły one podwaliny do niewiarygodnie szybkiego interdyscyplinarnego badania tego zjawiska. Jednym z nich było badanie przeprowadzone przez Europejską Fundację na rzecz

⁸ Leymann 1990, s. 120.

Poprawy Warunków Życia i Pracy tzw. Fundacje Dublińską. W przygotowanym przez nią raporcie⁹ stwierdzono, iż na tamten czas 8% siły roboczej w UE padło ofiarą mobbingu. Mając na uwadze m.in. te dane Parlament Unii Europejskiej dnia 28 marca 2002 r.¹⁰ zdecydował o podjęciu rezolucji w sprawie występowania zjawiska nękania w miejscu pracy. W jej ramach wezwał kraje członkowskie do zaimplikowania w swoich systemach prawnych norm mających na celu m.in. przeciwdziałanie występowania zjawiska mobbingu w miejscach pracy. Pomimo tego, że na tamten czas Polska nie należała do grona Państw członkowskich Unii Europejskiej, to była ona czwartym krajem, który wprowadził do swojego systemu prawnego regulacje prawne odpowiadające ww. rezolucji. Dokładniej rzecz ujmując chodzi tu o ustawę z dnia 1 stycznia 2004 r.¹¹, która wprowadziła legalną definicję mobbingu z jednoczesnym nałożeniem na pracodawcę obowiązku podjęcia działań zmierzających do przeciwdziałania jego występowaniu w prowadzonym przez niego zakładzie pracy.

Zgodnie z treścią art. 94³ § 2 k.p. przez pojęcie mobbingu należy rozumieć działania lub zachowania dotyczące pracownika lub skierowane przeciwko pracownikowi, polegające na uporczywym i długotrwałym nękaniu lub zastraszaniu pracownika, wywołujące u niego zaniżoną ocenę przydatności zawodowej, powodujące lub mające na celu poniżenie lub ośmieszenie pracownika, izolowanie go lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników. *Prima facie* widać, iż definicja ta nie daje nam jednoznacznej odpowiedzi, kiedy mamy do czynienia z mobbingiem. Podyktowane jest to użytymi przez ustawodawcę zwrotami niedookreślonymi oraz niejednoznaczny. Działanie takie należy z całą pewnością zaaprobować, gdyż zostawienie pewnego luzu decyzyjnego pozwala na uwzględnienie specyfiki konkretnego stanu faktycznego. Pomimo wprowadzenia do ww. definicji zwrotów niedookreślonych należy wskazać, że dla zakwalifikowania danego zachowania, jako mobbingu niezbędne jest łączne spełnienie kilku przesłanek. Zaliczamy do nich: działanie lub zachowanie dotyczące pracownika lub skierowane przeciwko niemu, uporczywość, długotrwałość, nękanie lub zastraszanie, zniżenie przydatności zawodowej pracownika, poniżanie lub ośmieszanie pracownika oraz izolowanie go lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników.

Odnosząc się do pierwszej z wymienionych przesłanek należy wskazać,

⁹ REPORT on harassment at the workplace [2001/2339[INI]], https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-5-2001-0283_EN.pdf?redirect [dostęp: 20.02.2023 r.].

¹⁰ European Parliament Resolutoin on harassment at the workplace [2001/2339[INI]] z dnia 28 marca 2002 r., Dz.Urz.U.E.C Nr 77E, str. 138.

¹¹ Ustawa z dnia 14 listopada 2003 r.o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 213, poz. 2081.

że za implikowane do przedmiotowej normy sformułowanie w postaci „działanie lub zachowanie” należy ocenić, jako nietrafne z punktu widzenia logiki prawniczej¹². Ustawodawca świadomie bądź też nieświadomie dokonał rozgraniczenia pojęć, tj. „działania” oraz „zachowania” tworząc, tym samym wrażenie, że zakres ich desygnatów jest odmienny. Działanie takie należy uznać za całkowicie nietrafne mając na uwadze to, że „zachowanie” jest pojęciem szerszym, które swoim zakresem obejmuje w pełni desygnaty pojęcia „działania”. Stwierdzenie to poddyktowane jest dorobkiem doktryny, która w sposób zgodny wskazuje, iż przez pojęcie „zachowanie” należy rozumieć zarówno działanie jak i zaniechanie. W ten sposób uznać należy, iż mobber może dopuścić się mobbingu zarówno poprzez działanie jak i zaniechanie. Przy czy przez działanie należy rozumieć aktywną postawę mobbera, która spełnia wszystkie ustawowe przesłanki mobbingu. Odnosząc się zaś do mobbingu przez zaniechanie wskazuje się, iż należy przez to rozumieć brak wprowadzenia procedur antymobbingowych, brak reakcji po jego zaistnieniu oraz niepodjęcie działań o charakterze naprawczym¹³.

Mając na uwadze zasady prawidłowej legislacji należy zgłosić postulat *de lege ferenda* w postaci zredagowania przedmiotowego przepisu, w taki sposób, który wyeliminowałby ww. błąd semantyczny. Pomimo tego, że doktryna wypracowała zgodne stanowisko, co do odpowiedniego rozumienia przedmiotowych pojęć to dokonanie nowelizacji, w tym zakresie należy uznać za niezbędny zabieg legislacyjny, gdyż pozostawienie tegoż przepisu w takiej formie stoi w sprzeczności z dyrektywą języka aktu prawnego.

W tym kontekście należy stwierdzić, iż wyżej wskazane działanie bądź zaniechanie nie może być skierowane wobec jakiegokolwiek podmiotu. Dokonując wykładni ww. przepisu dojdziemy do jednoznacznego wniosku, iż mobbingowi mogą być poddani jedynie pracownicy. Wykładnia ta znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który wskazuje, że ochrona przed mobbingiem stanowi jedną z wyróżniających cech stosunku pracy, odmienną od zobowiązań prawa cywilnego, a mianowicie nakierowaną nie tylko na ochronę majątkowego interesu drugiej strony, ale także ochronę dóbr osobistych¹⁴. Tym samym osoby o cywilnoprawnej podstawie zatrudnienia nie mogą liczyć na ochronę antymobbingową przewidzianą przez przepisy prawa pracy. Jednakże w sposób lapidarny należy wskazać, że nie oznacza to, iż „mobber” względem takich osób może czuć się bezkarnie, gdyż w takiej sytuacji będzie on odpowiadał na

¹² Cudowski 2008, s. 514.

¹³ Staszewska 2018, s. 327.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 3 sierpnia 2011 r., I PK 35/11, Legalis nr 458994.

podstawie przepisów prawa cywilnego z zakresu ochrony dóbr osobistych. Podyktowane jest to tym, iż każdy przypadek mobbingu kwalifikowany jest także jako naruszenie dóbr osobistych w rozumieniu k.c.

Niezbędnym dla zakwalifikowania danego zachowania jako mobbingu jest stwierdzenie, iż miało ono charakter długotrwały. Heinz Leymann w swoich pionierskich badaniach stwierdził, że dla spełnienia przedmiotowej przesłanki konieczny jest upływ co najmniej sześciu miesięcy. Według niego upływ dopiero takie okresu pozwala na odróżnienie zjawiska mobbingu od innych zachowań patologicznych na gruncie stosunku pracy. Z takim stanowiskiem nie sposób się jednak zgodzić. Podyktowane jest to przede wszystkim tym, że specyfika konkretnego stanu faktycznego może przemawiać za skróceniem bądź wydłużeniem tegoż okresu. W ten sposób należy uznać, że określony przez Heinza Leymann'a okres sześciu miesięcy można potraktować co najwyżej, jako pewien punkt odniesienia, a nie jako sztywną granicę, której przekroczenie pozwala stwierdzić spełnienie przedmiotowej przesłanki.

W tym kontekście powstaje pytanie, a mianowicie, co dokładnie wpływa na długość okresu, którego upływ będzie pozwalał nam na stwierdzenie, iż zachowanie mobbera nosiło przymiot długotrwałego. Wskazuje się, iż czynnikiem tym będzie przede wszystkim intensywność kolejnej z przesłanek mobbingu, jaką jest uporczywość zachowań mobbera. W ten sposób należy stwierdzić, iż w zależności od jej nasilenia możliwym będzie uznanie za długotrwały okres krótszy, aniżeli w przypadku o mniejszym jej nasileniu.

Jednakże czym jest owa uciążliwość? Wskazuje się, że jest to rozciągnięte w czasie, stale powtarzane i nieuchronne z punktu widzenia ofiary zachowania, które są uciążliwe i charakteryzują się złą wolą mobbera¹⁵. Na podstawie przytoczonej wykładni operatywnej widać, że na pojęcie uciążliwości składa się kilka czynników a mianowicie: periodyczność zachowań oraz zła wola mobbera.

O ile stwierdzenie powtarzalności zachowań patologicznych nie nastęrcza większych problemów, gdyż instynktownie jesteśmy w stanie stwierdzić, co należy przez to rozumieć, o tyle pewne trudności powstają przy próbie stwierdzenia złej woli. Przedstawiciele doktryny wychodząc temu problemowi naprzeciw zdecydowali się na skonstruowanie definicji złej woli. Wskazują oni, iż jest to w pełni świadome zachowanie mobbera, którego celem jest wywołanie u ofiary poczucia poniżenia lub ośmieszenia¹⁶.

¹⁵ Wyrok SN z dnia 22 stycznia 2020 r., III PK 194/18, Lex nr 3260248.

¹⁶ Adamska, Bieluk, Kun-Buczko 2021, s. 23.

Jednakże stwierdzenie długotrwałości i uciążliwości zachowań mobbera nie stanowi wystarczającej podstawy do stwierdzenia mobbingu. Koniecznym jest również ustalenie, że podejrzany o mobbing dopuścił się względem ofiary nękania lub zastraszania.

Każdemu z nas może wydawać się, iż nie będzie stanowić dla niego większego problemu stwierdzenie, że ma do czynienia z zachowaniami mieszczącymi się w zakresie desygnatów jednego z ww. pojęć. Jednakże, niejednokrotnie mogą zaistnieć stany faktyczne, w których jednoznaczne dokonanie kwalifikacji konkretnych zachowań będzie znacząco utrudnione. Konsekwencją tego, koniecznym wydaje się dookreślenie przedmiotowych pojęć.

Opierając się na dorobku doktryny i judykatury wskazuje się, iż przez pojęcie „nękanie” należy rozumieć trapienie, niepokojenie kogoś, niedawanie chwili spokoju, jak też ustawiczne dręczenie, dokuczanie komuś, czy też wyrządzanie mu przykrości¹⁷. W odniesieniu do „zastraszania” jest to zaś wywołanie u pracownika stanu zagrożenia oraz obawy¹⁸.

Kolejną z przesłanek stanowi wystąpienie u ofiary zaniżenia przydatności zawodowej. Niniejsza przesłanka jest o tyle wyjątkowa, iż może zostać spełniona w dwóch, zgoła odmiennych stanach faktycznych. Pierwszy z nich dotyczy sytuacji, w której zachowania mobbera doprowadzają ofiarę do stanu, w którym jej poczucie przydatności zawodowej jest mniejsze względem stanu sprzed doznania przez nią mobbingu. W drugiej zaś sytuacji mobber poprzez swoje zachowanie próbuje doprowadzić ofiarę do wyżej wskazanego stanu, jednakże ze względu na poczucie własnej wartości pracownika nie dochodzi do tego¹⁹.

O ile poprzednie z wymienionych przesłanek miały obiektywny charakter, o tyle niniejsza przesłanka przejawia subiektywne nacechowanie. Podyktowane jest to tym, iż ocena wystąpienia u ofiary zaniżonej przydatności zawodowej nie może być dokonana w oderwaniu od jej odczuć. Jednakże poprzez takie jej ukształtowanie ustawodawca przysporzył podmiotom oceniającym wystąpienie mobbingu nie lada problem, gdyż tego typu przesłanki nie pozwalają na jednoznaczne stwierdzenie ich spełnienia. W celu przeciwdziałania sytuacjom, w których np. pracownik patologicznie wrażliwy będzie poczuwał się gorszym pracownikiem wskutek każdego negatywnego względem niego zachowania, judykatura wypracowała pewną metodę oceny spełnienia przedmiotowej przesłanki. Wskazuje się, iż ocena tego, czy zachowanie potencjalnego mobbera miało na

¹⁷ Wyrok SN z dnia 20 października 2016 r. I PK 243/15, Legalis nr 1564914.

¹⁸ Jędrejek 2011, s. 21.

¹⁹ Nałęcz 2021, nb. 4.

celu bądź też doprowadziło ofiarę do stanu obniżenia jej przydatności zawodowej, musi zostać oparta na obiektywnych kryteriach. Kryteria te zaś wynikają z rozsądnego postrzegania rzeczywistości, prowadzącego do właściwej oceny intencji drugiej osoby w określonych relacjach społecznych²⁰. W związku z tym koniecznym jest stworzenie obiektywnego wzorca ofiary rozsądnej, co pozwoli wyeliminować przypadki wynikające z nadmiernej wrażliwości pracownika bądź braku takiej wrażliwości. Jeśli zatem pracownik postrzega określone zachowania jako mobbing, to zaakceptowanie jego stanowiska uzależnione jest od obiektywnej oceny tych przejawów zachowania w kontekście ujawnionych okoliczności faktycznych²¹.

Ostatnią z przesłanek, której spełnienie pozwoli nam na stwierdzenie że w danym stanie faktycznym doszło do mobbingu jest przesłanka celu. Jednakże nie chodzi tu o jakikolwiek cel, lecz o taki, który jest ukierunkowany na poniżenie lub ośmieszenie pracownika, izolowania go lub wyeliminowania z zespołu współpracowników. Tym samym dla zakwalifikowania konkretnego zachowania jako mobbingu niewystarczającym będzie stwierdzenie, iż działanie bądź jego brak nosiło przymiot bezprawnego, gdyż koniecznym jest stwierdzenie ww. celów u potencjalnego mobbera.

O ile *prima facie* przesłanka ta wydaje się słusznym rozwiązaniem, gdyż pozwala przeciwdziałać kwalifikacji pewnych zachowań jako noszących znamiona mobbingu, o tyle tworzy ona pewien problem dowodowy. Ujawnił on się na gruncie praktyki, gdzie to mobberzy oskarżani o mobbing bronili się poprzez wskazywanie, że ich działanie nie miało na celu m.in. poniżenia ofiary, lecz chcieli oni tylko np. zwiększyć wydajność pracowników. Mając na uwadze, iż w takiej sytuacji dowody z przesłuchania stron będą sobie wzajemnie zaprzeczać powstaje pytanie, w jaki sposób stwierdzić spełnienie bądź też niespełnienie niniejszej przesłanki. W aktualnej rzeczywistość prawnej wydaje się, iż jedyną możliwością jest pozostawienie tej oceny w zakresie Sądu, który na podstawie całego zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego oraz swojego doświadczenia życiowego będzie musiał dać wiarę jednej ze stron postępowania.

Mając powyższe na uwadze koniecznym wydaje się rozważenie postulatu *de lege ferenda* w postaci wyeliminowania przesłanki celu z katalogu przesłanek mobbingu. Dywagacje w tym zakresie należy rozpocząć od zadania pytania, czym różni się sytuacja pracownika, który doznał mobbingu wskutek zachowania mobbera ukierunkowanego na wskazane przez ustawodawcę cele, od sytuacji tego,

²⁰ Wyrok SN z dnia 11 lutego 2014 r., I PK 165/13, Legalis nr 993193.

²¹ Wyrok SN z dnia 29 stycznia 2019 r., III PK 6/18, Legalis nr 1874557.

który doznał mobbingu wskutek zachowania mobbera ukierunkowanego na osiągnięcie innych celów. Oczywiście niczym, gdyż w jednym jak i drugim przypadku dochodzi albo może dojść [oceniając ten fakt według obiektywnych kryteriów] do naruszenia dóbr osobistych pracowników. Dlatego też różnicowanie tych dwóch sytuacji wydaje się całkowicie irracjonalne. Na tego typu ocenę wpływa w szczególności cel jaki leżał u podstaw wprowadzenia ochrony antymobbingowej, tj. ochrona godności pracowników. Rzecz jasna sam fakt celu mobbera w postaci poniżenia lub ośmieszenia pracownika, izolowanie go lub wyeliminowanie nie może być pomijany, jednakże powinien on mieć swoje odzwierciedlenie w wysokości należnego pracownikowi odszkodowania lub zadośćuczynienia, a nie przesądzać o tym czy mobbing zaistniał czy też nie.

I tak spełnienie dopiero wszystkich spośród wyżej opisanych przesłanek pozwala nam na stwierdzenie, iż w konkretnym stanie faktycznym wystąpił mobbing. Z punktu widzenia ofiary fakt ten jest dosyć problematyczny, gdyż zgodnie z treścią art. 6 k.c. w zw. z art. 300 k.p. to na nim spoczywać będzie ciężar udowodnienia tych wszystkich przesłanek. Tym samym w przypadku, w którym pracownik nie udowodni choćby jednej z nich, nie będzie możliwe stwierdzenie mobbingu. Z praktycznego punktu widzenia fakt ten oraz ewentualna konieczność pokrycia kosztów procesu niejednokrotnie będzie odstraszała ofiary od wystąpienia z powództwem przeciwko pracodawcy. Dlatego też słusznym wydaje się wprowadzenie do instytucji mobbingu domniemań. Nie zagłębiając się w kwestie ich możliwego kształtu należy wskazać, iż tego typu zabieg legislacyjny pozwoliłby na wzmocnienie pozycji ofiary w procesach o ochronę antymobbingową, a tym samym najprawdopodobniej zachęciłby osoby dotknięte mobbingiem do występowania z tego typu powództwami. W tym kontekście pewną alternatywą wydaje się wprowadzenie norm na mocy, których zostałyby na pracodawcę nałożony obowiązek przeprowadzania pracownikom szkoleń z zakresu zjawisk patologicznych ze szczególnym uwzględnieniem mobbingu. Postulat ten podsygnowany jest tym, iż na chwilę obecną istnieje bardzo niska świadomość społeczna, co do tego czym jest mobbing oraz jakie są jego przesłanki. Nietrudno dojść do wniosku, że w przypadku, w którym pracownik zostałby wyposażony chociażby w podstawową wiedzę z zakresu m.in. mobbingu i działań antymobbingowych, to w znaczącej mierze pozwoliłoby mu to na podjęcie odpowiednich działań, jak np. zbieranie odpowiednich dowodów, w celu przygotowania się na ewentualny proces sądowy.

Poddając rozważania niniejszego rozdziału głębszej refleksji, należy dojść do wniosku, iż aktualny kształt ochrony antymobbingowej wymaga zmian

legislacyjnych. Wydaje się, iż do takich samych wniosków doszła również grupa posłów na sejm IX kadencji, która w poselskim projekcie ustawy - o zmianie ustawy - Kodeks pracy [druk nr 463] przewidywała zmianę definicji mobbingu z art. 94³ § 2 k.p. poprzez uzupełnienie jej o zachowania polegające na różnicowaniu wysokości wynagrodzenia pracowników ze względu na płeć. W założeniu projektodawców nowelizacja ta miała pozwolić na skuteczne egzekwowanie zasady jednakowego wynagrodzenia kobiet i mężczyzn za prace jednakowej wartości, gdyż według nich aktualnie funkcjonujące instrumenty prawne w tym zakresie okazują się nieskuteczne. O ile nie sposób się nie zgodzić z twierdzeniami projektodawców w zakresie występującego problemu różnicowania wynagrodzeń kobiet i mężczyzn za pracę jednakowej wartości, o tyle nie sposób się z nimi zgodzić, iż nowela ta miała pozwolić na realną zmianę tego stanu rzeczy. Twierdzenie to podyktowane są przede wszystkim kwalifikacją naruszenia ww. zasady jako tzw. dyskryminacji płacowej oraz rozkładem ciężaru dowodu w przypadku mobbingu i dyskryminacji. O ile w przypadku mobbingu ciężar dowodu spoczywa na offerze, o tyle w przypadku dyskryminacji spoczywa on już na pracodawcy. Ryzykownym jest postulat wg. którego tego typu nowelizacja przyczyniłaby się do rzeczywistego wzmocnienia ochrony ww. zasady, gdyż w praktyce żadna zdrowo - rozsądkowa osoba nie będzie dochodzić swoich roszczeń z tytułu, w ramach którego ciężar będzie na niej ciężar udowodnienia stawianych przez nią twierdzeń, przy jednoczesnej alternatywie, która mówiąc kolokwialnie zrzuca go z niej.

Mając powyższe na uwadze należy przedmiotowy projekt ocenić negatywnie, gdyż ten w zaproponowanym przez grupę posłów kształcie mógł, co najwyżej zwiększyć wątpliwości w zakresie rozróżnienia pojęć dyskryminacji i mobbingu. Jednakże wydaje się, iż projekt ten przejawiał również pewną wartość dodatnią, a mianowicie może stanowić załączek do dalszych dyskusji, co do aktualnego kształtu ochrony antymobbingowej.

Problematyka dyskryminacji

Rozpoczynając rozważania od zdobyczy działu językoznawstwa, jakim jest etymologia należy wskazać, że pojęcie dyskryminacji wywodzi się z łacińskiego *discriminatio*, które w wolnym tłumaczeniu oznacza rozróżnienie oraz rozdzielenie. Wraz z biegiem czasu pojęcie to zaczęto utożsamiać z zjawiskiem społecznym, które najogólniej rzecz ujmując polegało na gorszym traktowaniu pewnych jednostek ze względu na ich określoną cechę.

Zjawisko to zważywszy na swój interdyscyplinarny charakter zaczęło stanowić przedmiot zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. W drodze przykładu można wskazać, iż na gruncie psychologii przez dyskryminację rozumie się negatywne działanie względem jednostek będące reakcją na ich przynależność do określonej grupy²². W przypadku zaś socjologii przez dyskryminację rozumie się nieusprawiedliwioną okolicznościami danego stanu faktycznego formę nierównego traktowania, charakteryzującą się celowością i długotrwałością, której podstawą jest posiadanie przez daną jednostkę określonej cechy²³.

Dużą aktywnością w tym zakresie wykazali się również przedstawiciele nauk prawnych. Mając na uwadze zakres przedmiotowy niniejszej pracy należy w pierwszej kolejności zwrócić szczególną uwagę na treść art. 13 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską²⁴. Norma ta pomimo tego, że nie obowiązuje od 2009 r., to wywarła olbrzymi wpływ na aktualny kształt unijnych przepisów dotyczących ochrony antydyskryminacyjnej. Dokładniej rzecz ujmując dzięki niej doszło do zmiany kierunku ochrony z ekonomicznego i społecznego na związany z prawami jednostki²⁵. Ponadto na podstawie tej normy przyznano Radzie stanowiącej jednomyślnie, na wniosek Komisji i po konsultacji z Parlamentem Europejskim, możliwość podejmowania niezbędnych środków w celu zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Tak ukształtowany ww. art. 13 pozwolił na wprowadzenie czterech podstawowych aktów z zakresu ochrony antydyskryminacyjnej, tj. dyrektywa wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne,²⁶ dyrektywa chroniąca przed dyskryminacją ze względu na religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną²⁷, dyrektywa wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług²⁸ oraz dyrektywa

²² Allpor 1954, s. 31.

²³ Winiarska, Klaus 2011, s. 11.

²⁴ Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską [TWE] opublikowanego w Dz.Urz. UE 2006 C 321E.

²⁵ Śledzińska-Simon 2011, s. 47.

²⁶ Dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 180, str. 22.

²⁷ Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 303, str. 16.

²⁸ Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, Dz. U. UE. L. z 2004 r. Nr 373, str. 37 ze zm.

wprowadzająca w życie zasady równości szans oraz równego traktowania mężczyzn i kobiet w dziedzinie zatrudnienia i pracy²⁹. Głębsza analiza ww. prawa Unii Europejskiej pozwala dojść do wniosku, iż o ile występują w niej jednolite definicje dyskryminacji bezpośredniej, pośredniej, molestowania i molestowania seksualnego, o tyle próżno szukać tam ogólnej definicji dyskryminacji. Pojęcie to określa się w odniesieniu do konkretnych przesłanek istotnych z uwagi na zakres, jaki reguluje dana dyrektywa³⁰. Na tej podstawie można byłoby stwierdzić, iż katalog przesłanek dyskryminacyjnych na gruncie prawa Unii Europejskiej jest zamknięty. Nic bardziej mylnego, gdyż podobnie jak w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej niektóre normy prawa unijnego pośrednio albo bezpośrednio uzupełniają zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu, np. art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i art. 21 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, a także odsyłają lub korespondują z normami aktów prawa międzynarodowego, np. art. 27 ust. 1 lit. a Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

W zakresie ochrony antydyskryminacyjnej polskiemu ustawodawcy również nie można zarzucić opieszałości, gdyż ten w 1996 roku wprowadził zasadę zakazu dyskryminacji na gruncie prawa pracy. Została ona za implikowana poprzez dodanie do Kodeksu Pracy art. 11³, który w aktualnym brzmieniu określa, iż jakkolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy - jest niedopuszczalna. Jednakże należy zauważyć, iż norma ta stanowi zasadę ogólną, której rozwinięciem jest rozdział IIA k.p.

W ten oto sposób powstaje pytanie, czym dokładnie jest dyskryminacja oraz jakie są jej przesłanki. W aktualnej rzeczywistości prawnej za dyskryminacje uważa się gorsze traktowanie pracownika bądź grupy pracowników z powodów uważanych za dyskryminujące. Zgodnie z treścią art. 11³ i 18^{3a} k.p. za dyskryminujące uznamy różnicowanie sytuacji pracowników, wykonujących jednakowo takie same obowiązki, ze względu na ich: płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie

²⁹ Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy [wersja preredagowana], Dz. U. UE. L. z 2006 r. Nr 204, str. 23.

³⁰ Adamska, Bieluk, Kun-Buczko, 2021, s. 113.

etniczne, wyznanie, orientację seksualną zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, oraz zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy. Jednakże należy zwrócić uwagę na fakt, iż ww. katalog przesłanek dyskryminacyjnych, w przeciwieństwie do katalogu przesłanek dyskryminacyjnych prawa UE, nie ma charakteru zamkniętego. Podyktowane jest to użytym przez ustawodawcę określeniem „w szczególności”. O ile zabieg ten należy bez wątpienia uznać za słuszny ze względu na fakt, iż pozwala on na uwzględnienie specyfiki konkretnego stanu faktycznego, o tyle kreuje on pytanie jakimi kryteriami należy się kierować, aby stwierdzić, iż dana przyczyna posiada przymiot dyskryminującej. W doktrynie i judykaturze przyjmuje się, iż aby dokonać odpowiedniej kwalifikacji należy posiłkować się tzw. kryterium prawnie zabronionym. Według jego założeń dana przyczyna posiada przymiot dyskryminującej, jeżeli do zróżnicowania sytuacji prawnej pracownika doszło na podstawie osobistych cech pracownika³¹.

Ponadto w kontekście zakresu przedmiotowego nie sposób nie wspomnieć o art. 18^{3a} k.p., który wyróżnia dwie formy dyskryminacji, tj.: dyskryminacje bezpośrednią oraz pośrednią.

I tak zgodnie z art. 18^{3a} § 3 k.p. za dyskryminacje bezpośrednią uważa się sytuacje, w której pracownik z jednej lub z kilku przyczyn określonych w § 1 był, jest lub mógłby być traktowany w porównywalnej sytuacji mniej korzystnie niż inni pracownicy. Przy pomocy wykładni językowej należy stwierdzić, iż dyskryminacja bezpośrednia obejmuje zachowania mające miejsce w przeszłości, teraźniejszości oraz te które hipotetycznie mogłyby wystąpić. O ile kwestie związane z zachowaniami dyskryminacyjnymi mającymi miejsce w przeszłości i teraźniejszości nie budzą większych wątpliwości, o tyle w przypadku dyskryminacji mogącej wystąpić jest już inaczej. Dlatego też należy wskazać, iż stan hipotetycznej dyskryminacji dotyczy sytuacji, w której istnieje możliwość gorszego traktowania pracownika, lecz ostatecznie do jego gorszego traktowania może wcale nie dojść. Mając na uwadze, iż uznanie za dyskryminację stanu hipotetycznego budzi poważne wątpliwości przyjmuje się, iż ocena wystąpienia takiego stanu powinna być dokonana przez obiektywne i weryfikowalne kryteria³².

W odniesieniu do dyskryminacji pośredniej zgodnie z art. 18^{3a} § 4 k.p. stanowi ona sytuacje, w której na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje albo szczególnie niekorzystna sytuacja w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania

³¹ Wyrok SN z dnia 4 października 2007 r., I PK 24/07, OSNP 2008, nr 23-24, poz. 347.

³² Tomaszewska 2022, s. 191.

oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych wobec wszystkich lub znacznej liczby pracowników należących do grupy wyróżnionej ze względu na jedną lub kilka przyczyn określonych w § 1. Wykładnia językowa ww. normy prowadzi do wniosku, że stwierdzenie dyskryminacji pośredniej jest możliwe do pewnej zbiorowości, tj. wobec wszystkich lub znacznej liczby pracowników oraz, że jej podstawę stanowi kryterium lub działaniem, które nosi przymiot pozornej neutralności, lecz prowadzi do niekorzystnego traktowania pracowników³³. Jednakże należy zaznaczyć, iż nie będzie możliwym zakwalifikowanie każdego zachowania, które spełnia wszystkie ww. przesłanki, jako dyskryminacji pośredniej. Tyczyć się to będzie stanów faktycznych, w ramach, których zostanie stwierdzone wystąpienie przesłanki negatywnej, tj. w przypadku stwierdzenia, że zastosowane postanowienie, kryterium lub działanie było obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który miał być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu były konieczne i właściwe³⁴. Tym samym należy stwierdzić, iż istnieje możliwość stosowania m.in. postanowień noszących przymiot pozornej neutralności, jednakże koniecznym będzie spełnienie ww. przesłanek, w celu uchylenia się przed zarzutem dopuszczenia się dyskryminacji pośredniej.

Przechodząc do zakresu podmiotowego norm antydyskryminacyjnych należy wskazać, iż w ich ramach wyróżniono zarówno zobowiązanego do przeciwdziałania dyskryminacji oraz uprawnionego do korzystania z tejże ochrony.

Jeżeli chodzi o podmiot zobowiązany do stosowania mechanizmów ochrony przed dyskryminacją to należy wskazać, iż o ile przy użyciu wykładni językowej nie jesteśmy w stanie go dookreślić, o tyle przy pomocy wykładni systemowej możemy stwierdzić, iż jest nim pracodawca w rozumieniu art. 3 k.p. Istotnym jest tu fakt, iż nie może to być jakikolwiek pracodawca, gdyż porównanie sytuacji prawnej pracowników w ramach art. 11³ k.p. może nastąpić tylko w obrębie tego samego pracodawcy³⁵. Pogląd ten należy w pełni zaaprobować, gdyż porównywanie sytuacji pracowników, którzy mają innych pracodawców byłoby całkowicie bezcelowe, ze względu chociażby na specyfikę danej pracy oraz możliwości finansowe każdego z pracodawców. O ile *prima facie* kwestia ta wydaje się oczywista, o tyle analiza orzeczeń Sądu Najwyższego wskazuje, iż jednak taką nie jest. W jednym z wyroków Sąd Najwyższy wskazał, iż istnieje możliwość porównania sytuacji prawnej pracowników w aspekcie ochrony antydyskryminacyjnej w odniesieniu

³³ Ibidem, s. 192.

³⁴ Adamska, Bieluk, Kun-Buczko 2021, s. 121.

³⁵ Wyrok SN z dnia 15 listopada 2013 r., III PK 20/13, OSNP 2014, nr 10, poz. 143.

do różnych pracodawców³⁶. Jednakże należy zaznaczyć, iż w ramach rozpatrywanego przez SN stanu faktycznego zaistniały szczególne okoliczności, które umożliwiły odstępstwo od tak wydawać by się mogło oczywistej zasady.

Odnosząc się zaś do podmiotu korzystającego z ochrony antydyskryminacyjnej należy wskazać, iż zgodnie z treścią art. 18^{3a} k.p. jest nim pracownik we wszystkich fazach zatrudnienia. Jednakże analizy rozdziału IIA k.p. pozwala na stwierdzenie, iż normatywny zasięg przedmiotowych przepisów wykracza poza stosunek pracy, gdyż obejmuje swoją ochroną także fazę rekrutacji. Mimo, iż osoby ubiegające się o prace nie są pracownikami, to zostały one objęte ochroną antydyskryminacyjną. Za taką wykładania przemawia przede wszystkim treść art. 18^{3a} k.p. w ramach którego wskazano, iż to osobie, a nie pracownikowi, przysługuje prawo do odszkodowania w przypadku, w którym ten doznałby dyskryminacji³⁷. W ten oto sposób wykreowała nam się rzeczywistość, w której potencjalny pracodawca tworząc ogłoszenie o prace, nie może stosować kryteriów dyskryminacyjnych, jak np. wymagać od kandydata określonej płci.

Przechodząc do kolejnej kwestii a mianowicie do rozkładu ciężaru dowodu należy wskazać, iż kwestii ta została uregulowana w art. 18^{3b} § 1 k.p. Prima facie widać, iż wskazany przepis przedstawia przykłady skutków, do których może doprowadzić dyskryminacja. Jednakże głębsza jego analiza prowadzi do wniosku, iż jego istota sprowadza się do modyfikacji rozkładu ciężaru dowodu. Niniejsza teza podyktowana jest użytym przez ustawodawcę sformułowaniem „chyba że pracodawca udowodni, że kierował się obiektywnymi powodami.”. Do niniejszej normy zostało zaimplikowane wzruszalne domniemanie, w myśl którego w przypadku podniesienia przez pracownika zarzutu dyskryminacji domniemywać należy, iż pracodawca rzeczywiście dopuścił się jej względem niego. Jednakże tak jak powyżej wskazano niniejsze domniemanie posiada przymiot wzruszalnego tzn. istnieje możliwość jego obalenia poprzez wykazanie dowodu przeciwnego. W ten sposób powstaje pytanie jakie to będą dowody? Jak wskazano w wyżej przytoczonym fragmencie art. 18^{3b} § 1 k.p. pracodawca chcąc uwolnić się od odpowiedzialności musi udowodnić, że przy podejmowaniu określonych decyzji kierował się obiektywnym powodami. Następstwem tego pracodawca musi udowodnić, że zróżnicowanie przez niego sytuacji prawnej pracowników lub osób ubiegających się o prace, które znajdują się w takiej samej sytuacji faktycznej i prawnej oparte zostało na akceptowanych przez prawo kryteriach. Tego typu okoliczności określa

³⁶ Wyrok SN z dnia 18 września 2014 r., III PK 36/13, Legalis nr 1061682.

³⁷ Tomaszewska 2022, s. 184.

się w doktrynie mianem kontratyphu³⁸. O ile tego typu zabieg legislacyjny należy pochwalić, gdyż pozwala on na uwzględnienie specyfiki konkretnego stanu faktycznego, o tyle należy opowiedzieć się za ich ścisłym i zamkniętym charakterem tzn., że kontra typizacja zachowań dyskryminacyjnych możliwa jest jedynie na podstawie przepisów Rozdziału IIA k.p. przy jednoczesnym zakazie ich ekstenzywnej wykładni³⁹. Za tego typu stanowiskiem przemawia przede wszystkim fakt szczególnej społecznej szkodliwości różnicowania sytuacji pracowników czy osób ubiegających się o prace z powodów uważanych za dyskryminujące.

W kontekście ciężaru dowodu należy również zwrócić uwagę na występujący w aktualnej rzeczywistości prawnej precedens faktyczny. O ile wspominaliśmy, iż wykładnia językowa art. 18^{3b} § 1 k.p. prowadzi do wniosku, iż w przypadku podniesienia przez np. pracownika zarzutu dyskryminacji to na pracodawcy spoczywać będzie ciężar udowodnienia stanu przeciwnego, o tyle aktualna linia orzecznicza stoi na stanowisku, iż samo podniesienie zarzutu dyskryminacji nie będzie wystarczające dla uruchomienia tego szczególnego mechanizmu rozkładu ciężaru dowodu. Wskazuje się, iż pracownik, który we własnej ocenie był dyskryminowany, powinien wskazać przyczynę dyskryminacji oraz okoliczności dowodzące nierównego traktowania z tej przyczyny⁴⁰. W ten sposób stwierdzono, iż w przypadku podniesienia zarzutu dyskryminacji koniecznym będzie uprawdopodobnienie jej wystąpienia. W tym kontekście powstaje jedno zasadnicze pytanie a mianowicie w jakim stopniu koniecznym jest jej uprawdopodobnienie. Zbyt liberalne podejście mogłoby stworzyć sytuacje, w której pracodawcom stawiane byłyby bezpodstawne zarzuty, których obalenie mogłoby być niejednokrotnie znacznie utrudnione, o ile w ogóle możliwe, zaś w przypadku zbyt rygorystycznego podejścia należy stwierdzić, iż stałoby to w sprzeczności z zmodyfikowanym na mocy art. 18^{3b} § 1 k.p. rozkładem ciężaru dowodu. Dlatego też koniecznym jest wyznaczenie tzw. złotego środka. Pomocna w tym zakresie okazała się judykatura, która wskazuje, że w przypadku wniesienia przez dyskryminowanego powództwa, powinien on w uzasadnieniu nawiązywać do okoliczności wskazanych przez pracodawcę, jako powodu, którym się kierował, różnicując pracowników⁴¹. Jednakże słusznym wydaje się, aby powód oprócz ww. wskazał również kierunek pozwalający na przeprowadzenie analizy porównawczej, tj. jego sytuacji z sytuacją innych podmiotów, które według jego oceny zostały, z przyczyn

³⁸ Korus 2020, nb. 5.

³⁹ Tomaszewska 2022, s. 199.

⁴⁰ Wyrok SN z dnia 9 stycznia 2007 r., II PK 180/6, Legalis nr 93934.

⁴¹ Wyrok SN z dnia 4 stycznia 2008 r., I PK 188/07, Legalis nr 178139.

dyskryminacyjnych, odmienię potraktowane mimo wykonywania jednakowo takich samych obowiązków. Wydaje się, iż dopiero w taki sposób skonstruowane uzasadnienie powództwa obejmującego zarzut dyskryminacji pozwoli na stwierdzenie, iż powód spełnił ciężący na nim obowiązek uprawdopodobnienia wystąpienia dyskryminacji.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Adamska J., Bieluk J., Kun-Buczko M.
2021 Procedury antymobbingowe i antydyskryminacyjne. Obowiązki pracodawcy. Komentarz praktyczny, orzecznictwo, kwestie odszkodowawcze, Warszawa.
- Allport G. W.
1954, *The Nature Prejudice*, Addison-Wesley, Cambridge.
- Chmiel N.
2003 Psychologia pracy i organizacji, Gdańsk.
- Cudowski B.
2008 Mobbing w orzecznictwie Sądu Najwyższego, „Monitor Prawa Pracy”, nr 10.
- Jędrejek G.
2011 Mobbing. Środki ochrony prawnej, Warszawa..
- Korus P.
2020 Komentarz do art. 18^{3b} k.p. [w:], Kodeks pracy. Komentarz., red. A. Sobczyk, Warszawa.
- Leymann H.
1990 Mobbing and psychological terror at workplaces, “Violence and Victims”, vol. 5, no. 2.
- Nałęcz M.
2021 Komentarz do 94³ k.p. [w:] Kodeks pracy. Komentarz., red. W. Muszalski i K. Walczak, Warszawa.

Staszewska E.

2018 Przeciwdziałanie mobbingowi w pracy [w:] Prawo pracy dla sędziów i pełnomocników. Wzory pism. Przykłady i wskazówki praktyczne, orzecznictwo, red. red. K. Walczak, M. Wojewódka, Warszawa.

Śledzińska-Simon A.

2011 Zasada równości i zasada niedyskryminacji w prawie Unii Europejskiej, „Studia BAS” nr 2(26).

Tomaszewska M.

2022 Komentarze do art. 18^{3a} k.p. [w:] Kodeks pracy. Komentarz. Tom I., red. K. W. Baran, Warszawa.

Winiarska A., Klaus W.

2011 Dyskryminacja i nierówne traktowanie jako zjawisko społeczno-kulturowe, „Studia BAS”, nr 2(26).

Orzecznictwo

Wyrok SN z dnia 24 kwietnia 1968 r., II PR 363/68, Legalis nr 13503.

Wyrok SN z dnia 14 września 2000 r., II UKN 207/00, Legalis nr 53162.

Wyrok SN z dnia 9 stycznia 2007 r., II PK 180/6, Legalis nr 93934.

Wyrok SN z dnia 4 października 2007 r., I PK 24/07, OSNP 2008, nr 23-24, poz. 347.

Wyrok SN z dnia 4 stycznia 2008 r., I PK 188/07, Legalis nr 178139.

Wyrok SN z dnia 3 sierpnia 2011 r., I PK 35/11, Legalis nr 458994.

Wyrok SN z dnia 15 listopada 2013 r., III PK 20/13, OSNP 2014, nr 10, poz. 143.

Wyrok SN z dnia 11 lutego 2014 r., I PK 165/13, Legalis nr 993193.

Wyrok SN z dnia 18 września 2014 r., III PK 36/13, Legalis nr 1061682.

Wyrok SN z dnia 20 października 2016 r. I PK 243/15, Legalis nr 1564914.

Wyrok SN z dnia 29 stycznia 2019 r., III PK 6/18, Legalis nr 1874557.

Wyrok SN z dnia 23 października 2019 r., II PK 69/18, Legalis 2502992.

Wyrok SN z dnia 22 stycznia 2020 r., III PK 194/18, Lex nr 3260248.

Akty prawa międzynarodowego

European Parliament Resolutio on harassment at the workplace [2001/2339[INI]] z dnia 28 marca 2002 r., Dz.Urz.UE.C Nr 77E.

Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 303.

Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, Dz. U. UE. L. z 2004 r. Nr 373, str. 37 ze zm.

Dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 180.

Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy [wersja przedrządowana], Dz. U. UE. L. z 2006 r. Nr 204.

Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską [TWE] opublikowanego w Dz.Urz. UE 2006 C 321E.

Akty prawa krajowego

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, t.j. t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1465.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Ustawa z dnia 14 listopada 2003 r.o zmianie ustawy - Kodeks pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 213, poz. 2081.

Źródła internetowe

REPORT on harassment at the workplace [2001/2339[INI]], https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-5-2001-0283_EN.pdf?redirect [dostęp: 20.02.2023].

INTERES PRAWNY W PRAWIE ADMINISTRACYJNYM

Abstrakt: Interes prawny jest jedną z najważniejszych kategorii prawa administracyjnego, która polega na żądaniu określonego zachowania się organu administracji państwowej na wniosek strony postępowania administracyjnego. Interes prawny jest chroniony przez prawo administracyjne. Ochrona polega właśnie na możliwości żądania od organu administracji podjęcia określonych czynności mających na celu zrealizowania interesu lub usunięcia zaistniałego zagrożenia (np. roszczenie strony o wydanie aktu administracyjnego oznaczonej treści lub roszczenie strony wobec organu o przyznanie określonego świadczenia). Aby jednak to żądanie zostało spełnione, strona musi posiadać interes prawny. Jakimi cechami powinien charakteryzować się interes prawny? Podstawowymi cechami interesu prawnego jest jego osobisty charakter, konkretny charakter, aktualny charakter i musi być oparta na normie prawa administracyjnego oraz musi mieć pierwotny charakter. Okazuje się, że pojęcie interesu prawnego nie jest oczywiste i nie każde żądanie może być spełnione z uwagi na interes społeczny lub publiczny. Interes prawny znajduje odzwierciedlenie w przepisach prawa materialnego i z niego najczęściej jest wywodzony. Interes prawny stanowi przesłankę zaskarżenia decyzji administracyjnej lub też uznania za stronę bądź wszczęcia postępowania, a także występowania w nim. Interes prawny może też przyjąć szerszą postać - na gruncie prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi i może być traktowany jako instytucja prawa procesowego i ustrojowego. Według tego poglądu, treścią interesu prawnego jest tylko możliwość uzyskania rozstrzygnięcia, a więc można je pojmować jako kategorię czysto procesową. Przepis art.28 k.p.a. nie stanowi, że chodzi o przepis oparty na prawie i dlatego wiązać należy go z legitymacją procesową strony. Taką zauważa się aktualnie linię orzeczniczą. Czy jest to znak czasu i potrzeba odniesienia się do *prawa refleksowego*² czy też *specjalne prawa proszenia*³, instytucji *gravamen*⁴?

¹ Politechnika Szczecińska; Uniwersytet Zachodniopomorski, ORCID: 0009-0006-8212-4921.

² Prawo refleksowe pozostaje w związku z pojęciem interesu prawnego, stanowiąc jedną z konfiguracji, w jakiej interes ten może występować.

³ Sytuacja pośrednia pomiędzy przysługującym obywatelowi publicznym prawem podmiotowym dając prośbienie o dokonanie czynności o określonej treści a interesem prawnym.

⁴ Interes prawny w zaskarżeniu orzeczenia. Oznacza pokrzywdzenie polegające na niekorzystnej dla strony różnicy między zgłoszonym przez nią żądaniem, a sentencją, wynikającą z porównania zakresu żądania, a sentencją orzeczenia i treści rozstrzygnięcia.

Warto podkreślić, że znaczenie interesu prawnego w zaskarżeniu orzeczeń w Polsce przeszło ewolucję od uznania go za przesłankę dopuszczalności środka, przez uznanie za przyczynę zasadności środka aż po aktualne poglądy, zgodnie z którymi brak interesu prawnego nie stanowi przesłanki dopuszczalności zaskarżenia ani skuteczności środka.

Słowa kluczowe: prawo administracyjne, interes prawny, interes faktyczny, interes publiczny, przedmiot i podmiot, strona postępowania administracyjnego, stosunek administracyjno-prawny., podstawowe prawa konstytucyjne, prawo do sądu.

“Wierz, abyś zrozumiał, zrozum, abyś wierzył”
Św. Augustyn

Wstęp

Interes prawny należy do pojęć nieostrych, nie do końca zdefiniowanych w polskim prawie administracyjnym. Celem mojej pracy jest wskazanie konieczności dokonania zmian w prawie administracyjnym, aby prawo to podążało za zmianami zachodzącymi na przestrzeni czasu.

Obowiązujący k.p.a. jest kontynuacją rozwiązań wprowadzonych przez rozporządzenie Prezydenta RP z 1928 r.⁵, wzorowanych na austriackiej ustawie z 1925r. o ogólnym postępowaniu administracyjnym. Podstawowym problemem polskiego prawa administracyjnego jest jego mała innowacyjność i brak umiejętności dostosowania się do zmieniających się stosunków społeczno-gospodarczych. Wraz ze zmieniającą się rzeczywistością, zmienia się interes prawny stron postępowania. Czy prawo podąża za zmieniającą się rzeczywistością, pokazałam w swojej pracy. Mam nadzieję, że mi się to udało.

Pojęcie interesu prawnego w ujęciu encyklopedycznym

Słowo interes pochodzi od łacińskiego słowa „interest”, które w tłumaczeniu słownikowym tłumaczymy jako „rzecz ważną, na której nam zależy, o którą nam chodzi⁶” albo również „quod interest” coś, co kogoś dotyczy, obchodzi, zajmuje, ale także to, co komuś dolega (np. wyrządzona krzywda); to, co istnieje jako przyczyna i czynnik uwagi, woli i działalności⁷.

⁵ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu administracyjnym, Dz.U. 1928 nr 36, poz.341.

⁶ Pieńkos 1996, s. 216.

⁷ Bartoszewicz 1923, s. 272.

Słowo interes, zapożyczone z łaciny do języka polskiego nabrało wielu najrozmaitszych znaczeń, w szczególności w języku potocznym. Jak podaje Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, „interes to pojęcie występujące w różnych naukach społecznych i różnie zdefiniowane. Powiązane jest z takimi pojęciami, jak „potrzeba” i „wartość”.⁸

Podobny, ale znacznie szerszy znaczeniowo opis słowa interes znajdziemy w słowniku języka polskiego PWN⁹, gdzie „interes” to pożytek, korzyść, zysk, rzecz opłacalna. W życiu codziennym spotykamy się z interesem politycznym, społecznym, żywotnym interesem narodu, swoim interesem, z rzecznikiem praw konsumenta, rzecznikiem małych i dużych przedsiębiorstw itp.

W ekonomii rozumiemy przez to obiektywne stany rzeczy stanowiące przedmiot pożądań lub dążeń jednostek albo grup ekonomicznych.

W psychologicznym ujęciu słowo interes rozumiane jest jako rodzaj potrzeby, która człowieka aktywizuje do konkretnych starań w celu zaspokojenia swoich potrzeb¹⁰.

W socjologii interes oznacza bądź pewne przedmioty, stany rzeczy stanowiące przedmiot pożądań lub dążeń jednostek albo grup społecznych do osiągnięcia tych przedmiotów albo stanów rzeczy, ocenianych przez nie jako pożądane, cenne, a czasami konieczne i dla osiągnięcia których mobilizują aktywność i środki, które są do ich dyspozycji.

W socjologicznym ujęciu, według R. Baryły interesem „jest uświadomiona potrzeba”. Interesem człowieka, jednostki, grupy społecznej jest takie dążenie, którego realizacja w określonych warunkach historycznych i świadomościowych sprzyja zaspokojeniu maksymalnej ilości ludzkich potrzeb.

W jednym i drugim przypadku, ocena tego co jest korzystne dla danej jednostki lub grupy społecznej może być zgodne z przeświadczeniem tej grupy lub jednostki, albo wynikać z określonych potrzeb społecznych, występujących w określonych warunkach historycznych .

Te rozważania były jedynie wstępem do analizy jaką to słowo odgrywa w języku prawnym i prawniczym. Słowo interes stosuje się w dwóch podstawowych płaszczyznach sfery prawa. Za pomocą jego można tworzyć pojęcia pozwalające ukazać w języku prawniczym stronę przedmiotową i podmiotową wielu sytuacji prawnych.

⁸ Nowa Encyklopedia Powszechna PWN 1996, s. 68.

⁹ Szymczak 1998, s.797

¹⁰ Matejko 1969, s. 97.

Definicja interesu prawnego i poglądów na jego „prawny” charakter

Interesem prawnym będzie taki interes, który został ujęty w przepisach prawa administracyjnego. Według T. Bigo interes prawny jest w jakiś sposób określony przez prawo i jest czymś więcej niż interesem faktycznym¹¹.

Odwołując się do wyroków NSA z 10.11.1998r., zacytuję ” o tym, czy interes lub obowiązek mają charakter prawny, czy tylko faktyczny, przesądza z kolei treść przepisów prawa materialnego”¹².

Według J. Zimmermanna (...) pojęcie interesu prawnego należy od dawna do kanonu terminów prawnych, które są używane wtedy, gdy trzeba określić relacje między oczekiwaniami jakiegoś podmiotu wobec prawa, a tym co to prawo może mu zagwarantować

S. Włodyka¹³ reprezentujący przedstawicieli prawa prywatnego twierdzi, że interes prawny zachodzi tylko wówczas, gdy chodzi o ochronę sfery prawnej jednostki.

Również T. Rowiński twierdzi, że „biorąc pod uwagę przymiotnik prawny” pojęcie interesu prawnego odnosi najczęściej się sfery prawnej określonego podmiotu, czy też grupy podmiotów, za interes prawny uważa się z reguły wszystko, co dotyczy w jakiś sposób ochrony określonej sfery prawnej”. „O prawnym charakterze interesu decyduje nie indywidualne zapatrywanie strony podejmującej stronę procesową, ale obiektywna strona ustawodawcy. Interes prawny powinien oznaczać też i oznacza tyle, co interes obiektywny, to jest rzeczywiście istniejący w świetle obowiązujących przepisów”¹⁴.

Należy jednak zauważyć, że interes prawny w naukach prywatnoprawnych różni się zasadniczo od interesu prawnego w prawie administracyjnym, gdzie to organ administracji publicznej sprawuje władczą funkcję w stosunku do jednostki.

Aspekt podmiotowy i przedmiotowy interesu

Poprzez interes indywidualny rozumiem potrzebę korzyści (stanu) określonego celu z punktu widzenia jednostki, dla której będzie on wartością. Będzie to interes podmiotowy.

¹¹ Bigo 1960.

¹² Wyr. NSA w Warszawie z 10.11.1998 r. (II SA 844/98), Wyr. WSA w Warszawie z 15.12.2004 (III SA/Wa 373/04), Wyr. WSA w W-wie z 8.11.2005 r. (VII SA/Wa 456/05), Wyr. NSA w Warszawie z 28.9.2006 r. (II OSK 726/06).

¹³ Włodyka 1963.

¹⁴ Rowiński 1971.

Interes w ujęciu przedmiotowym może przybrać postać interesu faktycznego lub prawnego. Przedmiotem tym mogą być prawa, m.in.: własność, ograniczone prawa rzeczowe, stosunki zobowiązaniowe, ale również pewne stany faktyczne, np. posiadanie, realizowanie inwestycji, dążenie do jakiegoś skutku prawnego, dążenie do obrony przed ograniczeniami zdobytych już uprawnień, prawo do ochrony przed naruszeniami wynikającymi z realizacji uprawnienia przez inny podmiot.

Odnosząc moje rozważania na grunt państwowy to znaczy społeczny, niektóre interesy indywidualne uznaje się na tyle istotne, że uwzględnia się je poprzez objęcie normami składającymi się na obowiązujący porządek prawny.

Dlatego też w nauce prawa pojęcie "interes" w stosunku do jednostki, używa się do wyrażenia dwóch stanów, w których podmiot może się znajdować ze względu na treść obowiązujących norm. Określane są jako: interes faktyczny i interes prawny. Obok nich występują dwie szczególne sytuacje, zwane prawem podmiotowym i obowiązkiem prawnym.

Ten klasyczny podział prawa z punktu widzenia interesów, został dokonany przez Ulpiana¹⁵, na prawo prywatne i prawo publiczne. Normy prawa prywatnego określają granice działalności, w obrębie których podmioty posiadające tzw. "władzę" kształtują stosunki z innymi podmiotami.

Natomiast w prawie publicznym, normy prawa mają charakter bezwzględnie obowiązujący, nie ma tu takiej swobody działania jak w prawie prywatnym. Dlatego też mając na uwadze, że prawo administracyjne jako prawo publiczne reguluje całość działalności administracji publicznej, można mówić o władcym charakterze prawa.

Wracając na grunt prawa administracyjnego, określa się je jako zbiór norm prawnych regulujących organizację i zachowanie się osób fizycznych i innych podmiotów, w zakresie nieunormowanym przez przepisy należące do innych gałęzi prawa. Możemy tu zastosować następujący podział norm prawnych:

- prawo o ustroju administracji państwowej,
- prawo materialnym,
- prawo proceduralnym.

¹⁵ Podział prawa na publiczne i prywatne przeprowadzony został po raz pierwszy przez rzymskiego prawnika Ulpiana. Według Ulpiana prawem publicznym jest to prawo, które ma na uwadze interes państwa, zaś prawem prywatnym to prawo, które ma na uwadze interes jednostki. Kryterium podziału stanowi więc interes, któremu służą określone przepisy.

W wąskim ujęciu prawo administracyjne to ogół norm dwustronnie wiążących organy administracji państwowej z podmiotami niepodporządkowanymi im organizacyjnie.

W tym kontekście należy rozpatrywać sytuację prawną jednostki na gruncie prawa administracyjnego. W zależności od rodzaju sytuacji, jaka występuje w stosunkach prawnych między tymi stronami, mamy do czynienia z różnymi uprawnieniami i obowiązkami obu stron postępowania. Jednakże jak twierdzi J. Boć¹⁶ organ administracyjny nie jest odbiorcą zachowania się obywatela, a obywatel zasadniczo nie realizuje swego obowiązku na rzecz organu. Organ administracji w zasadzie nie jest beneficjentem przedmiotowego świadczenia, lecz tylko podmiotem wyznaczającym, weryfikującym i wymuszającym określone zachowanie obywatela, a także kontrolującym jego zachowanie.

W nauce prawa administracyjnego przyjmuje się, że w obrębie stosunków prawnych, powstających na tle prawa administracyjnego, w których uczestniczy obywatel (podmiot zewnętrzny w stosunku do administracji publicznej) oraz organ, jako organ władczy, ów organ posiada nie tyle uprawnienia i obowiązki, lecz „kompetencje” obejmujące przedmiot tego stosunku. Podstawową cechą takiego stosunku jest to, że jednym z podmiotów w nim występujących jest organ administracji publicznej. Kompetencja jest podstawową cechą podmiotu administrującego, którą można nazwać zdolnością do określonego postępowania, obowiązku działania w granicach prawa.

Ogromne znaczenie dla wyodrębnienia „interesu prawnego „ i „interesu faktycznego ” miała koncepcja austriackiego przedstawiciela nauki prawa E. Bernatzika¹⁷, który wyodrębnił w ramach stosunku publiczno-prawnego trzy sytuacje jednostki wobec państwa :

- prawo podmiotowe (dające roszczenie o czynność określonej treści),
- interes prawny (dający roszczenie o wydanie decyzji),
- interes faktyczny (nie dający żadnego roszczenia).

Z interesem prawnym mamy do czynienia wówczas, gdy jego posiadacze mają prawo do zrealizowania jego w określonym postępowaniu administracyjnym.

Natomiast o interesie faktycznym jednostki mówimy wówczas, gdy podmiot zainteresowany nie może domagać się konkretnych działań od organów administracji ze względu na istniejący brak oparcia dla jego żądań w przepisach prawa.

¹⁶ Baryła 1988, s. 25.

¹⁷ Boć 2001, s. 16.

Z punktu widzenia jednostki można wyróżnić jeszcze dwie podkategorie:

- interes faktyczny sensu stricto (brak wyraźnej ochrony w przepisach prawa obowiązującego).
- interes faktyczny sensu largo.

Interes jest efektem subiektywnych odczuć jednostki, ale istnieje wyraźna ochrona tego interesu w porządku prawnym (element obiektywny).

Przedstawiona koncepcja E. Bernatzika, zwana triadą Bernatzika, stała się wzorem do skodyfikowania prawa austriackiego w 1925 r., a następnie oparto na niej przepisy postępowania administracyjnego w II Rzeczypospolitej.

W okresie międzywojennym, w art.9 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22.3.1928r. o postępowaniu administracyjnym¹⁸, przewidziano możliwość uczestnictwa w postępowaniu administracyjnym tzw. osób interesowanych.

Z omawianego art. 9 ust.1 Post. AdmR wynikało, że za osobę interesowaną uważany jest każdy, kto żąda czynności władzy, do kogo czynność władzy się odnosi, lub też czyjego interesu czynność władzy dotyczy. Podsumowując, stroną postępowania była tylko taka osoba interesowana, która uczestniczyła w sprawie na podstawie roszczenia prawnego lub prawnie chronionego interesu, a zatem był każdy występujący w postępowaniu ze względu na swój interes faktyczny.

W aktualnie obowiązującym stanie prawnym do interesu faktycznego (sensu stricto) odnoszą się w szczególności przepisy o postępowaniu w sprawach skarg i wniosków zamieszczone w dziale VIII Kodeksu Postępowania Administracyjnego. Z treści art.221 par.1 i 3 k.p.a. wynika, że prawo do składania skarg i wniosków służy każdemu obywatelowi, przy czym może on działać tak w interesie innej osoby (za jej zgodą), a także w interesie własnym.

Obecnie na podstawie art.30 par.3 k.p.a. osoby zainteresowane daną sprawą ze względu na swoje interesy faktyczne mogą uczestniczyć w postępowaniu sędow-administracyjnym. Możliwości te ograniczają się jednak do prawa wzięcia udziału w rozprawie lub złożenia przed rozprawą oświadczenia i dowodów na jego poparcie, o ile organ prowadzący postępowanie uzna to za potrzebne ze względu na przedmiot sprawy.

Interes faktyczny jest wyrazem subiektywnego postrzegania przez jednostkę jej sytuacji w danym układzie odniesienia. Występuje on wówczas, gdy dany podmiot jest przekonany o konieczności uzyskania dla siebie jakiegoś stanu rzeczy

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej 22.3.1928 r. o postępowaniu administracyjnym (Dz.U.Nr.36, poz.341 ze zm., obowiązywało do 31.12.1960r.).

i podjęcie w tym kierunku określone czynności lub ich zaniecha (np. brak odwołania od decyzji administracyjnej).

Aspekt podmiotowy interesu

W. Jakimowicz zakłada, że stan wywołany działaniem sił przyrody lub działalnością człowieka jest zawsze stanem obiektywnym¹⁹. Interes jest złożoną relacją między oceną stanu obiektywnego a tym stanem oraz pomiędzy tym stanem a korzyścią („korzyść” W. Jakimowicz rozumie jako określone dobro, np. wykształcenie, bezpieczeństwo itp.) i w sytuacji, gdy istnieje tylko w przekonaniu osoby występującej w relacji jako podmiot korzyści - przybiera charakter subiektywny, natomiast gdy istnieje niezależnie od przekonania tej osoby - może być określany jako interes obiektywny. Bycie w interesie indywidualnym lub w interesie ogólnym, oznacza że wyprowadzona z danego stanu obiektywnego korzyść z danego stanu obiektywnego przypada jednostce lub całemu społeczeństwu.

Pojęcie interesu prawnego użyte w art. 50 par.1 ustawy z 30.8.2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi²⁰ obejmuje swoim zakresem pojęcie interesu prawnego art. 32 tejże ustawy, który stanowi, że stroną jest każdy, czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo, kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek. Zatem interes prawny do wniesienia skargi, będą miały przede wszystkim strony postępowania administracyjnego, w toku którego został wydany zaskarżony akt. Z drugiej strony sam fakt doręczenia podmiotowi zaskarżonej decyzji nie czyni go stroną postępowania.

Mówiąc o postępowaniu sądowo administracyjnym, należałoby się skupić na pojęciu strony, które jest jednym z najbardziej kontrowersyjnych pojęć w nauce polskiego prawa administracyjnego. Legalna definicja pojęcia strony zawarta jest w art. 28 k.p.a., który stanowi, że strona jest każdy, czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek. Na gruncie tego przepisu jedyną przesłanką uzyskania przez dany podmiot statusu strony postępowania administracyjnego jest to, czy podmiot ów legitymuje się interesem prawnym lub obowiązkiem, ze względu na który żąda czynności organu lub którego dotyczy postępowanie „jednakże pojęcia interesu prawnego” i „obowiązek” nie zostały ustawowo zdefiniowane.

¹⁹ Jakimowicz 2002, s.115.

²⁰ Ustawa z 30.8.2002 r.- Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz.1634).

Istnienie interesu prawnego podmiotu żądającego wszczęcia postępowania musi być ustalane na tle okoliczności faktycznych podnoszonych we wniosku oraz adekwatnych do tych okoliczności przepisów prawa materialnego.

Pojęcie interesu publicznego /społecznego

W okresie międzywojennym XX wieku w języku prawniczym i prawnym II Rzeczypospolitej stosowano sformułowanie interes publiczny, które odpowiadało pojęciu państwa, względnie społeczności w sensie zagadnienia socjologicznego. Słowo publiczny odnoszono w owym czasie tak do społeczeństwa, jak i do państwa (władzy). Po drugiej wojnie światowej wraz z nowym ustrojem politycznym, przyszyły zmiany w nazewnictwie w wielu dziedzinach naukowych, zwłaszcza w humanistycznych i ekonomicznych.

W czasach PRL-u przez interes publiczny rozumiano dążność do osiągnięcia pewnych celów przez socjalistyczne społeczeństwo. Stąd też zaczęto mówić o interesie społecznym, a nie publicznym.

Interes społeczny wg Langa²¹ „jest to relacja pomiędzy jakimś stanem obiektywnym a ocena tego stanu z punktu widzenia korzyści jaką przynosi on lub może przynieść społeczeństwu”.

W aktualnej sytuacji polityczno-ustrojowej, tj. w państwie prawnym²², którego definicja nie została wprawdzie zdefiniowana w żadnym przepisie prawa, lecz we współczesnej kulturze nadaje mu się ważną treść, zasada demokratycznego państwa prawnego pełni rolę klauzuli generalnej, nie ma utożsamiania obywatela i jego indywidualnych interesów z państwem, a jedynie kwestia uprawnień i obowiązków obywatela wobec państwa oraz państwa w stosunku do obywatela.

W aktach prawa administracyjnego używa się pojęcia interesu publicznego i interesu społecznego zamiennie mając na uwadze interes ponad indywidualny. Natomiast jeżeli chodzi o pojęcie interesu indywidualnego to, potrzeba korzyści w postaci celu będącego daną dla jednostki wartością.

W języku prawnym interes jednostki określa się rozmaicie w różnych aktach normatywnych. Dlatego często pojawiają się w aktach normatywnych takie nazwy, jak „osoba zainteresowana”, „zainteresowany”, „ interes strony”.

²¹ Lang 1972, s. 97-68.

²² Wyr. NSA Z 08.06.1992 r. (III sa241/92, ONSA 1993, Nr 1, poz.19).

Warto tu przytoczyć „historyczny” dla polskiego sądownictwa administracyjnego, jak i dla prawa administracyjnego wyrok NSA z 11.6.1981r.²³, w którym NSA stwierdził, że „zasada postępowania administracyjnego wyrażona w art.7 k.p.a. oznacza, że treść i zakres ochrony słusznego interesu indywidualnego w działaniach organów administracji sięgają do granic kolizji z interesem społecznym, będącym w państwie socjalistycznym wartością nadrzędną”.

(...) Organ administracji, działający na podstawie przepisów prawa materialnego przewidujących uznaniowy charakter rozstrzygnięcia, jest obowiązany - zgodnie z zasadą z art.7 k.p.a. - załatwić sprawę w sposób zgodny z interesem obywatela, jeżeli nie stoi temu na przeszkodzie interes społeczny, ani nie przeszkadza to możliwości organu administracji wynikających z przyznanych mu uprawnień i środków.

NSA wprowadził swego rodzaju domniemanie pozytywne - dla indywidualnego podmiotu - rozstrzygnięcia. Istotą tej koncepcji jest założenie, że decyzja administracyjna może być negatywna jedynie wówczas, gdy organ administracji w sposób bezsporny udowodni istnienie okoliczności obalających omawiane domniemanie, takich jak: wyraźny nakaz ustawowy wydania decyzji odmownej, niemożliwość rozstrzygnięcia z wyraźnych przyczyn faktycznych, czy też stojący na przeszkodzie „nie budzący wątpliwości interes społeczny”²⁴.

Natomiast interesem publicznym jest interes, który jest interesem większości. Interesem wspólnym jest wszystko to, co może służyć realizacji dobra wspólnego. Najczęściej stwierdza się, że interes publiczny nie ma wszechobjętego znaczenia opisowego i wymaga ciągłej redefinicji i ciągłej analizy i nieustannie nowego wartościowania. Interpretacja pojęcia interesu publicznego zależy w dużej mierze od uwarunkowań politycznych. Każdy z nas w swoich zachowaniach musi liczyć się z interesem publicznym i wiele jego uprawnień może zostać ograniczonych ze względu na ten interes oraz mogą też wynikać określone obowiązki.

Interes publiczny jest kategorią zbiorową, odnosi się do ogólnie rozumianej społeczności. Pojęcie interesu publicznego prawnie uznane dobra i wartości o charakterze ponad indywidualnym, to znaczy wobec których jednostka nie posiada indywidualnych roszczeń, czy możliwości.

Zrozumienie interesu publicznego najlepiej zostało wyjaśnione w wyroku NSA z 13.12.1999 r., w którym Sąd orzekł, że „Przepis art. 101 ustawy o samorządzie gminnym nie daje podstawy osobie, która chciałaby skarżyć

²³ Wyr. NSA w Warszawie z 11.6.1981 r., SA 820/81, ONSA 1981, Nr1 poz.57.OSP1982, Nr 1-2, poz.22.

²⁴ Łętowski 1982, s. 55.

uchwałę Rady Gminy, nie opierając się na prawach własnych, osobistych, a opierając się na interesie ogółu, czyli tzw. interesie publicznym. W sprawach bowiem mających charakter publiczny mogą działać określone organy państwowe, czy społeczne, a obywatelowi przysługuje prawo występowania do tych organów z wnioskiem o podjęcie stosownego postępowania, względnie przekazania odpowiednich informacji²⁵.

Interes publiczny nie oznacza zatem dla jednostki żadnego interesu prawnego. Jeżeli nawet ustawodawca ustanowił jakieś obowiązki w interesie publicznym, dla pożytku ogółu obywateli, to brak jest dla poszczególnych obywateli możliwości skutecznego wykonania tych obowiązków. Podobną wypowiedź znajdziemy u Z. Ziemińskiego²⁶, który twierdził, że często mianem „praw obywatelskich” określa się sytuacje, w których obowiązek państwa nałożony przez konstytucję, czy inne akty o charakterze konstytucyjnym może stwarzać tylko korzystny „refleks” dla sytuacji obywatela – bez wyraźnego określenia tych obowiązków jako skierowanych ku sprawom poszczególnych obywateli. W znacznej mierze „prawa obywatelskie” są uprawnieniami nie połączonymi z roszczeniami umożliwiającymi ich dochodzenie poszczególnej zainteresowanej jednostce, a obowiązek respektowania tych jest obowiązkiem popartym sankcjami jedynie politycznymi”.

Patrząc na ten problem z innej strony, realizacja interesu prawnego zawsze następuje w interesie publicznym. To właśnie społeczeństwo, będące podmiotem interesu publicznego uznało, że pewne interesy indywidualne są godne ochrony. Niemniej jednak związek tych interesów ma charakter wyłącznie pośredni nie należy ich utożsamiać.

Interes prawny i interes publiczny, to dwie odrębne kategorie występujące na innych płaszczyznach.

Podsumowując te rozważania, interes prawny in abstracto na płaszczyźnie prawa administracyjnego, to możliwość uzyskania przez podmiot indywidualny lub wyjątkowo grupowy, korzyści, w szczególności w postaci władczych czynności organu administracji publicznej, albo w postaci procesowej ochrony, wynikający z normy powszechnie obowiązującej, która wiąże sytuacje tego podmiotu z kompetencjami organu administracji publicznej lub sądu administracyjnego.

²⁵ Wyr. NSA w Warszawie z 13.12.1999 r. (IV SA 872/99, nie publ.), por. też wyr. NSA z 22.2..2006 r. (IIOSK1127/05) oraz wyr. NSA 11.5..2006 r. (IIOSK145/06).

²⁶ Ziemiński 1980, s. 367.

Cechy i funkcja interesu prawnego w ujęciu administracyjnoprawnym

W nauce i judykaturze przyjmuje się, że istotą interesu prawnego jest jego oparcie na konkretnej normie prawa materialnego, która stanowi źródło tego interesu. Zawsze powinna być to taka norma, którą można wskazać i z której podmiot legitymujący się tym interesem może wywodzić swoje racje. Zawsze powinna być to norma dająca się indywidualnie określić i wyodrębnić, której treść można do końca ustalić.

Następną cechą interesu prawnego jest jego indywidualność²⁷. Interes prawny z zasady powinien być interesem konkretnej osoby (jednostki)²⁸. Związek między normą prawa materialnego a sytuacją jednostki musi być aktualny i bezpośredni. Interes prawny musi być też własny. Cecha „własności i bezpośredniości” interesu prawnego muszą być ze sobą ściśle powiązane. Tylko bowiem, gdy norma taka odnosi się bezpośrednio do sytuacji danego podmiotu, interes jest jednocześnie jego interesem własnym.

Kolejną cechą omawianego interesu jest jego realność. Nie może to być zatem tylko interes przewidywalny w przyszłości, hipotetyczny, ale rzeczywiście istniejący²⁹.

W ostatnim czasie ujawniła się jednak tendencja do znacznie szerszego pojmowania źródeł normatywnych interesu prawnego. Wyraźnie obrazuje ją treść wyroku NSA wydanego 10.9.2002r., w którym stwierdzono, że (...) interes prawny to interes wypływający z przepisów ustrojowych, przepisów prawa materialnego i przepisów prawa procesowego. Każdy z tych przepisów może kształtować uprawnienia i obowiązki jednostki. Nie można zatem zawężyć interesu prawnego jednostki wyłącznie do przepisów prawa materialnego. Przyjęcie, że normy ustrojowe nie mogą kształtować interesów jednostki jest nieuzasadnione i sprzeczne z prawem³⁰.

J. Zimmermann twierdzi że z interesu prawnego i normy, na której jest on oparty nie wynika konkretne uprawnienie i lub obowiązek, ale wynika sytuacja prawnie chroniona. Można to tłumaczyć w ten sposób, że przymiotnik „prawny” “ dodany do słowa interes oznacza z jednej strony wynikanie tego interesu z konkretnej normy prawa materialnego, a drugiej oznacza prawny skutek, jakiego może oczekiwać podmiot legitymujący się takim interesem. Interes prawny

²⁷ Zimmermann 1997.

²⁸ Klonowiecki 1938.

²⁹ Zimmermann 1997, s. 204.

³⁰ Adamiak 2006, s. 425.

wynikający z normy prawnej skutkuje aktem stosowania prawa, w przeciwnym wypadku interes ten byłby tylko abstrakcyjny, bowiem istotą interesu prawnego jest to, że można go wykorzystać dla osiągnięcia skutku prawnego. Takie znaczenie prezentuje W. Jakimowicz³¹, który twierdzi, że „ interes prawny w najogólniejszym rozumieniu to taki interes, który został wzięty poprzez prawo w ochronę polegającą na możliwości żądania od organu administracji podjęcia określonych czynności mających na celu zrealizowanie interesu lub usunięcie zaistniałego zagrożenia”.

Zaprezentowane stanowiska przez J. Zimmermanna i W. Jakimowicza znajdują swe odzwierciedlenie w szeregu orzeczeń NSA, który wielokrotnie wskazywał na istotę znaczeniową pojęcia „ interes prawny”. W wydanych wyrokach znajdujemy, że „mieć interes prawny w postępowaniu administracyjnym znaczy to samo, co ustalić przepis prawa materialnego powszechnie obowiązującego, na podstawie którego można żądać czynności organu z zamiarem zaspokojenia jakiejś własnej potrzeby albo żądać zaniechania lub ograniczenia czynności organu, sprzecznych z potrzebami danego podmiotu (art.28k.p.a) ”.

W innych orzeczeniach stwierdzano, że „o tym, czy interes ma charakter prawny, decyduje treść obowiązujących w zakresie żądania przepisów prawa materialnego”, albo podstawowe znaczenie dla oceny, czy ktoś jest stroną, ma ocena czy zainteresowany ma “interes prawny” w załatwieniu sprawy.

W głosie do wyroku NSA z dnia 20 stycznia 1998 r. M. Ławniczak-Lehmann stwierdza, że interes prawny oznacza bezpośredni związek ze sferą indywidualnych praw i obowiązków określonego podmiotu a sprawą administracyjną, w której taka konkretyzacja uprawnień lub obowiązków ma nastąpić, a w konsekwencji decyzji administracyjnej, która stanowi rozstrzygnięcie sprawy. Interes prawny, którego istnienie warunkuje przyznanie osobie przymiotu strony w określonej sprawie, musi dotyczyć bezpośrednio sfery prawnej podmiotu.

W ostatnich latach jednolite ujmowanie interesu prawnego dla całego prawa administracyjnego straciło swą aktualność. Obecnie bowiem pojęcie “interes prawny” występuje nie tylko w art. 28 kpa, lecz także w innych regulacjach prawnych z zakresu prawa administracyjnego. W następstwie na tle obowiązujących norm, występuje kilka kategorii interesu prawnego. Można za przykład podać interes prawny w przeprowadzeniu kontroli sądowej aktu lub czynności (bezczynności) organu administracji publicznej przez sąd administracyjny (art. 50 par.1 ustawy z 30.8.2002r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi,

³¹ Jakimowicz 1999.

gdzie stwierdzono, że „uprawnionym do wniesienia skargi jest każdy, kto ma interes prawny”).

Poza wspomnianą wyżej ustawą, lecz bez wątpienia w związku z postępowaniem sądowno- administracyjnym, pojęcia interesu prawnego ustawodawca użył także w ustawach samorządowych, w myśl ich przepisów istnieje możliwość wniesienia skargi na uchwałę organu jednostki samorządu terytorialnego, gdy uchwała taka narusza interes prawny lub uprawnienie wnoszącego skargę³².

W innych przepisach wspomnianych ustaw przewidziano także możliwość wnoszenia skarg do sądu administracyjnego na rozstrzygnięcia organu nadzorczego dotyczące jednostek samorządu terytorialnego, a także związków międzygminnych i związków powiatów. Skargę może wnieść jednostka samorządu lub związek, których interes prawny, uprawnienie lub kompetencja zostały naruszone.

Stosunek administracyjno-prawny

Przedmiot postępowania administracyjnego stanowi obiekt regulacji prawnej. Stanowi pewien zbiór reguł, które powinny odnosić się wyłącznie do samego podejmowania decyzji. Jeżeli przyjąć podział systemu norm prawnych na normy merytoryczne, normy stanowienia nowych norm prawnych i normy normalne, a także w grupie norm formalnych wyróżnić te z nich, które tworzą reguły stosowania prawa oraz reguły organizacyjne³³. Natomiast przedmiotem konkretnie oznaczonego postępowania administracyjnego, czyli procesu administracyjnego toczącego się w konkretnej sprawie co do imiennie oznaczonych podmiotów, jest konkretna sprawa indywidualnego podmiotu, w której na podstawie przepisów prawnych powszechnie obowiązujących organy administracji publicznej są władne podjąć decyzje administracyjną albo orzekając w niej o uprawnieniach lub o obowiązkach indywidualnego podmiotu, albo stwierdzając w niej o niedopuszczalności takiego orzekania³⁴.

W większości przypadków przedmiot interesu prawnego jest tożsamy z przedmiotem prowadzonego postępowania administracyjnego. Przykładem

³² Skargi te ustawodawca przewidział w art.101 ust.1ustawy z 8.3.1990r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity. Dz.U. z 2001r Nr.142,poz.1591 ze zm.), która dalej będzie określona skrótem: SamGminU, a także w art.87ust.1ustawy z 5,6,1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz.1592 ze zm.), która dalej będzie określona skrótem: SamPowiatU oraz w art.90ust.90 ust.1Ustawy z 5.6.1998 r. o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz. U. z 2001r. Nr142 ,poz.1590ze zm.), która dalej będzie określona skrótem: SamWojU.

³³ Wróblewski 1969, s. 23-24.

³⁴ Borkowski 2019, s. 137.

tego może być decyzja o warunkach zabudowy, która jest wydawana więcej niż jednemu wnioskodawcy.

Wnioskodawca, występując z wnioskiem o ustalenie warunków zabudowy, nie musi więc mieć tytułu prawnego do nieruchomości, ma w tym przypadku swój interes prawny, który wywodzi z samego dążenia do uzyskania określonych korzyści, tj. warunków zabudowy. Niekiedy przedmiotem interesu prawnego będzie dążenie do konkretyzacji w decyzji administracyjnej określonego uprawnienia i jednocześnie konkretne prawo, najczęściej własność lub stan faktyczny.

Pojęcie przedmiotu interesu prawnego jest często zbieżne z pojęciem przedmiotu postępowania administracyjnego prowadzonego w konkretnej sprawie.

Natomiast jeżeli chodzi o stronę podmiotową, to zyskanie statusu strony zależy od tego, czy postępowanie administracyjne dotyczy interesu prawnego danego podmiotu w sposób bezpośredni czy choćby pośredni.

Przepis art. 28 k.p.a. wskazuje, iż stroną postępowania może być każdy, czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek. Jednocześnie na gruncie k.p.a. nie sprecyzowano jak ścisły musi być związek postępowania i interesu prawnego danego podmiotu, aby można było uznać go za stronę postępowania.

W tym kontekście w orzecznictwie prezentowane są dwa różniące się od siebie stanowiska. Wedle pierwszego z nich na gruncie k.p.a. za stronę postępowania może być uznany wyłącznie podmiot, którego interes prawny dotyczy postępowania administracyjnego w sposób bezpośredni. Zgodnie ze stanowiskiem przeciwnym, k.p.a. nie wymaga, aby postępowanie administracyjne dotyczyło bezpośrednio interesu prawnego danego podmiotu, w związku z czym stroną postępowania jest również taki podmiot, którego interes prawny jest tylko pośrednio powiązany z postępowaniem administracyjnym.

Pogląd nr 1: O stronie postępowania możemy mówić wówczas, gdy interes prawny danego podmiotu dotyczy postępowania administracyjnego w sposób bezpośredni

„(...) przymiot strony w postępowaniu administracyjnym ma osoba, której dotyczy bezpośrednio to postępowanie lub w którym może być wydane orzeczenie godzące w jej prawem chronione interesy poprzez ograniczenie lub uniemożliwienie korzystania z przysługujących jej praw”.

„Jeżeli (...) akt stosowania danej normy prawnej nie wywiera bezpośredniego wpływu na sferę sytuacji prawnej danego podmiotu, to nie można mówić o interesie

prawnym strony, a co za tym idzie - o statusie strony w postępowaniu, w którym dochodzi do konkretyzacji danej normy prawnej³⁵.

„Wobec tego, że komunalizacja dotyczy wyłącznie prawa własności, podmioty praw obciążających komunalizowane nieruchomości nie mogą co do zasady być uznane za strony postępowania komunalizacyjnego, które nie dotyczy bezpośrednio ich praw lub obowiązków (art. 28 k.p.a.)³⁶.”

„Interes prawny”, którego istnienie warunkuje przyznanie osobie przymiotu strony w określonej sprawie, musi bezpośrednio dotyczyć sfery prawnej podmiotu. Brak bezpośredniości wpływu sprawy na sferę prawną osoby nie pozwala na uznanie jej za stronę³⁷.

Pogląd nr 2: O stronie postępowania możemy mówić wówczas, gdy interes prawny danego podmiotu dotyczy postępowania w sposób pośredni

„Z przepisu art. 28 k.p.a. nie wynika, aby status strony przysługiwał jedynie tym podmiotom, których interes prawny jest kształtowany bezpośrednio przez akt administracyjny³⁸.”

„Decyzja ustalająca warunki zabudowy (...) nawet pośrednio nie wpływa na prawa i obowiązki skarżącej w ten sposób, aby wymagało to ochrony procesowej jej praw w postępowaniu prowadzącym do wydania decyzji³⁹.”

„Przepis art. 28 k.p.a. nie stawia wymogu, aby postępowanie administracyjne dotyczyło interesu prawnego podmiotu w sposób bezpośredni⁴⁰.”

„O ile jednak w postępowaniu administracyjnym interes prawny musi być wywodzony przede wszystkim z przepisów prawa materialnego, o tyle w postępowaniu sądowo administracyjnym może być on oparty także na przepisach prawa procesowego lub ustrojowego. Ze skargą więc może wystąpić, co do zasady, podmiot, który wykaże „związek między chronionym przez przepisy prawa materialnego interesem prawnym a aktem lub czynnością organu administracji publicznej⁴¹.”

Analiza dorobku orzecznictwa w przedmiotowym zakresie nie pozwala jednoznacznie wskazać który z poglądów jest bardziej akceptowalny w praktyce. Można bowiem spotkać wiele orzeczeń wskazujących, iż przymiot strony przysługuje danemu podmiotowi wyłącznie wtedy, gdy postępowanie dotyczy

³⁵ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z 14.04.2000 r., III SA 1876/99, LEX nr 47938

³⁶ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z 23.05.1994 r., I SA 979/93, LEX nr 10571

³⁷ Postanowienie NSA w Warszawie z 30.05.1984 r., II SA 789/84, niepublikowany.

³⁸ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z 29.01.2016 r., II SA/Po 1073/15, LEX nr 2011287

³⁹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z 29.01.2016 r., II SA/Po 1073/15, LEX nr 2011287

⁴⁰ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z 29.01.2016 r., II SA/Po 1073/15, LEX nr 2011287

⁴¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Kielcach z 7.4.2011 r., II SA/Ke 111/11.

bezpośrednio praw lub obowiązków tej osoby, jak i orzeczeń przeciwnych, wedle których przymiot strony przysługuje gdy postępowanie dotyczy interesu prawnego podmiotu już chociażby pośrednio.

Również w literaturze przedmiotu brak jest jednolitego stanowiska na tę kwestię. Jak wskazuje A. Wróbel „Przepis art. 28 nie wymaga, aby postępowanie administracyjne dotyczyło bezpośrednio praw i obowiązków strony⁴². Jednakże w doktrynie prezentowane jest także całkiem odmienne stanowisko: „Interes prawny”, którego istnienie warunkuje przyznanie osobie przymiotu strony w określonej sprawie, powinien bezpośrednio dotyczyć sfery prawnej podmiotu. Brak bezpośredniości wpływu sprawy na sferę prawną osoby nie pozwala na uznanie jej za stronę⁴³. Kilka przykładów takich orzeczeń podaję w przypisach.

Podstawa prawna badania legitymacji do wniesienia skargi na uchwałę lub zarządzenie organu gminy dotyczące sprawy z zakresu administracji publicznej

Badanie czy podmiot wnoszący do sądu administracyjnego skargę na uchwałę lub zarządzenie organu gminy dotyczące sprawy z zakresu administracji publicznej jest do tego uprawniony, następuje w kontekście przesłanek określonych w art. 101 Ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023r. Nr 142, poz. 40.572 ze zm.), a nie na podstawie art. 50 par. 1 ustawy z 30.8.2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr 153, poz. 1270 ze zm.)⁴⁴.

Legitymacja do złożenia skargi oparta jest na kryterium interesu prawnego, który w tym przypadku oznacza, że ze skarga może wystąpić, co do zasady podmiot, który ma oparty na normach prawa administracyjnego materialnego lub procesowego interes prawny w przeprowadzeniu sądowej kontroli zgodności z prawem konkretnego aktu. Osoba, którą w decyzji, wskazano jako stronę, choćby nią de facto nie była, ma prawo wnieść w ramach interesu prawnego, o którym mowa w art. 50 & 1 r. - ustawy z 30.8.2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr 153, poz. 1270 ze zm.), skargę do sądu administracyjnego⁴⁵.

⁴² Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania administracyjnego, LEX/el. 2016.

⁴³ Łaszczyca, Martysz, Matan, 2010.

⁴⁴ Wyr. WSA w Warszawie z 6.6.2007 r. VIII SA/Wa 297/07.

⁴⁵ Wyr. NSA z 13.1.2012 r., II OSK 2050/10.

Na gruncie art. 50 ustawy z 30.8.2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁴⁶ legitymacja skargowa podmiotu wnoszącego skargę we własnym interesie prawnym zawierać musi w sobie dwa elementy. Skarżący musi mieć interes prawny w przeprowadzeniu sądowej kontroli zgodności z prawem konkretnego aktu lub czynności, oparty na normach administracyjnego prawa materialnego, procesowego lub ustrojowego, kształtujących istotę sprawy administracyjnej, w której skarga jest wnoszona i które pozwolą sądowi ocenić, czy skarga została wniesiona we własnej sprawie, oraz interes prawny w doprowadzeniu zaskarżonego aktu lub czynności do stanu zgodności z obiektywnym porządkiem prawnym, czyli normami określającymi treść działania organów administracji publicznej i normami regulującymi procedurę ich podejmowania. Skarżący nie mogą mieć interesu prawnego w toczącym się postępowaniu, gdy wydany w sprawie akt administracyjny nie dotyczy ich sfery ich obowiązków, a także gdy nie godzi w ich chronione prawem interesy wynikające z konkretnego prawa. Gdy zatem wydane przez organ nakazy mogą jedynie pośrednio wpływać na sytuacje skarżących, to świadczy to o posiadaniu przez nich wyłącznie interesu faktycznego, który – jako pozbawiony ochrony w omawianym zakresie – nie stanowi legitymacji do wniesienia skargi⁴⁷.

O ile jednak w postępowaniu administracyjnym interes prawny musi być wywodzony przede wszystkim z przepisów prawa materialnego, o tyle w postępowaniu sądowno-administracyjnym może być on oparty także na przepisach prawa procesowego lub ustrojowego. Ze skargą więc może wystąpić, co do zasady podmiot, który wykaże „związek między chronionym przez przepisy prawa materialnego interesem prawnym a aktem lub czynnością organu administracji publicznej”⁴⁸.

Pojęcie interes prawny użyte w art. 50 par.1 ustawy z 30.8.2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁴⁹ obejmuje swoim zakresem pojęcie interesu prawnego z art. 28 kpa⁵⁰.

Jednym z warunków dopuszczalności skargi jest naruszenie interesu prawnego lub uprawnienia wnoszącego skargę na uchwałę lub akt, o którym mowa w art. 3 § 2 pkt 5 i 6 p.p.s.a. stosownie do wymagań przepisu szczególnego.

⁴⁶ Ustawa z 30.8.2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz.U. Nr 153, poz1270 ze zm.

⁴⁷ Wyr. WSA w Opolu z 10.5.2011 r. II SA /OP 677/10.

⁴⁸ Wyr. WSA w Kielcach z 7.4.20112 r.,II SA/Ke/ 111/11.

⁴⁹ Ustawa z 30.8.2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz.U. Nr 153, poz1270 ze zm.

⁵⁰ Wyr. NSA z 10.3.2010r.,I OSK704/09.

Takim szczególnym przepisem, w rozumieniu art. 58 § 1 pkt 5a p.p.s.a., jest art. 101 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn.: Dz. U. z 2022 r., poz. 1526 ze zm.), zwanej dalej: "u.s.g."

Zgodnie z art. 101 ust. 1 u.s.g. każdy, czyj interes prawny lub uprawnienie zostały naruszone uchwałą lub zarządzeniem, podjętymi przez organ gminy w sprawie z zakresu administracji publicznej, może zaskarżyć uchwałę lub zarządzenie do sądu administracyjnego. W trybie art. 101 u.s.g. podlega zaskarżeniu uchwała organu gminy niezgodna z prawem i jednocześnie godząca w sferę prawną skarżącego – wywołująca dla niego negatywne konsekwencje prawne, np. zniesienia, ograniczenia czy uniemożliwienia realizacji jego uprawnienia, interesu prawnego. O powodzeniu skargi przesądza wobec tego wykazanie naruszenia przez organ gminy konkretnego przepisu prawa materialnego, wpływającego negatywnie na sytuację prawną skarżącego. Interes prawny, o którym mowa w art. 101 ust. 1 u.s.g., wywodzić się musi z prawa materialnego, ale oczywiście prawa materialnego administracyjnego, bowiem skarga ma być wniesiona do sądu administracyjnego w sprawie z zakresu administracji publicznej. Materialne prawo administracyjne ma zawierać normę przyznającą ochronę prawną podmiotowi i z takiej normy wywodzi się właśnie interes prawny. Składający skargę musi wskazać na normę materialnego prawa administracyjnego, z którego swój interes prawny wywodzi, przy tym nie mogą to być przepisy dotyczące zadań gminy⁵¹. Zarówno w doktrynie⁵², jak i w orzecznictwie⁵³ podnosi się, że interes powinien być bezpośredni, aktualny, realny, osobisty (własny, indywidualny) oraz dotyczyć bezpośrednio sfery prawnej określonego podmiotu. Podstawą legitymacji skargowej jest wyłącznie naruszenie interesu prawnego skarżącego (jego własnego, indywidualnego interesu osobistego), a nie sam fakt posiadania owego interesu. To zaś oznacza, że w postępowaniu sądowym w sposób odmienny została określona legitymacja procesowa w postępowaniu kwestionującym legalność uchwały z zakresu administracji publicznej niż w postępowaniu administracyjnym regulowanym przepisami Kodeksu postępowania administracyjnego. W przeciwieństwie bowiem do postępowania prowadzonego na podstawie Kodeksu postępowania administracyjnego, w którym stroną może być każdy czyjego interesu prawnego lub uprawnienia dotyczy postępowanie, stroną w postępowaniu toczącym się na podstawie art. 101 ust. 1 u.s.g. może być jedynie podmiot, którego

⁵¹ Por. wyrok NSA z 23 maja 2017 r., II OSK 2435; z 19 grudnia 2018 r., I OSK 1665/18; z 19 października 2017 r., II GSK 1747/17 i inne.

⁵² Por. Kisielewicz, *Samodzielność gminy*, s. 136 i n.; Dolnicki 2018.

⁵³ Por. np. wyrok NSA z 23 listopada 2005 r., I OSK 715/05.

interes prawny lub uprawnienie zostały naruszone⁵⁴. Tym samym art. 101 ust. 1 u.s.g. wprowadza ograniczenia podmiotowe, kształtując w sposób szczególny legitymację do wniesienia skargi do sądu administracyjnego na uchwałę lub zarządzenie podjęte przez organ gminy w sprawie z zakresu administracji publicznej⁵⁵. W związku z powyższym dopiero naruszenie interesu prawnego lub uprawnienia otwiera drogę do merytorycznego rozpoznania (oceny) zaskarżonej uchwały. Źródłem interesu prawnego lub uprawnienia jest zawsze norma prawna, z reguły ogólna i abstrakcyjna (akt powszechnie obowiązujący), ale też jednostkowa i konkretna (akt stosowania prawa). Przepis art. 101 ust. 1 u. s. g. powiązał legitymację skargową z interesem prawnym istniejącym w dniu wejścia w życie zaskarżonej uchwały, zaistniałym w dacie wnoszenia skargi, a nie w przyszłości. Interes ten, co już wyżej zaznaczono, powinien być konkretny, bezpośredni, realny i aktualny. Stąd też wniesienia skargi nie legitymuje stan jedynie zagrożenia naruszeniem. Powoduje to wykluczenie interesów przewidywanych w przyszłości, interesów czysto hipotecznych. Interes prawny to rzeczywiście, a nie hipotetyczna istniejąca potrzeba ochrony prawnej określonego podmiotu. Nie może to być zatem interes tylko przewidywany w przyszłości ani też hipotetyczny. Naruszenie interesu konkretnej osoby ma polegać na stworzeniu realnego zagrożenia, istniejącego już w chwili wejścia w życie uchwały, a jeżeli nie zostanie zniwelowane na skutek wezwania do usunięcia naruszenia prawa, w dacie wniesienia skargi do sądu administracyjnego. Naruszenie to nie może polegać na tym, że w przyszłości uchwała mogłaby wywołać skutki bliżej nieokreślone, czyli stwarzać zagrożenie wystąpienia naruszenia w przyszłości⁵⁶. O istnieniu tak rozumianego interesu możemy mówić wówczas, kiedy działanie organu administracji o wymiarze konkretyzującym dotyka w sposób bezpośredni normatywnie ukształtowaną sytuację konkretnego podmiotu⁵⁷. O naruszeniu interesu prawnego rozstrzyga zmiana w sytuacji prawnej skarżącego⁵⁸. Uprawnienie wynikające z art. 101 ust. 1 u. s. g. nie ma charakteru *actio popularis*, tak więc nawet ewentualna sprzeczność uchwały z prawem, czy stan zagrożenia naruszenia interesu prawnego lub uprawnienia nie daje legitymacji do wniesienia skargi, jeżeli uchwała ta nie narusza prawem

⁵⁴ Por. wyrok NSA z 3 września 2004 r., OSK 476/04.

⁵⁵ Por. wyrok NSA z 8 września 2016 r., II OSK 3068/14.

⁵⁶ Dolnicki 2018.

⁵⁷ Duda 2008, s. 79-80.

⁵⁸ Wyroki NSA: z 1 kwietnia 2009 r., II OSK 1475/08; z 19 czerwca 2012 r., II OSK 790/12; z 12 marca 2013 r., I OSK 1761/12; z 1 grudnia 2015 r., II FSK 817/14; postanowienie NSA z 4. listopada 2020 r., II OSK 2278/18.

chronionego interesu prawnego lub uprawnienia skarżącego⁵⁹.

Podmiot skarżący uchwałą w tym trybie, winien zatem wykazać istnienie związku pomiędzy zaskarżoną uchwałą a jego indywidualną sytuacją prawną, tj. wykazać, że zaskarżona uchwała poprzez naruszenie prawa jednocześnie negatywnie wpływa na jego sferę prawno-materialną (wynikającą z konkretnie wskazanego przepisu prawa materialnego), nakłada obowiązki, pozbawia go przykładowo pewnych uprawnień albo uniemożliwia ich realizację.

Od tak zarysowanego interesu prawnego należy odróżnić interes faktyczny, który nie upoważnia do zaskarżania rozstrzygnięć organów administracji, a który występuje wówczas, gdy określony podmiot jest wprawdzie bezpośrednio zainteresowany sposobem uregulowania danej kwestii, jednakże poprzez dane uregulowanie nie dochodzi do naruszenia przepisu prawa materialnego czy procesowego dotyczącego jego sytuacji prawnej. Jak już wyżej wskazano, interes prawny musi wynikać z przepisu prawa materialnego przy czym chodzi o taki przepis, z którego dla danego podmiotu wynikają prawa lub obowiązki pozostające w związku z wydanym rozstrzygnięciem (uchwałą). Innymi słowy interes prawny będzie posiadał taki podmiot dla którego istnieje przepis prawa, z którego dla tego podmiotu można wyprowadzić uprawnienie lub obowiązek pozostający w związku z treścią uchwały.

Stwierdzenie braku wykazania przez stronę naruszenia zaskarżoną uchwałą jej interesu prawnego lub uprawnienia stanowi podstawę do odrzucenia skargi na podstawie art. 58 § 1 pkt 5a p.p.s.a. W tym stanie rzeczy sąd nie ma podstaw do dokonania merytorycznej kontroli zaskarżonej uchwały. Dokonanie przez sąd takiej merytorycznej oceny zaskarżonej uchwały byłoby możliwe dopiero po ustaleniu, że skarżący przysługuje – zgodnie z art. 101 ust. 1 u.s.g. – legitymacja do jej zaskarżenia. Skoro skarżący w niniejszej sprawie legitymacja ta nie przysługuje, nie jest możliwe rozpoznawanie zarzutów dotyczących niezgodności z prawem zaskarżonej uchwały. Dopiero bowiem naruszenie interesu prawnego lub uprawnienia wnoszącego skargę na uchwałę rady gminy otwiera drogę do merytorycznego rozpoznania skargi⁶⁰.

Jak widać zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie zarysował się pewien podział, jeżeli chodzi o rozumienie interesu prawnego w kontekście strony postępowania administracyjnego⁶¹.

⁵⁹ Por. wyrok NSA z 14 marca 2002 r., II SA 2503/01; z 1 marca 2005 r., OSK 1437/2004, Wokanda 2005 r., nr 7-8, s. 69.

⁶⁰ Por. wyrok NSA z 26 lutego 2008 r., II OSK 1765/07.

⁶¹ Wierzbowski, Szubiakowski, Wiktorowska 2018, s.50-52.

Część poglądów w nauce prawa i orzecznictwie sprowadza się do twierdzenia, że strona jest pojęciem procesowym, a nie kategorią prawa materialnego. Tym samym, stroną jest każdy, kto twierdzi, że postępowanie administracyjne dotyczy jego interesu prawnego; obowiązku lub uprawnienia, albo kto żąda czynności organu, powołując się na istniejący, jego zdaniem, interes prawny lub obowiązek⁶². Zwolennicy tego poglądu podkreślają, że treścią pojęcia interesu prawnego jest nie tylko możliwość uzyskania rozstrzygnięcia, można je pojmować jako kategorię czysto procesową, art. 28 k.p.a. nie stanowi bowiem, że chodzi o interes oparty na prawie, i dlatego należy wiązać go ze stroną procesową strony⁶³. W doktrynie i w orzecznictwie występuje zupełnie odmienny pogląd, w którym zgodnie z art. 28 k.p.a. strona może być tylko ten, kto ma interes prawny w ochronie swojego uprawnienia lub obowiązku⁶⁴.

Na gruncie Prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi interes prawny jest przesłanką wniesienia skargi na działania organów administracji, na które jest wnoszona. Artykuł 50 p.p.s.a. wskazuje jako uprawnionego do wniesienia skargi każdego, kto ma w tym interes prawny, a więc posiadanie interesu prawnego stanowi podstawę wniesienia legitymacji skargowej⁶⁵. Z uwagi na odnośnienie interesu prawnego do każdego, jak przewiduje cytowany art. 50 p.p.s.a. oraz ze względu na fakt objęcia legitymacją skargową szerokiego spektrum działań, o jakich mowa w art. 3 par. 2 p.p.s.a., wykraczającego poza decyzje i postanowienia, widać że na gruncie Prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi interes prawny jest pojęciem znacznie szerszym niż w rozumieniu art. 28 k.p.a. Interes prawny jest tutaj rozumiany szeroko, jako dający podstawę do poszukiwania ochrony prawnej, a jest on oderwany w zasadzie od potencjalnej korzyści mogącej dla skarżącego z danego rozstrzygnięcia wynikać. Zatem wykładnia funkcjonalna pozwala na połączenie interesu prawnego, o którym mowa w art. 50 p.p.s.a., nie tylko z prawem materialnym, jak jest to na gruncie procedury administracyjnej, lecz także z procesowym i ustrojowym⁶⁶.

Modyfikacje podstaw legitymacji skargowej w przepisach szczególnych

Aby podmiot indywidualny dysponował legitymacją skargową należy :

⁶² Iserzon, Starosciak 1965.

⁶³ Zimmermann 1967, s. 442.

⁶⁴ Por. Wróbel, Jaśkowska, Wilbrandt-Gotowicz, 2018.

⁶⁵ Celińska-Grzegorzczak 2016, s. 65.

⁶⁶ Wyrok WSA w Warszawie z 21.02.2017 r., VI SA/Wa 2550/16, LEX nr 2284731.

1. ustalić źródło interesu prawnego ;
2. pomiędzy określonym zachowaniem kompetencyjnym organu a sferą prawną podmiotu indywidualnego musi zachodzić związek przejawiający się w określonym oddziaływaniu tego ostatniego na zakres praw i obowiązków jednostki⁶⁷;
3. każdy, o którym mowa w art.50 par.1ab initio p.p s.a .powinien powołać się na powyższe czynność. Właściwym miejscem do tego jest sama treść skargi, a przede wszystkim element formalny, o którym mowa w art. 57 par.1 pkt 3 p.p.s a.

Na gruncie ustaw samorządowych od skarżącego wymaga się wykazania, że konkretny akt skutkował naruszeniem jego interesu prawnego lub uprawnienia. W tym znaczeniu nie jest wystarczającym wykazanie prostego związku pomiędzy norma kształtującą sytuację prawną jednostki a kwestionowanym przejawem działalności administracji publicznej, lecz dodatkowo na skarżącym ciąży obowiązek udowodnienia, że skarżony akt, naruszając prawo jednocześnie negatywnie i bezpośrednio oddziałuje na jego sferę materialnoprawną. Inaczej mówiąc, jeżeli interes prawny jednostki istniejący na dzień wydania kwestionowanego aktu, doznał uszczerbku, natomiast negatywne oddziaływanie kwestionowanego aktu na sferę prawną skarżącego w przyszłości nie podlega ochronie prawnej.

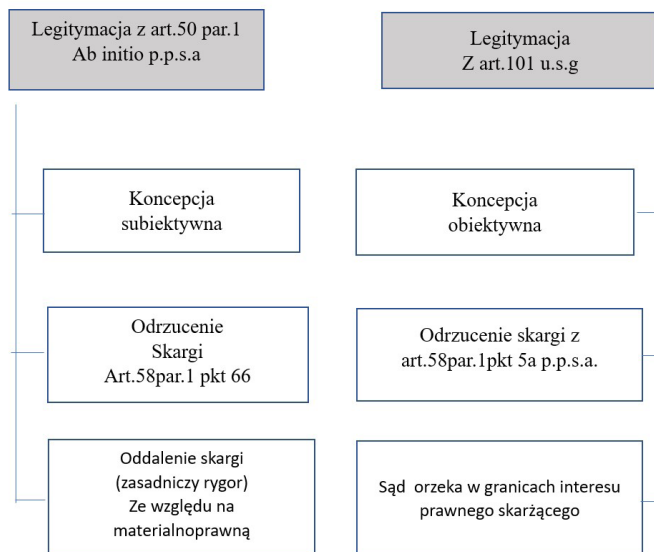
Dalszych ograniczeń dostępu do sądu należy upatrywać w treści art.58 par.1pkt 5a p . p.s a. W odniesieniu do skarg z art.3 par. 2 pkt 5-6 p.p s a., już w ramach wstępnych czynności sąd ma obowiązek dokonania oceny, czy skarżący wykazał w dostatecznym stopniu naruszenie uprawnienia lub interesu prawnego przez kwestionowany akt. W przeciwnym razie skarga podlega odrzuceniu jako niedopuszczalna. Zwolennicy krytyki podkreślają, że okoliczność istotna na etapie dopuszczalności przez sąd skargi może utracić swoje znaczenie na etapie wyrokowania przez sąd.

Separatyzm oceny dopuszczalności zainicjowania postępowania sądowo administracyjnego oraz stosowania przez sąd sankcji wadliwości przejawia się dwukierunkowo. Z jednej strony, nawet wobec rzeczywistego naruszenia interesu prawnego lub uprawnienia sąd będzie zobligowany skargę odrzucić z uwagi na treść normy prawnej. Z drugiej zaś strony, z uwagi na zbyt restrykcyjną podstawę legitymacji skargowej akty, o których mowa w art. 3 par. 2 pkt 5-6 p.p s.a. niezgodne z prawem nie będą mogły być zakwestionowane na drodze sądowo administracyjnej nawet przez podmiot, który ma w tym interes prawny wobec

⁶⁷ Król 2017, s. 20; Terlega, Olejnik 2018, s. 66.

niemożności wykazania naruszenia istniejącego interesu prawnego lub uprawnienia. Wówczas jedynym dostępnym rozwiązaniem będzie interwencja podmiotów legitymowanych formalnie (np. prokuratora lub rzecznika).

Tabela 1. Zestawienie wybranych elementów legitymacji ogólnej oraz szczególnej na przykładzie skargi z art.101 u.s.g.

Rodzaje legitymacji skargowej w postępowaniu sądowo-administracyjnym w odniesieniu do następującej kategorii spraw:

1. skarg organu nadzoru na uchwały organów gminy 9 art. 93 ust.1 zd. u.s.g.), uchwały organów powiatu (art. 81 ust.1 zd. u.s.p.) oraz organów samorządu województwa (art. 82c ust. 1 zd. 2 u.s.w.). W orzecznictwie sądowym wskazuje się nieograniczony charakter organu nadzoru do zaskarżenia uchwały (zarządzenia) na drodze sądowej. Prawo skargi wywodzone jest w tym przypadku wprost z odnośnych przepisów samorządowych.
2. skarg gminy lub związku międzygminnego (art. 98 u.s.g), powiatu lub związku powiatów (art.85 u.s.w) oraz województwa (art. 86 u.s.w.) na rozstrzygnięcia organu nadzorczego, a także stanowisko zajęte w trybie współdziałania z powodu ich niezgodności z prawem. Legitymacja skargowa wspólnot samorządowych została oparta na przesłance naruszenia interesu prawnego, uprawnienia lub kompetencji gminy, powiatu lub województwa. Do wniesienia skargi uprawnione są zatem wyłącznie

wspólnoty samorządowe, a nie ich organy.

Pojęcie "interes prawny" użyty w art.50 par. 1 ustawy z 30.8.2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2016 r. poz. 718 ze zm.). obejmuje co do zasady swoim zakresem pojęcie interesu prawnego z art. 28 k.p.a., który stanowi, że jest każdy, czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek. Zatem interes prawny do wniesienia skargi będą miały przede wszystkim strony postępowania administracyjnego., w toku którego został wydany zaskarżony akt. Z drugiej strony fakt doręczenia podmiotowi zaskarżonej decyzji, nie czyni go stroną postępowania⁶⁸.

Legitymacja do złożenia skargi oparta jest na kryterium interesu prawnego, który w tym przypadku oznacza, że ze skargą może wystąpić, co do zasady podmiot, który ma oparty na normach prawa administracyjnego materialnego lub procesowego interes prawny w przeprowadzeniu sądowej kontroli zgodności z prawem konkretnego aktu. Osoba, którą w decyzji administracyjnej wskazano jako stronę, choćby de facto nią nie była, ma prawo wnieść w ramach interesu prawnego, o którym mowa w art.50 par.1 ustawy z 30.8.2002r. -Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. Nr 153.poz.1270 ze zm.), skargę do sadu administracyjnego⁶⁹.

Na gruncie art.50 Ustawy z 30.8.2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. Nr. 153, poz.1270 ze zm.), legitymacja skargowa podmiotu wnoszącego skargę we własnym interesie prawnym zawierać musi w sobie dwa elementy. Skarżący musi mieć interes prawny przeprowadzeniu sądowej kontroli zgodności z prawem konkretnego aktu lub czynności, oparty na normach administracyjnego prawa materialnego, procesowego lub ustrojowego, kształtujących istotę sprawy administracyjnej, w której skarga jest wnoszona i która pozwala sądowi ocenić, czy skarga została wniesiona we własnej sprawie, oraz interes prawny w doprowadzeniu zaskarżonego aktu czy czynności do stanu zgodności z obiektywnym porządkiem prawnym, czyli normami określającymi treść działania organów administracji publicznej i normami regulującymi procedurę ich podejmowania. Skarżący nie mogą mieć interesu prawnego w toczącym się postępowaniu, gdy wydany w sprawie akt administracyjny nie dotyczy sfery obowiązków, a także gdy nie godzi w ich chronione prawem interesy wynikające a konkretnego prawa. Gdy zatem wydane przez organ nakazy mogą jedynie

⁶⁸ Wyrok WSA w Olsztynie z 25.4.2017 r. II SA /OI 4/17.

⁶⁹ Wyrok NSA z 13.1.2012 r. II OSK 2050/10.

pośrednio wpływać na sytuacje skarżących, to świadczy to o posiadaniu przez nich interesu faktycznego, który - jako pozbawiony ochrony w omawianym zakresie - nie stanowi legitymacji do wniesienia skargi⁷⁰.

Istota sporu w tej sprawie sprowadza się do oceny, czy strona skarżąca kasacyjnie posiadała interes prawny do wniesienia skargi na decyzję organu odwoławczego umarzającą postępowanie odwoławcze na skutek odwołania wniesionego przez inny podmiot w sprawie, której przedmiotem było ustalenie warunków zabudowy. Zgodnie z art. 50 § 1 p.p.s.a. uprawnionym do wniesienia skargi jest każdy, kto ma w tym interes prawny.

W celu ustalenia istnienia interesu prawnego, a tym samym możliwości wniesienia skargi do sądu administracyjnego, niezbędnym jest ustalenie istnienia związku o charakterze materialnym pomiędzy sytuacją faktyczną danego podmiotu, a normą lub normami prawa materialnego kształtującymi sprawę administracyjną. W sprawach dotyczących ustalania warunków zabudowy interes prawny posiada wnioskodawca (inwestor), właściciel nieruchomości, na której planowane jest zamierzenie inwestycyjne oraz właściciele i użytkownicy nieruchomości sąsiednich nieruchomości, to znaczy takich nieruchomości, na które może oddziaływać przyszła inwestycja objęta postępowaniem w przedmiocie ustalenia warunków zabudowy.

Istotą legitymacji skargowej stanowi uprawnienie do żądania przeprowadzenia kontroli określonego aktu lub czynności organu administracji publicznej przez sąd administracyjny w celu doprowadzenia ich do stanu zgodnego z prawem. W tej płaszczyźnie o istnieniu legitymacji skargowej nie decyduje zarzut naruszenia interesu prawnego skarżącego, lecz interes prawny, którego istotą stanowi żądanie oceny przez sąd administracyjny zgodności zaskarżonego aktu lub czynności z obiektywnym porządkiem prawnym⁷¹. Tym samym należy stwierdzić, że podmiotem uprawnionym do wniesienia skargi na podstawie art. 50 § 1 p.p.s.a. jest ten, kto wykaże związek pomiędzy swoją sytuacją prawną chronioną normą prawa materialnego, a przedmiotem sprawy objętej działaniem organu administracyjnego.

Co istotne, interes prawny dotyczy przedmiotu sprawy administracyjnej, a nie sposobu rozstrzygnięcia przez organ administracyjny. Oznacza to, że przykładowo wnioskodawca składający wniosek o ustalenie warunków zabudowy po otrzymaniu decyzji ustalającej takie warunki może wnieść odwołanie od takiej

⁷⁰ Wyrok WSA w Opolu z 10.5.2011 r. IISA/OP 677/10.

⁷¹ Wyrok NSA z 9.12.2015 r., II OSK935/14, LEX 1989286, Wyrok NSA z 27 lutego 2018 r. sygn. akt II OSK 1130/16, opublikowany w Lex nr 2462728.

decyzji, a potem skargę do sądu administracyjnego. W orzecznictwie sądowo administracyjnym dominuje pogląd, zgodnie z którym prawo do wniesienia skargi na decyzję o umorzeniu postępowania odwoławczego wydaną w związku ze stwierdzeniem przez właściwy organ braku legitymacji procesowej podmiotu składającego odwołanie posiada zarówno ten podmiot, dla którego podstawą legitymacji skargowej byłby art. 138 § 1 pkt 3 k.p.a. (podstawa umorzenia postępowania odwoławczego) jak i podmiot biorący udział w postępowaniu administracyjnym w charakterze strony dla której legitymacja skargowa wynika z norm prawa materialnego⁷².

Mając powyższe na uwadze należy stwierdzić, że zasadnym jest zarzut naruszenia przez Sąd pierwszej instancji art. 145 § 1 pkt 1 lit. c p. p. s. a. w związku z art. 50 § 1 p.p.s.a. i w związku z art. 151 p.p.s.a. poprzez ich błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie przez Sąd pierwszej instancji przejawiające się w przyjęciu, że strona skarżąca nie posiadała legitymacji skargowej do wniesienia skargi w tej sprawie. Strona skarżąca będąc właścicielką nieruchomości oznaczonych jako działki nr [...] i [...] bezpośrednio graniczących z obszarem objętym zamierzeniem inwestycyjnym w przedmiocie ustalenia warunków zabudowy, posiadała przymiot strony w tym postępowaniu. Zakres projektowanej inwestycji obejmującej budowę na działce nr [...] fermy norek składającej się z pawilonów hodowlanych o powierzchni zabudowy 21 645 m² dla docelowej hodowli 75 tyś sztuk i budynku socjalno-magazynowego o powierzchni zabudowy 360 m² będzie oddziaływać na zakres wykonywania prawa własności skarżącej w zakresie działek nr [...] oraz nr [...].

Zasadnym jest zarzut naruszenia przez sąd pierwszej instancji art. 133 § 1 p.p. s.a. w stopniu mogącym mieć istotny wpływ na wynik sprawy przez błędne uznanie, że materiał dowodowy zebrany w postępowaniu jest pełny i został prawidłowo zebrany, a zatem był wystarczający do ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. W zaskarżonym wyroku Wojewódzki Sąd Administracyjny nie dokonał kontroli zaskarżonej decyzji, skupiając się na wykazaniu, że stronie wnoszącej skargę nie przysługuje interes prawny.

Zasadnym jest także zarzut naruszenia przez Sąd pierwszej instancji art. 134 § 1 p.p. s.a. w stopniu mogącym mieć istotny wpływ na wynik sprawy przez błędne przyjęcie, że organ administracyjny nie naruszył prawa w stopniu mającym wpływ na wynik sprawy, a w szczególności art. 75 k.p.a., art. 77 k.p.a.

⁷² Postanowienie NSA z 4 grudnia 2018 r. sygn. akt II OSK 3161/18, Lex nr 2589032; Wyrok NSA z 13 lutego 2018 r. sygn. akt II OSK 159/17, Lex nr 2452739; Wyrok NSA z 9 stycznia 2019 r. sygn. akt II OSK 1816/18, Lex nr 2717339.

i art. 80 k.p.a., podczas gdy SKO w Poznaniu nie dokonało rzeczywistych ustaleń faktycznych w zakresie ustalenia prawidłowego kręgu stron postępowania w zakresie oceny zakresu oddziaływania projektowanej inwestycji na działki będące własnością S.B. i J.B. Ustosunkowując się do tego zarzutu należy podnieść, że Sąd pierwszej instancji pominął przeprowadzenie kontroli co do tego, czy w tej sprawie prawidłowo organ odwoławczy uznał brak posiadania przez S. B. i J. B. przymiotu strony. Taką zaś ocenę miał obowiązek przeprowadzić i ocenić, czy organy administracyjne jako dowody dopuściły wszystko, co mogłoby przyczynić się do wyjaśnienia sprawy (art. 75 § 1 k.p.a.), czy w sposób wyczerpujący zebrały i rozpatrzyły materiał dowodowy (art. 77 § 1 k.p.a.) i czy dokonały oceny okoliczności istotnych w tej sprawie na podstawie całokształtu materiału dowodowego (art. 80 k.p.a.). W tej sprawie w pełni obowiązuje zasada wynikająca z art. 134 § 1 p. p. s.a., zgodnie z którą Sąd pierwszej instancji rozstrzyga w granicach danej sprawy nie będąc związany ani zarzutami ani też wnioskami skargi oraz powołaną podstawą prawną.

Wobec tego, że strona skarżącą kasacyjnie zasadnie podważyła w rozpoznawanej skardze kasacyjnej ocenę Sądu pierwszej instancji przedstawioną w zaskarżonym wyroku, koniecznym jest uchylenie skarżonego wyroku i przekazanie sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania celem przeprowadzenia kontroli zaskarżonej w sprawie decyzji. Wojewódzki Sąd Administracyjny wszczynając na skutek skargi wniesionej przez stronę ma obowiązek rozstrzygnąć sprawę i ocenić zgodność z prawem wydanych decyzji niezależnie od zarzutów lub wniosków skargi oraz zawartej w skardze podstawy prawnej.

Zdaniem Sądu w judykaturze najczęściej w tej materii prezentowane jest stanowisko Naczelnego Sądu Administracyjnego z 19 maja 2010r., wedle którego w przypadku postępowania w sprawie ustalenia stron postępowania w istocie sprowadza się przede wszystkim do określenia oddziaływania zamierzenia inwestycyjnego na sąsiednie nieruchomości. Dlatego też w postępowaniu o ustalenie warunków zabudowy powinni brać udział właściciele, użytkownicy wieczystości gruntów nie są sąsiadujących bezpośrednio z terenem inwestycji, ale znajdujących się w obszarze oddziaływania planowanej inwestycji⁷³.

Najważniejszą jednak kwestią jest powiązanie pojęcia strony z kwestią legitymacji procesowej w jurysdykcyjnym postępowaniu administracyjnym.

Wobec obserwacji polskiej praktyki administracyjnej i sądów administracyjnych wydaje się nieuniknione rozszerzenie formuły partycypacji podmiotów,

⁷³ Wyrok NSA z 8.2013 r. II OSK 854/12, LEX nr 1559920.

których dotyczy postępowanie, ale niemających uprawnień procesowych w ujęciu interesu prawnego. Zwłaszcza mam tu na uwadze prawo europejskie w kontekście *acquis* praw człowieka⁷⁴.

Na gruncie ustaw samorządowych oraz ustawy o wojewodzie i administracji rządowej w województwie nie sposób nie odnieść się do koncepcji *gravamen*, pokrzywdzenia w postaci naruszenia skarżonym aktem (czynnością) rzeczywistego i aktualnego interesu prawnego lub uprawnienia wnoszącego skargę. Może ono stanowić okoliczność z punktu widzenia dopuszczalności skargi, ale także i przyszłego rozstrzygnięcia sądu omawianej kategorii spraw. Sąd rozpoznaje sprawę sędowo administracyjną wyłącznie w granicach interesu prawnego skarżącego, a tym samym może uwzględnić na podstawie art.147 par.1 p.p.s.a. skargę wówczas, gdy do naruszenia interesu prawnego lub uprawnienia doszło.

Inaczej mówiąc element „krzywdy”, czy też uciążliwości dla skarżącego, nazywany w języku prawniczym „gravamen”, może wykazywać relewantność zarówno na etapie dopuszczalności, jak i zasadności skarg, o których mowa w art.3par 2 pkt 5-6 p. p. s. a.

(...) Sąd Najwyższy wskazał, iż należy uznać, że pokrzywdzenie orzeczeniem (*gravamen*) zachodzi wtedy, gdy zaskarżone orzeczenie jest obiektywne w sensie prawnym niekorzystne dla skarżącego, gdyż z punktu widzenia jego skutków związanych z prawomocnością materialną skarżący nie uzyskał takiej ochrony prawnej, którą zamierzał osiągnąć przez procesowo odpowiednie zachowanie w postępowaniu poprzedzającym wydanie orzeczenia (żądanie oddalenia powództwa), a w razie jego braku (np. wyrok zaoczny, nakaz zapłaty) per se wywołuje takie skutki.”*Gravamen*”, będąc warunkiem istnienia interesu prawnego w zaskarżeniu orzeczenia, jest przesłanką dopuszczalności środka zaskarżenia, chyba że interes publiczny wymaga merytorycznego rozpoznania tego środka. Uchwale

⁷⁴ *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN* 1996: *acquis communautaire* wspólnotowy dorobek prawny; termin stosowany w kontekście prawa Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej (UE), używany w rozumieniu wąskim i szerokim, zamiennie z terminami: prawo wspólnotowe, europejskie. prawo wspólnotowe i prawo europejskie. W jego skład wchodzi: 1) prawo pierwotne (statutowe), tj. traktaty założycielskie Wspólnot Europejskich. wraz z aneksami i protokołami oraz późniejszymi poprawkami i uzupełnieniami zawartymi m.in. w Jednolitym akcie europejskim i Traktacie o Unii Europejskiej, jak również traktaty akcesyjne nowych państw członkowskich; 2) prawo wtórne (pochodne), tj. akty prawne stanowione przez instytucje Wspólnot na podstawie aktów prawa pierwotnego; 3) umowy międzynarodowe. z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi.; 4) umowy między państwami członkowskimi dotyczące spraw ściśle związanych z funkcjonowaniem Wspólnot, co do których instytucje Wspólnot nie mają kompetencji do działania; 5) prawo niepisane, w tym ogólne zasady prawa i prawo zwyczajowe, przywoływane w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości; państwa UE są zobowiązane do poszanowania *acquis communautaire*, a każdy nowy członek Unii musi je przyjąć w całości.

postanowiono nadać moc zasady prawnej⁷⁵.

Zgadzam się w zupełności z postanowieniem NSA⁷⁶, mówiącym o tym, że z zasady państwa prawa wyrażonej w art. 2 Konstytucji wypływa zasada zaufania obywateli do państwa, która nakazuje przyjęcie takiej interpretacji przepisów prawa, aby umożliwić obywatelom sądowe dochodzenie swoich praw, a w przypadku wprowadzenia przepisów pociągających za sobą niekorzystne skutki dla ich sytuacji prawnej, także wówczas, gdy przepis nie zaczął jeszcze obowiązywać. Konieczne jest jedynie, aby w chwili orzekania przez sąd administracyjny, uchwała poddana kontroli legalności, już obowiązywała. Ochronie podlegać musi zaufanie obywatela na etapie stanowienia prawa, jego stosowania, jak również oczekiwania na wejście w życie prawa, gdyż tylko w ten sposób możliwe jest wdrożenie w życie zasady racjonalności działania państwa i wszystkich jego organów, w tym także sądów administracyjnych. W państwie prawa należy zatem dążyć do uruchomienia ochrony sądowej przed realnym naruszeniem interesów prawnych jednostki. Nieakceptowalne jest warunkowanie dopuszczalności skargi do sądu administracyjnego od doprowadzania do sytuacji naruszenia interesu prawnego jednostki w chwili wnoszenia skargi, jeśli na etapie wyrokowania przepis będzie już obowiązywał i pogarszał sytuację prawną wnoszącego skargę.

Konkluzja

Mając na uwadze „prawo do sądu”, który jest gwarancją wszystkich innych praw, których dochodzi się przed sądem (aspekt formalny), jak i w aspekcie materialnym pod warunkiem, że podmiot domagający się ochrony sądowej, uprawdopodobni, że posiada interes prawny. Brak interesu prawnego oznacza brak prawa do sądu. Stwierdzenie, że taki interes istnieje, a nie ma drogi sądowej dla jego ochrony, oznaczałoby naruszenie Konstytucji RP przez ustawodawcę i obowiązek podjęcia odpowiednich działań prawodawczych⁷⁷.

Według J. Zimmermanna (...) sądownictwo administracyjne, działając w państwie prawa powinno gwarantować zarówno ochronę obiektywnego porządku prawnego, jak i chronić indywidualne prawa podmiotowe i interesy prawne, i to niezależnie od tego czy naruszenie tych wartości ma nastąpić w drodze wydania aktu indywidualnego, czy aktu generalnego, nawet powszechnie obowiązującego. Każdego aktu administracji publicznej powinien znaleźć w sądzie

⁷⁵ Uchwała 7 sędziów SN z dnia 15 maja 2014 r. IIICZP88_13, Biulet. SN.

⁷⁶ Postanowienie NSA z 15.02.2023 r. II GSK 1667/22, LEX nr 3506053.

⁷⁷ Woś i in. 2004, s. 25-26.

administracyjnym ochronę przed naruszeniem prawa w ogóle, jak i przed naruszeniem jego indywidualnych uprawnień lub interesów prawnych⁷⁸.

Z przytoczonych w tym opracowaniu wyroków sądów administracyjnych wynika, że interesy które nie mają kwalifikowanego charakteru, powinny być objęte jakimiś formami ochrony, skoro nie mogą odpowiadać wymogom stawianym dla ochrony interesu prawnego.

Ochrona interesów przewidziane zostały w postanowieniu Komitetu Ministrów Rady Europy nr R(87)16 o postępowaniach administracyjnych dotyczących znacznej liczby osób (Recommendation on Administrative Procedures Affecting a Large Number of Persons) z 17.09.1987r. Określone w niej założenia tzw. Postępowania partycypacyjnych (The participation procedures) w sposób syntetyczny powtórzono w art.15 rekomendacji tego organu CM/Rec (2007)7 Prawo do dobrej administracji (Right to Good Administration)⁷⁹.

W pierwszym z aktów wyodrębniono trzy kategorie osób zainteresowanych dysponujące różnym zakresem uprawnień procesowych:

1. osoby będące adresatami aktu administracyjnego (osoby pierwszej kategorii),
2. osoby, których indywidualnych praw, wolności i interesów dany akt dotyczy, nawet jeśli nie jest do nich kierowany (osoby drugiej kategorii),
3. osoby, które licząc się z konsekwencjami aktu administracyjnego, są zgodnie z prawem wewnętrznym- uprawnione do występowania w obronie jakiegoś interesu zbiorowego (osoby trzeciej kategorii).

Informację o projekcie rozstrzygnięcia kompetentny organ powinien - przy zastosowaniu właściwych środków – przekazać do wiadomości osób zainteresowanych, aby mogły one ocenić skutki jego podjęcia z punktu widzenia podlegających ochronie praw, wolności i interesów.

Mając na względzie przedmiot i rezultaty projektowanego rozwiązania prawnego, status i liczbę osób zainteresowanych, jak również potrzebę skutecznego wykonywania administracji, organ ten może zadecydować o reprezentowaniu w całym lub tylko w pewnych stadiach postępowania:

1. osób drugiej kategorii (przez jednego lub więcej przedstawicieli);
2. osób trzeciej kategorii (przez stowarzyszenia lub organizacje).

⁷⁸ Zimmermann 2001, s. 796; patrz także Zimmermann 2021, s. 368-369.

⁷⁹ [https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec\(2007\)7E.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec(2007)7E.pdf) (dostęp: 30.04. 2023).

Dopuszczalne jest też ustanowienie przedstawiciela dla osób pierwszej kategorii⁸⁰.

Przepisy k.p.a. zapewniają tylko częściową realizację tak ujętych zasad europejskiego *soft law*⁸¹.

Nawet w przepisach rozporządzenia Prezydenta RP o postępowaniu administracyjnym z 22.3.1928r. w art.ust.1 osobą interesowaną był każdy, kto żądał czynności władzy, do kogo czynność władzy się odnosiła, bądź też czyjego interes czynność władzy choćby pośrednio dotyczyła.

Osoby interesowane, które uczestniczyły w sprawie na podstawie roszczenia lub prawnie chronionego interesu, posiadały, zgodnie z art.9 ust. 2 - status stron.

Dystynkcja: osoby zainteresowane- widoczna jest przede wszystkim w ustawodawstwie państw, w których zdecydowano się na łączne uregulowanie postępowań zmierzających do wydania przez organ administracji publicznej zarówno aktu indywidualnego, jak i generalnego. Zabiegu takiego dokonano w Norwegii ,Portugalii, Hiszpanii, Niemczech, Danii, Estonii, Czechach, Grecji i Gruzji, a poza Europą w USA.

W Polsce wąskie granice interesu prawnego rozwiązujące problem partycypacji społeczeństwa w postępowaniu administracyjnym, ułatwiają zadanie organom administracyjnym i sądowym. Natomiast nie chronią interesów jednostki, szkodzą postrzeganiu i akceptacji przez nią wyżej wymienionej władzy⁸².

Koncepcja ochrony interesu jednostkowego w postępowaniu administracyjnym tradycyjnie rozpatrywana jest u nas przez pryzmat konstrukcji, których genezy można doszukać się w systemie prawnym monarchii habsburskiej. Zostały one przyjęte i w niewielkim stopniu zmodyfikowane przez rozporządzenie Prezydenta RP o postępowaniu administracyjnym z 22.3.1928 r.⁸³ i uchwalony

⁸⁰ Kmieciak 2000, s. 168-171.

⁸¹ Miękkie prawo międzynarodowe (ang. soft law) – termin odnoszący się do norm międzynarodowych, które nie mają charakteru wiążącego, posiadają jednocześnie swoistą doniosłość prawną. Pojęcie to pozwala odróżnić takie nie traktatowe porozumienia jak m. in: rezolucje, wskazówki, rekomendacje, kodeksy postępowania od aktów prawnie wiążących (ang. hard law) oraz zwykłych deklaracji politycznych. Soft law daje państwom możliwość zawierania niewiążących porozumień i negocjowania wspólnych zasad czy standardów postępowania, w sytuacji, kiedy nie ma jeszcze woli politycznej by podjąć wiążące zobowiązania w danym obszarze.

⁸² Wyr. S z 25.7.2002 r., C-50/00, Union de Pequenos Agricultores. Rada UE, EU;C;2002;462,pkt39: "Jednostki powinny mieć zatem możliwość korzystania ze skutecznej ochrony sądowej praw, które wywodzą się ze wspólnotowego porządku prawnego, ponieważ prawo do takiej ochrony stanowi część ogólnych zasad prawa, które wynikają ze wspólnych tradycji konstytucyjnych państw członkowskich. Prawo to zostało ustanowione również w art. 6 i 13 Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka im podstawowych wolności.

⁸³ Dz.U. Nr 36, poz. 341.

14.06.1960 r. Kodeks Postępowania Administracyjnego⁸⁴. Kluczowym elementem wprowadzonych przez te akty uregulowań stało się pojęcie strony, poprzez odwołanie się do koncepcji interesu prawnego.

“Pojęcie strony postępowania administracyjnego ma dwie płaszczyzny; procesową, bo uzasadnia wszczęcie postępowania administracyjnego w określonej sprawie oraz materialno-prawną bo wynika z przepisów prawa materialnego, które dotyczą określonych praw i obowiązków danego podmiotu⁸⁵.

Definicje tych pojęć – kluczowych dla wyjaśnienia pojęcia strony w postępowaniu administracyjnym – zostały wypracowane przez doktrynę i sądownictwo, jednak prezentowane poglądy ulegały zmianie na przestrzeni lat, jak również obecnie nie są w pełni zgodne i jednolite. Nie do końca jasna jest także relacja między pojęciem interesu prawnego i obowiązku. W literaturze można znaleźć poglądy, że pojęcie obowiązku w art.28 k.p.a. jest zbędne⁸⁶.

Bibliografia

Akty prawne

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4.11.1950 r., Dz.U. z1993r., nr 61, poz. 284.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. Dz.U.1997.78.483 ze zm.

Kodeks postępowania administracyjnego.Dz.U.2023.775 t.j. z dnia 2023.04.25.

Ustawa z 30.8.2002 r. - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnym (Dz.U. z 2016 r. poz.718 ze zm.).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym Dz.U.2023.40 tj. z dnia 2023.01.05 ze zm.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym Dz.U.2022.1526 tj.. z późn. zm.

⁸⁴ Dz.U. Nr 30, poz168 - tekst pierwotny.

⁸⁵ Wyrok NSA z 9.12.2015 r., II OSK935/14, LEX 1989286.

⁸⁶ W doktrynie wyodrębniły się dwie koncepcje charakteryzujące relacje między uprawnieniem a obowiązkiem – koncepcja korelatywności uprawnień i obowiązków oraz koncepcja redukcjonistyczna. Koncepcja korelatywności wyraża się w twierdzeniu, że uprawnieniu jednego podmiotu zawsze odpowiada obowiązek innego podmiotu, a obowiązkowi jednego pomiotu zawsze odpowiada obowiązek innego podmiotu, np. relacja między wierzycielem a dłużnikiem. Koncepcja redukcjonistyczna opiera się na założeniu, że obowiązek jest negacją uprawnienia, co można sprowadzić do twierdzenia: wszystko ,co nie jest zakazane, jest dozwolone. por. Knysiak - Molczyk 2004, s.19-20.

Ustawa z 5.6.1998 r. o samorządzie województwa Dz.U.2022.2094 tj. z dnia 2022.10.13.

Uchwała 7 sędziów SN z dnia 15 maja 2014 r. IIICZP88_13',Biul.SN.

Postanowienie NSA w Warszawie z 30.05.1984 r., II SA 789/84, niepublikowane:

Rozporządzenie Prezydenta RP Z 22.3.1928 r. o postępowaniu administracyjnym (Dz.U.Nr.36, poz.341 ze zm.).

Wyr. NSA w Warszawie z 11.6.1981, SA 820/81,ONSA1981, nr 1 poz. 57.OSP1982. nr 1-2, poz.22.

Wyr. NSA Z 08.06.1992 r. (III Sa241/92, ONSA 1993, Nr 1, poz.19).

Wyr. NSA w Warszawie z 10.11.1998 r. (II SA 844/98), niepubl.

Wyr. WSA w Kielcach z 7.4.2012 r., II SA/Ke/ 111/11, niepubl.

Wyr. NSA z 10.3.2010r., I OSK 704/09.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 9.12.2005 r., II OSK 310/05, LEX nr 190891.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z 14.04.2000 r., III SA 1876/99, LEX nr 47938.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego (do 2003.12.31) w Warszawie z 23.05.1994 r. I SA 979/93, LEX nr 10571:

Wyrok NSA z 9.12.2015 r., II OSK 935/14, Lex 198926;

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z 29.01.2016 r., II SA/Po 1073/15, LEX nr 2011287,

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie z 20.01.2015 r., II SA/Lu 643/14, LEX nr 1801708;

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 6.11.2013 r., VII SA/Wa 1350/13, LEX nr 1472201;

Postanowienie NSA w Warszawie z 30.05.1984 r., II SA 789/84, niepublikowane;

Postanowienie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z 15.06.2022 r., III SA/Ld 183/22, LEX nr 3360582.

Postanowienie NSA z 15.02.2023 r., II GSK 1667/22, LEX nr 3506053II SA/Łd 183/22, LEX nr 3360582.

Literatura

- Adamiak B.
2020 Postępowanie administracyjne i sądowno administracyjne, Warszawa.
2014 [w:] Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, red. B. Adamiak, J. Borkowski, Warszawa.
- Bartoszewicz J.
1923 Podręczny słownik polityczny, Warszawa.
- Baryła R.
1988 Sprzeczności i polityka, Warszawa.
- Bigo T.
1960 Ochrona interesu indywidualnego w projekcie kodeksu postępowania administracyjnego, „PIP”, nr 3.
- Boć J.
2001 Prawo administracyjne, Wrocław.
- Borkowski J.
2019 [w:] Postępowanie administracyjne, red. B. Adamiak, J. Borkowski, Warszawa.
- Celińska-Grzegorzcyk K.
2016 Gravamen w polskim postępowaniu sądowno administracyjnym, „Przegląd sądowy”, nr 35.
- Dolnicki (red.),
2018 Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz, wyd. II.
- Duda A.S.
2008 Interes prawny w polskim prawie administracyjnym, Warszawa.
- Duniewska Z., Lewicka R., Lewicki M.
2020 Władza w przestrzeni administracji publicznej, Warszawa - Łódź.
- Firlus J.G., Golęba A., Klonowski K., Knysiak -Sudyka H.
2020 Postępowanie sądowno administracyjne, Warszawa.
- Iserzon E., Starosciak J.
1965 Kodeks postępowania administracyjnego: komentarz, teksty, wzory i formularze, Warszawa.

- Jakimowicz J.
2002 Publiczne prawa podmiotowe, Kraków.
- Kiełkowski T.
2012 Nabycie prawa na mocy decyzji administracyjnej, Warszawa.
- Klonowiecki W.
1938 Strona w postępowaniu administracyjnym, Lublin.
- Kmiecik Z.
2000 Ogólne zasady prawa i postępowania administracyjnego, Warszawa.
- Król R.
2017 Legitymacja skargowa w postępowaniu sądownoadministracyjnym jako element wpływający na efektywność podejmowania decyzji w administracji publicznej, „Rocznik Administracji Publicznej”.
- Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania administracyjnego, LEX/el. 2016.
- Kuleszyńska A.
2019 Zaskarżanie rozstrzygnięć korzystnych w postępowaniu administracyjnym i sądowno administracyjnym – interes prawny oraz gravamen, „Przegląd Sądowy”, nr 4.
- Lang J.
1972 Struktura prawna skargi w prawie administracyjnym, Wrocław.
- Łaszczycza G., Martysz Cz., Matan A.
2010 Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1-103, wyd. III.
- Łętowski J.
1982 Glosa do wyroku NSA w Warszawie z dnia 11 czerwca 1981 r. (SA 820/81), OSP 1982, Nr 1-2, poz. 22.
- Matejko A.
1969 Wiąż i konflikt w zakładzie pracy, Warszawa.
- Nowa Encyklopedia Powszechna PWN 1996, t. III, Warszawa.
- Pieńkos J.
1996 Słownik łacińsko-polski, Łacina w nauce i kulturze, Warszawa.

Rowiński T.

1971 Interes prawny w procesie cywilnym i postępowaniu nieprocesowym, Warszawa.

Rychlik J.

2019 Prawo administracyjne materialne, wyd. 4. Warszawa.

Terlega J., Olejnik T.

2018 Naruszenie interesu prawnego jako przesłanka zaskarżenia aktów planistycznych gmin”, „Forum prawnicze”, nr 45.

Wróblewski J.

1969 Modele systemów norm, a system prawa, „Studia prano-Ekonomiczne”, t. II.

Wierzbowski M., Szubiakowski M., Wiktorowska A.

2018 Postępowanie administracyjne, [w:] Kodeks Postępowania Administracyjnego. Komentarz, red. Wróbel A., Jaśkowska M., Wilbrandt M.- Gotowicz, LEX.

Włodyka S.

1963 Interes prawny jako przesłanka dopuszczalności zaskarżenia orzeczeń w procesie cywilnym,, „Nowe Prawo”, nr 6.

Woś T., Knysiak- Molczyk H., Romańska M. (red.)

2004 Postępowanie sądowo administracyjne. Warszawa.

Zimmermann J.

1967 Z rozważań nad postępowaniem jurysdykcyjnym i pojęciem strony w kodeksie postępowania administracyjnego, [w:] Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki, Warszawa-Wrocław.

1997 Konstrukcja interesu prawnego w sferze działań NSA, [w:] Gospodarka. Administracja. Samorząd. Księga Jubileuszowa prof. Teresy Rabskiej, red. H. Olszewski, B. Popławska, Poznań.

2001 Z problematyki reformy sądownictwa administracyjnego, [w:] Instytucje współczesnego prawa administracyjnego Księga jubileuszowa Profesora zw. dra hab. Józefa Filipka, Kraków.

2021 Prawo administracyjne, wyd. 9, Warszawa.

Źródła internetowe:

[https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec\(2007\)7E.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/CMRec(2007)7E.pdf) (dostęp: 30.04.2023).

LEGAL INTEREST IN ADMINISTRATIVE LAW

Abstract: Legal interest is one of the most important categories of administrative law, which consists in demanding specific behavior of a state administration body at the request of a party to administrative proceedings. The legal interest is protected by administrative law. Protection consists in the possibility of demanding that the administrative body take specific actions aimed at pursuing an interest or removing a threat (e.g. a party's claim for the issuance of an administrative act with marked content or a party's claim against the body for granting a specific benefit). However, for this request to be met, the party must have a legal interest. What features should a legal interest have? The basic features of a legal interest are its personal nature, specific nature, current nature and must be based on the norm of administrative law and must be original in nature. It turns out that the concept of legal interest is not obvious and not every request can be fulfilled due to social or public interest. Legal interest is reflected in the provisions of substantive law and is most often derived from it. Legal interest is a condition for challenging an administrative decision or for being recognized as a party or initiating proceedings, as well as for participating in them. Legal interest may also take a broader form - under the law on proceedings before administrative courts and may be treated as an institution of procedural and constitutional law. According to this view, the content of a legal interest is only the possibility of obtaining a decision, so it can be understood as a purely procedural category. The provision of Article 28 of the Code of Administrative Procedure does not state that it is a provision based on law and therefore it should be linked to the party's locus standi. This is the current line of jurisprudence. Is it a sign of the times and the need to refer to the law of reflexion or the special laws of asking, the institution of gravamen. It is worth emphasizing that the importance of legal interest in appealing against judgments in Poland has evolved from being recognized as a condition for the admissibility of a measure, through considering it as a reason for the legitimacy of the measure, to the current views according to which the lack of legal interest is not a condition for the admissibility of an appeal or the effectiveness of the measure.

Keywords: administrative law, legal interest, actual interest, public interest, subject and subject, party to administrative proceedings, administrative-legal relationship, basic constitutional rights, right to court.

Istota samorządu zawodowego profesji zaufania publicznego

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie istoty samorządu zawodowego profesji zaufania publicznego w kontekście orzecznictwa oraz obowiązujących regulacji prawnych. Istotą działalności samorządów zawodowych jest przede wszystkim działanie w interesie publicznym i dla dobra społecznego. Zakres działalności samorządu zawodowego nierozdzielnie związany jest z wykonywanym przez jego członków zawodem, który oparty jest na „zaufaniu publicznym”. Równie ważna jest szeroko pojęta ochrona prawna członków samorządów poszczególnych profesji. Ochrona ta winna uwzględniać również inne aspekty prowadzące do pogłębiania zaufania publicznego wobec profesji, dla których są one powoływane.

Słowa kluczowe: samorząd zawodowy, profesja, interes publiczny

Wstęp. Samorząd jako forma decentralizacji władzy publicznej

Idea przyświecająca powoływaniu do życia samorządów wywodzi się z myśli o partycypacji społecznej w procesie funkcjonowania państwa. Naukowcy formułowali, w oparciu o analizy historyczne, różne jego koncepcje z dobrze funkcjonującą administracją publiczną. W wyniku tych analiz doszli do przekonania, że najlepszym ustrojem, mimo oczywistych negatywnych aspektów, jest urząd demokratyczny państwa. Samo określenie „demokracja” (z jęz. gr. *dēmos* - „lud”, *krátos* - „władza”) jednoznacznie wskazuje na udział obywateli danego państwa w sprawowaniu władzy, w tym władzy publicznej. Znacząca część zadań publicznych administracji państwowej przekazywana jest samorządom. Samorząd i decentralizacja to pojęcia nierozłączne, ściśle ze sobą związane, traktowane również

¹ mgr prawa, Państwowa Uczelnia Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu, bogdantomczyk@interia.pl

jako synonimy². Pojęcie samorządu pojawiło się w nauce prawa stosunkowo późno, bo dopiero w XIX wieku w literaturze niemieckiej. Przez samorząd – *Selbstverwaltung* – rozumiano urzędnictwa administracyjne gminy. *Selbstverwaltung* jest skrótem wyrazów *Selbständige* i *Verwaltung*, co w języku polskim oznacza samodzielny zarząd³.

Podstawą powołania struktur samorządowych było istniejące od dawna przekonanie, że to jednostka i jej godność jest źródłem praw człowieka jako uczestnika życia społecznego, nie zaś władza, będąca z dala od obywateli państwa. Takie spojrzenie na sposób funkcjonowania państwa jest zupełnie odmienne od tego, które istniało w Polsce do roku 1989, kiedy to w warunkach władzy autorytarnej i scentralizowanej, nie było miejsca dla rzeczywistego samorządu, który wiąże się z decentralizacją administracji państwowej⁴.

W doktrynie eksponowany jest pogląd, że samorząd nie jest jednak pojęciem, bez którego nie może funkcjonować życie społeczno-polityczne, ale z całą pewnością podnosi on jakość sfery publicznej⁵. Z aksjologicznego punktu widzenia, decydowanie o własnych sprawach jest czynnikiem, który niewątpliwie zwiększa jakość życia społecznego⁶.

Samorząd tworzą jego członkowie, którzy z mocy prawa stanowią wspólnotę samorządową terytorialną lub zawodową. W znaczeniu formalnym jest związkiem o charakterze publicznoprawnym posiadającym kompetencje władcze. Z materialnego zaś punktu widzenia jego istotą jest wykonywanie określonych w przepisach powszechnie obowiązującego prawa zadań publicznych wobec swoich członków, a także wobec innych osób⁷. Podstawową cechą charakteryzującą samorząd jest jego samodzielność, a także władczość jego organów wobec członków w nim zrzeszonych. Samorząd może wydawać wewnętrzne akty prawne (najczęściej tymi aktami są uchwały i decyzje), które winny znajdować oparcie w przepisach prawa i mieścić się w granicach w nich określonych. Akty prawne wydawane przez organy samorządowe wiążą wszystkich członków w nim zrzeszonych. Obszar działalności samorządu zależy od jego rodzaju, a granice zakreślone są przepisami prawa. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁸ wyróżnia trzy rodzaje samorządu: samorząd terytorialny, samorząd zawodowy oraz inne rodzaje

² Wykrętowicz 2008, s. 20.

³ Kmiecik, Antkowiak, Walkowiak 2012, s. 19.

⁴ Wykrętowicz 2008, s. 9.

⁵ Antkowiak 2014, s. 5.

⁶ Tamże, s. 5.

⁷ Michalska – Badziak 2019, s. 442.

⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997r, Nr 78, poz. 483, ze zm.).

samorządu. Konstytucja określa również zasady funkcjonowania państwa mające znaczenie dla samorządów. Dla pozycji samorządu terytorialnego, zdaniem Mariana Zdyba, bardzo ważne jest umieszczenie w Konstytucji RP dwóch kluczowych zasad, czyli zasady jednolitości państwa i zasady decentralizacji, a także wyprowadzenia z Konstytucji zasady pomocniczości oraz ich rozpisanie na czynniki pierwsze przy jednoczesnym odwołaniu się do kluczowych wartości ładu prawnego w Polsce, którymi są niewątpliwie dobro wspólne i godność człowieka⁹. Wartości takie jak dobro wspólne i godność człowieka są elementami pojęcia dobra społecznego, a tym samym wchodzą w zakres dobra publicznego. Działalność państwa, a poprzez delegacje ustawowe również działalność samorządów, winna być ukierunkowana na interes publiczny. W demokratycznym państwie prawnym interes publiczny wynika z całego porządku prawnego i wyznacza, z jednej strony granice dopuszczalnej ingerencji państwa w stosunki społeczne i gospodarcze oraz w prawa i wolności obywatelskie, z drugiej zaś – granice dowolności zachowań jednostki¹⁰. Celem artykułu jest przedstawienie istoty samorządu zawodowego profesji zaufania publicznego w kontekście orzecznictwa oraz obowiązujących regulacji prawnych.

Samorząd zawodowy jako wysublimowana forma samorządu

Samorząd nie jest pojęciem jednowymiarowym, odnoszącym się wyłącznie do stosunków terytorialnych, bowiem działania na rzecz zaspakajania potrzeb zorganizowanych korporacyjnie grup obywateli nie obejmują jedynie środowisk wyodrębnionych ze względu na miejsce zamieszkania. W tym znaczeniu ważną rolę odgrywa samorząd zawodowy, którego zadaniem jest reprezentowanie osób wykonujących profesje zaufania publicznego¹¹ i który ma charakter nieterytorialnych, publicznych związków przymusowych, występujących jako związki personalne¹². Zakres samodzielności zarządu w zakresie spraw samorządu zawsze zależy od woli ustawodawcy. Zdaniem Jerzego Stępnia działalność izb zawodowych nie może się ograniczać wyłącznie do działalności w imieniu ich członków, ponieważ jego zdaniem izby te nie są stowarzyszeniami, dlatego też, mając na względzie istotę idei samorządu, muszą obejmować wszystkie osoby uprawiające dany zawód¹³. Jednak przynależność do samorządu zawodowego, jak powszechnie

⁹ Zdyb 2019, s. 12.

¹⁰ Mazowiecka 2015, s. 207–208.

¹¹ Kmiecik 2010, s. 5.

¹² Kmiecik 2020, s. 66.

¹³ Stępień 2009, s. 309.

się uważa, jest formą nobilitacji społecznej, wynikającej z obowiązujących w środowisku wysokich standardów profesjonalnych i nienagannej postawy etycznej¹⁴. Według Magdaleny Tabernackiej „samodzielność organów samorządu zawodowego należy rozumieć jako niezależność od organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego, nie zaś od samego państwa...”¹⁵. Istotą działalności samorządów zawodowych jest przede wszystkim działanie w interesie publicznym i dla dobra społecznego. Jak słusznie zauważa Lidia Mazowiecka, w demokratycznym państwie prawnym interes publiczny wynika z całego porządku prawnego i wyznacza z jednej strony granice dopuszczalnej ingerencji państwa w stosunki społeczne i gospodarcze oraz w prawa i wolności obywatelskie, z drugiej zaś – granice dowolności zachowań jednostki¹⁶. Funkcjonowanie samorządów zawodowych oparte jest na prawnie przyznanej im samodzielności i niezależności w realizowaniu zadań publicznych, w ustawowo określonym zakresie. Przykładem tego jest opiniowanie projektów aktów prawnych związanych z wykonywaniem danej profesji, a także zgłaszanie władzom spostrzeżeń i wniosków z tego zakresu¹⁷. Funkcjonowanie samorządu opiera się na zasadzie subsydiarności, określającej zakres ingerencji państwa w funkcjonowanie społeczeństwa, a także zasadzie pomocniczości, wyartykułowanej wprost w preambule do Konstytucji RP¹⁸. Jak trafnie podkreślił Rzecznik Praw Obywatelskich w uzasadnieniu swojego wniosku do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12.01.2009 r.: „[...] chodzi o rzeczy, które jednostki zrobią prawdopodobnie lepiej od rządu”¹⁹. Zdaniem Rzecznika, wspólnoty wyższego rzędu są służebne przede wszystkim wobec jednostek, a następnie wobec zrzeszeń niższego rzędu, które wykonują władztwo publiczne w pewnym zakresie. Niezależnie od oceny samego *petitum* wniosku, przywołane powyżej opinie Rzecznika Praw Obywatelskich trafnie wskazują zalety decentralizacji zadań publicznych.

W dużym uproszczeniu można stwierdzić, że działalność samorządu zawodowego polega na sprawowaniu w interesie publicznym pieczy nad należyтым wykonywaniem określonego zawodu. Powyższe znajduje potwierdzenie w uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 marca 2012 r., w którym Trybunał stwierdził, że sprawowanie pieczy przez samorządy zawodowe

¹⁴ Antkowiak 2012, s. 9.

¹⁵ Tabernacka 2007, s. 25

¹⁶ Mazowiecka 2015, s. 207–208.

¹⁷ Kmiecik 2020, s. 72.

¹⁸ Wniosek RPO z dnia 12 stycznia 2009 roku w sprawie zniesienia przynależności do samorządów zawodowych (znak wystąpienia: RPO-598261-1/08/AK), sygn. akt K 1/09, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12317578750.pdf>, s. 6

¹⁹ Tamże, s. 6

obejmuje te wszelkie działania, które mają gwarantować właściwą jakość w sensie merytorycznym i prawnym czynności składających się na „wykonywanie zawodu” i które zmierzają do realizacji nakazu optymalizacyjnego w postaci „należytego wykonywania zawodu”²⁰. Jak wynika z tego orzeczenia, zakres działalności samorządu jest znacząco szeroki, niemniej w pewnym sensie zależy od konkretnych profesji objętych sferą działalności danego samorządu. Samorząd zawodowy, jak zauważył Trybunał Konstytucyjny w innym wyroku (wyrok z 24 marca 2015 r., sygn. K 19/14), „upodmiotowia określoną grupę zawodową i umożliwia jej samodzielne rozstrzygnięcie w określonych granicach o swoich sprawach. W rezultacie sprawuje on władztwo publiczne nad sprawami danej grupy zawodowej”²¹.

Realizując funkcję korporacyjną, samorząd stosuje środki o charakterze niewładczym, w tym reprezentacyjnym, ponieważ, jak trafnie zauważa Marek Szydło, reprezentowanie osób wykonujących zawody zaufania publicznego polega najczęściej na uczestniczeniu samorządów zawodowych w rozmaitych formach konsultacji społecznych, procesów legislacyjnych, postępowań sądowych i administracyjnych, bądź też na publicznym wypowiedaniu się o wszelkich sprawach wiążących się z wykonywaniem danego zawodu, w tym zwłaszcza przez kierowanie petycji, wniosków i skarg do właściwych organów władzy publicznej²². W związku z tym, że samorządy zawodowe, koncentrujące profesje i posiadające przymiot zaufania publicznego, posiadają umocowanie konstytucyjne, mają możliwość składania wniosków o ocenę konstytucyjności przepisów prawa związanych z wykonywaniem danego zawodu zaufania publicznego. Takie stanowisko potwierdził Trybunał Konstytucyjny, który w uzasadnieniu swojego postanowienia z dnia 7 września 2005r. stwierdził, że zgodnie z art. 191 ust. 1 pkt 4 Konstytucji do wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem, o którym mowa w art. 188 Konstytucji, uprawnione są ogólnokrajowe władze organizacji zawodowych. Jednakże ich legitymacja jest ograniczona w jej przedmiotowym zakresie²³. Stwierdzeniem tym Trybunał podkreślił szczególną legitymację ogólnokrajowych władz organizacji zawodowych w zakresie szeroko pojętych spraw związanych z działalnością samorządu. Tym samym, podążając za twierdzeniami Kamila Dąbrowskiego, przedmiotowe uprawnienie obejmuje żądanie zbadania konstytucyjności nie tylko przepisów bezpośrednio dotyczących

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 marca 2012 r. (Sygn. akt K 15/08).

²¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 marca 2015 r. (Sygn. akt K 19/14).

²² Szydło 2016, s. 442.

²³ Postanowienie TK z 7 września 2005 r., Sygn. TW 31/05, OTK-B 2005, Pub. W Z.U. 2005/5B/184.

członków danego samorządu, ale również regulacji jedynie pośrednio oddziałujących na sposób wykonywania przez nich czynności zawodowych²⁴.

„Zawód zaufania publicznego” w świetle doktryny oraz orzecznictwa sądowego

Zakres działalności samorządu zawodowego nierozzerwalnie związany jest z wykonywanym przez jego członków zawodem, który oparty jest na „zaufaniu publicznym”. Z kolei zaufanie publiczne skorelowane jest z interesem publicznym. Z kategorii interesu publicznego wynika zakres regulacyjny kompetencji samorządów zawodowych, który winien sprowadzać się przede wszystkim do: po pierwsze, wpływu na wstępowanie do samorządów zawodowych nowych członków, po drugie, dbałości o szkolenia profesjonalne członków danej grupy zawodowej zorganizowanej w samorząd, w tym również o permanentne podnoszenie poziomu profesjonalnego i doskonalenie zawodowe, po trzecie, ustalenia standardów wykonywania zawodów, przede wszystkim etycznych, po czwarte, kontrolę profesjonalnej i etycznej jakości dostarczanych usług²⁵.

Samo pojęcie „zawodu zaufania publicznego” nie zostało prawnie zdefiniowane, przez co błędnie stosowane jest zamiennie z pojęciem „wolnego zawodu”. Wolny zawód natomiast, jak zauważa Jolanta Pacian to ten, którego sukces zależy od przymiotu umysłu²⁶. Pojęcie „zawodu zaufania publicznego” jest specyficznym polskim tworem i nie jest szerzej znane w innych krajach europejskich²⁷. Określenie zakresu znaczeniowego tego pojęcia ma istotne znaczenie dla tworzenia samorządów zawodowych w oparciu o art. 17 ust. 1 Konstytucji RP. Przepisy prawne nie wskazują katalogu zawodów, które uznaje się za „zawody zaufania publicznego”, co zdaniem Jolanty Pacian oznacza, iż ustawodawca pozostawił to zagadnienie jako otwarte i wolne do dyskusji nad katalogiem osób obdarzonych szczególnym zaufaniem państwa i społeczeństwa²⁸. Definicja „zawodu zaufania publicznego” kształtowana jest zarówno przez doktrynę jak i linię orzecznictwa sądowego. W doktrynie występują różne podejścia do cech, jakie winny charakteryzować „zawód zaufania publicznego”. Jedno z nich prezentuje Jerzy Hausner, który do istotnych cech zawodu zaufania publicznego zalicza: powierzenie

²⁴ Dąbrowski 2022, s. 205.

²⁵ Szymański 2013, <https://www.senat.gov.pl>>samorząd zawodowy w demokratycznym państwie prawa, Warszawa 2014.

²⁶ Pacian 2019, s. 21.

²⁷ Antkowiak 2013, s. 135.

²⁸ Pacian 2019, s. 23.

uprawiającym taki zawód informacji dotyczących życia prywatnego osób korzystających z ich usług; uznawanie tych informacji za tajemnicę zawodową, która nie może być ujawniana; objęcie osób dysponujących taką informacją immunitetem zwalniającym ich od odpowiedzialności karnej za nieujawnienie informacji; niepodleganie regułom hierarchii urzędniczej; występowanie sformalizowanej deontologii zawodowej²⁹. W kontekście wspomnianym powyżej dostępie do informacji zauważyć należy, że idea zaufania charakteryzowana jest najczęściej jako jedna z konsekwencji sytuacji opisywanej mianem asymetrii informacji³⁰.

Linie orzecznictwa sądowego w zakresie kształtowania definicji „zawodu zaufania publicznego” zakreślał niejednokrotnie Trybunał Konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej, który to w jednym z wyroków zawarł szczególne cechy, jakimi winien charakteryzować się „zawód zaufania publicznego”. W wyroku z dnia 2 lipca 2007 Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „zawód zaufania publicznego” winien być postrzegany jako „zawód polegający na obsłudze osobistych potrzeb ludzkich, wiążący się z przyjmowaniem informacji dotyczących życia osobistego i zorganizowany w sposób uzasadniający przekonanie społeczne o właściwym dla interesów jednostki wykorzystaniu tych informacji przez świadczących usługi”³¹. Dalej, w tym samym wyroku Trybunał wskazał, że przymiot zawodu zaufania publicznego charakteryzujący zawody, o których mowa w art. 17 ust. 1 Konstytucji, polega nie tylko na objęciu ich wykonywania zakresem pieczy nad prowadzeniem spraw lub ochroną wartości (dóbr) o zasadniczym i (najczęściej) osobistym znaczeniu [...] – w wymiarze publicznym – czynności zawodowych, wymagających profesjonalnego przygotowania, doświadczenia, dyskrecji oraz taktu i kultury osobistej. Zdaniem Trybunału warunkiem społecznej aprobaty wykonywania tych czynności jest realne zaufanie publiczne, na które składa się szereg czynników, wśród których na pierwszy plan wysuwają się: przekonanie o zachowaniu dobrej woli przez wykonującego ten zawód, właściwej motywacji, należytej staranności zawodowej oraz wiara w przestrzeganie wartości istotnych dla profilu danego zawodu. W innym wyroku³² Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że: „wykonywanie zawodu zaufania publicznego określane jest dodatkowo normami etyki zawodowej, szczególną treścią ślubowania, tradycją korporacji zawodowej czy szczególnym charakterem wykształcenia wyższego i uzyskanej specjalizacji”.

²⁹ Antkowiak 2014, s. 166

³⁰ Mankiw, Taylor 2015, s. 414-415.

³¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 lipca 2007, SK 41/05, OTK ZU nr 7/A/2007, poz. 72.

³² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2002 r. Sygn. akt SK 20/00 (Dz.U. 2002 Nr 66 poz. 611).

Oceniając status zawodów zaufania publicznego nie sposób nie odnieść się do wartości, jakie są przez nie zabezpieczane, tj. ochrony praw jednostek korzystających z usług świadczonych przez poszczególne profesje, ochrony niezależności profesji zaufania publicznego, a także szczególnych kwalifikacji osób wykonujących te zawody³³.

Nie bez znaczenia, w ocenie cech jakie winny charakteryzować zawód zaufania publicznego, są opinie osób, wobec których świadczone są usługi przez osoby wykonujące profesje zaufania publicznego. Badanie w tym zakresie przeprowadziło Centrum Badań Opinii Społecznej³⁴. Zgodnie z wynikami tych badań czynnikiem uznania jakiegoś zawodu za zawód zaufania publicznego jest w powszechnym przekonaniu to, aby osoby go wykonujące cechowała nienaganna postawa moralna i etyczna oraz świadczenie usług wysokiej jakości.

Publiczny charakter zaufania

Ważnym determinantem powstania samorządu zawodowego jest zaufanie do określonych profesji. W literaturze przyjmuje się, że zaufanie jest stanem wyrażającym się pozytywnymi oczekiwaniami. Implikuje ono zatem oczekiwania co do pozytywnego postępowania innych osób, jest też cennym i wartościowym zasobem umiejscowionym w stosunkach organizacyjnych i międzyludzkich. Zaufanie zatem należy do dyskursu ludzkiego, humanistycznego, a nie przyrodniczego³⁵. Piotr Sztompka określa zaufanie jako zakład podejmowany na temat niepewnych, przyszłych działań innych ludzi³⁶. Jego zdaniem, zaufanie kierowane do obiektów ma sens tylko wtedy, kiedy są wytworami ludzkimi, ponieważ pośrednio wyrażamy wtedy zaufanie do ludzi, którzy za nimi stoją, którzy je skonstruowali i wyprodukowali³⁷. Anna Sankowska postrzega natomiast zaufanie jako gotowość uwrażliwienia się na działania drugiej strony oparta na ocenie jej wiarygodności w sytuacji współzależności oraz ryzyka³⁸. Zdaniem Anthonego Giddensa „zaufanie” oparte jest na zawierzeniu, które równoważy niewiedzę lub brak informacji oraz poleganiu na osobach lub systemach abstrakcyjnych³⁹. Według Giddensa, zaufanie w swoich zasadniczych przejawach, jest bezpośrednio związane

³³ Dąbrowski 2022, s. 45.

³⁴ Centrum Badań Opinii Społecznej, *Komunikat z badań*, Warszawa 2004, BS/73/2004, s. 3.

³⁵ Sztompka 2007, s. 62.

³⁶ Tamże, s.69-70.

³⁷ Tamże, s. 62.

³⁸ Sankowska 2011, s. 34.

³⁹ Giddens 2006, s. 318.

z osiągnięciem pierwotnego poczucia bezpieczeństwa ontologicznego⁴⁰.

W kontekście zaufania publicznego, istotne jest zaufanie społeczne w stosunku do administracji publicznej. Jak wynika z badań CBOS⁴¹, Polacy mają ograniczone zaufanie do organów i instytucji państwa i samorządów. Zapewne wpływ na ograniczone zaufanie do instytucji państwowych miała sytuacja polityczna państwa polskiego w okresie do roku 1989, z uwagi na scentralizowany sposób sprawowania władzy i ograniczone prawa obywatelskie. Z badań tych wynika, że na przestrzeni lat 2002 – 2022 zaufanie Polaków do instytucji państwowych i sądów miało tendencję spadkową.

Struktura organizacyjna samorządów zawodowych

Dla prawidłowego funkcjonowania samorządu, niezbędne jest wyodrębnienie jego struktur. Struktura organizacyjna samorządów zawodowych w Polsce zależy jest, z przyczyn oczywistych, od profesji, którą wykonują jego członkowie. W zasadniczym zakresie struktury te się jednak przenikają. W celu sprawnego funkcjonowania korporacji została ustalona zasada dwustopniowej organizacji. Oznacza to, że samorząd zawodowy ma swoją reprezentację zarówno na szczeblu regionalnym, jak i ogólnokrajowym⁴². Ustawodawca, powołując do życia samorządy zawodowe korporacji zawodów określanych mianem „zaufania publicznego”, dla określenia większości terenowych jednostek użył określenia „okręgowa izba”⁴³. Określenie to dotyczy zawodów medycznych oraz innych związanych z ochroną zdrowia, a także ekonomicznych i technicznych. W niektórych jednak przypadkach ustawodawca zdecydował się na użycie innych określeń, np. w korporacji rzeczników patentowych terenowe jednostki noszą nazwę „okręgowych zgromadzeń rzeczników patentowych”⁴⁴, w samorządzie zawodowym biegłych rewidentów funkcjonują „regionalne oddziały”⁴⁵, terenowe jednostki organizacyjne samorządu psychologów określane są mianem „regionalnych izb

⁴⁰ Tamże, s. 6.

⁴¹ Centrum Badania Opinii Społecznej – *Komunikat z badań 2022*, Nr 37 (ISSN 2353-5822).

⁴² Pawłowski 2009, s. 77.

⁴³ Patrz: art. 3 ust 1 ustawy z dnia 2 grudnia 2009 r. o izbach lekarskich (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 1342, ze zm.), art. 2 ust. 4 pkt 2 ustawy z dnia 1 lipca 2011 r. o samorządzie pielęgniarzek i położnych (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 628, ze zm.).

⁴⁴ Art. 44 ust. 1 pkt 8 ustawy z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 303, ze zm.).

⁴⁵ Art. 23 ust. 2 ustawy z dnia 11 maja 2017 r. o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 1015, ze zm.).

psychologów”⁴⁶, zaś terenowe jednostki organizacyjne adwokatów „okręgowych rad”. Innego określenia samorządu ustawodawca używa również w stosunku do radców prawnych („okręgowa izba”). W odniesieniu natomiast do ogólnokrajowych struktur samorządów zawodowych ustawodawca używa określeń „naczelna” lub „krajowa” izba. Jedynie w jednym przypadku ustawodawca zastosował wyjątek od przyjętej reguły nazewnictwa ogólnokrajowych struktur samorządów zawodowych posługując się określeniem „polska izba” w odniesieniu do struktury samorządu zawodowego rzeczników patentowych, która mianowana została Polską Izbą Rzeczoznawców Patentowych⁴⁷.

Jeśli chodzi o zasadniczą strukturę organów samorządów zawodowych to należy zauważyć, że na obydwu poziomach administracji jest ona podobna we wszystkich korporacjach. Sławomir Pawłowski proponuje podział tej struktury na cztery, zazwyczaj stosowane w samorządach, organy wykonujące odmienne zadania. Wyróżnia on w strukturze samorządu, ze względu na ich zakres działania, następujące organy: zrzeszające wszystkich członków samorządu, zbierających się cyklicznie, wykonawcze – zajmujące się bieżącymi sprawami, funkcjonujące trwale, sprawujące kontrolę nad gospodarką finansową samorządu, wykonujące sądownictwo dyscyplinarne.

Odpowiednio do powyżej przedstawionego schematu ustawodawca nazwał je kolejno: zgromadzeniem lub zjazdem, radą, komisją rewizyjną, sądem dyscyplinarnym⁴⁸.

Nadzór i kontrola nad samorządem zawodowym

Samorząd zawodowy, podobnie jak samorząd terytorialny, podlega nadzorowi sprawowanemu przez instytucje państwowe. Tak więc państwo jako pierwotnie odpowiedzialne za realizację zadań publicznych w państwie prawa, zainteresowane jest sprawowaniem nadzoru nad działalnością organu samorządu zawodowego w zakresie wykonywania zadań publicznych⁴⁹. Wyróżnia się następujące środki nadzoru: bezpośredni, zwierzchni, prewencyjny, weryfikacyjny, represyjny oraz pozytywny⁵⁰. Nowożytna koncepcja administracji publicznej opie-

⁴⁶ Art. 30 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (t.j. Dz.U. z 2019 poz. 1026).

⁴⁷ Art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 303, ze zm.).

⁴⁸ Pawłowski 2009, s. 83.

⁴⁹ Tarembecka 2007, s. 188.

⁵⁰ Pacian, op. cit. s. 73.

ra się na przekonaniu, że prawidłowe funkcjonowanie administracji publicznej wymaga istnienia odpowiedniego systemu kontroli jej działań, a także (a może przede wszystkim) procedur i narzędzi nadzorczych umożliwiających władczą ingerencję w sposób jej funkcjonowania, mającą na celu podporządkowywanie i swoiste przemodelowywanie bieżącego funkcjonowania administracji publicznej, zgodnie z aktualnymi wymogami polityki publicznej kreowanej przez rząd⁵¹. Z kolei nadzór ma na celu wpływanie na działalność organów jednostek podporządkowanych. Granice nadzoru, *a contrario* granice samodzielności samorządu, określone są przepisami prawa, najczęściej rangi ustawowej. Kompetencje do sprawowania nadzoru nad organami samorządów zawodowych w zakresie wykonywania przez te organy zadań publicznych posiadają organy administracji państwowej; posiadają ją także organy samych samorządów zawodowych, jeżeli funkcja ta została zdecentralizowana na organy samorządowe, jak również w określonych prawem przypadkach – sądy⁵². Jak stwierdza Magdalena Tabernacka: „nadzór jako władczy sposób ingerencji w państwie prawa musi mieć zawsze źródło w przepisie prawa powszechnie obowiązującego”⁵³. Nadzór nad samorządem zawodowym można klasyfikować według różnych kryteriów. Jednym z najczęściej spotykanych jest podział uwzględniający dwoistość samorządu, tzn. taki, który ukazuje jego zewnętrzny i wewnętrzny charakter⁵⁴. Nadzór wewnętrzny, najogólniej rzecz ujmując, sprawowany jest przez organy działające w ramach danej korporacji. Ogólną podstawą dla działalności tych organów jest art. 17 ust. 1 Konstytucji, w którym użyty został zapis o sprawowaniu przez samorządy zawodowe „pieczy nad należyтым wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony”. Doprecyzowanie zakresu pojęcia „pieczy” zawarte zostało przez ustawodawcę w ustawach normujących sferę działalności samorządów, skupiających poszczególne profesje zaufania publicznego. Z kolei w zakresie nadzoru zewnętrznego, kompetencje posiadają właściwi dla poszczególnych korporacji, zrzeszających profesje zaufania publicznego, ministrowie. Jednym z najważniejszych uprawnień należących do pierwszej przedstawionej powyżej grupy kompetencji jest możliwość wpływania na ostateczny kształt decyzji podejmowanych przez organy samorządu⁵⁵. Uprawnienia te realizowane są poprzez możliwość zaskarżenia uchwał organów samorządu do właściwego sądu. Jednym z przykładów realizacji takiego uprawnienia jest skarga Ministra

⁵¹ Gołębiowska, Kociołek-Pęksa, 2018.

⁵² Tabernacka 2007, s. 180.

⁵³ Tamże, s. 181.

⁵⁴ Pawłowski 2009, s. 195.

⁵⁵ Tamże, s. 201.

Zdrowia z 30 kwietnia 2021 r. skierowana do Sądu Najwyższego, który działając na podstawie art. 19 ust. 1 ustawy o izbach lekarskich z dnia 2 grudnia 2009 r. wniósł o uchylenie w całości jako sprzecznej z prawem uchwały Naczelnej Rady Lekarskiej dotyczącej szczegółowego trybu postępowania w sprawach przyznawania prawa wykonywania zawodu lekarza i lekarza dentystry oraz prowadzenia rejestru lekarzy i lekarzy dentystry⁵⁶, zarzucając jej naruszenie art. 7 ust. 2a oraz art. 7 ust. 9 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry w zakresie, w jakim nakłada na lekarza albo lekarza dentystrę obowiązek dostarczenia do wniosku dokumentów, które nie wynikają wprost z powołanego przepisu.

Kompetencje ministrów charakterystyczne, właściwe dla danego rodzaju samorządu, realizowane są w oparciu o przepisy „branżowe”, normujące działalność poszczególnych samorządów. Przykładem takiej szczególnej kompetencji jest powoływanie i wyznaczanie siedziby kancelarii notariusza przez Ministra Sprawiedliwości⁵⁷.

Niepodważalnym wydaje się być pogląd, że sam nadzór nad działalnością samorządu nie byłby pełny gdyby nie był wspierany przez system kontroli, a bez którego trudno wyobrazić sobie poprawne działanie aparatu administracji publicznej składającej się z administracji państwowej (rządowej) i samorządowej, przy czym tej ostatniej przypisanych jest wiele funkcji oraz zadań bezpośrednio odnoszących się do praw, interesów i obowiązków społeczeństwa⁵⁸. Kontrola, w ujęciu praktycznym jest powszechnie kojarzona przede wszystkim z funkcją sprawdzającą i oceniającą⁵⁹. Z punktu widzenia ochrony wolności i praw jednostki kwestią rudymenarną jest zatem możliwość weryfikacji, czy faktyczne funkcjonowanie organów administracji publicznej realizuje zasadę legalizmu.⁶⁰ Kontrola działalności samorządów zawodowych sprawowana jest przez sądy, zarówno administracyjne jak i powszechne. Sądy te nie działają nigdy z urzędu, lecz na wniosek uprawnionych stron. Do sądów tych są zaskarżane zarówno decyzje dotyczące indywidualnej sytuacji członków korporacji prawa publicznego, jak i uchwały regulujące działalność samorządów zawodowych⁶¹.

Charakterystyczną, z punktu widzenia kontroli administracji publicznej, jest

⁵⁶ Uchwała Naczelnej Rady lekarskiej z dnia 29 stycznia 2021r. Nr 1/21/VIII w sprawie zmiany uchwały w sprawie szczegółowego trybu postępowania w sprawach przyznawania prawa wykonywania zawodu lekarza i lekarza dentystry oraz prowadzenia rejestru lekarzy i lekarzy dentystry.

⁵⁷ Pawłowski 2009, s. 204.

⁵⁸ Jagielski 2007, s. 7.

⁵⁹ Sylwestrzak 2006, s. 7.

⁶⁰ Gołębiowska, Kociołek-Pęksa, 2018, s. 43.

⁶¹ Pawłowski, op. cit. s. 208.

kontrola Rzecznika Praw Obywatelskich⁶². Zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 1058) ”Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz innych aktach normatywnych, w tym również na straży realizacji zasady równego traktowania”.

Ochrona praw członków samorządu zawodowego sprawowana przez jego organy

Samorząd zawodowy chroni interes korporacyjny *in gremio* i *ad personam*⁶³. Jednym z przejawów tej ochrony jest działalność uchwałodawcza organów samorządowych, która ma charakter samodzielny i niezależny oraz wykonywana jest w granicach prawa powszechnie obowiązującego i prawa korporacyjnego. Szeroko rozumiana ochrona członków korporacji sprawowana przez organy samorządu polega również na czuwaniu, by organy państwowe nie wkraczały w sferę autonomicznej działalności samorządu. Jednym z takich przykładów aktywności samorządów zawodowych w zakresie reakcji na uregulowanie zawarte w projektach aktów prawnych jest wystąpienie Naczelnej Rady Lekarskiej do Ministra Zdrowia z dnia 4 listopada 2016 r. z negatywną opinią w przedmiocie minimalnego wynagrodzenia lekarzy i lekarzy dentyków, zarzucając projektowi ustawy zastosowanie przez Ustawodawcę niewłaściwego sposobu ustalania minimalnego wynagrodzenia zasadniczego pracowników wykonujących zawody medyczne zatrudnionych w podmiotach leczniczych, polegający na oszacowaniu tego wynagrodzenia na zbyt niskim, nieprzystającym do kompetencji, wiedzy oraz doświadczenia lekarzy, dodatkowo podkreślając, że przepisy projektowanej ustawy zakładają osiągnięcie tego poziomu w zbyt odległych ramach czasowych. Przykładami reagowania przez samorządy zawodowe na wprowadzone w obrót prawny przepisy, nakładające na nie nowe obowiązki oraz wpływające na prawa i obowiązki ich członków są przedstawione poniżej aktywności samorządów. Pierwszym z nich jest reakcja Krajowej Rady Notarialnej na wprowadzenie przez ustawodawcę nowego obowiązku, a wynikającego z treści art. 95i § 1 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie⁶⁴, a dotyczącego wprowadzenia systemu teleinformatycznego w celu prowadzenia Rejestru Spadkowego. Mimo, iż ten kosztowny obowiązek został nałożony na samorząd, a dokładnie na Krajową Radę Notarialną, to bezpośrednio

⁶² Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, t.j. Dz.U. z 2023, poz. 1058.

⁶³ Dytko 2022, s. 174.

⁶⁴ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. z 2022, poz. 1799, ze zm.).

oddziaływał na notariuszy wchodzących w skład tego samorządu, jako że poniesiony przez samorząd wydatek zrekompensowany został poprzez podwyższenie składek członkowskich. Podkreślenia wymaga, że Krajowa Rada Notarialna zaskarżyła wskazany przepis do Trybunału Konstytucyjnego⁶⁵, który ostatecznie uznał, iż przepis ten jest zgodny z Konstytucją. Innym przykładem aktywności samorządu zawodowego, podejmowanej w celu ochrony praw jego członków jest reakcja na wprowadzenie w drodze Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 26 kwietnia 2010 r. w sprawie obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej lekarzy i lekarzy dentyistów wykonujących zawód na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, obowiązkowego ubezpieczenia dla osób wykonujących zawód lekarza również tym, którzy wykonywali swój zawód wyłącznie na podstawie umowy o pracę. Następnym przykładem działania samorządu w ochronie praw swoich członków jest zakwestionowanie przez Naczelną Radę Lekarską⁶⁶ konstytucyjności art. 154 ust. 4 oraz art. 154 ust. 6 ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych⁶⁷. Kwestionowane przez Radę przepisy dotyczyły, ogólnie rzecz ujmując, trybu odwołania przez świadczeniodawcę od decyzji dyrektora oddziału wojewódzkiego Funduszu, wydanej w sprawie umowy o udzielanie świadczeń opieki zdrowotnej. Podobnie jak w pierwszym przypadku, zaskarżenie było nieskuteczne - Trybunał Konstytucyjny uznał, że Naczelna Rada Lekarska nie posiada legitymacji do zaskarżenia wskazanych przepisów, podkreślając, iż taką legitymację posiadają podmioty wykonujące działalność leczniczą. Ostatecznie w roku 2020 art. 154 ust. 4 został zmieniony natomiast art. 154 ust. 6 ww. ustawy został uchylony⁶⁸.

W pojęcie ochrony praw członków wpisuje się także obszernie rozumiana ochrona dobrego imienia profesji objętej sferą działalności samorządu. Jaskrawym przykładem aktywności samorządu w tym zakresie jest choćby wystąpienie Okręgowej Izby Lekarskiej w Warszawie do Krajowej Rady Radia i Telewizji - Wydział Skarg i Wniosków⁶⁹ ze skargą na materiał autorstwa jednego z dziennikarzy Wiadomości TVP, wyemitowany w dniu 14 października 2020 r., w którym

⁶⁵ Wniosek Krajowej Rady Notarialnej do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 marca 2008 r.

⁶⁶ Wniosek Naczelnej Rady Lekarskiej z 3 stycznia 2013 r. (sygn. akt K 22/13).

⁶⁷ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (t. j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2561, ze zm.).

⁶⁸ Zmiana art. 154 ust. 4 oraz uchylenie art. 154 ust. 6 nastąpiły w drodze ustawy z dnia 14 sierpnia 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zapewnienia funkcjonowania ochrony zdrowia w związku z epidemią COVID-19 oraz po jej ustaniu, (Dz.U. z 2020 r., poz. 1493) – art. 4 pkt 67 ppkt e oraz ppkt e.

⁶⁹ Skarga Okręgowej Izby Lekarskiej w Warszawie do Krajowej Rady Radia i Telewizji - Wydział Skarg i Wniosków z dnia 21 października 2020 r., źródło: strona Internetowa Okręgowej Izby Lekarskiej w Warszawie im. Prof. Jana Nielubowicza.

zdaniem skarżącej Izby pojawiły się fałszywe informacje o rzekomej niechęci izb lekarskich do kierowania lekarzy do walki z epidemią.

Podsumowanie

Analiza dokonana w niniejszym opracowaniu prowadzi do wniosku, że samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego, odgrywają w Polsce bardzo ważną rolę. Poprzez zagwarantowaną im prawnie samodzielność (samorządność), mogą one szybko reagować na zmieniające się okoliczności, w tym oczekiwania społeczne. Postępujący proces zmian społecznych, w tym zmian związanych z rozwojem technologicznym, z coraz bardziej zaawansowanymi systemami informatycznymi, stanowi, i w przyszłości będzie stanowić dla tych samorządów coraz większe wyzwanie.

Bardzo ważną kwestią jest sprawowanie przez samorządy zawodowe właściwej pieczy nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony. Równie ważna jest szeroko pojęta ochrona prawna członków samorządów poszczególnych profesji, która nie powinna ograniczać się wyłącznie do obrony o charakterze cywilno – karnym. Ochrona ta winna uwzględniać również inne, z punktu widzenia postrzegania przez zewnętrzne otoczenie, aspekty prowadzące do pogłębiania zaufania publicznego wobec profesji, dla których są one powoływane.

Biorąc pod uwagę powyższe wydaje się, że obowiązkowa przynależność do samorządów zawodowych jest uzasadniona. Tym samym wprowadzanie przez ustawodawcę alternatywnych rozwiązań w tym zakresie, np. poprzez dobrowolne wstępowanie osób wykonujących profesje zaufania publicznego do samorządów zawodowych czy innych alternatywnych organizacji, mogłoby być ryzykowne. Jak słusznie zauważa Jerzy Stępień: „z istoty swojej, ex definitione, samorząd nie może być dobrowolny, albowiem samorząd dobrowolny nie może wykonywać władztwa publicznego w stosunku do podmiotów, które nie są jego członkami”⁷⁰. Wprowadzenie dowolności i dobrowolności przynależności osób wykonujących profesje zaufania publicznego do innych niż samorządy zawodowe organizacji, w sposób wysoce prawdopodobny prowadziłyby do obniżenia jakości świadczonych usług i zatraciłoby sens powoływania samorządów zawodowych w oparciu o zapisy konstytucyjne. Tym samym, w ocenie Autora artykułu istniałoby duże ryzyko spadku zaufania publicznego do zawodów wymagających

⁷⁰ Stępień 2002, s. 92.

wysokospecjalistycznej wiedzy, spełniających kryterium tak bardzo ważnego w tym zakresie dobra społecznego czy też dobra służenia ludziom, co z kolei mogłoby prowadzić do powstania niezadowolenia społecznego. Również tworzenie nowych samorządów zawodowych winno być ograniczone do profesji o szczególnym zaufaniu publicznym i interesie państwa, tak aby instytucja zawodu zaufania publicznego nie straciła na znaczeniu. Jak słusznie zauważa Jerzy Stępień, należy zastanowić się czy powołanie nowego samorządu zawodowego „jest w interesie państwa [...]”⁷¹. Stąd też, przy ewentualnych zmianach Konstytucji RP, należałoby *de lege ferenda* zastanowić się nad doprecyzowaniem uregulowania jej art. 17 ust. 1, w taki sposób aby nie budziło wątpliwości pojęcie „zawodu zaufania publicznego”.

Bibliografia

Wykaz aktów prawnych

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. N(Dz. U. z 1997r, Nr 78, poz. 483, ze zm.).
- Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz.U. z 2022, poz. 1184, ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. z 2022, poz. 1166, ze zm.).
- Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich, (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 1058).
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 303, ze zm.).
- Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (t.j. Dz.U. z 2019 poz. 1026).
- Ustawa z dnia 2 grudnia 2009 r. o izbach lekarskich (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 1342, ze zm.),
- Ustawa z dnia 1 lipca 2011 r. o samorządzie pielęgniarek i położnych (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 628, ze zm.).

⁷¹ Tamże.

Ustawa z dnia 11 maja 2017 r. o biegłych rewidentach, firmach audytorskich oraz nadzorze publicznym (t.j. Dz.U z 2023, poz. 1015, ze zm.).

Literatura

Antkowiak P.

2013 Polskie i europejskie standardy wykonywania wolnych zawodów, „Prze-
gląd Politologiczny”, nr 1.

2014 Doświadczenia i perspektywy samorządu terytorialnego i zawodowego,
Toruń.

2012 Samorząd zawodowy w Polsce, Warszawa.

Dąbrowski K.

2022 Zawody zaufania publicznego na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej
Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Warszawa.

Dytko J.

Nadzór i sądowa kontrola działalności uchwałodawczej organów samo-
rządu zawodów medycznych, „Studia Prawnoustrojowe”, nr 57.

Giddens A.

2006 Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowo-
czesności. Przekład: Szulżycka Alina, Warszawa.

Gołębiowska A., Kociołek-Pęksa A.

2018 Kontrola i nadzór w prawie administracyjnym – wybrane zagadnienia
teoretycznoprawne i dogmatycznoprawne, „Zeszyty Naukowe SGSP”,
nr 67/3.

Haczkowska M.

2014 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa.

Hausner J., Długosz D.

2002 Tezy w sprawie zawodów zaufania publicznego, [w:] Zawody zaufania
publicznego a interes publiczny korporacyjna reglamentacja versus wol-
ność wykonywania zawodu, red. S. Legat, M. Lipińska, Warszawa.

Jagielski J.

2007 Kontrola administracji publicznej. Wyd. 4, Warszawa.

Kmieciak R., Antkowiak P., Walkowiak K.

2012 Samorząd gospodarczy i zawodowy w systemie politycznym Polski,
Warszawa.

Kmieciak R.

2020 Samorząd zawodowy w systemie ustrojowym Polski, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 1(18).

2010 Z badań nad samorządem zawodowym w Polsce. Poznań.

Mazowiecka L.

2015 Prokuratura w Polsce 1918–2014, Warszawa.

Michalska-Badziak R.

2019 Udział samorządu lekarskiego w wykonywaniu zadań administracji publicznej, [w:] Decentralizacja i Centralizacja Administracji Publicznej. Współczesny wymiar w teorii i praktyce, Warszawa.

Mularska-Kucharek M.

2011 Zaufanie jako fundament życia społecznego na przykładzie badań w Województwie Łódzkim, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 2(44).

Pacian J.

2019 Administracyjnoprawny status zawodów pielęgniarstwa i położnej w świetle obowiązującego prawa, Lublin.

Pacian J.

2017 Prawna ochrona zdrowia pacjenta, Warszawa.

Pawłowski S.

2009 Ustrój i zadania samorządu zawodowego w Polsce, Poznań.

Sankowska A.

2011 Wpływ zaufania na zarządzanie przedsiębiorstwem. Perspektywa wewnętrznoorganizacyjna, Warszawa.

Sylwestrzak A.

2006 Kontrola administracji publicznej a III Rzeczpospolitej Polskiej, Gdańsk.

Sztompka P.

2007 Zaufanie fundament bezpieczeństwa, Kraków.

Szydło M.

2016 Komentarz do art. 17 Konstytucji RP, [w:] Konstytucja RP, t. Komentarz do art. 1–86, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa.

Szymański J.

2013 Samorządność zawodów zaufania publicznego w społeczeństwie obywatelskim, [w:] Samorząd zawodowy w demokratycznym państwie prawa, materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka, Praworządności i Petycji we współpracy z Mazowieckim Forum Samorządów Zawodów Zaufania Publicznego, 12 listopada 2013 - <https://www.senat.gov.pl> [dostęp: 01.08.2024].

Tabernacka M.

2007 Zakres wykonywania zadań publicznych przez organy samorządu zawodowego, Wrocław.

Wykrętowicz S.

2008 Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania, Poznań.

Zdyb M.

2019 Miejsce samorządu terytorialnego w ramach ładu prawnego w Polsce, Lublin.

Publikacje

Centrum Badań Opinii Społecznej, Komunikat z badań, Warszawa 2004, BS/73/2004.

Centrum Badań Opinii Społecznej – Komunikat z badań 2022, Nr 37.

Centrum Badań Opinii Społecznej, Komunikat z badań, Warszawa 2004, BS/73/2004.

Wniosek RPO z dnia 12 stycznia 2009 roku w sprawie zniesienia przynależności do samorządów zawodowych (znak wystąpienia: RPO-598261-I/08/AK), sygn. akt K 1/09, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12317578750.pdf>.

Orzecznictwo

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego, SK 41/05, OTK ZU nr 7/A/2007, poz. 72.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2002 r. Sygn. akt SK 20/00 (Dz.U. 2002 Nr 66 poz. 611).

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 23 stycznia 2017 r. (V SA/Wa 4844/15), LEX nr 2330286.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 stycznia 2022 r. (II OSK 2869/21), LEX nr 3352604.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 lutego 2023 r. (II OSK 2869/21), LEX nr 3515397.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 7 września 2005 r., Sygn. TW 31/05, OTK-B 2005, Pub. W Z.U. 2005/5B/184.

THE ESSENCE OF PROFESSIONAL SELF-GOVERNMENT FOR A PROFESSION OF PUBLIC TRUST

Abstract: The aim of the article is to present the essence of professional self-government for the profession of public trust in the context of case law and applicable legal regulations. The essence of the activity of professional self-governments is primarily to act in the public interest and for the social good. The scope of activity of professional self-government is inextricably linked to the profession performed by its members, which is based on "public trust". Equally important is the broadly understood legal protection of members of self-governments of individual professions. This protection should also take into account other aspects leading to deepening public trust in the professions for which they are established.

Keywords: professional self-government, profession, public interest

STATUS PRAWNY MŁODZIEŻOWYCH RAD PRZY JEDNOSTKACH POMOCNICZYCH GMINY ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM DZIELNIC MIASTA STOŁECZNEGO WARSZAWY

Abstrakt: Artykuł analizuje status prawny młodzieżowych rad działających przy jednostkach pomocniczych gmin, szczególnie w kontekście dzielnic Warszawy. Autorzy omawiają historię i rozwój instytucji młodzieżowych rad w polskim prawodawstwie, zwracając uwagę na niejednoznaczności związane z ich statutem i zakresem działania. Przedstawiono również problemy związane z brakiem precyzyjnych regulacji prawnych, które skutkują różnymi interpretacjami administracyjnymi, a także przykłady funkcjonowania takich rad w praktyce. Artykuł wskazuje na potrzebę zmian legislacyjnych, które formalnie określiłyby rolę i kompetencje młodzieżowych rad, umożliwiając ich skuteczniejsze działanie w strukturach samorządowych.

Słowa kluczowe: młodzieżowe rady, jednostki pomocnicze, samorząd terytorialny, prawo administracyjne, Warszawa

Definicje młodzieżowej rady i jednostki pomocniczej gminy oraz istota ich funkcjonowania

Już od samego początku procesu decentralizacji, a także powrotu Rzeczypospolitej Polskiej do ustrojowej zasady samorządności terytorialnej, polskiemu prawodawstwu znany jest termin „młodzieżowa rada gminy”. Już w 1990 roku pierwsze polskie miasto – Częstochowa zdecydowało się na powołanie takiego

¹ Uniwersytet Warszawski, ORCID: 0000-0002-3559-571.

² Uniwersytet Warszawski, ORCID: 0000-0002-5220-6954.

organu (Uchwała nr 44/V/90)³. W związku z rosnącą popularnością powoływania młodzieżowych rad o charakterze konsultacyjno-doradczym oraz problemami związanymi z legalnością wydania aktu prawa miejscowego powołującego takie kolegialne gremium (SA/Rz 139/97), w 2001 roku ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie do ustawy o samorządzie gminnym (dalej u.s.g.) normy kompetencyjnej dającej możliwość powołania młodzieżowej rady w podstawowej jednostce samorządu terytorialnej⁴. W ostatnim czasie temat młodzieżowych rad znowu został podjęty w procesie ustawodawczym – tym razem, nowelizacją z 2021 roku, zdecydowanie zmieniono kształt oraz rozwinęto art. 5b u.s.g., jak i wprowadzono podobne regulacje dające możliwość powołania tożsamyh organów na szczeblu powiatowym oraz wojewódzkim⁵.

Rola młodzieżowej rady, a także jej zadania nie są wyraźnie (enumeratywnie) wskazane w u.s.g tym niemniej u.s.g. dzieli działania tego organu na trzy grupy o charakterze: konsultacyjnym, doradczym oraz inicjatywnym⁶. Jednakże nie jest to katalog zamknięty, gdyż nietrudno znaleźć przykładów działań o charakterze edukacyjnym czy kulturalnym, która występuje np. w statucie Młodzieżowej Rady Miasta Krakowa⁷. Pomimo ostatniej nowelizacji w tym zakresie dalej trudno jest wskazać jednoznaczny katalog działań albo chociaż wyczerpujący zbiór charakteru w jakim funkcjonuje młodzieżowa rada⁸. Ze względu jednak na charakterystykę młodzieżowych organów wydaje się, że takie skonkretyzowanie i jednoznaczne wskazanie katalogu działań podejmowanych przez młodzież nie działałoby na korzyść tej grupy.

To samo tyczy się definicji młodzieżowej rady jednostki samorządu terytorialnego. W aktach prawa powszechnie obowiązującego nie istnieje żadne objaśnienie czym jest ten twór. Z samych przepisów u.s.g. (konkretnie art. 5b) można jednak było określić młodzieżową radę jako rezultat „działania na rzecz wspierania i upowszechniania idei samorządowej wśród mieszkańców gminy, w szczególności wśród młodzieży, angażując ją w sprawy dla niej istotne” poprzez działanie w młodzieżowej radzie. Ostatnia nowelizacja oczywiście uszczegółowiła tę definicję, tym niemniej nie rozstrzygnęła pewnej niezwykle istotnej kwestii dla tematu pracy, pozostawiając ją do dalszych analiz orzecznictwa i doktryny. Nie określono

³ Uchwała nr 44/V/90 Rady Miasta Częstochowy z dnia 19 września 1990 roku.

⁴ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2024 poz. 609 ze zm.)

⁵ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o samorządzie powiatowym, ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1038)

⁶ Mędrzycki 2017, s. 126.

⁷ Uchwała nr XCVII/1449/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 19 lutego 2014 r.

⁸ Wyrzykowska, Zapolski-Downar 2021.

bowiem jaką formę administracyjną przyjmuje młodzieżowa rada. W dotychczasowym dorobku orzecznictwa oraz doktrynie można się spotkać z trzema różnymi poglądami na ten temat. Pierwszy z nich wyznacza wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z 31 marca 2021 r., w którym WSA wskazuje, że młodzieżowa rada gminy jest jednostką pomocniczą podstawowej jednostki samorządu terytorialnego (III SA/GI 641/20). W takim jednak przypadku stosując rozumowanie *per analogiam* można stwierdzić, iż tożsama formą jaką jest gminna rada seniorów również jest jednostką pomocniczą gminy. Wobec tego w przypadku wykładni art. 5c ust. 6 u.s.g. można dojść do stwierdzenia, iż rada seniorów (a zatem również młodzieżowa rada) może być jednostką pomocniczą niższego rzędu z art. 35 ust. 2 u.s.g. w stosunku do jednostki pomocniczej gminy z art. 5 u.s.g. W takiej sytuacji należałoby uznać, iż między statutami gminy, podstawowej jednostki pomocniczej oraz jednostki pomocniczej niższego rzędu panuje równorzędność hierarchiczna, zaś w przypadku kolizji między tymi aktami należy stosować ogólne reguły kolizyjne⁹, co doprowadziłoby do *argumentum ad absurdum*, w którym np. statut później utworzonej dzielnicowej rady seniorów m. st. Warszawy mógłby uchylać przepisy statutu dzielnicy w przypadku kolizji. Drugi pogląd prezentuje M. Brol stwierdzając, że „praktyka funkcjonowania młodzieżowych rad pokazuje, że mogą one być nazywane organizacjami pozarządowymi i tak traktowane”¹⁰, jednakowoż młodzieżowe rady w żaden sposób nie mogą korzystać z praw oraz obowiązków NGO-sów. Z kolei Z. Leoński zaznacza, że: „młodzieżowa rada gminy nie jest jakąś odrębną gminą, lecz pomocniczym organem konsultacyjnym”¹¹. Należy zgodzić się z tą ostatnią opinią, jednakże wymaga ona rozwinięcia.

Zatem młodzieżowa rada jest pomocniczym organem o charakterze konsultacyjno-doradczo-inicjatywnym, przyjmującym formę reprezentacyjną względem młodzieży zamieszkującej teren danej jednostki samorządu terytorialnego, powołanym wolą organu uchwałodawczego jednostki samorządu terytorialnego, charakteryzującym się prawem pośredniej inicjatywy uchwałodawczej.

Gmina może tworzyć jednostki pomocnicze na podstawie art. 5 u.s.g. Nie istnieje jednak żaden katalog tych jednostek, wobec czego można podzielić je na nazwane (określone *ex lege*, np. sołectwo) i nienazwane (pozostawione przez ustawodawcę do swobodnej decyzji rady, np. przysiółki). Tworzenie sołectw ograniczało się początkowo tylko do gmin wiejskich, a dzielnice i osiedla mogły

⁹ Jaworska-Dębska 2013.

¹⁰ Brol 2013, s. 34.

¹¹ Leoński 1994, s. 164.

być powoływane wyłącznie w gminach miejskich. Obecnie podział na jednostki typu wiejskiego oraz miejskiego normatywnie nie występuje¹². Co więcej mimo przypisania pewnych nazw do określonych form samorządu gminnego (np. sołectwo w gminie wiejskiej), w praktyce często sankcjonuje się historyczny podział jednostek pomocniczych, który wynika z ich specyficznej struktury wewnętrznej oraz z zakresu przekazywanych im zadań (II OSK 2910/13). Jedyne dzielnice miasta stołecznego Warszawy zostały powołane mocą ustawy, co oznacza, że ich likwidacja jest możliwa tylko na podstawie zmiany ustawy w tym zakresie, co świadczy o ich silniejszej pozycji prawnej.

O utworzeniu lub zniesieniu jednostek tego podziału decyduje rada gminy w formie uchwały. Dotyczy to również nadania danej jednostce pomocniczej statutu, który ma walor aktu prawa miejscowego. Ustawodawca przewidział fakultatywność tworzenia jednostek pomocniczych, która oznacza swobodę rady gminy w zakresie: ich utworzenia (dotyczy to zarówno jednostek niższego rzędu, jak i jednostek nienazwanych), kolejności ich powoływania (w tym powoływania organów jednostek nienazwanych), utworzenia jednostek na części terytorium gminy lub na całym jej terytorium. Swoboda ta nie oznacza dowolności w zakresie ich powołania i funkcjonowania¹³.

W obowiązującym stanie prawnym można wyróżnić dwa poziomy tworzenia jednostek pomocniczych: stopnia podstawowego oraz niższego rzędu (art. 35 ust. 2 u.s.g.). Należy zauważyć, iż ustawodawca pozostawia uchwałodawcy lokalnemu dużą swobodę w przedmiocie tworzenia jednostek pomocniczych. Nie jest to jednak pełna dowolność, uchwałodawca lokalny jest bowiem związany unormowaniami ustawowymi i statutowymi w tym zakresie (SA/Wr 238/92). Celem tworzenia jednostek pomocniczych gminy jest ich włączenie w proces zarządzania gminą, wykonywania określonych zadań powierzonych w drodze statutu (w szczególności zadań o charakterze własnym), będących realizacją zasady pomocniczości w samorządzie gminnym¹⁴.

Młodzieżowe rady jednostek pomocniczych gminy

Pomimo braku jakiegokolwiek regulacji czy wzmianki o młodzieżowych organach na jakimkolwiek poziomie jednostek samorządu terytorialnego, idea powołania młodzieżowej rady jednostki pomocniczej gminy pojawiła się prawie w tym

¹² Bandarzewski, Chmielnicki i Kisiel 2006, s. 143.

¹³ Augustyniak 2021, s. 130.

¹⁴ Tamże, s.131.

samym czasie co idea młodzieżowej samorządności jako taka. Tym niemniej ze względu na bardzo ograniczony charakter działalności, dość niskie zainteresowanie, jak i powstawanie młodzieżowych rad gmin, tworzenie takich organów „szczebel niżej” nie spotkało się z szerokim odzewem, a funkcjonowanie takich rad miało charakter incydentalny oraz nieregularny, przez co również bardzo ciężko znaleźć „bardziej złożone” materiały o działalności młodzieżowych rad na tym szczeblu. Dlatego też wobec szczątkowych informacji oraz fakultatywności tworzenia sołectw, osiedli czy dzielnic bardzo ciężko zbadać ilościowo aktywność takich rad na przestrzeni 30 lat. Tym niemniej szczątkowe informacje dają pewien ogólny pogląd na zagadnienie. Pierwszą powołaną młodzieżową radą jednostki pomocniczej gminy była Młodzieżowa Rada Osiedla Gajowice działająca już od 1996 r. przy jednostce pomocniczej Rady Miejskiej Wrocławia, jednego z największych wrocławskich osiedli¹⁵. Pokazuje to, że już w latach 90. takie organy powstawały, a więc również pojawiało się pewne zainteresowanie tym zagadnieniem zarówno u decydentów, jak i młodzieży. W dalszych latach popularność ta zapewne dalej rosła wraz z coraz to większą liczbą młodzieżowych rad na szczeblach jednostek samorządu terytorialnego w latach 2001-2019¹⁶. Jednakże poza Warszawą dalej utrzymywała się na poziomie marginalnym, głównie wobec braku literalnej podstawy prawnej do utworzenia młodzieżowej rady jednostki pomocniczej.

Sytuacja ta zmieniła się jednak w 2013 r., kiedy ustawodawca wprowadził do u.s.g. nowy organ konsultacyjny – gminną radę seniorów¹⁷. Co ważne dla tematu - przewidziano również możliwość upoważnienia (w statucie przez radę gminy) jednostki pomocniczej do utworzenia rady seniorów jednostki pomocniczej. Jak zostało podkreślone w literaturze, takie rozwiązanie ma zastosowanie przede wszystkim w stosunku do większych ośrodków¹⁸. Doprowadziło to do sytuacji, w której dwa tożsame pod względem charakteru organy na poziomie gminy nie mogą być już równe na poziomie jednostek pomocniczych. Jak wskazuje P. Bącal: „Należy wobec tego zadać pytanie, czy taka regulacja ustawowa jest w ogóle potrzebna. Jak pokazuje przykład młodzieżowych rad w jednostkach pomocniczych, obecność takich regulacji nie jest konieczna do powoływania tych podmiotów. Mimo to, takie postanowienie można uznać za zasadne. Przyznanie ustawowego prawa jednostkom pomocniczym zapewnia spójność systemową

¹⁵ Oświadczenie posła Jana Chmielewskiego z dnia 08.12.2000 r., <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/main/23A3C914> (dostęp: 23.06.2024)

¹⁶ Wyrzykowska, Zapolski-Downar 2021, s. 80.

¹⁷ Ustawa z dnia 11 października 2013 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. 2013 r. poz. 1318).

¹⁸ Ziółkowski 2018, s. 101.

i zapobiega potencjalnym rozbieżnościom na tle interpretacyjnym między poszczególnymi samorządami. Jedynym minusem takiej regulacji jest konieczność zawarcia tego uprawnienia w statutach jednostki pomocniczej, co w przypadku braku takiego i potrzeby nowelizacji, może przedłużać całą procedurę powołania¹⁹.

Nie można jednak w pełni zgodzić się z powyższą opinią. Przede wszystkim jak zostało podkreślone wcześniej ustawodawca pozostawia uchwałodawcy lokalnemu dużą swobodę w przedmiocie tworzenia jednostek pomocniczych. Jednakże uchwałodawca lokalny jest związany unormowaniami ustawowymi i statutowymi w tym zakresie. Dlatego więc stwierdzenie, iż obecność regulacji nie jest konieczna do powoływania młodzieżowych rad jednostek pomocniczych gmin jest dalece niesłuszna. Co więcej, jak zauważa M. Augustyniak związanie uchwałodawcy: „dotyczy również powoływania organów jednostek pomocniczych, które dla jednostek nazwanych zostały *expressis verbis* określone w ustawie i mają one charakter *ius cogens*”²⁰.

Skoro więc rozstrzygnięto, że młodzieżowa rada jest organem, to powołanie jej musi być udzielone w ustawie – w przypadku gminnych rad seniorów taka sytuacja występuje, natomiast w regulacjach co do młodzieżowych rad gmin – nie. Powoduje to więc dosyć jasną konkluzję – powołanie młodzieżowej rady jednostki pomocniczej gminy jest co do zasady niezgodne z prawem i wbrew zasadzie legalizmu. Również dobitnie mowa o tym w rozstrzygnięciu nadzorczym Wojewody Podlaskiego, w której stwierdza się, że: „rada gminy nie może powoływać innych organów samorządowych niż te, które w sposób wyczerpujący i ścisły zostały określone przez samą ustawę. Swobodne określenie struktury wewnętrznej jednostek pomocniczych gminy powinno się mieścić w granicach ustaw” (NK-II.4131.34.2014.AK). Jednakowoż sprzeczność zachodząca między powołaniem młodzieżowej rady jednostki pomocniczej a zasadą legalizmu na poziomie teorii prawa nie powoduje braku występowania tego zjawiska w praktyce. Przykładem takiego działania jest chociażby powołanie młodzieżowej rady sołectwa Żyraków (§16 Uchwały nr LI/443/2018). W tym przypadku młodzieżowa rada jako jedyna w Polsce jest wybierana w wyborach w pełni powszechnych – przez całą społeczność sołectwa, Zebranie Wiejskie. Innym przykładem jest młodzieżowa rada osiedla Nowe Winogrady Północ²¹. Co ciekawe w przypadku tej ostatniej

¹⁹ Bącal 2020, s. 1053.

²⁰ Augustyniak 2021, s. 134.

²¹ Uchwała nr II/7/II/2015 Rady Osiedla Nowe Winogrady Północ z 23 kwietnia 2015 r. w sprawie powołania stałych komisji Rady oraz określenie ich przedmiotu i zakresu ich działania.

w statucie osiedla nie ma wzmianki o powołaniu takowego organu, a w samym akcie prawnym przytoczonym w przypisie znajduje się tylko informacja o „współpracy Komisji Dzieci i Młodzieży z Gimnazjalną i Ponadgimnazjalną Radą Osiedla”²². Wskazuje to raczej na istnienie takich rad ale w charakterze grup nieformalnych. Tym niemniej funkcjonuje również inny sposób powołania młodzieżowej rady jednostki pomocniczej, czasami spotykany i równie karygodny prawnie – powołanie takowej decyzją sołtysa²³ czy uchwałą rady sołeckiej albo zebrania wiejskiego²⁴.

Młodzieżowe rady dzielnic miasta stołecznego Warszawy

Obowiązek powoływania jednostek pomocniczych, czyli dzielnic w mieście stołecznym Warszawa wynika z art. 5 ust. 1 Ustawy o ustroju miasta stołecznego Warszawy (dalej: UstrWarszU)²⁵. Od lat można również zaobserwować powoływanie młodzieżowego organu w dzielnicach Warszawy, m.in. Młodzieżowej Rady Dzielnicy Śródmieście czy Młodzieżowej Rady Dzielnicy Mokotów. Wydawałoby się, że skoro od ponad 20 lat funkcjonują młodzieżowe rady gmin, to powoływanie tychże organów w dzielnicach jest czymś intuicyjnym. Jednakże, o czym wspomniano we wcześniejszym podrozdziale, uchwalanie tego typu organów młodzieżowych jest niezgodne z zasadą legalizmu.

U.s.g, która reguluje kwestię powoływania młodzieżowych rad gmin w żaden sposób nie wspomina o możliwości powoływania jednostki pomocniczej gminy, takiej kompetencji czy zadania również nie można wyprowadzić z innych artykułów. Natomiast uchwały wprowadzające w życie młodzieżowe rady dzielnic powołują się na kilka aktów prawnych. Po pierwsze jest to art. 11 ust. 1 UstrWarszU - „Dzielnica działa na podstawie statutu dzielnicy nadanego przez Radę m.st. Warszawy i innych uchwał Rady m.st. Warszawy przekazujących dzielnicy zadania i kompetencje gminne i powiatowe, zadania zlecone gminie z zakresu administracji rządowej oraz zadania realizowane na podstawie porozumień zawartych pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego”. Ze wspomnianego przepisu nie wynika możliwość powołania młodzieżowej rady na poziomie dzielnic.

²² Tamże.

²³ Informacja na stronie sołectwa Wiązownica Kolonia: http://soltyswsi.pl/mlodziejowa_rada_solecka_z_dankowic/. (dostęp: 23.06.2024)

²⁴ Informacja na portalu mieszkańców gminy Warka: <https://warka24.pl/52589/mlodziejowa-rada-solecka/> (dostęp: 23.06.2024)

²⁵ Ustawa z dnia 15 marca 2002 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy (Dz.U. 2018 poz. 1817).

Gdybyśmy jednak chcieli zastosować wspomniany art. 11 ust. 1 i wywnioskować z niego, że na jego podstawie miasto stołeczne Warszawa przekazuje kompetencję lub zadanie utworzenia młodzieżowej rady gminy dzielnicom, to mielibyśmy do czynienia z pewnym kuriozum. Bowiem przy tej analogii dzielnica miałaby powoływać młodzieżową radę gminy, gdyż to właśnie te konkretnie zadanie byłoby przekazane do wykonania dzielnicom, tak jak wspomniano, polskie ustawodawstwo nie wymienia takiego organu jak młodzieżowa rada dzielnicy.

Dzielnice miasta stołecznego Warszawy jako jedyne w Polsce mają ustawowo określony zakres zadań wykonywanych na zasadzie wyłączności²⁶. Jak również wskazuje doktryna, organy jednostek pomocniczych gminy nie są organami gminy, również nie należą do zakresu pojęcia organizacja samorządowa²⁷. Należy również wskazać na rozstrzygnięcie nadzorcze wojewody dolnośląskiego z dnia 27 listopada 2009 r., w którym stwierdzono, że „pomocniczy charakter jednostek pomocniczych wyraża się w przejmowaniu na podległym im obszarze zadań publicznych i ułatwianiu tym samym ich realizacji przez gminę” (NK.II.0911 6/513/09). Zatem niemożliwym jest przekazanie utworzenia młodzieżowej rady gminy dzielnicy, ponieważ jest to organ działający na terenie gminy (w omawianym przypadku Warszawy), a nie dzielnicy, która swym obszarem obejmuje tylko część miasta stołecznego. S. Gajewski w komentarzu do UstrWarszU jednoznacznie stwierdził, że: „zadania stołecznych dzielnic mogą obejmować jedynie pewną część zadań przypisanych przez ustawy samorządowe gminie i powiatowi. Można je umieścić w sferze bieżącego administrowania. Literalne sformułowanie poszczególnych spraw wymienionych w komentowanym przepisie [art. 11 ust. 2 UstrWarszU - O.W.] sugeruje, że zadania stołecznych dzielnic obejmują jedynie działania czysto wykonawcze. Większość elementów wymienionych w art. 11 ust. 2 UstrWarszU posługuje się bowiem rzeczownikiem "utrzymywanie". Zadania dzielnic nie będą więc obejmować takich działań, jak tworzenie czy likwidacja samorządowych jednostek organizacyjnych²⁸. Analogicznie więc zadaniem dzielnic nie będzie też tworzenie czy likwidacja organów konsultacyjno-doradczo-inicjatywnych jakimi są młodzieżowe rady.

Innym przepisem, na który powołują się rady dzielnic przy powoływaniu ich młodzieżowych odpowiedników jest art. 7 ust. 1 pkt 17 u.s.g. - „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) wspierania i upowszechniania idei

²⁶ Mazuryk 2010, s. 199.

²⁷ Hauser i in. 1995, s. 16.

²⁸ Gajewski 2018, art. 11.

samorządowej, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej” (np. Uchwała nr XXXI/88/2021 r.). W tym przypadku, jak wskazuje M. Augustyniak chodzi o działania na rzecz samorządności i współpracę, w ramach których można wymienić m.in. tworzenie warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych (Augustyniak, Moll 2021, art. 7), jednak nie można wnioskować z tego możliwości powoływania nowego organu przez jednostkę pomocniczą, a dla przykładu stworzenie miejsca spotkań z zajęciami pobudzającymi aktywność obywatelską wśród młodzieży. Podobnie jest w przypadku innego, często przywoływanego w podstawie prawnej uchwał powołujących młodzieżową radę dzielnicy przepisu - art. 11 ust. 2 pkt 7 UstrWarszU, w którym mowa o podejmowaniu przez dzielnicę działań na rzecz zaspokajania zbiorowych potrzeb mieszkańców dzielnicy (np. Uchwała nr XXXIX/128/2021). Analogicznie nie występuje tutaj możliwość wyprowadzenia zadania czy kompetencji uchwalenia organu.

Zważywszy na wymienione powody, powoływanie młodzieżowych rad dzielnic odbywa się bez zachowania zasady legalizmu. Organ nadzoru powinien w tych przypadkach uchylać uchwały powołujące te organy, jednak takie sytuacje się nie wydarzyły. Podobna sytuacja dotyczyła chociażby młodzieżowych rad województw (młodzieżowych sejmików województw), gdy to w latach 2001-2021 nie istniała żadna podstawa prawna do ich powoływania, jednak w żadnym przypadku wojewoda nie uchylał uchwał czy zarządzeń powołujących sejmiki²⁹. Oczywiście takie działanie, a raczej jego brak jest zupełnie bezzasadne, tym niemniej ustawodawca powinien znaleźć sposób, aby umocować prawnie młodzieżowe organy na szczeblu jednostek pomocniczych szczególnie, że niektóre z nich mają już kilka kadencji za sobą. *De lege ferenda* ustawodawca powinien więc wprowadzić przepisy, tak jak w przypadku rad seniorów³⁰, które umożliwiłyby powoływanie młodzieżowych rad jednostek pomocniczych. Tym bardziej szkoda, że nie zadziało się to przy okazji ostatniej nowelizacji, która przyniosła wiele zmian dla młodzieżowej samorządności.

Zakończenie

Tworzenie młodzieżowych rad na wszelkich szczeblach jednostek samorządu terytorialnego stanowiło dotychczas główny wyraz działania na rzecz wspierania

²⁹ Wyrzykowska, Zapolski-Downar 2021, s. 44.

³⁰ Augustyniak, Moll 2021, art. 7.

i upowszechniania idei samorządowej wśród młodzieży zamieszkującej daną jednostkę, angażując ją w sprawy dla niej istotne. Poza tą metodą nie powstała żadna komplementarna metoda, aby młodzi ludzie włączyli się w proces decyzyjny organów samorządu terytorialnego – młodzieżowe budżety obywatelskie nie są jeszcze tak popularne, a pomysł asystentów społecznych radnych jest niezgodny z prawem powszechnie obowiązującym³¹.

Jednakże pomimo szczytnej i innowacyjnej idei, bardzo często powołanie młodzieżowych rad odbywało się z naruszeniem prawa, a w szczególności tworzenie tych organów konsultacyjnych następowało bez uzasadnionej podstawy prawnej. Nie inaczej wyglądała sprawa w przypadku jednostek pomocniczych gmin. Należy z całą mocą podkreślić, iż w przeciwieństwie do uregulowań w u.s.g. dot. gminnych rad seniorów, w przypadku młodzieżowych rad, rady gmin nie są wyposażone w kompetencje do upoważnienia danej jednostki pomocniczej do utworzenia młodzieżowego organu konsultacyjnego. Co również ważne, same organy jednostki pomocniczej także nie mogą powołać młodzieżowej rady sołectwa, osiedla czy dzielnicy swoją „autonomiczną” decyzją bądź uchwałą. Jediną możliwością, aby taka rada działała jest jej nieformalny charakter, ale wtedy traci ona funkcję organu pomocniczego.

Tożsama sytuacja występuje w przypadku miasta stołecznego Warszawy. Pomimo art. 11 UstrWarszU, który stanowi o możliwości przeniesienia zadań i kompetencji przez Radę m. st. Warszawy, nie można scedować na dzielnice możliwości utworzenia organu pomocniczego gminy, wobec czego kompetencja ta jest zarezerwowana wyłącznie dla miasta w związku z jego charakterem gminy mającej status miasta na prawach powiatu (art. 1 ust. 1 UstrWarszU). Ważnym aspektem dla uzasadnienia niniejszej tezy jest również skonfrontowanie i zestawienie ze sobą art. 5 i 11 UstrWarszU. Szczególnie wartym zauważenia jest stosowanie tak ważnego dla niniejszego tematu słowa „kompetencja” w art. 11 ust 1 i 3 UstrWarszU. Jak wskazuje M. Matczak: „Analizy nauki prawa administracyjnego dotyczące kompetencji są - w sposób najczęściej nieuświadomiony - prowadzone w dwóch odmiennych kontekstach, a mianowicie w kontekście relacji poziomej (organ administrujący - inny organ administrujący) oraz w kontekście relacji pionowej (organ administrujący - podmiot administrowany)”³². Właśnie w przypadku tego przepisu mamy do czynienia z dualistycznym znaczeniem słowa „kompetencja”.

³¹ Wyrzykowska, Zapolski-Downar 2021, ss. 46-49.

³² Matczak 2004.

Powołanie młodzieżowych rad jednostek pomocniczych jest więc co do zasady sprzeczne z przepisami prawa powszechnie obowiązującego, a więc wbrew zasadzie legalizmu. Oczywiście takie rady mogą teoretycznie funkcjonować jako grupy nieformalne, ale wtedy w żadnym wypadku nie mogą pełnić one funkcji organu konsultacyjno-doradczo-inicjatywnego względem organów jednostek pomocniczych. Tak samo powołane już młodzieżowe rady na tym szczeblu samorządu terytorialnego nie mogą korzystać z praw i obowiązków przysługujących młodzieżowym radom gmin, powiatów oraz województw. Tym niemniej w praktyce, szczególnie w m. st. Warszawie, gdzie młodzieżowe rady działają we wszystkich 18. dzielnicach, tworzenie takich organów nie jest niczym nadzwyczajnym. Taki, niezgodny z prawem, stan rzeczy jest więc wynikiem działalności organów uchwałodawczych samorządów gminnym oraz organów jednostek pomocniczych gminy, jednak szczególne obiekcje można skierować do organów nadzoru, szczególnie wojewodów, którzy nie wykonują prawidłowo swoich uprawnień nadzorczych pod względem legalności przewidzianych w ustawie z dnia 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej w województwie³³.

Bibliografia

Piśmiennictwo:

Augustyniak M.

2021 Komentarz do art. 5 [w:] Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz, red. B. Dolnicki, wyd. III, Warszawa.

Augustyniak M., Moll T.

2021 Komentarz do art. 7 [w:] Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz, red. B. Dolnicki, wyd. III, Warszawa.

Bandarzewski K., Chmielnicki P., Kisiel W.

2006 Prawo samorządu terytorialnego w Polsce, Warszawa 2006.

Bącał P.

2020 Status prawny młodzieżowej rady gminy i gminnej rady seniorów. Analiza porównawcza, [w:] Prawo w Polsce 2000-2020, red. K. Łukomiak, Łódź.

³³ Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (Dz.U. 2019 poz. 1464 ze zm.)

Brol M.

2013 Młodzieżowa rada gminy jako przykład uczestnictwa młodzieży w życiu społeczno-politycznym, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, t. 10.

Gajewski S.

2018 Komentarz do art. 11 ustawy o ustroju miasta stołecznego Warszawy [w:] Ustawy samorządowe. Komentarz, red. S. Gajewski, A. Jakubowski, Warszawa, Legalis.

Hauser R. [i.in],

1995 Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym z komentarzem i przepisami wykonawczymi, Warszawa.

Jaworska-Dębska B.

2013 Komentarz do art. 35 [w:] Ustawa o samorządzie gminnym. Komentarz, red. P. Chmielnicki, Warszawa.

Leoński Z.

1994 Ustrój i zadania samorządu terytorialnego w Polsce, Poznań.

Matczak M.

2004 Tezy pracy mające konsekwencje dla nauki prawa administracyjnego [w:] Kompetencja organu administracji publicznej, red. M. Matczak, Kraków, LEX.

Mazuryk M.

2012 Komentarz do art. 5, [w:] Ustrój miasta stołecznego Warszawy. Komentarz, red. M. Karpiuk, M. Mazuryk, LEX.

Mędrzycki R.,

2017 Funkcje Gminnych Rad Seniorów, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 79, z. 3.

Wyrzykowska O., Zapolski-Downar J.

2021 Młodzieżowa samorządność w Polsce. Analiza i dalsza perspektywa, Poznań.

Ziółkowski D.

2018 Komentarz do art. 5c, [w:] Ustawy samorządowe. Komentarz, red. S. Gajewski, A. Jakubowski, Warszawa.

Orzecznictwo:

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego oz. w Rzeszowie z 21 maja 1997 r., SA/Rz 139/97.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego oz. we Wrocławiu z 17 marca 1992 r., SA/Wr 238/92, ONSA 1992, nr 3-4, poz. 82.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 4.02.2014 r., II OSK 2910/13, LEX nr 1418964.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z 31 marca 2021 r., III SA/Gl 641/20, LEX nr 3172415.

Akty prawne:

Uchwała nr XCVII/1449/14 Rady Miasta Krakowa z dnia 19 lutego 2014 r.

Uchwała nr 44/V/90 Rady Miasta Częstochowy z dnia 19 września 1990 roku.

Uchwała nr LI/443/2018 Rady Gminy Żyraków z dnia 8 maja 2018 r. w sprawie: uchwalenia Statutu Sołectwa Żyraków.

Uchwała nr II/7/II/2015 Rady Osiedla Nowe Winogrody Północ z 23 kwietnia 2015 r. w sprawie powołania stałych komisji Rady oraz określenie ich przedmiotu i zakresu ich działania.

Uchwała nr XXXI/88/2021 r. Rady Dzielnicy Bemowo miasta stołecznego Warszawy z dnia 10 marca 2021 r. zmieniająca uchwałę w sprawie powołania Młodzieżowej Rady Dzielnicy Bemowo m.st. Warszawy i nadania jej statutu.

Uchwała nr XXXIX/128/2021 Rady Dzielnicy Targówek miasta stołecznego Warszawy z 27 stycznia 2021 r. w sprawie zmiany uchwały w sprawie powołania Młodzieżowej Rady Dzielnicy Targówek oraz nadania jej statutu.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2024 poz. 609 ze zm.).

Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw. (Dz. U. 2001 nr 45 poz. 497).

Ustawa z dnia 15 marca 2002 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy (Dz.U. 2018 poz. 1817).

Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 roku o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (Dz.U. 2019 poz. 1464 ze zm.).

Ustawa z dnia 11 października 2013 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. 2013 r. poz. 1318).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o samorządzie powiatowym, ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1038).

Inne źródła:

Informacja na stronie sołectwa Wiązownica Kolonia: http://soltyswsi.pl/mlodziejowa_rada_solecka_z_dankowic/.

Informacja na portalu mieszkańców gminy Warka: <https://warka24.pl/52589/mlodziejowa-rada-solecka/>.

Oświadczenie posła Jana Chmielewskiego z dnia 08.12.2000 r., <http://orka2.sejm.gov.pl/Debata3.nsf/main/23A3C914>.

Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Dolnośląskiego z dnia 27 listopada 2009 r., NK.II.0911 6/513/09, Dz. Urz. Woj. Doln. z 2009 r. Nr 210, poz. 3898,

Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Podlaskiego z 3.04.2014 r., NK-II.4131.34.2014.AK, LEX nr 1444585.

LEGAL STATUS OF YOUTH COUNCILS AT AUXILIARY UNITS OF THE MUNICIPALITY, WITH PARTICULAR CONSIDERATION OF DISTRICTS OF THE CAPITAL CITY OF WARSAW

Abstract: The article analyzes the legal status of youth councils operating within auxiliary units of municipalities, with a particular focus on the districts of Warsaw. The authors discuss the history and development of youth councils in Polish legislation, highlighting ambiguities related to their status and scope of action. The article also addresses issues arising from the lack of precise legal regulations, leading to varying administrative interpretations, and provides examples of how such councils function in practice. It emphasizes the need for legislative changes that would formally define the role and competencies of youth councils, enabling them to operate more effectively within local government structures.

Keywords: youth councils, auxiliary units, local government, administrative law, Warsaw.

STOSOWANIE PRZEPISÓW KONSTYTUCJI RP W ORZECZNICTWIE SĄDÓW ADMINISTRACYJNYCH

Abstrakt: Artykuł ma na celu przybliżenie zagadnienia wykorzystywania przez sądy administracyjne przepisów Konstytucji RP w orzecznictwie. Analiza koncentruje się na sposobach, w jakie sądy administracyjne odnoszą się do konstytucyjnych norm w kontekście rozstrzygania spraw z zakresu prawa administracyjnego. Konstytucja RP jako najwyższe źródło prawa w Polsce determinuje system aksjologiczny, przez pryzmat którego powinny być interpretowane przepisy aktów prawa powszechnie obowiązującego niższego rzędu. Praca opiera się na analizie orzecznictwa sądów administracyjnych, poglądów doktryny oraz interpretacji przepisów Konstytucji RP, mając na celu zidentyfikowanie tendencji oraz ewentualnych wyzwań związanych z wykorzystywaniem norm konstytucyjnych w orzecznictwie sądowo-administracyjnym. Poddane analizie zostają również konkretne sprawy, w których sądy administracyjne posłużyły się przepisami Konstytucji RP celem ich rozstrzygnięcia. Omówione są również tematy, takie jak przedmiot orzeczeń sądów administracyjnych oraz zakres kontroli aktów administracyjnych. Również zaznaczony jest wpływ działalności Trybunału Konstytucyjnego na stosowanie przepisów Konstytucji RP przez sądy administracyjne. Ostatecznym celem jest prezentacja tematu roli Konstytucji RP w procesie rozstrzygania sporów administracyjnych oraz wskazanie potencjalnych obszarów do dalszych badań.

Słowa kluczowe: Konstytucja RP, orzecznictwo, sądy administracyjne

Wprowadzenie

Zagadnienia prawa konstytucyjnego *sensu stricto* oraz prawa administracyjnego, a zwłaszcza stosowania przepisów Konstytucji w orzecznictwie sądów administracyjnych, siłą rzeczy są ze sobą związane – chociażby z uwagi na

¹ Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Prawa i Administracji, mjwojciechowski@outlook.com

problematykę hierarchii źródeł prawa w Polsce. Konstytucja RP (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., dalej: „Konstytucja”) stanowi bowiem podstawę i spoiwo całego systemu obowiązującego prawa², a zgodnie z art. 8 ust. 1 Konstytucji, znajduje się ona na najwyższym szczeblu hierarchii źródeł polskiego systemu prawa. To oznacza, iż normy prawa administracyjnego znajdujące się w aktach niższego rzędu muszą pozostawać w zgodzie z normami zawartymi w Konstytucji, co jest istotne przy poprawnym – prokonstytucyjnym – ich interpretowaniu. Co więcej, wprost należy wyinterpretować z dyspozycji art. 8 ust. 1 Konstytucji obowiązek stosowania takiej wykładni norm rangi ustawowej. Obowiązek ten celnie dookreślił Naczelny Sąd Administracyjny w uchwale z dnia 13 listopada 2012 r., II OPS 2/12, w której podał, że

„[...] w przypadku, gdy określony przepis daje kilka możliwości interpretacji należy przyjąć taki kierunek wykładni, który najpełniej odpowiada normom, zasadom i wartościom konstytucyjnym. Jest to powinność sądu, wynikająca z zasady nadrzędności Konstytucji (art. 8 ust. 1 Konstytucji; por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 maja 2007 r., P 13/066). Tzw. prokonstytucyjna interpretacja prawa jest jednym z rodzajów wykładni systemowej. Oznacza to, że błędem byłoby ograniczanie wykładni systemowej wyłącznie do ustawy, z której pochodzi interpretowany przepis lub do innych ustaw regulujących daną dziedzinę prawa. Koniecznym elementem tego typu wykładni jest uwzględnienie również regulacji konstytucyjnych. W takim rozumieniu, z uwagi na zasadę nadrzędności Konstytucji, wykładnia prokonstytucyjna powinna mieć pierwszeństwo przed wykładnią funkcjonalną i celowościową, jak również wykładnią systemową wewnętrzną”.

Uznanie prymatu wykładni prokonstytucyjnej względem wykładni funkcjonalnej, teleologicznej i systemowej wewnętrznej zgodnie z przywołaną uchwałą Naczelnego Sądu Administracyjnego zapewnia przede wszystkim ochronę praw podmiotów obrotu gospodarczego, a także jednolitości systemu prawnego w Polsce.

Przedmiot orzeczeń sądów administracyjnych

Zgodnie z brzmieniem art. 184 Konstytucji, „Naczelny Sąd Administracyjny oraz inne sądy administracyjne sprawują, w zakresie określonym w ustawie, kontrolę działalności administracji publicznej. Kontrola ta obejmuje również orzekanie o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej”, natomiast przepis art. 1 § 1 ustawy z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych

² Masternak-Kubiak 2022, s. 135.

(Dz. U. z 2022 r. poz. 2492 z późn. zm.) stanowi, iż „[s]ądy administracyjne sprawują wymiar sprawiedliwości przez kontrolę działalności administracji publicznej oraz rozstrzyganie sporów kompetencyjnych i o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego, samorządowymi kolegiami odwoławczymi i między tymi organami a organami administracji rządowej”. Wobec powyższego, sądy administracyjne w ramach swoich czynności kontrolują akty stosowania prawa (działalność) ww. organów pod kątem legalności, bowiem zgodnie z art. 7 Konstytucji, „organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa” i art. 6 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2024 r. poz. 572), „organy administracji publicznej działają na podstawie przepisów prawa”. Jak wskazuje Małgorzata Mastemak-Kubiak,

„przez akt stosowania prawa rozumie się najczęściej ustalenie przez organ państwa konsekwencji prawnych faktów w sposób wiążący na podstawie norm prawa obowiązującego. Akt stosowania prawa ma z reguły postać aktu indywidualnego i konkretnego. W tym ujęciu istotą stosowania konstytucji (jej norm) jest ustalenie praw i obowiązków adresata aktu lub ustalenie przez uprawniony organ państwa stanu prawnego, co do którego istniała wątpliwość. Takie pojęcie stosowania konstytucji jest uznawane za jej stosowanie we właściwym, wąskim znaczeniu, równoznaczne z najczęściej używanym pojęciem stosowania prawa, i obejmuje m.in. stosowanie norm konstytucyjnych przez sądy”³.

Wojewódzkie sądy administracyjne dokonują zatem oceny czy przepis prawa materialnego został prawidłowo zinterpretowany i zastosowany przez organ administracji publicznej. Oceny te są wynikiem formułowania przez sądy administracyjne zwrotów stosunkowych o zgodności albo niezgodności z prawem poddanego kontroli aktu czy czynności organu administracyjnego (Uchwała pełnego składu Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 października 2009 r., I OPS 10/09). Kontrola ta jest zestawieniem czynności organu administracji publicznej z normami prawnymi, które stanowią *sui generis* wzór postępowania dla organu. Naczelny Sąd Administracyjny dokonuje natomiast oceny prawidłowości porównania przez sąd I instancji czynności organów administracji publicznej z normami prawnymi – odwołując się także do Konstytucji. Oznacza to, że rola Naczelnego Sądu Administracyjnego zasadniczo sprowadza się do kontroli stosowania prawa przez sąd I instancji⁴.

³ Tamże, s. 136.

⁴ Strzępek 2011, s. 6–16.

Rodzaje sposobów stosowania przepisów Konstytucji przez sądy administracyjne

Sądy administracyjne w swoim orzecznictwie powołują się na normy wynikające wprost z Konstytucji z uwagi na art. 8 ust. 2 Konstytucji, który stanowi, że przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej. Wobec tego, do egzekwowania norm konstytucyjnych wynikających wprost z Konstytucji nie są potrzebne normy aktów prawa niższego rzędu, które by dopełniały przepisy Konstytucji, choć dopuszcza się stosowanie ich obok przepisów Konstytucji jako formę bezpośredniego stosowania⁵. Co więcej, określenie „*stosuje się*” oznacza obligatoryjność stosowania przepisów Konstytucji bezpośrednio. Jest to o tyle istotne, że w przypadku niezgodności normy prawa niższego rzędu z normą konstytucyjną, ta druga ma zastosowanie zgodnie z zasadą *lex superior derogat legi inferiori*. Mając to na uwadze, należy uznać, że przytaczanie norm konstytucyjnych jako podstaw rozstrzygnięć przez sądy stanowi rodzaj stosowania prawa.

Jeden z podziałów występujących w literaturze dzieli formy bezpośredniego stosowania Konstytucji przez sądownictwo administracyjne na cztery rodzaje, poprzez oparcie orzeczenia:

1. wprost na przepisie Konstytucji (samoistne stosowanie Konstytucji);
2. na orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego zawierającym odpowiedź na pytanie prawne zadane na podstawie art. 193 Konstytucji przez sąd administracyjny;
3. na orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego, co traktuje się jako formę bezpośredniego stosowania Konstytucji;
4. stosowanie przepisu ustawy celem dopełnienia przepisu Konstytucji, który stanowi podstawę rozstrzygnięcia (współstosowanie Konstytucji z normami ustawowymi)⁶.

Natomiast Marcin Wiącek przedstawia nieco odmienny podział bezpośredniego stosowania Konstytucji przez sądy administracyjne, to jest:

1. zastosowanie przepisu Konstytucji jako podstawy rozstrzygnięcia sprawy;
2. współstosowanie przepisu ustawowego i przepisu Konstytucji;

⁵ Garlicki 1999, s. 24.

⁶ Trzeciński 2011, s. 29.

3. zastosowanie wyroku TK jako podstawy rozstrzygnięcia sprawy;
4. pominięcie aktu podustawowego, który sąd ocenia jako niezgodny z ustawą lub Konstytucją⁷.

Odnosząc się do punktu dotyczącego współstosowania Konstytucji z normami ustawowymi, należy dodać, iż istnieją trzy rodzaje takiego współstosowania, mianowicie:

1. ornamentacyjne – gdy sąd powołuje się na przepis Konstytucji, choć ustawa daje wystarczającą podstawę do wydania rozstrzygnięcia;
2. interpretacyjne – gdy sąd stosując prawo ustala jego normę, zważając zarówno na normę ustawową, jak i konstytucyjną;
3. modyfikowane – gdy wykładnia ustawy prowadzi do eliminacji kolizji normy ustawy z normą konstytucyjną przez inną interpretację normy ustawy⁸.

Istotnym warunkiem bezpośredniego stosowania Konstytucji w orzecznictwie wprost na przepisie Konstytucji (samoistne stosowanie Konstytucji) jest dostateczna konkretność i precyzyjność normy konstytucyjnej, tak by nadawała się ona do zastosowania. Jednocześnie nie istnieje ograniczenie co do zakresu normatywnego Konstytucji nadającego się do bezpośredniego stosowania (z zastrzeżeniem przypadków, w których Konstytucja stanowi inaczej, o czym stanowi przytoczony wcześniej art. 8 ust. 2 Konstytucji *in fine*). Można wobec tego stosować każdy przepis Konstytucji, o ile jest odpowiedni do zastosowania⁹.

O stosowaniu i kwestii zdatności przepisu Konstytucji do bezpośredniego zastosowania Małgorzata Szczerbińska-Byrska wypowiedziała się w następujący sposób: „stosowanie konstytucji to coś więcej niż jej przestrzeganie. Nie chodzi bowiem tylko o powstrzymanie się od działań sprzecznych z konstytucją. Chodzi też o podejmowanie działań realizujących i rozwijających postanowienia (normy, zasady) konstytucyjne. Bezpośrednie stosowanie konstytucji jest możliwe pod warunkiem, że dany przepis konstytucyjny się do takiego stosowania nadaje, tzn. jest sformułowany z minimalną dozą jednoznaczności i precyzji. Wiele postanowień konstytucji ma charakter wystarczająco jednoznaczny i konkretny, aby nadawać się do bezpośredniego stosowania”¹⁰. W literaturze znajduje się

⁷ Wiącek 2021, s. 244.

⁸ Działocha 2005a, s. 20–22.

⁹ Działocha 2005b, s. 19.

¹⁰ Szczerbińska-Byrska 2001, s. 87.

również stanowisko, iż bezpośrednio stosować można także niektóre części preambuły Konstytucji¹¹.

Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że korzystanie przez sądy administracyjne z instytucji pytań prawnych do Trybunału Konstytucyjnego, zgodnie z art. 193 Konstytucji, stanowi bezpośrednio stosowanie przepisu Konstytucji, jednakże jest to czynność procesowa, która ma jedynie pośredni wpływ na orzeczenie, gdyż odpowiedź Trybunału Konstytucyjnego jest dla sądu wiążąca w danej sprawie¹². Sąd administracyjny powinien jednak skorzystać z tej instytucji dopiero w sytuacji, gdy niemożliwa jest prokonstytucyjna wykładnia prawa rangi ustawowej. Jak wskazał Jarosław Czarnota, „w przypadku, gdy jest kilka możliwości interpretacji przepisu, którego konstytucyjność wzbudziła wątpliwości składu orzekającego, należy wybrać tę, która najpełniej realizuje zasady Konstytucji, a pominąć normę niekonstytucyjną. Dopiero negatywny rezultat przeprowadzonej wykładni, a więc brak możliwości interpretacji przepisu w zgodzie z Konstytucją, może być podstawą do skierowania pytania prawnego do TK”¹³.

Jak wskazuje Małgorzata Masternak-Kubiak, powołując się na wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego wydany w składzie 7 sędziów z dnia 10 marca 2009 r. w sprawie o sygn. akt II OPS 2/09, „w orzecznictwie sądów administracyjnych ugruntowało się stanowisko, że sędzia pomimo związania ustawą może odmówić jej zastosowania tylko w przypadku jej niezgodności z konstytucyjnymi zasadami i wartościami”¹⁴. Ponadto, stwierdzona przez Trybunał Konstytucyjny niekonstytucyjność pominięcia legislacyjnego przez ustawodawcę oznacza, iż wyrok Trybunału powinien być uwzględniony przy ocenie prawnych podstaw wydanej decyzji (wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 21 marca 2002 r. sygn. akt IV SA 140/02). W takim wypadku, w orzeczeniu sądu administracyjnego mają bezpośrednio zastosowanie przepisy Konstytucji oraz wyrok Trybunału Konstytucyjnego, które powodują określoną zmianę stanu prawnego. Takie stanowisko zostało przyjęte m.in. w uchwale składu siedmiu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 października 2006 r. sygn. akt I FPS 2/06. W przywołanej uchwale Naczelny Sąd Administracyjny celnie stwierdził, że:

„oczywistość niezgodności [...] przepisu z Konstytucją wraz z uprzednią wypowiedzią Trybunału Konstytucyjnego stanowią wystarczające przesłanki do odmowy przez sąd zastosowania przepisów ustawy. Zdaniem R. Hausera i A. Kabata w tak oczywistych sytuacjach trudno oczekiwać, by sądy uruchamiały procedurę pytań

¹¹ Trzeciński, Wiącek 2010, s. 57.

¹² Kabat 2012, s. 9–19.

¹³ Czarnota 2017, s. 159

¹⁴ Masternak-Kubiak 2022, s. 137.

prawnych. Takie działanie byłoby w tym przypadku nieracjonalne i naruszałoby prawo strony do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie (R. Hauser i A. Kabat: glosa do wyroku NSA z dnia 14 lutego 2002 r. sygn. akt I SA/Po 461/01, "Orzecznictwo Sądów Polskich" 2003, nr 2, s. 73-75)".

Studium przypadku

Jednym z przykładów zastosowania Konstytucji w orzeczeniu sądu administracyjnego jest wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 grudnia 2021 r. w sprawie o sygn. akt III OSK 2915/21, w którym Naczelny Sąd Administracyjny przy uzasadnieniu swojego stanowiska powołał się na unormowaną w art. 32 Konstytucji zasadę równości i zakazu dyskryminacji. Sąd I instancji uzasadnił, że zgodnie z prawem oświatowym szkoły publiczne, w przewidzianych prawem okolicznościach, muszą rekrutować uczniów na zasadzie powszechnej dostępności. Publiczna Szkoła w K. nie może różnicować dostępu uczniów na podstawie miejsca zamieszkania, a przyznawanie punktów za przynależność do określonej parafii jest równoznaczne z dyskryminacją. W przypadku syna skarżącego, dodatkowe punkty za przynależność do parafii zadecydowały o nieprzyjęciu go do szkoły, co naruszało zasady powszechnej dostępności i równego traktowania, tzn. doszło do naruszenia art. 14 ust. 1 pkt 2 ustawy Prawo oświatowe (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1082, dalej: „u.p.o.”) oraz art. 32 Konstytucji. Szkoła złożyła skargę kasacyjną, zarzucając sądowi I instancji błędną interpretację przepisów. Twierdziła, że decyzje Komisji Rekrutacyjnej były zgodne z prawem oraz że zasada powszechnej dostępności nie wyklucza stosowania kryteriów rekrutacyjnych. Szkoła domagała się uchylecia wyroku i ponownego rozpatrzenia sprawy. W odpowiedzi na skargę kasacyjną, skarżący wniósł o jej oddalenie, uznając zarzuty szkoły za bezpodstawne.

Główna kwestia sporu w sprawie dotyczyła zgodności z prawem kryterium przynależności do określonej parafii, które zostało uznane przez sąd I instancji za dyskryminujące i naruszające zasadę powszechnej dostępności oraz równego traktowania. NSA zgodził się z tym stanowiskiem. Publiczna Szkoła w K. nie miała ustalonego obwodu, więc była zobowiązana do rekrutacji uczniów zgodnie z zasadą powszechnej dostępności, a *contrario* do art. 133 ust. 1 i 2 u.p.o. Kryterium przynależności do parafii, uznane za równoznaczne z kryterium zamieszkania, naruszało tę zasadę, ponieważ miejsce zamieszkania nie może być podstawą ograniczania dostępu do szkoły publicznej, jeśli nie doszło do aktualizacji przesłanek unormowanych w art. 133 u.p.o.

Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził, że Dyrektor Szkoły i Komisja Rekrutacyjna muszą przestrzegać zasad określonych w statucie szkoły, ale te zasady nie mogą być sprzeczne z ustawowymi standardami. Kryterium przynależności do parafii w statucie szkoły było równoznaczne z kryterium zamieszkania, co naruszało zasadę powszechnej dostępności wynikającą z art. 14 ust. 1 u.p.o. oraz zasadę równego traktowania unormowaną w art. 32 Konstytucji. Naczelny Sąd Administracyjny odrzucił również zarzut kasacyjny dotyczący naruszenia przepisów prawa materialnego, uznając, że regulacje dotyczące szkół z ustalonym obwodem nie mają zastosowania do szkół bez obwodu, takich jak Publiczna Szkoła w K. Wobec powyższego, rekrutacja nie może opierać się na miejscu zamieszkania, a powinna uwzględniać potrzeby dziecka, rodziny oraz lokalne potrzeby społeczne. Mając to na uwadze, sąd oddalił skargę kasacyjną. Naczelny Sąd Administracyjny w tym przypadku posłużył się współstosowaniem przepisu ustawy oraz przepisów Konstytucji celem dokonania wykładni.

Innym przykładem zastosowania przez sąd administracyjny przepisów Konstytucji jest wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 kwietnia 2023 r. w sprawie o sygn. akt II OSK 1433/20. Wyrok sądu I instancji został przez stronę zaskarżony skargą kasacyjną, w której zarzuciła naruszenie przepisów postępowania, mające istotny wpływ na wynik postępowania, w tym art. 145 § 1 pkt 1 lit. c ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1302 z późn. zm.) przez jego niezastosowanie, mimo że istniały podstawy do uchylenia zaskarżonego postanowienia z powodu naruszenia prawa materialnego, w tym art. 4, art. 5 ust. 1 pkt 2 oraz art. 17 ust. 1 i 2 ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 947, dalej: „u.z.z.z.ch.z.l.”) oraz § 1 i 4 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 18 sierpnia 2011 r. w sprawie obowiązkowych szczepień ochronnych (Dz. U. z 2018 r. poz. 753 z późn. zm., dalej: „rozporządzenie w sprawie obowiązkowych szczepień ochronnych”) przez bezpodstawne przyjęcie, że te przepisy są podstawą prawną do nałożenia obowiązku szczepień, a także przez przyjęcie, że w sytuacji braku wykonania badania kwalifikacyjnego obowiązek szczepienia jest wykonalny. Zarzucono również naruszenie art. 17 ust. 1 u.z.z.z.ch.z.l. w zw. z § 3 pkt 1, 2, 3, 5, 9, 11, 12 rozporządzenia w sprawie obowiązkowych szczepień ochronnych przez błędną wykładnię i uznanie, że przepisy te dają podstawę do przyjęcia, iż w przypadku dziecka skarżącej, które ukończyło 6 rok życia, upłynął termin do wykonania obowiązku szczepienia. Zarzuty dotyczyły także art. 17 ust. 1 i 2 u.z.z.z.ch.z.l. przez ich błędną wykładnię i wyrażenie niewłaściwego poglądu, że obowiązek wykonania badania kwalifikacyjnego

wchodzi w zakres obowiązku poddania szczepieniu oraz naruszenie art. 8 ust. 2, art. 31 ust. 2, art. 47 Konstytucji RP oraz art. 8 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.) przez utrzymanie w mocy decyzji przymuszającej skarżącą do poddania dziecka zabiegowi nieokreślonym przepisem prawa przy braku systemu odszkodowawczego i braku wiarygodnego rejestru niepożądanych odczynów poszczepiennych.

Zarzuty obejmowały również naruszenie art. 119 § 1 ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1314, dalej: „u.p.e.a.”) przez utrzymanie w mocy postanowienia nakładającego grzywnę pomimo naruszenia przepisów postępowania, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, w postaci art. 29 ust. 1 u.p.e.a. przez zaniechanie badania przez organ egzekucyjny dopuszczalności egzekucji administracyjnej oraz właściwości organów. W skardze kasacyjnej wniesiono o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpatrzenia, zasądzenie kosztów postępowania oraz przeprowadzenie dowodów z badań laboratoryjnych szczepionki Infanrix Hexa oraz badań brytyjskich naukowców dotyczących aluminium w tkankach mózgowych w autyzmie. Złożono również wnioski o zwrócenie się z zapytaniem do Trybunału Konstytucyjnego oraz ewentualnie do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej o wykładnię treści art. 8 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w kontekście systemu przymusu szczepień ochronnych. Wniesiono również o zawieszenie postępowania do czasu wydania rozstrzygnięcia przez Trybunał Konstytucyjny lub Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej. W odpowiedzi na skargę kasacyjną organ wniósł o jej oddalenie.

Skarga kasacyjna w ocenie Naczelnego Sądu Administracyjnego nie zasługiwała na uwzględnienie, ponieważ sąd I instancji zasadnie oddalił skargę na przedmiotowe postanowienie Ministra Zdrowia w sprawie nałożenia grzywny w celu przymuszenia. Sąd I instancji wyjaśnił, że postępowanie egzekucyjne wszczęto wobec niewykonania obowiązku wynikającego z art. 5 ust. 2 u.z.z.z.ch.z.l. Z przepisu wynika, że skarżąca jako opiekun prawny małoletniego dziecka ponosi odpowiedzialność za jego szczepienia, a zgodnie z art. 17 ust. 2 u.z.z.z.ch.z.l., obowiązkowe szczepienie ochronne jest poprzedzone lekarskim badaniem kwalifikacyjnym.

Wojewódzki Sąd Administracyjny stwierdził, że art. 17 ust. 2 u.z.z.z.ch.z.l. nie oznacza, iż badanie kwalifikacyjne jest przesłanką powstania obowiązku szczepienia. Badanie kwalifikacyjne jest integralnym elementem procedury szczepienia ochronnego i jego celem jest ustalenie, czy stan zdrowia osoby pozwala na jej zaszczepienie. Egzekwowanie obowiązku szczepień obejmuje również badanie

kwalifikacyjne, a niepoddanie się temu badaniu jest równoznaczne z niewykonaniem obowiązku szczepienia. Ponadto, zgodnie z art. 5 ust. 1 pkt 1 lit. b u.z.z.ch.z.l., osoby przebywające na terytorium RP są obowiązane do poddawania się obowiązkowym szczepieniom ochronnym. Minister Zdrowia wydał rozporządzenie określające wykaz chorób objętych obowiązkiem szczepień oraz osoby obowiązane do poddania się tym szczepieniom. Skarżąca nie wykazała, aby brak systemu odszkodowawczego i rejestru niepożądanych odczynów poszczepiennych miał wpływ na podstawę prawną obowiązku szczepień.

Naczelny Sąd Administracyjny potwierdził, że obowiązek szczepień ochronnych jest zgodny z Konstytucją RP oraz Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, ponieważ służy ochronie zdrowia publicznego. Obowiązek ten nie narusza istoty prawa do wolności osobistej.

Naczelny Sąd Administracyjny podkreślił, że zgodnie z art. 68 ust. 1 Konstytucji RP, każdy ma prawo do ochrony zdrowia, a władze publiczne są zobowiązane do zapobiegania rozprzestrzenianiu się chorób zakaźnych. Wprowadzenie obowiązkowych szczepień jest jednym z działań mających na celu realizację tego obowiązku. Obowiązek ten nie narusza prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, ponieważ jest przewidziany przez prawo i konieczny w demokratycznym społeczeństwie dla ochrony zdrowia, co jest zgodne z art. 8 ust. 2 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Sąd zaznaczył, że zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane w ustawie, jeśli są konieczne dla ochrony zdrowia publicznego oraz wolności i praw innych osób. Wprowadzenie obowiązkowych szczepień ochronnych jest zgodne z tą zasadą, ponieważ służy zapewnieniu zdrowia publicznego. Władze publiczne mają obowiązek stosowania środków prawnych, które gwarantują ochronę zdrowia, co obejmuje obowiązek szczepień.

Sąd również odniósł się do art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, który mówi o prawie do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Stwierdził, że ingerencja w to prawo jest dopuszczalna, jeśli jest przewidziana przez ustawę i konieczna dla ochrony zdrowia. Obowiązkowe szczepienia są uzasadnione jako środek zapobiegający szerzeniu się chorób zakaźnych, co jest w interesie publicznym. Zauważył również, że istniejące przepisy dotyczące obowiązkowych szczepień ochronnych nie naruszają istoty prawa do wolności osobistej, ponieważ służą ochronie zdrowia publicznego i indywidualnego. Sąd potwierdził, że w polskim systemie prawnym regulacje te są zgodne

z Konstytucją, ponieważ są niezbędne do realizacji obowiązków państwa w zakresie ochrony zdrowia.

Podsumowując, Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził, że obowiązkowe szczepienia ochronne są zgodne z przepisami Konstytucji RP, w szczególności art. 68 ust. 1, art. 31 ust. 3 oraz art. 8 ust. 2 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, gdyż służą ochronie zdrowia publicznego i indywidualnego, są przewidziane przez prawo i konieczne w demokratycznym społeczeństwie. W tym przypadku sąd administracyjny zarówno bezpośrednio zastosował przepisy Konstytucji, tzn. doszło do samoistnego zastosowania Konstytucji, jak i współzastosował je celem dokonania prokonstytucyjnej wykładni wskazanych w orzeczeniu przepisów rangi ustawowej.

Podsumowanie

Mając na uwadze powyższe rozważania, należy uznać, że normy konstytucyjne odgrywają kluczowe znaczenie w orzecznictwie sądów administracyjnych, zwłaszcza w sprawach dotyczących praw podmiotowych. Sądy administracyjne odwołują się do norm zawartych w Konstytucji zarówno poprzez ich samoistne stosowanie, jak i współstosowanie z normami wynikającymi z ustaw. Stosowanie norm konstytucyjnych pozwala sądom administracyjnym ustalić właściwe znaczenie interpretowanych przepisów, dzięki czemu trafnie można ustalić *ratio legis* danego przepisu. Należy jednocześnie podkreślić ważną rolę orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, które wpłynęło na wykorzystywanie przez sądy administracyjne przepisów Konstytucji w orzecznictwie. Jak podało Biuro Orzecznictwa Naczelnego Sądu Administracyjnego,

„[...] przykłady z orzecznictwa sądów administracyjnych świadczą o stałym stosowaniu w rozstrzygnięciach standardów konstytucyjnych i korzystaniu przez sędziów z dorobku orzeczniczego Trybunału Konstytucyjnego. Sędziowie rozwiązują samodzielnie powstałe w toku orzekania wątpliwości. Na taką sytuację niewątpliwie wpłynęło orzecznictwo TK. Trybunał wielokrotnie bowiem wskazywał, że przepisy prawa powinny być stosowane zgodnie z regułami wyznaczonymi przez Konstytucję, a w sytuacji gdy możliwa jest różna wykładnia, należy wybrać takie rozumienie, które pozostaje w zgodzie z Konstytucją”¹⁵.

Analiza relacji między prawem konstytucyjnym *sensu stricto* a prawem administracyjnym oraz sposobów, w jakie sądy administracyjne stosują przepisy

¹⁵ Informacja o działalności sądów administracyjnych w 2015 r., Naczelny Sąd Administracyjny, 2016, s. 275–276

Konstytucji, wykazała istotną rolę Konstytucji jako fundamentu systemu prawnego w Polsce. Kluczowym wnioskiem jest to, że sądy administracyjne mają ważne zadanie w kontrolowaniu zgodności działań administracji publicznej z normami konstytucyjnymi, co wpływa na ochronę praw jednostek i stabilność polskiego systemu prawnego. Perspektywa dalszych badań w tym zakresie może obejmować głębszą analizę wpływu orzecznictwa sądów administracyjnych na rozwój prawa administracyjnego oraz konsekwencji praktycznych stosowania przepisów Konstytucji w kontekście konkretnych spraw. Ostatecznie, znaczenie Konstytucji jako najwyższego źródła prawa podkreśla jej kluczową rolę w zapewnieniu równowagi między organami władzy publicznej i ochronie praw jednostek w demokratycznym państwie prawnym.

Bibliografia

Czarnota J.

2017 Prokonstytucyjna wykładnia prawa w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych, [w:] *Studia i Analizy Sądu Najwyższego*, t. IV, red. A. Kotowski, E. Maniewska, Warszawa.

Działocha K.

2005a Bezpośrednie stosowanie Konstytucji (stan doktryny i prawa), [w:] *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. K. Działocha, Warszawa.

2005b Podstawowe problemy stosowania Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Raport końcowy z badań, [w:] *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji RP*, red. K. Działocha, Warszawa.

Garlicki L.

1999 Bezpośrednie stosowanie Konstytucji, [w:] *Konstytucja RP w praktyce*. Konferencja naukowa, Warszawa.

Kabat A.

2012 Bezpośrednie stosowanie Konstytucji w orzecznictwie sądów administracyjnych - uwarunkowania ustrojowe i aspekt orzeczniczy, „ZNSA”, nr 2.

Masternak-Kubiak M.

2022 Bezpośrednie stosowanie konstytucji przez sądy administracyjne, „Studia Prawnicze”, nr 2 (226).

Strzępek K.

2011 Stosowanie Konstytucji RP w orzecznictwie sądów administracyjnych, „Przegląd Prawa Publicznego”, nr 2.

Szczerbińska-Byrska M.

2001 Orzecznictwo sądowo-administracyjne a wartości konstytucyjne, [w:] I. Skrzydło-Niżnik, P. Dobosz (red.), Jednolitość systemu prawa a jednolitość orzecznictwa sądowo-administracyjnego i administracyjnego w sprawach samorządowych, Zakamycze, Kraków.

Trzcíński J., M. Wiącek

2010 Znaczenie wstępu do Konstytucji dla interpretacji statusu jednostki w Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] Wolność i prawa jednostki w Konstytucji RP, pod red. M. Jabłońskiego, Warszawa.

J. Trzcíński

2011 Bezpośrednie stosowanie zasad naczelnych konstytucji przez sądy administracyjne, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”, nr 3.

M. Wiącek

2021 Dialog między sądami administracyjnymi a Trybunałem Konstytucyjnym, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”, nr 1–2.

Orzecznictwo

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 21 marca 2002 r., sygn. akt IV SA 140/02.

Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego 7 sędziów z dnia 16 października 2006 r., sygn. akt I FPS 2/06.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego 7 sędziów z dnia 10 marca 2009 r., sygn. akt II OPS 2/09.

Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego pełny skład z dnia 26 października 2009 r., sygn. akt I OPS 10/09.

Uchwała Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 listopada 2012 r., sygn. akt II OPS 2/125.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 16 grudnia 2021 r., sygn. akt III OSK 2915/21.

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 27 kwietnia 2023 r., sygn. akt II OSK 1433/20.

Akty prawne

Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2024 r. poz. 572).

Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1314 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz. U. z 2022 r. poz. 2492 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1302 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 947 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1082 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 18 sierpnia 2011 r. w sprawie obowiązkowych szczepień ochronnych (Dz. U. z 2018 r. poz. 753).

Materiały dodatkowe

2016 Informacja o działalności sądów administracyjnych w 2015 r., Naczelny Sąd Administracyjny, Warszawa.

APPLICATION OF THE PROVISIONS OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND IN THE CASE LAW OF ADMINISTRATIVE COURTS

Abstract: The article aims to present the issue of the use of the provisions of the Constitution of the Republic of Poland in the case law by administrative courts. The analysis focuses on the ways in which administrative courts refer to constitutional norms in the context of resolving cases in the field of administrative law. The Constitution of the Republic of Poland, as the highest source of law in Poland, determines the axiological system through the prism of which the provisions of generally binding lower-level legal acts should be interpreted. The work is based on the analysis of the case law of administrative courts, views of the doctrine and interpretation of the provisions of the Constitution of the Republic of Poland, with the aim of identifying trends and potential challenges related to the use of constitutional norms in the case law of administrative courts. Specific cases in which administrative courts used the provisions of the Constitution of the Republic of Poland to resolve them are also analyzed. Topics such as the subject of administrative court judgments and the scope of review of administrative acts are also discussed. The impact of the Constitutional Tribunal's activity on the application of the provisions of the Constitution of the Republic of Poland by administrative courts is also highlighted. The ultimate goal is to present the role of the Constitution of the Republic of Poland in the process of resolving administrative disputes and to indicate potential areas for further research.

Keywords: Constitution of the Republic of Poland, case law, administrative courts

SZTUCZNA INTELIGENCJA JAKO "PROTEZA ROZUMU" PRAWNIKA: FILOZOFICZNA ANALIZA WIZJI PRAWA I PRAWNIKA W DOBIE SZTUCZNEJ INTELIGENCJI

Abstrakt: Sztuczna inteligencja (AI) odgrywa coraz większą rolę w zawodach prawniczych, wprowadzając rewolucyjne zmiany w sposobie wykonywania pracy przez prawników, radców prawnych, adwokatów i sędziów. AI może przejąć wiele rutynowych zadań kancelaryjnych, takich jak zarządzanie aktami spraw, pisanie odpowiedzi na pisma procesowe oraz analiza przepisów i orzecznictwa. Mimo że technologia ta może zwiększyć efektywność i dokładność pracy prawniczej, ważne jest, aby zachować równowagę między automatyzacją a ludzką kontrolą, zwłaszcza w kontekście decyzji wymagających oceny moralnej i etycznej. W artykule omówiono potencjalne korzyści i wyzwania związane z wdrożeniem AI w różnych aspektach prawa oraz przedstawiono perspektywy przyszłego rozwoju tej technologii.

Słowa kluczowe: sztuczna inteligencja, prawo, prawnicy, automatyzacja, etyka, moralność, przyszłość prawa, zarządzanie aktami, pisma procesowe, analiza prawna

Wstęp

Pojęcie „sztucznej inteligencji” (SI)² cieszy się obecnie ogromnym zainteresowaniem w sieci. Termin ten obejmuje zarówno zaawansowane modele językowe, takie jak Chat GPT, jak i prostsze urządzenia, na przykład kalkulatory. W środowisku prawniczym, wśród studentów prawa oraz entuzjastów SI,

¹ Katolicki Uniwersytet Lubelski, wojciechkasprzyk98@gmail.com.

² Tegmark 2019, s. 60.

powszechnie uważa się, że sztuczna inteligencja jest wszechobecna, znajdując zastosowanie nawet w programach pralek czy systemach samochodowych. Jest to w pewnym stopniu zgodne z prawdą. Koncepcja sztucznej inteligencji nie jest nowa. Już w XVI i XVII wieku Gottfried Leibniz postulował możliwość stworzenia maszyny zdolnej do rozwiązywania problemów filozoficznych. W oczach wielu wybitnych myślicieli tamtej epoki, świat był konstrukcją matematyczną, a język i wiedza mogły zostać sprowadzone do matematyki. Leibniz uważał, że poprzez redukcję języka do matematyki, w przyszłości będzie można rozwiązywać problemy intelektualne za pomocą maszyn, stwierdzając, że każdy spór mógłby zostać pokojowo rozstrzygnięty poprzez użycie maszyny logicznej i sformułowanie „Obliczmy to”³.

John McCarthy w latach 50. XX wieku wprowadził pojęcie "sztucznej inteligencji" do naukowej debaty⁴. Określało ono maszyny zdolne do wykonywania zadań, które, gdyby były wykonywane przez ludzi, byłyby uznane za przejaw inteligencji. McCarthy i jego współpracownicy dążyli do stworzenia systemów, które mogłyby naśladować ludzkie myślenie i zachowanie.

Jednym z pionierów w tej dziedzinie był także Alan Turing, który wprowadził koncepcję testu mającego ocenić zdolność maszyn do przejawiania inteligentnego zachowania⁵. Test Turinga polegał na sprawdzeniu, czy maszyna może prowadzić rozmowę w taki sposób, że nie można jej odróżnić od rozmowy z człowiekiem. Pomimo swoich ograniczeń, test Turinga stał się fundamentalnym narzędziem w badaniach nad sztuczną inteligencją, wyznaczając kierunki dalszych prac i badań.

W miarę jak technologia rozwijała się od połowy XX wieku, oczekiwania dotyczące sztucznej inteligencji ewoluowały. Wraz z postępem w dziedzinie sztucznej inteligencji, konieczne stało się precyzyjne określenie tego pojęcia, ograniczając je do najnowszych algorytmów, które zyskały popularność w ostatnich latach. Chociaż modele językowe były znane w środowisku naukowym od dłuższego czasu, dopiero udostępnienie algorytmu Chat GPT 3.5 umożliwiło szerokiemu gronu odbiorców pełne zrozumienie możliwości sztucznej inteligencji.

Obecnie najpopularniejsze algorytmy wywierają na przeciętnych użytkownikach ogromne wrażenie, ułatwiając wyszukiwanie informacji w Internecie i upraszczając tworzenie treści, które wcześniej wymagały znacznego nakładu czasu. Praktycznie każdy użytkownik Chat GPT 4 jest teraz w stanie wygenerować

³ Krajewski 2016, s. 498.

⁴ Tegmark 2019, s. 60.

⁵ Turing 1950, ss. 433-436.

proste opowiadanie czy artykuł na dowolny temat. Pojawiają się również modele językowe zaprojektowane specjalnie do wspierania pracy prawników⁶, umożliwiające wyszukiwanie orzeczeń, pisanie pism procesowych, oraz wyszukiwanie opinii prawnych czy przepisów odpowiadających stanowi faktycznemu konkretnej sprawy.

Obecnie pełne zastąpienie typowych czynności prawniczych przez algorytmy jest niemożliwe, gdyż te często popełniają błędy, opierając się na wiedzy zaczerpniętej z internetu, która bywa niekompletna lub nieprawidłowa⁷. Nawet trening algorytmów wyłącznie na zasobach prawniczych nie eliminuje ich ograniczeń i braku zdolności do abstrakcyjnego myślenia.

Wydaje się jednak, że to jedynie kwestia czasu, zanim powstanie algorytm na tyle zaawansowany, by skutecznie imitować ludzkie myślenie i zastępować człowieka w pracy, w tym w zawodzie prawnika. Taki algorytm nie będzie jednak posiadał „świadomości”, co sprawia, że dyskusje o podmiotowości sztucznej inteligencji staną się zbędne. Ludzkie myślenie jest w istocie zjawiskiem matematycznym, a ludzki intelekt można postrzegać jako niezwykle zaawansowany algorytm o znacznie większej mocy obliczeniowej niż obecna sztuczna inteligencja. Rozwój sztucznej inteligencji jest ściśle związany ze zwiększaniem jej mocy obliczeniowej w ramach sztucznej sieci neuronowej która jest matematycznym modelem ludzkiego mózgu⁸.

Zakładając, że ludzkość osiągnie moment, w którym sztuczna inteligencja dorówna, a nawet przewyższy ludzką inteligencję, można przewidywać, że wszelkie prace wymagające myślenia będą przez nią zastąpione. W kontekście zastąpienia prawnika-człowieka przez AI pojawia się jednak istotny problem: efektywność i funkcjonalność to nie wszystko.

Sztuczna inteligencja, a człowieczeństwo

W kontekście rozważań nad zastąpieniem ludzi przez sztuczną inteligencję pojawia się istotne pojęcie człowieczeństwa. Nie jest kluczowe analizowanie obecnego stanu prawnego czy konstytucji, gdyż prawo pozytywne zawsze może ulec zmianie przy odpowiedniej aprobacie społecznej. Należy przyjąć, że człowiek, niezależnie od tego, czy postrzegamy go jako byt czysto materialny czy duchowo-materialny, posiada w sobie wrodzone poczucie godności oraz odrębności (być

⁶ Rózanowski 2007, ss. 109-135.

⁷ Weise, Metz 2023.

⁸ Flasiński 2020, s.161.

może iluzorycznej) od reszty natury. W ramach tej godności człowiek przejawia wolę panowania nad innymi lub poddawania się panowaniu.

Z tego wrodzonego zaprogramowania wynika potrzeba, aby o jego losie decydował inny człowiek. Człowiek X, aby uznać decyzję nakazującą mu konkretne działanie za majestatyczną i zobowiązującą, musi mieć świadomość, że decyzja ta pochodzi od człowieka Y, czyli od innej osoby.

Nawet gdyby hipotetycznie powstała sztuczna inteligencja, która nie kieruje się uprzedzeniami (co obecnie jest różnie, gdyż bazuje ona na wiedzy internetowej, a zatem na mentalności jej twórców), która jest czysto racjonalna i obejmuje „intelektem” więcej aspektów rzeczywistości niż człowiek, i osiągnęła stan skuteczności, efektywności czy „sprawiedliwości” przewyższający człowieka, to i tak nie mogłaby go zastąpić, ponieważ nie zapewni człowiekowi poczucia „tej samej natury”.

Pojęcie „człowieczeństwo” oznacza zestaw cech, które czynią człowieka człowiekiem, stanowiąc jego istotę i nobilitując go do bycia człowiekiem pośród tego, co człowiekiem nie jest⁹. Arystoteles określił człowieka jako zwierzę polityczne, gdyż jest on zdeterminowany swoją naturą do życia w państwie¹⁰. Bardziej trafne jest jednak uznanie, że człowiek jest zwierzęciem relacyjnym, ponieważ istnieje w relacjach zarówno ja-ja, jak i ja-inni. Od momentu poczęcia człowiek żyje w relacji do matki, od narodzenia w relacji do rodziny i otoczenia, a od momentu osiągnięcia zdolności poznania rozumowego żyje w relacji do całej rzeczywistości jako człowiek. Ta „relacyjność” człowieka sprawia, że choć używa on świata techniki i przyrody, w wielu aspektach swojego istnienia potrzebuje kooperacji z drugim, sobie podobnym człowiekiem, a jednym z takich aspektów jest relacja sędzia-strony.

Zastąpienie sędziego algorytmem budzi największe kontrowersje w tego typu analizach. Łatwiej wyobrazić sobie zastąpienie pełnomocnika, notariusza bądź nawet prokuratora, który nie posiada absolutnej decyzyjności, niż sędziego, który jest wyprowadzany do rangi władzy. Sędzia zajmuje najwyższą pozycję w hierarchii sztuki prawa. Chociaż prawo nie pochodzi od sędziego, to on decyduje o jego zastosowaniu w konkretnych sytuacjach.

Nie oznacza to jednak, że sztuczna inteligencja nie odegra roli w pracy sędziego. Jest niemal pewne, że za kilkanaście lat sztuczna inteligencja stanie się nieodłącznym elementem pracy sędziego. Nie tylko dlatego, że wyszukiwanie orzeczeń, przepisów i komentarzy prawnych będzie łatwiejsze i szybsze niż

⁹ Perz 2022, s. 73.

¹⁰ Arystoteles 2003, 1317b.

kiedykolwiek wcześniej, ale przede wszystkim dlatego, że sztuczna inteligencja, opierając się na wysłuchaniu stron i przeanalizowaniu akt sprawy, będzie mogła zaproponować wyrok wraz z uzasadnieniem.

Oczywiście, sytuacja, w której sędzia otrzymuje wygenerowaną przez AI propozycję orzeczenia, różni się od sytuacji, w której to AI pełni funkcję sędziego i generuje orzeczenie. W pierwszym przypadku sędzia nie jest zobowiązany do przyjęcia zaproponowanego orzeczenia, pozostając całkowicie wolnym w swojej decyzji – może je zmodyfikować lub odrzucić. Jeśli jednak zdecyduje się wydać orzeczenie zgodne z propozycją algorytmu, to zyskuje ono autorytet wynikający z jego urzędu. Tym samym orzeczenie, choć skonstruowane z użyciem nowoczesnej technologii, nadal pochodzi od sędziego człowieka, zachowując relację między sędzią a stronami.

Podobna sytuacja występuje w prokuraturze. Choć prokurator nie jest z zasady w taki sposób jak sędzia nadrzędny wobec oskarżonego, posiada władzę inicjowania mechanizmów, które mogą prowadzić nawet do pozbawienia wolności oskarżonego w procesie. Metodyka i powaga działalności prokuratury muszą posiadać wystarczający autorytet, aby można było stwierdzić, że zastąpienie człowieka przez sztuczną inteligencję w tej roli jest równie problematyczne jak w przypadku sądownictwa.

W innych zawodach prawniczych sytuacja wygląda odmiennie. Radcy prawni, adwokaci i inne profesje prawnicze nie posiadają tak wyraźnej nadrzędności nad stronami jak sędziowie. Możliwa jest sytuacja, w której algorytm staje się wyłącznym doradcą prawnym osoby, a także wspomaga ją na tyle, że mogłaby ona samodzielnie występować przed sądem bez udziału obrońcy. Jednak należy pamiętać, że rozwój sztucznej inteligencji nie tylko sprawi, że człowiek będzie mniej potrzebny, ale również zmusi go do adaptacji do nowych warunków. W przyszłości standardem może stać się sytuacja, w której radca prawny, adwokat, rzecznik patentowy czy notariusz będzie używał algorytmu, który zastąpi większość jego pracy, ale nadal będzie funkcjonował na rynku.

To wynika z faktu, że mimo iż sztuczna inteligencja mogłaby zastąpić pewne zawody prawnicze, to współpraca między algorytmem a osobą bez wykształcenia prawniczego może być mniej efektywna niż współpraca prawnika korzystającego z AI z klientem.

Temat jest złożony, ponieważ o ile łatwo jest wyobrazić sobie sytuację, w której algorytm udziela porad prawnych, to trudniej jest sobie wyobrazić sytuację, nawet w odległej przyszłości, gdzie strona, szczególnie nieobeznana w postępowaniu sądowym, używa algorytmu do doraźnego wsparcia na sali rozpraw.

Mogłoby to naruszać powagę sądu, który, jak wcześniej zauważono, nie może być instytucją w pełni zautomatyzowaną.

Relacja między prawnikiem a algorytmem

Problem może jednak tkwić w relacji między prawnikiem a algorytmem. Jak już zauważono, zaakceptowanie orzeczenia zaproponowanego przez sztuczną inteligencję przez sędziego jest w istocie wydaniem orzeczenia przez sędziego. Tworzy to jednak zagrożenie przyjmowania przez sędziego „złych propozycji”, gdy sędzia, jako zawodny człowiek, może być podatny na błędy.

Mimo że bycie człowiekiem i posiadanie „człowieczeństwa” jest warunkiem wpływania na czyjeś życie w takim stopniu, jak to robi sędzia, człowiek jest istotą niedoskonałą i skłoną do popełniania błędów. Ta niedoskonałość może prowadzić do sytuacji, w której sędzia nieświadomie akceptuje błędne lub niewłaściwe propozycje algorytmu, co może mieć poważne konsekwencje.

Jedną z istotnych cech gatunku ludzkiego jest zanik samodzielności w radzeniu sobie z sytuacjami życiowymi, gdy jakąś sferę życia przejmuje maszyna. Przykładowo, ludzie dawniej mieli lepszą pamięć do ulic i miejsc niż dzisiaj, gdy polegają na GPS. Może to prowadzić do sytuacji, w której typowy sędzia, mimo że powinien wykazywać się starannością i analitycznym myśleniem, będzie akceptował każde orzeczenie sugerowane przez algorytm.

Taka sytuacja różni się od tej, w której sędzia po głębokim namyśle akceptuje propozycje algorytmu. W tym drugim przypadku, dzięki refleksji sędziego i jego sumieniu, orzeczenie algorytmu zyskuje autorytet. Natomiast w pierwszym przypadku sędzia redukuje się do roli „długopisu”, który jedynie podpisuje produkt działania maszyny. Taka mechaniczna akceptacja może obniżyć jakość wymiaru sprawiedliwości i podważyć zaufanie do sądów, jako że brakuje w niej ludzkiego namysłu i oceny¹¹.

Kwestia jakości orzeczeń sugerowanych sędziemu przez maszynę jest zastanawiająca. Nie można wątpić, że algorytm oparty na ogromnej, wyspecjalizowanej wiedzy, przetwarzający ją na znacznie wyższym poziomie niż człowiek, będzie w przyszłości (nie wiadomo jak dalekiej) zdolny do tworzenia treści spójnej i kompletnej na poziomie logicznym. W związku z tym, nie należy mieć wątpliwości co do wysokiej jakości takich orzeczeń w aspekcie logicznym i merytorycznym.

¹¹ Rejmanski 2021, ss. 95-113.

Jednym z aspektów wymagających rozważenia jest sprowadzenie kwestii etycznych, które wymagają empatii i doświadczenia życiowego, do działania algorytmu. Ponadto należy zbadać, czy brak pełnego zrozumienia mechanizmów działania algorytmu przez ludzi może prowadzić do sytuacji, w której algorytm będzie generować treści o potencjalnie negatywnym wymiarze moralnym

W poprzednich rozważaniach wspomniano, że ludzki umysł i wszelkie jego działania można sprowadzić do logiki i matematyki, włączając w to takie aspekty jak sumienie, uczucia czy doświadczenie. Choć tradycyjnie postrzega się je jako odrębne od sfery logicznej i racjonalnej, jest to iluzja. Wszystko powstaje bowiem w ramach racjonalnych praw i procesów rzeczywistości, które są matematycznie opisywalne. W istocie, matematyczność leży u podstaw tych procesów, a zatem cechy takie jak empatia czy sumienie mogą być wygenerowane przez maszynę, która na podstawie danych naśladuje ludzkie odruchy, mimo że ich nie odczuwa.

Druga kwestia jest bardziej złożona. Dotyczy ona „zła” w kontekście działania algorytmów, które nie zawsze jest widoczne gołym okiem. Na przykład, łatwo ocenić orzeczenie algorytmu jako moralnie niewłaściwe, jeśli zawiera uniewinnienie pedofila – taki błąd jest oczywisty. Problem pojawia się jednak, gdy algorytm działa w sposób moralnie nieakceptowalny według przyjętych norm etycznych i filozoficznych. Innymi słowy, algorytm może postrzegać rzeczywistość w sposób, w którym „dobro” nie jest zawsze absolutne, a końcowy efekt jego działania może być świadomie sprzeczny z oczekiwaniami człowieka, który w ocenie moralnej nie posługuje się jedynie sztywną logiką.

Uznać należy, że w tej sytuacji również matematyczność rzeczywistości sugeruje możliwość odwzorowania myślenia kategoriami moralnymi ludzi przez algorytm. Problem mógłby się pojawić, gdybyśmy mieli do czynienia z hipotetycznym wykształceniem się samoświadomości w sztucznej inteligencji, co mogłoby skutkować działaniami wolitywnymi i potencjalnie „złośliwymi”¹².

Perspektywa powstania świadomości w maszynie jest obecnie bardzo teoretyczna¹³. Jednak logicznie rzecz biorąc, należy brać ją pod uwagę, jeśli świadomość człowieka jest produktem zjawisk fizycznych zachodzących w jego umyśle. W obecnym stanie wiedzy trudno jest nam określić, czym dokładnie jest świadomość, skąd się bierze i czy można ją wiernie imitować. Samo imitowanie efektów świadomości przez algorytmy nie implikuje jednak zdolności do tworzenia działań „złośliwych”.

¹² Vinge, 1993.

¹³ Boden 2020, ss. 33-34.

Aby uniknąć sytuacji, w której sędzia staje się jedynie realizatorem sugestii algorytmu, konieczne jest, aby przy doborze sędziów w społeczności kierować się poziomem charakteru kandydatów. Choć może to wydawać się trudne, nie jest to zadanie niemożliwe do wykonania. Właściwy wybór sędziów, oparty na ich moralnej integralności i zdolności do krytycznego myślenia, jest kluczowy dla utrzymania niezależności i jakości wymiaru sprawiedliwości, nawet w erze zaawansowanej sztucznej inteligencji.

Omówienie możliwości zastąpienia pracy sędziów przez sztuczną inteligencję stanowi tylko część szerokiego spektrum zastosowań AI w zawodach prawniczych. W innych profesjach prawniczych, takich jak radcy prawni czy adwokaci, sztuczna inteligencja może odegrać jeszcze bardziej znaczącą rolę, szczególnie w kontekście pracy kancelaryjnej.

Sztuczna inteligencja ma potencjał do przejęcia wielu codziennych zadań w kancelariach prawniczych. Może skutecznie prowadzić akta spraw, organizując i przetwarzając ogromne ilości danych szybciej i dokładniej niż człowiek. Dzięki zaawansowanym algorytmom, AI może analizować dokumenty, wyszukiwać istotne informacje i monitorować terminy, co znacznie zwiększa efektywność pracy kancelarii.

Jednym z najbardziej obiecujących zastosowań AI w zawodzie prawniczym jest pisanie odpowiedzi na pisma procesowe. Algorytmy językowe, takie jak te stosowane w modelach Chat GPT, mogą tworzyć logiczne, spójne i merytorycznie poprawne dokumenty, oszczędzając prawnikom czas i umożliwiając im skupienie się na bardziej strategicznych aspektach sprawy. AI może również pomóc w przygotowywaniu umów, sporządzaniu opinii prawnych oraz analizie ryzyka, co zwiększa dokładność i szybkość wykonywanych zadań.

Dzięki sztucznej inteligencji możliwe jest również automatyzowanie procesów związanych z badaniem przepisów i orzecznictwa. AI może szybko przeszukiwać bazy danych, identyfikować najbardziej relevantne przepisy i orzeczenia, a następnie prezentować je prawnikowi w przystępnej formie. To nie tylko skraca czas potrzebny na badania, ale również zwiększa szanse na znalezienie najlepszych argumentów prawnych.

Pomimo tych znaczących korzyści, warto zauważyć, że rola prawników nie zostanie całkowicie wyeliminowana. AI, choć bardzo efektywna, nadal potrzebuje nadzoru człowieka, zwłaszcza w kwestiach wymagających oceny moralnej, złożonych interpretacji prawnych oraz w sytuacjach wymagających osobistego kontaktu z klientem. Kooperacja między prawnikami a sztuczną inteligencją może prowadzić do zwiększenia jakości świadczonych usług prawnych, gdzie AI

wykonuje rutynowe zadania, a prawnicy skupiają się na bardziej złożonych i wymagających elementach swojej pracy.

W przyszłości, prawnicy korzystający z zaawansowanych technologii AI będą mieli przewagę konkurencyjną na rynku, oferując szybsze, dokładniejsze i bardziej efektywne usługi. Sztuczna inteligencja stanie się nieodzownym narzędziem w arsenale nowoczesnego prawnika, rewolucjonizując sposób, w jaki prawo jest praktykowane.

Podsumowanie

Zastosowanie sztucznej inteligencji w zawodach prawniczych jest tematem, który zyskuje coraz większą uwagę zarówno w środowiskach akademickich, jak i praktycznych. Jak wykazano w artykule, potencjał AI w zakresie wspomaganie i automatyzacji pracy prawniczej jest ogromny. Od prostych zadań kancelaryjnych, takich jak zarządzanie aktami sprawy i tworzenie pism procesowych, po bardziej zaawansowane analizy prawne i badanie orzecznictwa – AI może znacznie zwiększyć efektywność pracy prawników. Dzięki zdolności do przetwarzania i analizowania dużych ilości danych, algorytmy mogą dostarczać prawnikom precyzyjnych i merytorycznie bogatych informacji, co pozwala im lepiej przygotować się do spraw i podejmować bardziej świadome decyzje.

Jednakże, mimo tych technologicznych możliwości, ważne jest zachowanie równowagi między automatyzacją a ludzką kontrolą. Sędziowie, radcy prawni i adwokaci muszą być w stanie krytycznie oceniać sugestie generowane przez AI, aby unikać ślepego podążania za algorytmami. Jak omówiono, istnieje ryzyko, że sędziowie mogą stać się jedynie realizatorami decyzji sugerowanych przez maszyny, co mogłoby osłabić ich rolę jako niezależnych decydentów i obniżyć zaufanie do wymiaru sprawiedliwości. Wprowadzenie AI do sądownictwa i innych dziedzin prawniczych wymaga więc szczegółowej analizy i przemyślanego podejścia, aby zagwarantować, że technologia będzie służyła jako narzędzie wspomagające, a nie zastępujące człowieka.

Rozważania na temat możliwości odwzorowania ludzkiego myślenia moralnego przez algorytmy wskazują na złożoność tego problemu. Choć teoretycznie możliwe jest, aby AI naśladowała ludzkie odruchy empatii i sumienia, pojawia się pytanie o świadomość i autonomię takich maszyn. W obecnym stanie wiedzy trudno jest jednoznacznie określić, czym jest świadomość i czy może ona być tworzona sztucznie. Tym samym, podczas gdy AI może wspierać prawników

w wielu aspektach ich pracy, nie zastąpi pełni ich roli w podejmowaniu decyzji moralnych i etycznych.

W kontekście innych zawodów prawniczych, takich jak radca prawny czy adwokat, AI może znacząco usprawnić pracę kancelaryjną, automatyzując rutynowe zadania i umożliwiając prawnikom skupienie się na bardziej strategicznych aspektach sprawy. Automatyzacja procesów, takich jak pisanie pism procesowych, analiza umów i badanie orzecznictwa, może prowadzić do zwiększenia efektywności i obniżenia kosztów usług prawnych. Niemniej jednak, kluczowe jest, aby prawnicy posiadali odpowiednie kompetencje do pracy z nowymi technologiami oraz umiejętność krytycznego myślenia i analizy, co pozwoli im skutecznie współpracować z AI i zapewnić najwyższy poziom świadczonych usług.

Na zakończenie, przyszłość AI w zawodach prawniczych wydaje się nieunikniona i obiecująca. Jednak jej pełne wdrożenie wymaga przemyślanej strategii, która uwzględnia zarówno potencjalne korzyści, jak i ryzyka. Konieczne jest również rozwijanie regulacji prawnych i etycznych, które będą kontrolować i nadzorować zastosowanie AI w prawie, zapewniając, że technologia ta będzie wykorzystywana w sposób odpowiedzialny i z korzyścią dla społeczeństwa. Integracja sztucznej inteligencji z prawniczymi procedurami może prowadzić do rewolucji w tym zawodzie, ale musi być to rewolucja przeprowadzona z rozważą i poszanowaniem fundamentalnych wartości prawa i sprawiedliwości.

Bibliografia

Arystoteles

2003 Polityka, Warszawa.

Boden M.A.

2020 Sztuczna inteligencja. Jej natura i przyszłość, Łódź.

Flasiński M.

2020 Wstęp do sztucznej inteligencji, Warszawa.

Krajewski S.

2016 Czy Gödel unicestwił marzenie Leibniza?, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria”, nr 4.

Perz T.

2022 Człowieczeństwo w ujęciu Jerzego Chmurzyńskiego, „Studia Philosophiae Christianae UKSW”, 58(1).

Rejmaniak R.

(n.d.) Autonomiczność systemów sztucznej inteligencji, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12344/1/R._Rejmaniak_Autonomicznosc_systemow_sztucznej_inteligencji.pdf (dostęp: 23.06.2024).

Różanowski K.

2007 Sztuczna inteligencja: rozwój, szanse i zagrożenia, „Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki”, nr 2.

Rutkowski L.

2012 Metody i techniki sztucznej inteligencji, Warszawa.

Tegmark M.

2019 Życie 3.0. Człowiek w erze sztucznej inteligencji, Warszawa.

Vinge V.

1993 The Coming Technological Singularity: How to Survive in the Post-Human Era, [w:] Vision-21: Interdisciplinary Science and Engineering in the Era of Cyberspace, Landis, G. and Bailey, S. (red.), NASA Conference Publication 10129, NASA Lewis Research Center, Ohio.

Weise K., Metz C.

2023 When A.I. Chatbots Hallucinate, „The New York Times”, 1 May, <https://www.nytimes.com/2023/05/01/business/ai-chatbots-hallucination.html> (dostęp: 23.06.2024).

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A LAWYER'S "PROSTHESIS OF REASON": A PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE VISION OF LAW AND THE LAWYER IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract: Artificial intelligence (AI) is playing an increasingly important role in the legal profession, introducing revolutionary changes in the way lawyers, solicitors, barristers and judges perform their work. AI can take over many routine office tasks, such as managing case files, writing responses to pleadings, and analyzing regulations and case law. While this technology can increase the efficiency and accuracy of legal work, it is important to strike a balance between automation and human control, especially in the context of decisions requiring moral and ethical judgment. The article discusses the potential benefits and challenges related to the implementation of AI in various aspects of law and presents the prospects for the future development of this technology.

Keywords: artificial intelligence, law, lawyers, automation, ethics, morality, future of law, records management, pleadings, legal analysis

WOLNOŚĆ OD GIER KOMPUTEROWYCH – KOLEJNA „DZIEDZINA” PRAW CZŁOWIEKA CZY MOŻE ICH OGRANICZENIE?

Abstrakt: Artykuł analizuje koncepcję „wolności od gier komputerowych” w kontekście praw człowieka, badając, czy może ona stać się normą prawną. W tekście poruszono zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty związane z grami komputerowymi, w tym ich wpływ na zdrowie psychiczne, uzależnienia oraz kwestie społeczne, jak osłabianie więzi rodzinnych i wzrost agresji. Autor analizuje istniejące regulacje prawne dotyczące gier oraz ich potencjalne ograniczenia, w szczególności wobec osób uzależnionych i dzieci. Przeprowadzono również ocenę, czy wprowadzenie „wolności od gier” mogłoby naruszać prawa konstytucyjne, w tym prawo do wolności działalności gospodarczej i swobodnego przepływu towarów w Unii Europejskiej. Wskazano na trudności w proporcjonalnym zastosowaniu takich regulacji, sugerując bardziej pozytywne środki, takie jak promowanie edukacyjnych gier i kontrola rodzicielska. Artykuł kończy się refleksją nad rolą państwa i rodziców w kontrolowaniu dostępu do gier.

Słowa kluczowe: wolność od gier, uzależnienie od gier, prawo konstytucyjne, regulacje prawne, prawa człowieka

Wstęp

Można pokusić się o paradoksalnie językowo stwierdzenie, że gry komputerowe to rzeczywistość. Rzeczywistość, którą bada się socjologicznie, psychologicznie, pod kątem medycznym, marketingowym. Właściwie, gdyby przeprowadzić dogłębne badania na ten temat, gry komputerowe można przeanalizować pod kątem znakomitej większości nauk humanistycznych, społecznych czy ścisłych.

¹ Uniwersytet Warszawski, ORCID: 0000-0002-5220-6954.

Tymczasem jednak, tematyka gier komputerowych należy do kategorii w dużej mierze irrelevantnej pozytywistycznemu prawodawstwu. Zgodnie z samą definicją prawa prof. Sławomiry Wronkowskiej jest to „system ogólnych, abstrakcyjnych i jednoznacznych dyrektyw postępowania, które powstały w związku z istnieniem i funkcjonowaniem państwa lub innego uporządkowanego organizmu społecznego, ustanowionych lub uznanych przez właściwe organy władzy odpowiednio publicznej lub społecznej i przez te organy stosowanych, w tym z użyciem przymusu”². Zatem jeżeli coś dzieje się w tym uporządkowanym organizmie społecznym (pojawia się nowa sytuacja czy okoliczność) prawo powinno ją jakoś określić.

W przypadku tematyki gier komputerowych jest to szczególnie ważne ze względu na dość intensywne zagłębienie się w tę problematykę. Szczególne uwypuklenie negatywnych zjawisk związanych z aktywnością dzieci w postaci wirtualnego grania³ powoduje więc, iż coraz częściej pojawiają się głosy o wprowadzeniu pewnych regulacji związanych np. z nabywaniem gier komputerowych przez osoby niepełnoletnie⁴. Tym niemniej wśród doktryny prawnej niedawno pojawiła się konstrukcja „wolności od gier komputerowych” sugerująca, iż może być to jedna z wolności przysługujących człowiekowi w ramach zarówno prawnonaturalnej koncepcji „godności” człowieka czy bardziej pozytywistycznie – w związku z normami prawa powszechnie obowiązującego. Celem artykułu jest zatem analiza czy „wolność od gier komputerowych” rzeczywiście nabiera znaczenia w dziedzinie praw człowieka oraz próba znalezienia mechanizmów prawnych za pomocą, których takowa wolność przejawiałaby się w praktyce, a więc normach konstytucyjnych, ustawowych czy prawnomiędzynarodowych. Analizie zostanie również poddane ewentualne ograniczenie innych praw i wolność konstytucyjnych przez wprowadzenie mechanizmów mogących „wykreować wolność od gier komputerowych”.

² Wronkowska 2005, ss. 11-20.

³ Kopeć 2013, ss. 23-43; Jędrzejko 2011, ss. 165-179.

⁴ Lipowicz, 2015; Wystąpienie do ministra gospodarki ws. dostępności brutalnych gier komputerowych dla dzieci i młodzieży, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MG_ws_dostepnosi_brutalnych_gier_komputerowych_dla_dzieci_i_mlodziarzy.pdf (dostęp: 23.06.2024)

Zalety i wady gier komputerowych oraz psychologiczno-medyczne aspekty uzależnienia od gier komputerowych

Uzależnienie od gier komputerowych (ang. gaming disorder, nazywane też tibioholizmem) w roku 2019 decyzją Światowej Organizacji Zdrowia (skr. WHO) zaliczono w katalog chorób w jedenastej Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób. Według WHO może występować w 3 odmianach: *predominantly online*, *predominantly offline* i *unspecified*⁵. Główne zaburzenia diagnozujące chorobę to przede wszystkim brak kontroli nad graniem, przedkładanie ich ponad wszelkie zainteresowania, zaniedbywanie z tego powodu wszelkich obowiązków związanych z życiem rodzinnym, edukacją czy kontaktami⁶. Badacze, szczególnie pod kątem pedagogicznym, zajmują się szczególnie negatywnymi aspektami działania gier komputerowych zwracając uwagę na pewne negatywne skutki, które przynosi granie w grę komputerową.

Przede wszystkim wskazuje się, że czas spędzany przed komputerem w nadmiarze (nie mówiąc już o uzależnieniu) osłabia więzy rodzinne, zmniejszają zainteresowanie nauką, sportem, dbałością o zdrowie oraz zniechęcają do kompromisowości, dialogu, szanowania odmienności i inności⁷. Ponadto, według Marii Braun-Gałkowskiej, brutalne gry komputerowe w szczególności w odniesieniu do młodych ludzi wpływają destabilizująco na ich system wartości oraz co jest najbardziej zatrważające mają wpływ na poziom agresji. Niektóre z nich prowadzą wręcz do psychopatii, co w konsekwencji prowadzi do tego że gracz staje się osobą aspołeczną. Wskazuje też, że przemoc przekazywana w grach nie jest potępiana a nagradzana punktami, poczuciem sukcesu, iż w ten sposób walczy się w tzw. „słusznej sprawie”⁸. Ponadto, grom komputerowym zarzuca się degenerowanie młodych umysłów przez szerzenie przemocy, pokazywanie aktów gwałtu czy innych form przemocy⁹. Do tego dochodzą jeszcze kwestie typowo medyczne, które są wypadkową uzależnienia od gier komputerowych jak np. obniżenie kondycji, skrzywienie kręgosłupa czy gwałtowne pojawienie się problemu ze wzrokiem. Jako pewien czynnik, który może zapobiec wszystkim

⁵ WHO, 2021; ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics, 6C51.0 Gaming disorder, predominantly online, <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fcd%2fentfity%2f1448597234> (dostęp: 23.06.2024).

⁶ Pawska 2020, s. 55.

⁷ Jędrzejko 2011, ss. 178-179.

⁸ Braun-Gałkowska 1997, ss. 22-26.

⁹ Hoffmann 2018, s. 385.

powyższym zjawiskom sugeruje się kontrolę nad czasem gry dziecka jak i sprawdzanie i interesowanie się treściami, które zawiera gra komputerowa¹⁰.

Jednoznacznie widać więc czynnik powodujący uzależnienie i chorobę. Zatem z punktu widzenia czysto psychologiczno-teoretycznego grami komputerowymi można uzależnić się w takim samym stopniu jak narkotykami czy alkoholem. Dlaczego zatem posiadanie narkotyków jest nielegalne, sprzedaż alkoholu dostępna dla pełnoletnich, a gry mobilne czy komputerowe dostępne dla wszystkich? Otóż badania psychologiczne, w szczególności metaanalizy, nie dostarczają poparcia empirycznego dla rzekomego szkodliwego wpływu gier komputerowych na długofalowe funkcjonowanie psychiczne¹¹. Co również ważne w aspekcie gry komputerowej – towar ten nie jest jedyną i wyłączną wypadkową problemów natury psychicznej u młodych ludzi. Jak twierdzi Leonard Berkowitz: „agresywne zachowanie się dzieci, jak w ogóle ludzi, jest wypadkową wpływów genetycznych i środowiskowych, przy czym największe znaczenie przypada uczeniu się agresywnych zachowań, a (...) wpływy środowiskowe mogą wzmacniać biologicznie uwarunkowane tendencje do agresji, lub je osłabiać”¹². Nie są one jednak przyczyną agresji i długotrwałym „motorem napędowym” dla niej. Oczywiście, w katalogu WHO występuje choroba o nazwie tibiholizm, ale użycie czynnika mogącego powodować tę chorobę nie jest szkodliwe w każdej ilości, w każdym typie, przy każdym zetknięciu (jak choćby alkohol czy twarde narkotyki dla naszego organizmu).

Istnieje szereg pozytywnych aspektów grania, np. poznanie znaczenia ratowania świata przed problemami i cech bycia bohaterem czy nauka budowania lepszego miasta, wykorzystująca ludzką kreatywność. Gra może zabierać w nadzwyczajne miejsca, fantazyjne miasta, realistyczne krajobrazy i pozwala rozwinąć dzieciom wyobraźnię¹³. Organizacja The Ablegamers Charity dostrzega w graniu niespotykany dotąd pozytyw, bowiem pokazuje jak gry wpływają na leczenie niepełnosprawności u dzieci¹⁴. Z kolei zdaniem A. Augustynek optymalnie dozowane i prawidłowo dobrane gry komputerowe dobrze wpływają na funkcje poznawcze i w efekcie są w stanie nawet o 40% poprawić wyniki w nauce¹⁵.

10 Wawrzak-Chodaczek 2012, s. 251.

11 Modzielewski, Oronowicz-Jaśkowiak 2018, s. 105.

12 Bińczycka-Anholcer 2001, s. 49.

13 McGonigal 2010.

14 The Ablegamers Charity 2016, Quest to game: Zane, <https://ablegamers.org/zane/> (dostęp: 23.06.2024).

15 Augustynek 2011, s. 139.

Dlatego nie należy ani koloryzować ani demonizować wpływu gier na życie ludzi, a w szczególności dzieci, jednakże należy zauważyć, iż część skrajnie negatywnych opinii na ich temat jest mówiąc delikatnie – lekko na wyrost.

Prawna definicja gry komputerowej

Przechodząc do tematu potencjalnego występowania norm prawnych dotyczących gry komputerowej w pierwszej kolejności, pomijając chwilowo szczegółowe środki prawne, należy zastanowić się nad definicją gry komputerowej. W końcu jeżeli mowa o konstrukcji „wolności od gier komputerowych” należałoby zdefiniować pojęcie gry w znaczeniu prawnym lub prawniczym, aby dopiero potem zastanowić się nad samą konstrukcją. Już to zagadnienie stanowi podstawowy problem, który stawia w wątpliwość powyższą konstrukcję prawnocząłowieczą.

Zagadnienie to fenomenalnie opisał Roger Konarski, który stwierdził: „na przykład dla cywilisty, gra komputerowa będzie efektem pracy twórczej (przedmiotem własności intelektualnej), przejawem autonomii woli stron, a nawet przestrzenią (narzędziem, platformą, etc.), w której ludzie wchodzi w stosunki cywilnoprawne. Jeśli zamienimy interlokutora np. z cywilisty na administratywistę, to szybko odpowie on, że prawo administracyjne nie przesądza o istocie gry komputerowej, specyficznego dobra niematerialnego, lecz co najwyżej o pewnych konsekwencjach czynienia użytku z praw cywilnych. Dobrze pokazuje to dyskusja o dopuszczalności nabywania <<brutalnych>> gier komputerowych przez osoby niepełnoletnie posiadające ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Cywilista nie będzie dyskutować o ważności umowy sprzedaży, bo ta najczęściej (w istniejących realiach prawnych) wywoła wszystkie przewidziane prawem cywilnym skutki. Prawo publiczne może jednak określać samoistne skutki publicznoprawne skutki tych stosunków”¹⁶. Pozostaje również perspektywa konstytucyjnoprawna, która jednak ze względu na temat rozważań winna być przedstawiona bardziej szczegółowo.

Dodatkowo można dla zilustrowania powyższej tezy R. Konarskiego można wymienić fakt, iż nawet w tak podstawowej dziedzinie dla gier komputerowych jak prawo autorskie, ustawa o prawach autorskich i prawach pokrewnych jak i dyrektywa 2009/24/WE nie definiują pojęcia programu komputerowe. Jednakże w wielu krajach ustawodawca (tj. Japonia, Hiszpania, Słowacja czy USA) podjął się zdefiniowania przedmiotu ochrony zaś za wspólny element definicji

¹⁶ Konarski 2016, ss. 22-23.

poszczególnych krajów jest ujęcie programu komputerowego jako zestawu instrukcji/rozkazów, których przeznaczeniem jest bezpośrednie lub pośrednie użycie w komputerze celem osiągnięcia określonego rezultatu¹⁷. Tym niemniej w polskim ustawodawstwie funkcjonują definicje gry komputerowej, jednakże wyłącznie w obrębie prawa konsumenckiego. Mowa tu o transpozycji art. 2 pkt 11 Dyrektywy 2011/83/UE do art. 2 pkt 5 ustawy o prawach konsumenta poprzez wprowadzenie terminu „treść cyfrowa” oznaczającej dane wytwarzane i dostarczane w postaci cyfrowej¹⁸. Ponadto, prawodawca unijny w motywie 19 wprowadza wyliczenie przykładów treści cyfrowej, w którym zawiera się m.in. gra. Zgodnie z nim: „treścią cyfrową są dane wytwarzane i dostarczane w formie cyfrowej, takie jak: programy komputerowe, aplikacje, gry, muzyka, nagrania wizualne lub teksty, bez względu na to, czy dostęp do nich osiąga się poprzez pobieranie czy poprzez odbiór danych przesyłanych strumieniowo, na trwałym nośniku czy przy użyciu jakichkolwiek innych środków”¹⁹.

Oprócz tego w nauce pojawiają się oczywiście jeszcze inne definicje gry komputerowej scharakteryzowanej np. jako „zapisany w dowolnej postaci na dowolnym nośniku cyfrowym określony program komputerowy, spełniający funkcje ludyczną poprzez dokonywanie manipulacji generowanymi na ekranie wizyjnym obiektami graficznymi lub tekstem”²⁰ czy bardzo (albo wręcz za ogólnie, pomijając chociażby kwestie zawodowego grania) „każdy interakcyjny program komputerowy, którego funkcjonowanie nie ma innego zastosowania jak sprawienie osobie grającej w nią przyjemności i zapewnienie wolnego czasu”²¹. Jednakże takowe definicje są dla prawa całkowicie irrelevantne.

Wolność od gier komputerowych jako konstytucyjna (prawnoczłowiecza) norma prawna

Przenosząc powyższe rozważania na grunt prawniczy należy więc spróbować rozstrzygnąć czy może zatem istnieć konstrukcja wolności od gier komputerowych. Jak wydaje się oczywiste takowa norma nie istnieje w sposób literalny ani nie można jej wywieść z żadnego przepisu aktu międzynarodowego czy krajowego. Idealnym przykładem potwierdzającym tę tezę jest chociażby wskazanie, że taka norma nie może być wyciągnięta z prawa do zdrowia wynikającego

⁵ Okoń 2015, ss. 948-949.

¹⁸ Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. 2023 poz. 2759 ze zm.).

¹⁹ Dz.U. L 304 z 22.11.2011, s. 66.

²⁰ Łukasz 1998, s. 13.

²¹ Hoffmann 2018, s. 384.

np. z art. 68 Konstytucji, pomimo złudnego powiązania tej normy konstytucyjnej z wolnością od gier komputerowych.

Tak więc prawnoczułocza norma „wolności od gier komputerowych” nie może istnieć jako samoistna norma na gruncie samych praw i wolności człowieka, z racji widocznego braku pewnej generalności tej normy. Ponadto, wolność od gier komputerowych czy prawo do życia „z dala” od nich może być realizowane wyłącznie przez autonomiczną wolę człowieka bez stosowania przymusu państwowego w postaci ogólnej normy ustawowej, która wkraczałaby w sferę wolności człowieka wynikającej z art. 31 ust. 1 Konstytucji czy art. 47 Konstytucji (prawo do decydowania o życiu osobistym – prawo do prywatności).

Z podejścia samej Konstytucji, jeśli zaczniemy sprzedawać grę w sposób ciągły i profesjonalny, to korzystamy z wolności działalności gospodarczej (art. 20, 22 Konstytucji RP). Jeśli zawrzemy w grze elementy twórcze, opinię, ocenę, to korzystamy z wolności pozyskiwania informacji i wyrażania własnych poglądów oraz wolności wyrazu twórczego (art. 54, 73 Konstytucji RP). Jeśli producent, sprzedawca gry pozyskuje dane osobowe swych użytkowników, to wkracza w sferę prywatności (art. 47, 51 Konstytucji RP). Aby wyprodukować grę komputerową, często nieodłącznym elementem jest potrzeba posłużenia się informacjami posiadanymi przez państwo (art. 61 Konstytucji RP). Niezależnie od tego, jak rozwinie postanowienia Konstytucji - w prawie cywilnym lub publicznym - państwo nie może pozostawać obojętne wobec użytkownika, konsumenta, nabywcy gry komputerowej (art. 76 Konstytucji RP)²². Co najważniejsze gra jako przedmiot podlega konstytucyjnej ochronie własności (art. 21 i 64 Konstytucji).

Widać zatem, że wolność od gier komputerowych stanowiłaby potężną ingerencję w co najmniej 10 przepisów konstytucyjnych, które stanowią podstawy całego systemu prawnego (choćby konstrukcja ochrony własności). Dlatego wprowadzenie ogólnej normy mogłoby być nieproporcjonalnym zabiegiem, który nie mieściłby się w dyspozycji art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Zastosowanie normy wolności od gier komputerowych jako regułę, a nie wyjątek (np. wyłącznie dla osób uzależnionych) stanowiłoby również zasadnicze ograniczenie prawa unijnego, a dokładniej zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 5 ust. 4 Traktatu o Unii Europejskiej.

Sam test proporcjonalności obejmuje uznanie, że podjęcie działania jest odpowiednie do zamierzonego celu (adekwatność) oraz uznanie, że środek przyjęty do realizacji danego celu nie wykracza ponad to, co jest konieczne do jego

²² Konarski 2016, s. 23.

realizacji (niezbędność/konieczność)²³. O tyle, o ile środki w postaci wolności od gier komputerowych byłyby adekwatny, ale zupełnie nie byłyby proporcjonalny.

Finalnie, wprowadzenie takiej konstrukcji naruszyłoby zasadę swobodnego przepływu towarów z części III, tytułu II Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zważywszy na to, że gra komputerowa całkowicie wyczerpuje unijną definicję towaru scharakteryzowaną jako: „wszelkie produkty posiadające wartość wymiarną w pieniądzu i mogące jako takie stanowić przedmiot transakcji handlowych²⁴ o wartości dodatniej albo ujemnej”²⁵.

Możliwości ograniczenia norm prawa konstytucyjnego i unijnego związanych z grą komputerową jako towaru podlegającego legalnemu obrotowi

Czy jest zatem jakakolwiek możliwość w ograniczeniu obrotu grami komputerowymi ze względu chociażby na kwestie ochrony zdrowia, która stanowiłaby jakąś formę „wolności od gier komputerowych”? W mojej opinii, w pewnych bardzo specyficznych przypadkach tak. Tym niemniej to ograniczenie *de facto* powinno sprowadzać się jedynie do form pozytywnych (czyli takich, które promowałyby „odejście od monitora” niż zakazywały nabycia gry komputerowej przez osoby o określonych cechach np. wieku).

Na samym początku należy wyróżnić sytuację dotyczącą osób uzależnionych od gier komputerowych, u których ta choroba została zdiagnozowana medycznie. W ich przypadku powinny powstać określone procedury działania. Pytanie tylko czy wyłącznie na „poziomie” medycznym czy poprzez prawne ograniczenie możliwości nabycia gier komputerowych przez taką osobę. Wydaje się, że działanie powinno objąć te dwie sfery, jednakże z punktu czysto prawniczego niemożliwym wydaje się pełne skontrolowanie osoby, która wyraziłaby chęć nabycia gry przez sprzedawcę. Takie działanie bezsprzecznie wymagałoby posiadania informacji o stanie zdrowia „osoby uzależnionej” przez wszystkie sklepy i punkty (w tym internetowe), które oferowałyby gry jako towar. Byłoby to w mojej opinii nieproporcjonalne naruszenie konstytucyjnego prawa do prywatności. Należałoby więc znaleźć takie rozwiązanie, które jednocześnie nie naruszałoby

²³ Maśnicki 2018, s. 35.

²⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 1968 r., Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Republice Włoskiej, sprawa nr 7-68, ECLI:EU:C:1968:51.

²⁵ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9 lipca 1992 r., Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Królestwu Belgii, sprawa nr C-2/90, ECLI:EU:C:1992:310.

w sposób nierównomierny praw i wolności „osoby uzależnionej” i nie powodowały problemów ze stosowaniem prawa.

Przechodząc dalej, pozostawiając problematykę osób uzależnionych od gier komputerowych, w obiegu pojawiają się dwa ważne czynniki – gry brutalne oraz ewentualna ochrona przed nimi osób młodych, dzieci poniżej pewnego wieku. W tym miejscu należy jednak poczynić pewną dygresję. Gry brutalnie nie mogą się równać grom, w których występuje sytuacja „śmierci” (czyli np. śmierć czy zabójstwo jednego z bohaterów), gdyż należy postawić sprawę jasno, z tą tematyką dziecko i tak spotka się w innych źródłach – telewizji, prasie czy książkach, a nawet lekturach (żeby nie wspomnieć największego dzieła sir. Arthura Conan Doyle’a). Podsumowując, racjonalnym ograniczeniem byłoby również ewentualne obostrzenie w przypadku nabywania czy korzystania z gier przez osoby z uzależnieniem (oczywiście po uprzedniej opinii lekarza psychiatry).

Jak już wspominałem, w mojej opinii wolność w nabywaniu legalnie dostępnych gier można ograniczyć, ale w dużej mierze wyłącznie przez działania pozytywne. Wśród takich działań wskazuję chociażby promocję np. w ramach lekcji informatyki gier komputerowych, które pokazują pozytywne czynniki i wzbudzają kreatywność czy wiedzę historyczną (Sim City czy Crusader Kings) oraz wskazywać na ich właściwe użycie czy zasady BHP (tylko w sposób ciekawy i praktyczny, a nie polegający na czytaniu kartki powieszanej na ścianie pracowni informatycznej). Tym niemniej takie postulaty nie są nowością, przedstawiał je np. Piotr Piszkański już w 1995 roku²⁶.

Ostatnim z działań adekwatnych i proporcjonalnych mogła by być akcyza, jednakże zastosowanie jej może być dosyć wątpliwe w kontekście nie tyle celowości czy adekwatności, a nawet polskiego prawa, ale prawa Unii Europejskiej. Podatek akcyzowy jest rodzajem selektywnego podatku pośredniego, nakładanego na niektóre, ściśle określone ustawowo, produkty konsumpcyjne. Można wyróżnić dwa powody nałożenia podatku akcyzowego: fiskalny, którego celem jest zwiększenie dochodów budżetowych oraz pozafiskalny, którego celem jest chęć zmniejszenia spożycia określonych produktów. Akcyza należy jednakże do podatków zharmonizowanych w UE (obok podatku o wartości dodanej). Jak wskazuje Dominik Mączyński: „oznacza to, że w Europie istnieje dwustopniowy model legislacji, tzn. na poziomie Unii Europejskiej obowiązują dyrektywy wyznaczające pewien wzorzec, który powinien być następnie odzwierciedlony w prawodawstwach krajowych poszczególnych państw członkowskich. Aktualny

²⁶ Piszkański 1995, s. 125-133.

stan prawny w zakresie akcyz zawiera się w dyrektywach odnoszących się do ogólnych i wspólnych postanowień dotyczących harmonizacji wszystkich akcyz²⁷ . oraz w szczegółowych dyrektywach odnoszących się do poszczególnych wyrobów opodatkowanych²⁸. Wprowadzenie takiego środka wymagałoby zatem aktywności ustawodawcy unijnego.

Z kolei niedorzecznym i absurdalnym jest pomysł zakazania sprzedaży gier w sklepach dzieciom poniżej wieku wskazanego i zalecanego przez producenta (w przypadku gier licencjonowanych), przy jednoczesnym kontrolowaniu i nakładaniu surowych sankcji za ich „nielegalną” sprzedaż. Szczególnie byłoby to nieproporcjonalne naruszenie wolności gospodarczej, poza tym nie ma środków do realizacji tego. System PEGI, na który bardzo często powołują się zwolennicy takich regulacji, nie jest usankcjonowany żadnym aktem prawa międzynarodowego, unijnego czy krajowego oraz jest dobrowolny dla producentów i krajów (W przeciwieństwie np. do Niemiec gdzie funkcjonuje krajowy system USK.), co potwierdzają zresztą nawet niektórzy przeciwnicy obecnego stanu prawnego, np. I. Lipowicz.

Zwolennicy zmian w prawie postulują również bardziej radykalne poglądy postulując klasyfikację wciągania w uzależnienie od gier komputerowych jako czynu zabronionego. Taki pogląd jest jednakże sprzeczny z podstawowymi zasadami prawa karnego, w tym przede wszystkim precyzyjnym określeniu istoty czynu zabronionego. Czym więc zatem mogłoby być „wciąganie”? Uzasadnieniem dla tego typu działań nie może być też obecne prawo międzynarodowe np. art. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka²⁹ przywoływany przez W. Pawską³⁰ . Omawiając istotę prawną tego przepisu, Marek Antoni Nowicki stwierdza, że: „Artykuł 2 Konwencji składa się z dwóch odrębnych, chociaż powiązanych ze sobą części. Pierwsze zdanie ust. 1 wprowadza ogólny obowiązek prawnej ochrony życia, natomiast w drugim mowa jest o ograniczonym wyjątkami zakazie umyślnego pozbawienia życia. Wykaz tych wyjątków, a więc sytuacji, w których pozbawienie życia może być uznane za zgodne z tym artykułem, jest wyczerpujący i musi być ściśle interpretowany (ust. 2)”³¹. Więc, gdy mowa o normie

²⁷ Dyrektywa Rady 2008/118/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie ogólnych zasad dotyczących podatku akcyzowego, uchylająca dyrektywę 92/12/EWG, (Dz.U. L 009 z 14.1.2009, s. 12 ze zm.).

²⁸ Mączyński 2008, s. 75.

²⁹ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. nr 61, poz. 284 ze zm.).

³⁰ Pawska 2020, s. 68.

³¹ Nowicki 2017, s. 321.

zawartej w art. 2 EKPCz, jej istotą jest pozbawienie życia w znaczeniu literalnym. Nedorzeczne jest zatem powoływanie się, że „gry komputerowe pozbawiają życia człowieka” i uzasadniać tę przenośnię, metaforę normą prawną, jeszcze tak ważną dla całego zagadnienia ochrony praw człowieka.

Podsumowanie

Ogólnie skategoryzowana wolność od gier komputerowych to norma całkowicie nieakceptowalna i niesłuszne ograniczenie szeregu praw człowieka. Samo wprowadzenie takiej normy wydaje się trochę dziedziną dobrej książki o tematyce *fantasy* albo *science fiction*, jednakże jeszcze większym kuriozum niż stworzenie samej normy prawnoczłowieczej o takim znaczeniu byłoby znalezienie adekwatnych i proporcjonalnych narzędzi, które powodowałyby przestrzeganie takiego prawa.

Jednakże, w poszczególnych przypadkach (osób uzależnionych czy dzieci) przy szczególnych okolicznościach (np. dużej brutalności) ewentualne ograniczenie możliwości korzystania czy nabycia gry komputerowej, może wpasowywać się to w klauzulę limitacyjną z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Jednakże takie mechanizmy bezwzględnie musiałyby spełniać wymogi formalne przewidziane w tym przepisie, dlatego też szczególnie rekomenduję działania pozytywne, promujące a nie ograniczające czy zabraniające.

Sama tematyka „wolności od gier komputerowych” wiąże się również z problematyką ingerencji państwa w działania jednostki. W tym przypadku, szczególnie gdy mowa o dzieciach, nie można zapominać o tym, że główny ciężar pewnego zbilansowania używania komputera należy jednak do rodziców a nie państwa. Jak trafnie ujął to Roger Konarski: „Rola rodziców jest, jak najodpowiedniejsze dopasowanie rodzaju gier komputerowych i ilości godzin im poświęcanym, by były one odpowiednie dla dzieci oraz przekazywały odpowiednie do etapu rozwoju dziecka wzorce moralne i etyczne³². Zatem zanim pomyślimy o pewnych nawet pozytywnych działaniach państwa w tym zakresie, w przypadku opisanym powyżej najpierw należałoby przeanalizować tę kwestię pod kątem ewentualnej pomocy dla rodziców.

³² Konarski 2016, s. 113.

Bibliografia

Piśmiennictwo

Augustynek A.

2011 Terapia uzależnień komputerowych, [w:] Komunikowanie i zarządzanie w społeczeństwie informacyjnym. Wybrane zagadnienia, red. L.H. Haber, Kraków.

Bińczycka – Anholcer M.

2001 Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne, Warszawa-Poznań.

Braun — Gałkowska M.

1997 Gry komputerowe a psychika dziecka, „Edukacja i Dialog” nr 9.

Hoffmann T.

20018 Wpływ gier na rozwój społeczny młodych użytkowników komputerów, „Обрії друкарства”, nr 1.

Jędrzejko M.

2011 Śmierć jako zabawa człowiek w świecie gier komputerowych i sieciowych (spojrzenie socjopedagogiczne), „Media i społeczeństwo”, nr 1.

Konarski R.

2016 Gra komputerowa jako przejaw wolności człowieka. Wybrane zagadnienia prawne, Wrocław, <http://prawo.vagla.pl/node/10209>

Kopeć E.

2013 Gry komputerowe a rozwój społeczny dziecka [w:] Świat wirtualny a świat realny, red. J. Zimny.

Lipowicz I.

2015 Wystąpienie do ministra gospodarki ws. dostępności brutalnych gier komputerowych dla dzieci i młodzieży, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MG_ws_dostepnosci_brutalnych_gier_komputerowych_dla_dzieci_i_mlodziezy.pdf

Łukasz S.

1998 Magia gier wirtualnych, Warszawa.

Maśnicki J.

2018 Zasada proporcjonalności [w:] Podręcznik prawa Unii Europejskiej, red. A. Łazowski, A. Zawidzka-Łojek, Warszawa, wyd. 2.

Mączyński D.

2008 Akcyza w prawie Unii Europejskiej i prawie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, rok LXX, z. 3.

Modzielewski P., Oronowicz-Jaśkowiak W.

2018 Gry komputerowe a funkcjonowanie psychospołeczne. Przegląd aktualnych doniesień naukowych, „Konteksty Pedagogiczne”, nr 2.

Nowicki M.A.

2017 Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, wyd. VII, Warszawa.

Okoń Z.

2015 Komentarz do art. 74 [w:] Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz, red. D. Flisak, Warszawa.

Pawska W.

2020 Prawo małoletnich do wolności od hazardu, uzależnienia od Internetu i gier komputerowych, „Rocznik Administracji Publicznej”, 2020.

Piszkański P.

1995 Możliwości wykorzystania gry komputerowej SIM CITY w edukacji dzieci klas młodszych, „Toruńskie Studia Dydaktyczne”, 1995.

The Ablegamers Charity

2016 Quest to game: Zane, <https://ablegamers.org/zane/>

Wawrzak-Chodaczek W.

2012 Rola gier komputerowych w czasie wolnym młodzieży w wieku adolescencji, „Chowanna” t.2.

WHO

2022 ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics, 6C51.0 Gaming disorder, predominantly online, <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentfenty%2f1448597234>

Wronkowska S.

2005 Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa.

Orzecznictwo:

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10 grudnia 1968 r., Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Republice Włoskiej, sprawa nr 7-68, ECLI:EU:C:1968:51.

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z dnia 9 lipca 1992 r., Komisja Wspólnot Europejskich przeciwko Królestwu Belgii, sprawa nr C-2/90, ECLI:EU:C:1992:310.

Akty prawne:

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. L 304 z 22.11.2011).

Dyrektywa Rady 2008/118/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie ogólnych zasad dotyczących podatku akcyzowego, uchylająca dyrektywę 92/12/EWG, (Dz.U. L 009 z 14.1.2009, s. 12 ze zm.).

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. nr 61, poz. 284 ze zm.).

Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. 2023 poz. 2759 ze zm.).

FREEDOM FROM COMPUTER GAMES – ANOTHER "FIELD" OF HUMAN RIGHTS OR PERHAPS THEIR LIMITATION?

Abstract: The article analyzes the concept of "freedom from video games" in the context of human rights, exploring whether it could become a legal norm. The text addresses both the positive and negative aspects of video games, including their impact on mental health, addiction, and social issues such as weakening family bonds and increasing aggression. The author examines existing legal regulations regarding games and their potential limitations, particularly for individuals with gaming addictions and minors. An assessment is also made of whether introducing "freedom from games" could infringe on constitutional rights, including the right to freedom of economic activity and the free movement of goods within the European Union. The challenges of proportionally applying such regulations are discussed, with suggestions for more positive measures, such as promoting educational games and parental control. The article concludes with a reflection on the role of the state and parents in controlling access to video games.

Keywords: freedom from games, gaming addiction, constitutional law, legal regulations, human rights.

ANALIZA PRAWNOKARNA WYBRANYCH PRZESTĘPSTW POPEŁNIANYCH NA SZKODĘ MAŁOLETNIEGO

Abstrakt: Małoletni i jego dobro stanowią szczególny rodzaj przedmiotu przestępstwa. Czyny zabronione popełniane na szkodę małoletniego występują najczęściej w typie kwalifikowanym, więc odpowiedzialność karna za nie, odznacza się wyższym wymiarem. Artykuł ma na celu scharakteryzowanie wybranych przestępstw popełnianych na szkodę małoletniego, dokładne opisanie znamion oraz przedstawienie orzecznictwa sądowego. Analizę prawnokarną określonych przestępstw dopełniono także za pomocą wykorzystania niektórych pojęć terminologii kryminologicznej, takich jak przestępstwa bez ofiar czy ciemna liczba przestępstw. Wnioski, które wysnuwają się z ujętych rozważań, odnoszą się zarówno do małoletniego jako szczególnego rodzaju ofiary jak i wysokiej skali występowania przestępczości przeciwko małoletnim, która nie zostaje zarejestrowana przez organy ścigania.

Słowa kluczowe: prawo karne, przestępczość, małoletni, małoletnia ofiara

Wprowadzenie

Polski ustawodawca zwraca szczególną uwagę na przestępstwa popełniane na szkodę małoletniego. W Kodeksie karnym przestępstwa, w których małoletni występuje jako przedmiot czynności wykonawczej, znajdują się w rozdziale XXV, odnoszącym się do przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, odpowiednio w art. 197§4, art. 199§2,3, art. 200, art. 200a, art. 200b, art. 202§3-4c, art. 204§3 i są to między innymi takie czyny jak zgwałcenie małoletniego czy obcowanie płciowe z małoletnim poniżej lat 15. Jest to także publiczne prezentowanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego czy

¹ Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; ORCID: 0009-0009-3569-1386; jolanta.wesolowska@student.uwm.edu.pl

nakłanianie lub ułatwianie małoletniemu uprawiania prostytucji. Innym rozdziałem Kodeksu karnego, w którym występują przestępstwa o określonym znamieniu, jest rozdział XXVI zatytułowany *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece* i występujące w nim przepisy z art. 208 (rozpijanie małoletniego), art. 210 (porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej) oraz art. 211 (uprowadzenie małoletniego lub osoby nieporadnej).

Odnosnie udziału małoletniego w procesie karnym, zarówno jako pokrzywdzonego jak i świadka, prawo karne procesowe przewiduje określone procedury dopuszczające możliwość procesowego udziału małoletniego czy wykorzystania małoletniego jako osobowego źródła dowodowego. Działanie organów ścigania w zakresie taktyki przesłuchania powinno charakteryzować się indywidualnym podejściem do każdego świadka, także ze względu na jego wiek².

Osoba małoletniego w prawie karnym

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie osoby małoletniego w prawie karnym, a w szczególności analiza niektórych przestępstw popełnianych na jego szkodę. Przy wyborze konkretnych czynów zabronionych do poniższych rozważań, autorka posłużyła się wiedzą na temat statystyk ukazujących częstotliwość występowania konkretnych z nich. W szczególności jednak skupiono się na różnicach stron przedmiotowych tychże przestępstw, dzięki którym możliwe będzie wyciągnięcie zróżnicowanych wniosków na temat poszczególnych przestępstw i ich znamion. Ponadto autorka zdecydowała się na analizę przestępstw, wokół których pojawiają się w przestrzeni publicznej pewne kontrowersje, takie jak te związane z tzw. „wiekiem zgody” czy pedofilią oraz czynami pedofilskimi, w znaczeniu różnic pomiędzy nimi. Warto także wziąć pod uwagę, iż poniższe rozważania skupiają się na podstawowych kwestiach związanych z wybranymi przestępstwami popełnianymi na szkodę małoletniego i nie stanowią ich całościowej analizy z punktu widzenia znamion typów czynów zabronionych.

Przed przejściem jednak do istoty rozważań, warto zastanowić się nad tym, kim właściwie jest małoletni i czym są przestępstwa popełniane na jego szkodę. Małoletnim jest osoba, która nie uzyskała jeszcze pełnoletniości i nie posiada zdolności do czynności prawnych lub posiada je w stopniu ograniczonym³. Zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego jest to osoba, która nie ukończyła 18. roku życia. Należy jednak pamiętać o wyjątku od tej definicji. Odstępstwo

² Kornak 2009, s. 21-24.

³ infor.pl.

stanowi bowiem sytuacja zawarcia związku małżeńskiego przez kobietę, która ukończyła 16 lat. Kobieta ta, w świetle obowiązujących przepisów prawa, nie będzie uznana za osobę małoletnią z uwagi na fakt zamążpójścia. Zgodnie z powyższym, za przestępstwa popełnione na szkodę małoletniego należy uznać czyny zabronione, które bezpośrednio naruszyły lub zagroziły dobru prawnemu małoletniego, czyli osoby poniżej 18. roku życia⁴. Należy jednak wyłączyć z tej definicji kobiety, które ukończyły 16 rok życia i wstąpiły w związek małżeński, ponieważ nie są one w świetle prawa osobami małoletnimi. Przez zawarcie małżeństwa, małoletnia kobieta uzyskuje bowiem pełnoletniość, której nie traci nawet w przypadku jego późniejszego unieważnienia (infor.pl). Rozważania niniejszego artykułu skupiają się wyłącznie na przestępstwach, które zostały stypizowane w taki sposób, że można je popełnić tylko na szkodę małoletniego – niepełnoletniość osoby pokrzywdzonej jest wymagana do spełnienia znamienia strony przedmiotowej czynu.

Statystyka

Tabela 1. Prawomocne skazania za przestępstwa popełnione na szkodę małoletniego w latach 2010-2020.

LICZBA PRAWOMOCNIE SKAZANYCH W ROKU		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15 (19784)		1	4	-	4	8	10	4	3	6	8	7
Seksualne wykorzystanie stosunku zależności lub krytycznego położenia (199)	19982	8	3	4	6	8	3	6	4	6	13	10
	19983	10	7	7	10	4	10	6	11	12	22	14
Seksualne wykorzystanie małoletniego (200)		17	12	4	4	2	3	2	1	-	1	-
Elektroniczna korupcja seksualna małoletniego (200a)	200a §1	-	4	4	2	3	6	13	6	17	21	15
	200a §2	-	10	13	13	24	25	59	137	139	136	109
Propagowanie pedofilii (200b)		-	-	1	-	-	1	-	1	-	2	-
Publiczne propagowanie treści pornograficznych (202)	20283	85	68	50	55	38	39	60	73	60	124	145
	20284	9	14	12	12	7	6	7	7	17	19	19
Stręczycielstwo, sutenerstwo i kuplerstwo w stosunku do małoletniego(204§3)		8	14	21	9	10	9	7	5	7	5	10
Rozpijanie małoletniego (208)		97	92	52	44	40	40	46	29	52	51	54
Porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej (210)	21081	26	16	6	4	5	4	10	4	8	7	10
	21082	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Uprowadzenie małoletniego lub osoby nieporadnej (211)		19	20	22	22	34	25	32	26	35	40	44

Źródło: opracowanie własne, isws.ms.gov.pl.

⁴ Trocha 2017, s. 174.

Pierwszym występującym w Kodeksie karnym przestępstwem, którego popełnienie jest możliwe tylko na szkodę osoby małoletniej, jest czyn zabroniony określony w art. 197§4 dotyczący dopuszczenia się zgwałcenia wobec małoletniego poniżej lat 15. Jest to typ kwalifikowany przestępstwa zgwałcenia z art. 197§1. Zgwałcenie to przestępstwo materialne, czyli takie, przy którym do realizacji musi dojść do skutku w postaci poddania osoby pokrzywdzonej obcowaniu płciowemu lub innej czynności seksualnej lub doprowadzenie jej do wykonania takiej czynności⁵. Przedmiotem ochrony jest w tym przypadku prawo jednostki do swobodnego dysponowania swoim życiem seksualnym, a ponadto, w przypadku właśnie gdy pokrzywdzonym jest małoletni, jego prawidłowy rozwój psychofizyczny. Zgwałcenie wiąże się z traumatycznymi przeżyciami. Gdy osobą pokrzywdzoną takim przestępstwem jest małoletni, nie budzi wątpliwości fakt, iż ma to zazwyczaj destrukcyjny wpływ na jego nieukształtowaną jeszcze osobowość, poczucie własnej wartości. Tak traumatyczne doświadczenie z dzieciństwa może zdeterminować późniejsze życie małoletniego, kiedy wstąpi on już w dorosłość⁶.

Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z dnia 4 listopada 2010 roku, przestępstwo zgwałcenia popełnione na szkodę osoby małoletniej należy uznać za czyn szczególnie okrutny z uwagi na to, iż pokrzywdzony cechuje się młodym wiekiem. Okoliczność ta, obok wieku starczego, nieporadności życiowej, zaawansowanej ciąży lub choroby pokrzywdzonego, stanowi jego szczególną właściwość oraz wpływa na okrucieństwo popełnionego przeciwko niemu czynu⁷. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 27 listopada 2008 roku stwierdził także, że małoletniość osoby pokrzywdzonej nie może być jedynym kryterium przesądzającym o szczególnym okrucieństwie działania sprawcy zgwałcenia. Ważne okazuje się być także zwrócenie uwagi na naganny sposób działania sprawcy, a także ciężkie skutki dla zdrowia, zarówno fizycznego jak i psychicznego, pokrzywdzonego⁸. Nietrudno jednak wyobrazić sobie, że bycie małoletnią ofiarą przestępstwa zgwałcenia może mieć, i najczęściej ma, ciężkie skutki dla zdrowia, jeśli nie fizycznego to z pewnością mentalnego.

Przestępstwo zgwałcenia należy do jednego z gatunkowo najcięższych przestępstw, które mogą zostać popełnione przeciwko osobie małoletniej. Jak wskazują statystyki, prawomocne skazania za to przestępstwo występują pojedynczo

⁵ Bojarski i in. 2013, s. 529.

⁶ Bojarski i in. 2013, s. 529.

⁷ sygn. akt II AKa 182/10.

⁸ sygn. akt II AKa 207/08.

w skali każdego roku, co nie oznacza jednak, że nie ma tych czynów więcej. Różnica istniejąca pomiędzy liczbami występującymi w statystykach, a rzeczywistym nasileniem występowania przestępstwa w społeczeństwie może wynikać ze zjawiska tzw. ciemnej liczby przestępstw, nad którą autorka pochyliła się w dalszej części rozważań.

Przestępstwo seksualnego wykorzystania małoletniego występujące w art. 200 k.k. polega na płciowym obcowaniu z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszczeniu się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadzeniu jej do poddania się takim czynnościom lub do ich wykonania. W skrócie jest to po prostu czyn lubieżny. Istnieje w polskim k.k. dzięki przekonaniu, iż wczesne kontakty seksualne z osobą małoletnią szkodzą jej rozwojowi zarówno fizycznemu jak i psychicznemu. Przepis ten ma chronić małoletnich przed nadużyciem seksualnym. Ważne jest tu wskazanie, iż przepis odnosi się do czynności o charakterze seksualnym odbywających się pomiędzy małoletnim, a osobą w świetle prawa dorosłą – pełnoletnią, więc nie będzie miał zastosowania w sytuacji, w której dojdzie do np. stosunku seksualnego pomiędzy dwojgiem czternastoletków czy trzynastoletków⁹. Przestępstwo w tym samym rozumieniu odnaleźć można także w Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, znanej jako konwencja z Lanzarote, sporządzonej 25 października 2007 roku. W art. 18 ust. 1 konwencji, wskazano takie zachowania umyślne, będące przestępstwami, jak „uczestnictwo w czynnościach seksualnych z udziałem dziecka, które zgodnie z prawem krajowym nie osiągnęło wieku umożliwiającego mu wyrażenie zgody na podejmowanie czynności seksualnych” oraz uczestnictwo w takich czynnościach z zastosowaniem wobec dziecka przymusu, siły, groźby, nadużycia zaufania dziecka, czy też nadużycia jego szczególnej sytuacji, zwłaszcza ułomności fizycznej lub psychicznej i zależności. Należy przyjąć, że określenie „dziecko” występujące w przepisach konwencji jest określeniem jednoznacznym z „małoletnim” występującym na gruncie Kodeksu karnego. Konwencja z Lanzarote nie reguluje natomiast czynności seksualnych pomiędzy nieletnimi, podejmowanych za ich obopólna zgodą¹⁰.

Odnosząc się do przestępstwa określonego w art. 200 k.k. należy także skupić się na rozważaniach dotyczących sytuacji, w której dochodzi do obcowania płciowego z małoletnim poniżej lat 15, czy dopuszczeniu się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej, w przypadku gdy taka osoba wyrazi na to zgodę.

⁹ Gardocki 2021.

¹⁰ Krajewski 2012, s. 5-26.

Niektórzy autorzy zdają się twierdzić, iż taką sytuację należy zaliczyć do kategorii tzw. przestępstw bez ofiar, w szczególności gdy małeletni jest bliski osiągnięcia „wieku zgody” tj. 15 lat¹¹. Przestępstwem bez ofiar określił w roku 1965 E.M. Schur „akt dobrowolnej wymiany między osobami dorosłymi silnie pożądanymi, lecz prawnie zakazanych dóbr i usług”. Chodzi o sytuację, w której osoba silnie pożądaną jakiejś usługi otrzymuje ją w drodze bezpośredniej wymiany od drugiej osoby, biorąc pod uwagę, że jest to usługa/czynność społecznie nieakceptowana, a także zakazana prawnie¹². Według M. Derlatki nie należy zgadzać się z takim stwierdzeniem, ponieważ sugerowałoby to akceptację dla wczesnej inicjacji seksualnej małeletnich, co jak już wiadomo pociąga za sobą wiele negatywnych konsekwencji dla ich rozwoju oraz zdrowia psychicznego i fizycznego, a więc ma się tu także do czynienia z ofiarą, którą jest małeletni i jego rozwój. Ponadto byłoby to swoistym wyrażeniem aprobaty dla poglądu, mówiącego o konieczności obniżenia wieku prawnie dozwolonej aktywności seksualnej, którym obecnie jest ukończone 15 lat, co według autora może w niektórych perspektywach i tak wydawać się wiekiem zbyt niskim w porównaniu do np. niemożliwości swobodnego dysponowania swoim majątkiem w tym wieku, ale już możliwości dysponowania swoim ciałem i wolnością seksualną¹³.

Pomimo istnienia różnych poglądów na temat przestępstwa określonego w art. 200 k.k., należy jednak jednogłośnie stwierdzić, że czyn opisany w przepisie jest przestępstwem i musi być sankcjonowany, niezależnie od innych okoliczności.

Przestępstwo publicznego propagowania lub pochwalania zachowań o charakterze pedofilskim zostało opisane w art. 200b k.k. Przestępstwo wprowadzono do kodeksu nowelizacją wraz z dniem 5 listopada 2009 roku. Przedmiotem ochrony jest obyczajność, która oczywiście traktuje ujemnie zachowania o charakterze pedofilskim¹⁴. Pedofilia występuje w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10) w rozdziale V pod nagłówkiem Zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania, w podrozdziale pt. Zaburzenia osobowości i zachowania dorosłych, konkretnie jako zaburzenie preferencji seksualnych, inaczej parafilia (F65)¹⁵. Preferencja seksualna to według D. Skowrońskiego „motywacyjno-dyspozycyjny stan organizmu ukierunkowujący przebieg cyklu reakcji seksualnych; ukierunkowuje zachowanie przez reagowanie podnieceniem na bodźce wchodzące w skład zespołu cech najbardziej

¹¹ Krajewski 2012, s. 5-26.

¹² Księżopolska 2003, s. 7-15.

¹³ Derlatka 2013, s. 67.

¹⁴ Mozgawa 2024.

¹⁵ WHO 2008.

pożądanego obiektu seksualnego”¹⁶. Pedofilia występuje w klasyfikacji obok takich zaburzeń jak fetyszizm, ekshibicjonizm czy sadomasochizm. Mówi się o niej, gdy osoba dorosła podejmuje kontakty seksualne z dziećmi, najczęściej w wieku przed pokwitaniem lub w okresie pokwitania (dojrzewania płciowego). Niektórzy ze sprawców preferują kontakty z dziewczynkami, inni z chłopcami, a inni są zaś zainteresowani obiema płciami¹⁷. Natomiast według klasyfikacji Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego pedofilię charakteryzują „trwające przez okres ponad sześciu miesięcy, powracające, silnie podniecające fantazje seksualne, impulsy seksualne lub zachowania dotyczące aktywności seksualnej z dzieckiem lub dziećmi, które nie wkroczyły jeszcze w okres dorastania (ogólnie przed trzynastym rokiem życia)”¹⁸.

Przy diagnozowaniu pedofilii kluczowe jest określenie wieku sprawcy, ponieważ różnica wieku między nim, a pokrzywdzonym musi wynosić co najmniej 5 lat, a sam sprawca musi mieć ukończone 16 lat. Ponadto preferowanie dziecka jako obiektu seksualnego ma mieć charakter stały lub chociaż dominujący w życiu sprawcy, aby mógł on być uznany za pedofila. Nie może to być przypadek czy jednorazowa sytuacja, że wybrał on na swój obiekt seksualny akurat dziecko¹⁹.

W celu usystematyzowania terminologii należy odróżnić także zaburzenie preferencji seksualnych, jakim jest pedofilia od „czynu pedofilskiego”, ponieważ wbrew błędnemu przekonaniu, sprawcą czynu pedofilskiego nie zawsze jest pedofil. Rosenhan, Walker i Seligman wskazali, iż cechami wyróżniającymi pedofilię są obok samego w sobie czynu, fantazje lub wyobrażenia z udziałem dzieci, które są natarczywe i dominujące w świadomości takiej osoby, a także niepokój i często cierpienie z nimi związane. Jest to także substytucja oznaczająca zastąpienie partnera seksualnego przedmiotem fantazji (dzieckiem), a także uzależnienie od tego obiektu, bowiem sprawca czynu pedofilskiego niebędący pedofilem najczęściej posiada normalnego partnera seksualnego i nie odczuwa żadnego przymusu, aby było nim dziecko²⁰.

Przestępstwo opisane w art. 200b polega na publicznym propagowaniu lub pochwalaniu wskazanych wyżej zachowań. Według M. Mozgawy publiczne propagowanie to każde zachowanie polegające na prezentowaniu czegoś, w zamiarze przekonania do tego. Opisywane przestępstwo nosi znamię publicznego propagowania, co oznacza, że czyny o charakterze pedofilskim mają być prezentowane

¹⁶ Marcinek i Kapała 2012, s. 76-84.

¹⁷ WHO 2008.

¹⁸ APA 2013.

¹⁹ APA 2013.

²⁰ Seligman, Walker i Rosenhan 2003, s. 585-594.

(w celu przekonania do nich) wobec większej, bliżej nieokreślonej liczby osób, bądź oznaczonej, ale większej liczbie osób. Z kolei jako pochwalanie zachowań o charakterze pedofilskim można określić każdorazowe oświadczenie sprawcy, w którym gloryfikuje on przestępstwo powiązane z pedofilią, pochwała je, a także uznaje za godne do naśladowania czy też usprawiedliwione²¹. Przesłębstwo z uwagi na to, iż jest w swojej istocie czynem celowym i intencjonalnym, może być popełnione wyłącznie w zamiarze bezpośrednim. Ma charakter formalny – nie musi dojść do skutku, aby można było uznać to przestępstwo za popełnione. Wystąpienie skutku nie jest w żadnym stopniu istotne dla bytu tego przestępstwa. Ma także charakter powszechny, co oznacza, że może zostać popełnione właściwie przez każdą osobę i nie musi się ona odznaczać żadnymi indywidualnymi właściwościami.

Postępowania wszczęte przeciwko sprawcom przestępstwa propagowania pedofilii oscyływały pomiędzy dwoma a dwunastoma czynami rocznie w latach 2010-2020²², co nie wskazuje jednak jednoznacznie na niski procent występowania tego czynu w społeczeństwie, ze względu na tzw. ciemną liczbę przestępstw. Są to przestępstwa, które zostały faktycznie popełnione, lecz nie zostało to ujęte w żadnych statystykach kryminalnych²³. Mogło się tak stać z kilku powodów. Po pierwsze, osoby, które mają wiedzę na temat popełnionego przestępstwa albo stały się jego ofiarą, często nie zgłaszają tego faktu organom ścigania, co zapobiega możliwości zarejestrowania ich. Niezgłaszanie pokrzywdzenia przestępstwem lub bycia jego świadkiem może wynikać z wielu powodów. Jako przykład można podać niechęć obywateli względem organów ścigania z uwagi na, na przykład, brak wiary w poważne potraktowanie zgłoszenia i wszczęcie działań. Ponadto ofiary mogą odczuwać lęk przed ewentualną zemstą ze strony sprawcy. Wybierają poczucie względnego bezpieczeństwa ponad wymiar sprawiedliwości. Do powodów występowania ciemnej liczby przestępstw można zaliczyć także nie rejestrowanie zgłaszanych przestępstw przez organy ścigania. Często ze względu na niewystarczającą liczbę funkcjonariuszy w jednostce, co wpływa na ograniczenie możliwości efektywnego wykonywania powierzonych zadań oraz na ich jakość. Zważając na istnienie „ciemnej liczby przestępstw” warto pochylić się nad refleksją, iż liczby przestępstw ukazane w statystykach nie są równoznaczne z rzeczywistą liczbą przestępstw popełnionych w społeczeństwie i liczba ta jest oczywiście zdecydowanie wyższa.

²¹ Mozgawa 2024.

²² statystyka.policja.pl.

²³ swps.pl.

Ostatnim ujętym w artykule przestępstwem, które może zostać popełnione w stosunku do osoby małoletniego jest stręczycielstwo, sutenerstwo lub kuplerstwo w stosunku do małoletniego opisane w art. 204§3. W celu uporządkowania należy w pierwszej kolejności zdefiniować powyższe pojęcia, znane jako przestępstwa okołoprostytycyjne. Kodeks karny penalizuje je w rozdziale XIX - Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Stręczycielstwo to czyn polegający na nakłanianiu innej osoby do uprawiania nierządu w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Kuplerstwo to ułatwianie uprawiania prostytucji, również w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Sutenerstwem z kolei jest sam fakt czerpania korzyści majątkowej z czyjegoś prostytuowania się²⁴.

Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 26 listopada 2012 roku wskazał, iż dla bytu przestępstwa z art. 204§3 wystarczający jest fakt, że sprawca przewiduje, iż osoba, z której prostytuowania się czerpie korzyści majątkowe, nie ma ukończonych 18 lat i akceptuje taką sytuację²⁵. Regulacje wprowadzone w powyższym artykule są wynikiem wykonania międzynarodowych zobowiązań, które wynikają z ratyfikowanych przez Polskę konwencji międzynarodowych, w szczególności Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji, ratyfikowanej na podstawie ustawy z 1952 r. i obowiązującej do dziś²⁶. Jak wskazano wyżej, stręczycielstwo jest *de facto* nakłanianiem do uprawiania nierządu. Nakłanianie to z kolei działanie polegające na „oddziaływaniu na wolę innej osoby w celu skłonienia jej do określonego działania lub zaniechania” To oddziaływanie może zostać wyrażone za pomocą słów zakreślonych w formie prośby, sugestii, a także zlecenia czy polecenia, ale może to być także inny sposób oddziaływania na kogoś. Według B. Kolasińskiego i D. Koreckiej, nakłanianie może występować w dwóch charakterach – intelektualnym, który będzie polegał na samym w sobie przekonywaniu do uprawiania nierządu oraz w charakterze emocjonalnym, odznaczającym się wzbudzaniem u małoletniego pragnień związanych z prostytuowaniem się. Próby zdefiniowania czym właściwie jest prostytuowanie się, podjęli się M. Antoniszyn i A. Marek i określili to działanie jako powtarzające się, wielokrotne świadczenie usług seksualnych za zapłatą [...] bez zaangażowania uczuciowego oraz bez możliwości wyboru partnera²⁷. Definicja wskazuje, iż do zaistnienia znamion przestępstwa stręczycielstwa konieczna jest powtarzalność i wielokrotność uprawiania nierządu, więc jednorazowe nakłonienie kogoś do

²⁴ Michalska 2023.

²⁵ sygn. akt II AKa 232/12.

²⁶ Kolasiński i Korecka 2004, s. 40.

²⁷ Antoniszyn i Marek 1985, s. 6-11.

tego, nie będzie właściwie karane z tego przepisu. Odnosząc się do kuplerstwa, ułatwianie uprawiania prostytucji może w tym przypadku przejawiać się zarówno w słowach jak i w czynach. Może polegać na udzieleniu rady czy informacji, ale także na dostarczeniu określonych środków, takich jak bielizna, odzież, kosmetyki, peruki czy buty. Może to być również pomoc w znalezieniu klientów i „przeprowadzeniu” ich do prostytuującej się osoby. Celem jest oczywiście, jak przy stręczycielstwie, osiągnięcie korzyści majątkowej²⁸. Warto także wspomnieć, że oba te przestępstwa mają charakter formalny, więc dla ich bytu nie ma znaczenia czy sprawca swym działaniem rzeczywiście nakłonił czy ułatwił innej osobie uprawianie nierządu, ale to czy w ogóle podjął się takiej próby. Przestępstwa te są powszechne, a działania podejmowane w ich ramach nie muszą stanowić stałego źródła dochodu sprawcy, ani mieć charakteru zawodowego. Co do sutenerstwa względem małoletniego, ten czyn także zakłada powtarzalność, więc nie realizuje się poprzez jednorazowe czerpanie korzyści z prostytuowania się. Sutenerstwo może oczywiście występować samoistnie, ale w większości przypadków zdarza się tak, że przestępstwa stręczycielstwa, kuplerstwa i sutenerstwa towarzyszą sobie, występując kolejno – najpierw dochodzi do nakłaniania i ułatwiania uprawiania prostytucji, a następnie sprawca czerpie z tego korzyści materialne. Taka kolej rzeczy występuje najczęściej w odniesieniu do działalności zorganizowanych grup przestępczych oraz w wypadku gdy pokrzywdzonym jest małoletni. Sutenerstwo może także łączyć się z przestępstwami przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko wolności, ponieważ występuje *de facto* w połączeniu ze stosowaniem szantażu, gróźb, pozbawieniem wolności, a często także przemocą fizyczną.

W odróżnieniu od stręczycielstwa i kuplerstwa jest przestępstwem materialnym (skutkowym), więc można o nim mówić dopiero w momencie, gdy sprawca rzeczywiście uzyskał jakieś korzyści majątkowe. Brak świadomości tego, iż osoba prostytuująca się jest małoletnia nie wyłącza odpowiedzialności za sutenerstwo²⁹.

Podsumowanie

Powyższe rozważania opisują tylko niektóre, występujące w Kodeksie karnym, przestępstwa popełniane na szkodę osoby małoletniej. Przepisów penalizujących przestępstwa jest w k.k. o wiele więcej i tak jak wskazują statystyki, nie są to czyny występujące w społeczeństwie jednostkowo. Warto pamiętać także o niepełnej zgodności liczb występujących w statystykach z rzeczywistością (wyższą)

²⁸ Kolasiński i Korecka 2004, s. 41.

²⁹ Kolasiński i Korecka 2004, s. 42.

liczbą popełnionych przeciwko małoletnim przestępstw z uwagi na tzw. ciemną liczbę. Warto pochylić się także nad refleksją odnośnie przesłuchania małoletniej ofiary przestępstwa, ponieważ w opinii autorki powyższego artykułu, stanowi to kwestię wrażliwą i trudną do zrealizowania z uwagi na młody wiek przesłuchiwanego, nie do końca ukształtowaną osobowość i wynikające z tego trudności w taktycznym przeprowadzeniu przesłuchania w sposób taki, aby można było wysnuć z niego odpowiednie i zgodne z prawdą wnioski dotyczące sprawcy i jego czynu, który popełniony na szkodę dziecka mógł wywołać u niego nawet traumę.

Bibliografia

American Psychiatric Association

2013 Diagnostic and statistical manual of mental disorders.

Antoniszyn M., Marek A.

1985 Prostyytucja w świetle badań kryminologicznych, Warszawa.

Bojarski T., Michalska-Warrias A., Piórkowska-Flieger J., Szwarczyk M.

2013 Kodeks karny: komentarz, Warszawa.

Derlatka M.

2013 Aktywność seksualna małoletnich a prawo karne, „Prokuratura i Prawo”.

Gardocki L.

2021 Prawo karne, Warszawa.

Kolasiński B., Korecka D.

2004 Przestępstwa pedofilskie w Kodeksie karnym, „Prokurator”, nr 2.

Kornak M.

2009 Małoletni jako świadek w procesie karnym, Warszawa.

Krajewski R.

2012 Prawnokarne aspekty dobrowolnej aktywności seksualnej małoletnich, „Prokuratura i Prawo”, nr 10.

Księżopolska A.

2003 Problem tzw. „przestępstw bez ofiar”, „Studenckie Zeszyty Naukowe”, t. 6, nr 9.

Marcinek P., Kapała A.

2012 Pedofilia w opiniowaniu sądowo-seksuologicznym, „Seksuologia Polska”, nr 10(2).

Michalska D.

2023 Zjawisko prostytucji – uwarunkowania karnoprawne, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, nr 3.

Mozgawa M.

2024 Kodeks karny: Komentarz aktualizowany, Warszawa.

Seligman M.E.P., Walker E.F., Rosenhan D.L.

2003 Psychopatologia, Poznań.

Trocha O.

2017 Przestępstwa na szkodę dzieci, „Dzieci się liczą. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce”, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, Warszawa.

World Health Organization

2008 Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U.2024 poz. 17).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku Kodeks cywilny (Dz.U.2023 poz. 1610).

Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych sporządzona w Lanzarote dnia 25 października 2007 roku (Dz.U. 2015 poz. 608).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 4 listopada 2010 roku, sygn. akt IIAKa 182/10, LEX nr 783391.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 listopada 2008 roku, sygn. akt IIAKa 207/08, LEX nr 521999.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 26 listopada 2012 roku, sygn. akt II AKa 232/12, LEX 1289559.

Źródła internetowe

<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie>

<https://www.infor.pl/prawo/encyklopedia-prawa/m/273470,Maloletni.html>

<https://www.infor.pl/prawo/malzenstwo/zawarcie-malzenstwa/2964053,Slub-osoby-niepelnoletniej-co-na-to-prawo.html>

<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwo-6/64006,Propagowanie-pedofilii-art-200b.html>

<https://swps.pl/my-uniwersytet/aktualnosci/konferencje-i-seminaria/17105>

CRIMINAL LAW ANALYSIS OF SELECTED CRIMES COMMITTED AGAINST MINORS

Abstract: A minor and his or her welfare constitute a special type of crime. Prohibited acts committed to the detriment of a minor are most often of the aggravated type, so criminal liability for them is higher. The article aims to characterize selected crimes committed to the detriment of minors, describe in detail the signs and present court decisions. The criminal law analysis of specific crimes was also complemented by the use of some criminological terminology concepts, such as victimless crimes or the dark number of crimes. The conclusions drawn from the above considerations refer both to the minor as a special type of victim and to the high incidence of crime against minors, which is not registered by law enforcement authorities.

Keywords: criminal law, crime, minor, minor victim

UBEZWŁASNOWNIENIE: KONSEKWENCJE, KONTROWERSJE I ALTERNATYWY

Abstrakt: Ubezwłasnowolnienie jest instytucją prawną o szczególnym znaczeniu, dotyka bowiem bezpośrednio fundamentalnych praw człowieka, kształtując zakres autonomii i godność jednostki. Głównym celem tego instrumentu prawnego jest ochrona osób, które z powodu zaburzeń psychicznych lub niepełnosprawności nie są w stanie samodzielnie funkcjonować w życiu codziennym czy też wymagają pomocy przy podejmowaniu decyzji dotyczących ich egzystencji. Rosnąca świadomość społeczna oraz praktyka upowszechniania praw człowieka skłaniają nie tylko ekspertów, ale również obywateli do podjęcia refleksji nad niezbędnością instytucji ubezwłasnowolnienia. W rozdziale omówiono podstawowe zagadnienia związane z ubezwłasnowolnieniem analizując pojęcia, strukturę i cechy tego instytucji prawnego. Wskazano przy tym na regulacje zawarte w Kodeksie Cywilnym odnoszące się do postaw ubezwłasnowolnienia oraz omówiono procedurę orzekania o ubezwłasnowolnieniu. Przedstawiono również historyczne i współczesne podejście do tej instytucji prawnej, które podlegało wielu zmianom. W kolejnej części rozdziału analizie poddano konsekwencje prawne orzeczenia ubezwłasnowolnienia, a także przedstawiono zagadnienia budzące kontrowersje, takie jak: rola opiekuna oraz wpływ ubezwłasnowolnienia na autonomię i godność jednostki. Podkreślono także kwestie związane z alternatywami i proponowanymi rozwiązaniami, których wdrożenie do polskiego systemu prawnego ograniczyłoby negatywne skutki ubezwłasnowolnienia oraz pozwoliło na dostosowanie tej instytucji do standardów ochrony praw człowieka.

Słowa kluczowe: ubezwłasnowolnienie, prawa człowieka, godność, autonomia, reforma ubezwłasnowolnienia

¹ Uniwersytet Rzeszowski.

Pojęcie, struktura i cechy ubezwłasnowolnienia

Institucja ubezwłasnowolnienia zgodnie z dorobkiem doktryny i orzecznictwa została wprowadzona do polskiego systemu prawnego, celem zapewnienia ochrony prawnej osób cierpiących na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. Kodeks Cywilny przewiduje dwa rodzaje ubezwłasnowolnienia: całkowite i częściowe, wskazane odpowiednio w art. 13 § 1 k.c. i art. 16 § 1 k.c. Pierwsza ze wskazanych form może być zastosowana wobec osób, które ukończyły lat trzynaście, u których występują zaburzenia psychiczne takie jak: choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy czy innego rodzaju zaburzenia psychiczne – w szczególności pijaństwo lub narkomania (w literaturze określane mianem elementu psychiatrycznego)². Dodatkową przesłanką, którą można określić mianem przesłanki społecznej jest powodowana tymi schorzeniami, niezdolność do kierowania swoim postępowaniem (element psychologiczny). Okoliczności te przemawiają za pozbawieniem zdolności do czynności prawnych i ustanowieniem opiekuna prawnego, którego zadaniem będzie sprawowanie pieczy nad osobą ubezwłasnowolnioną i jej majątkiem. Konstrukcja drugiej ze wskazanych form ubezwłasnowolnienia opiera się na tożsamyh przesłankach natury medycznej, które jednak powodują konieczność zapewnienia pomocy w prowadzeniu spraw (element jurydyczny). Ubezwłasnowolnić częściowo można wyłącznie osobę pełnoletnią, która zostanie ograniczona w zdolności do czynności prawnych i objęta pomocą kuratora. Co ważne, aby ubezwłasnowolnienie było możliwe, między przesłankami medycznymi i społecznymi musi zachodzić związek przyczynowy. Dla lepszego zrozumienia przesłanek przemawiających za ubezwłasnowolnieniem, analizie należy poddać ich poszczególne cechy. Ustawodawca zarówno w art. 13 § 1 k.c. jak i art. 16 § 1 k.c. posługuje się pojęciem zaburzeń psychicznych, wskazując między innymi na chorobę psychiczną. W ustawodawstwie nie funkcjonuje legalna definicja „choroby psychicznej”, czy „osoby chorej psychicznie”. Psychologia posługuje się terminem zaburzeń psychicznych, które Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z 1994 roku odnosi do osób z zaburzeniami psychotycznymi. Nie jest to jednak termin sprecyzowany co może rodzić wiele rozbieżności, błędów czy być przyczyną nadużyć, ze względu na niejednoznaczną interpretację. Brak definicji zaburzeń psychicznych w Polskim ustawodawstwie stanowi problem aktów prawnych z różnych dziedzin prawa, w których jednak pojęcie choroby psychicznej występuje niezwykle często. Jako alternatywę dla choroby psychicznej,

² Pasięka- Kuzara, 2021, s. 86.

wskazano niedorozwój umysłowy, który może być rozumiany jako „stan trwały, powstający w okresie rozwojowym, którego objawy ograniczają się do zaburzeń myślenia”³. Co ważne, wskazane sformułowania nie są aktualne z punktu widzenia języka używanego we współczesnej psychiatrii. Kolejną z przesłanek „nie-możliwość kierowania swoim postępowaniem” należy utożsamiać przede wszystkim z brakiem umiejętności przewidywania skutków poszczególnych czynności i działań prawnych (nie dotyczy to czynności faktycznych)⁴. Natomiast w wypadku ubezwłasnowolnienia częściowego podstawa dotycząca niezbędności pomocy w prowadzeniu spraw, sprowadza się do obowiązku uzyskania zgody kuratora na dokonania niektórych czynności prawnych.

Orzeczenie ubezwłasnowolnienia następuje wyłącznie na wniosek, który może zostać złożony przez małżonka, krewnych w linii prostej, rodzeństwo oraz przedstawiciela ustawowego osoby, której dotyczy (art. 545 k.p.c.). Jednakże, jeżeli osoba ma przedstawiciela ustawowego złożenie wniosku przez jej krewnych nie jest dopuszczalne. Wniosek może zostać również zgłoszony przez dodatkową szczególną grupę podmiotów, do której należą prokurator (art. 7 k.p.c.), Rzecznik Praw Obywatelskich (art. 14 pkt 4 w zw. z art. 1 ust. 2 i 3 ustawy o RPO) oraz Rzecznik Praw Dziecka (art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o RPD). Ponadto, zgodnie z wykładnią udzieloną przez Sąd Najwyższy, wniosek może złożyć również osoba, która ma być ubezwłasnowolniona⁵. W toku postępowania sąd ma obowiązek dokonać kompleksowej oceny w zakresie występowania przesłanek ubezwłasnowolnienia. Następuje to na podstawie dołączonej do wniosku dokumentacji medycznej, jak również sporządzonych opinii: biegłego psychologa i lekarza odpowiedniej specjalności, którzy wskazują na występowanie przesłanek medycznych i celowości ubezwłasnowolnienia. Obowiązkiem sądu jest także wysłuchanie osoby, której dotyczy wniosek. Bezpośrednia styczność sędziów z osobą, która ma zostać pozbawiona (lub ograniczona w) zdolności do czynności prawnych ma szczególne znaczenie dla oceny stanu zdrowia psychicznego tej osoby⁶. Niezbędnym elementem tej czynności jest obecność psychologa oraz odpowiedniego lekarza: psychiatry lub neurologa. Z urzędu sąd bada więc stan zdrowia osoby, a także jej sytuację osobistą, zawodową i majątkową. Analizie poddawany jest także rodzaj spraw wymagających prowadzenia i sposób zaspokajania potrzeb życiowych osoby. Zdaniem Sądu Najwyższego, przesłanka „kierowania swoim

³ Pasieka- Kuzara, 2021, s. 87.

⁴ Pasieka- Kuzara, 2021, s. 88.

⁵ Uchwała SN z 28.09.2016 r., III CZP 38/16, OSNC 2018/7–8, poz. 66.

⁶ Klaniewska, 2006, s. 130.

postępowaniem” odnosi się nie tylko do zakresu świadomości osoby, ale również woli dokonania danej czynności i wywołania określonych skutków prawnych - co również powinno zostać zbadane w postępowaniu⁷. Wszystkie te informacje są kluczowe dla ustalenia czy zachodzi potrzeba ochrony interesów określonej osoby. Niezwykle ważnym elementem związanym z podjęciem stosowanej decyzji przez sąd jest przesłanka celowości zastosowania omawianej instytucji. Podkreślić trzeba, że celem tak daleko idącej ingerencji w wolności i prawa jednostki jest dobro osoby, która ma zostać ubezwłasnowolniona⁸. Sąd nie może więc kierować się potrzebą ochrony interesów innych osób: rodziny, wnioskodawcy, urzędników. Niestety przedstawiane dane wskazują na marginalizację dobra i interesów osób wobec których stosowane jest ubezwłasnowolnienie, kosztem wygody osób postronnych czy organów.

Należy podkreślić, że ustawodawca zapewnia osobom, wobec których toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie, szereg gwarancji procesowych o szczególnym znaczeniu. Są to między innymi obligatoryjny udział prokuratora, możliwość ustanowienia pełnomocnika z urzędu lub doradcy tymczasowego. W tym zakresie przewidziana w prawie Polskim procedura w sprawach ubezwłasnowolnienia zgodna jest ze standardami wskazanymi przez orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Wątpliwości może jednak budzić art. 556 k.c., który stanowi o możliwości zaniechania doręczania pism sądowych, wezwania a nawet wysłuchania osoby, której dotyczy wnioszek- jeżeli zaistnieje przesłanka bezcelowości, wynikająca z opinii biegłych. Ocena wspomnianej przesłanki zależy od uznania sądu. Organ ten powinien jednak decydować się na skorzystanie z tej instytucji, tylko wyjątkowo, gdyż nadużywanie wskazanych uprawnień może prowadzić do naruszenia międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka

Historia i ewolucja podejścia do ubezwłasnowolnienia

Analizując zmiany zachodzące w polskim prawie cywilnym, należy stwierdzić, że konstrukcja ubezwłasnowolnienia ulegała niewielkim przeobrażeniom od czasu wprowadzenia jej do polskiego porządku prawnego⁹. Wskazane modyfikacje dotyczyły między innymi granicy wieku wyznaczonej dla zdolności do czynności prawnych. Na mocy dekretu z 29 sierpnia 1945 r.- Prawa osobowe¹⁰, zastosowanie

⁷ Postanowienie SN z dnia 26 lutego 1971 r. I CR 659/70, Biul. SN 1971, nr 11, poz. 115.

⁸ Postanowienie SN z dnia 25 kwietnia 1972 r., sygn. I CZ 38/72, niepublikowane.

⁹ Domański 2014, s. 8.

¹⁰ Dekret z 29.08.1945 r. – Prawo osobowe (Dz. U. Nr 40, poz. 223).

ubezwłasnowolnienia całkowitego było możliwe po ukończeniu przez jednostkę 7 roku życia, natomiast w ustawie z 18 lipca 1950 roku- Przepisy ogólne prawa cywilnego¹¹, dopiero gdy określony podmiot ukończył lat 13. Ustawodawca wprowadzał również zmiany dotyczące medycznych przesłanek ubezwłasnowolnienia, zastępując pojęcie „niedorozwoju psychicznego” „niedorozwojem umysłowym”, jak również zdecydował się na pominięcie marnotrawstwa jako jednej z podstaw ubezwłasnowolnienia. Należy również podkreślić, że artykuł 16 Kodeksu Cywilnego został wzbogacony o stwierdzenie dotyczące „potrzeby pomocy w prowadzeniu spraw” jako determinanty orzeczenia ubezwłasnowolnienia częściowego¹². Wskazane zmiany, zgodnie z poglądem przedstawionym przez Sąd Najwyższy, który niejednokrotnie podkreślał w orzecznictwie konieczność badania celowości ubezwłasnowolnienia, mają gwarantować zapewnienie skuteczniejszej ochrony osobom ubezwłasnowolnionym¹³. Poza wspomnianymi nowelizacjami od czasu wejścia w życie obecnie obowiązującego Kodeksu Cywilnego, kwestie ubezwłasnowolnienia nie podlegały dalszym zmianom. Zauważalne stały się jednak zmiany świadomościowe związane z podejściem do omawianych zagadnień, na które niewątpliwie wpływ miały propagowane koncepcje ochrony praw człowieka, a także rozwój medycyny, w tym psychiatrii¹⁴. Szczególne znaczenie w postrzeganiu osób niepełnosprawnych miało odejście od modelu medycznego i zastąpienie go społeczną koncepcją niepełnosprawności¹⁵. Pierwszy ze wskazanych sposobów pojmowania niepełnosprawności, nakazuje postrzegać ją jako zjawisko ściśle medyczne- problem lekarski wymagający rozwiązania. Brak możliwości wyleczenia osoby niepełnosprawnej ma z założenia skutkować koniecznością przydzielenia jej opiekuna czy kuratora- co jest zarazem celem jak i następstwem pozbawienia zdolności do czynności prawnych lub jej ograniczenia¹⁶. Opiekun (lub kurator) jak osoba zdolna do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie zapewnia ochronę i pomoc w prowadzeniu spraw osoby ubezwłasnowolnionej. Model społeczny wiąże się natomiast z podkreśleniem relacji osoby niepełnosprawnej z otoczeniem, które w wielu przypadkach pozbawia go możliwości normalnego funkcjonowania, wykluczając ze społeczności. W konsekwencji to społeczeństwo, a nie jednostka ma zadbać o to, aby niepełnosprawny mógł w pełni korzystać

¹¹ Domański 2014, s. 8.

¹² Domański 2014, s. 8)

¹³ Postanowienia SN: z 7.08.1972 r. (II CR 302/72), LEX nr 7113; z 27.10.1976 r. (II CR 387/76), LEX nr 7864; z 17.02.1981 r. (II CR 11/81), LEX nr 8308; z 29.12.1983 r. (I CR 377/83), LEX nr 8582.

¹⁴ Domański 2014, s. 9.

¹⁵ Kurowski 2012, s. 8.

¹⁶ Domański 2014, s. 9.

z przysługujących mu praw i wolności¹⁷. W związku ze zmianami w świadomości i sposobie postrzegania samej niepełnosprawności, krytyce należy poddać obowiązujące w wielu państwach (w tym w Rzeczypospolitej Polskiej) rozwiązania związane z istotą ubezwłasnowolnienia. Ubezwłasnowolnienie jest instytucją mającą szczególne znaczenie dla konstytucyjnego statusu jednostki, dotyka bowiem podstawowych praw człowieka związanych z podejmowaniem najważniejszych decyzji życia prywatnego. Wskutek orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu jednostka jest zmuszona podejmować zasadnicze decyzje w zakresie prawa cywilnego za pośrednictwem działającego w jej imieniu opiekuna czy kuratora. W literaturze podnosi się zarzut ograniczenia autonomii, prawa do prywatności, a nawet naruszenia godności osób ubezwłasnowolnionych, przez aktualnie obowiązujący model ograniczenia i pozbawienia zdolności do czynności prawnych.

Konsekwencje prawne

Konstrukcja instytucji ubezwłasnowolnienia w Polskim porządku prawnym, łączy je bezpośrednio z utratą lub ograniczeniem zdolności do czynności prawnych podmiotu spełniającego przesłanki przewidziane Kodeksie Cywilnym. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie nie może skutecznie, samodzielnie i we własnym imieniu podejmować czynności prawnych- nabywać praw i zaciągać zobowiązań. Wszelkie dokonane czynności pozostają natomiast bezwzględnie nieważne. Jedynym wyjątkiem jest przyznanie ubezwłasnowolnionemu całkowicie, możliwości zawierania umów należących do powszechnie zawieranych w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego, które nie prowadzą do rażącego pokrzywdzenia osoby niezdolnej do czynności prawnych (art. 14 § 2 k.c.). Stają się one ważne z chwilą ich wykonania. Dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie ustanawiany jest opiekun, chyba że pozostaje ona pod władzą rodzicielską. Opiekun, pełniąc rolę przedstawiciela ustawowego będzie dokonywał wszelkich czynności prawnych w imieniu reprezentowanego, a także pozostanie zobowiązany do czynności faktycznych, działając jako gwarant¹⁸. Natomiast zdolność do czynności prawnych przy ubezwłasnowolnieniu częściowym zostaje jedynie ograniczona. W takich przypadkach wskazuje się na czynności, które dla ich ważności wymagają zgody kuratora przydzielonego danej osobie, oraz na grupę czynności, które mogą zostać dokonane bez względu na tę zgodę. Do tej drugiej grupy należy zaliczyć między innymi zawarcie umowy o pracę lub innych umów zawieranych

¹⁷ Domański 2014, s. 10.

¹⁸ Pawelski 2017, s. 273.

powszechnie w drobnych bieżących sprawach życia codziennego jak również rozporządzanie przedmiotami majątkowymi oddanymi do swobodnego użytku.

Wskazane ograniczenia powodują implikacje nie tylko w zakresie zawierania umów cywilnoprawnych, ale oddziałują również na inne sfery życia jednostki, pozbawiając ją zdolności do podejmowania wszelkich decyzji mających znaczenie prawne i wywołujących skutki prawne. Osoby ubezwłasnowolnione nie posiadają czynnego i biernego prawa wyborczego. Stanowi o tym art. 62 ust. 2 Konstytucji RP w brzmieniu „prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych”. Wskazane unormowanie budzi jednak kontrowersje przede wszystkim ze względu na sprzeczność zacytowanego przepisu Konstytucji z rozwiązaniami przyjętymi w Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 roku. Konwencja, ratyfikowana przez Polskę 6 września 2012 roku, porusza między innymi problematykę związaną z prawami wyborczymi, wzywając do zapewnienia jak najpełniejszego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu politycznym państwa, w szczególności przez udział w wyborach¹⁹. Prawne skutki ubezwłasnowolnienia dotyczą również obszaru prawa rodzinnego i opiekuńczego. Zgodnie z art. 12 par. 1 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego osoba ubezwłasnowolniona całkowicie nie może zawrzeć małżeństwa. Dla zawarcia małżeństwa przez osobę ubezwłasnowolnioną częściowo (dotkniętą chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym) niezbędna jest zgoda sądu. Orzeczenie ubezwłasnowolnienia powoduje również utratę władzy rodzicielskiej z mocy prawa, a także uniemożliwia sprawowanie opieki czy dokonanie przysposobienia. Znamienne znaczenia ma brzmienie art. 32 Ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty z 5 grudnia 1996 roku, zgodnie z którym zgoda na badanie lekarskie przeprowadzane wobec osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej, wyrażana jest przez jej przedstawiciela ustawowego. Co ważne jednak, jeżeli ubezwłasnowolniony jest w stanie z rozeznaniem wypowiedzieć opinię w sprawie badania, wymogiem koniecznym jest uzyskanie również jego zgody (tzw. Zgoda kumulatywna)²⁰. Osoba ubezwłasnowolniona może być też członkiem spółdzielni, czy prowadzić działalność literacką i artystyczną, z wyjątkiem czynności prawnych w tych obszarach.

¹⁹ Pawelski 2017, s. 274.

²⁰ Pudło 2012, s. 42.

Konsekwencje psychologiczno- społeczne

W wyniku orzeczenia ubezwłasnowolnienia dochodzi do zasadniczych zmian nie tylko w prawnej sferze funkcjonowania jednostki, ale również w innych istotnych obszarach jej życia codziennego. Podmiot, którego możliwości korzystania z praw i wolności zostały diametralnie ograniczone napotyka wiele trudności w funkcjonowaniu w społeczeństwie, co w konsekwencji prowadzi do marginalizacji i wykluczenia. Jednym z czynników wpływających na ten stan rzeczy jest sposób postrzegania jednostek ubezwłasnowolnionych przez zbiorowość. Społeczeństwo często wyklucza osoby ubezwłasnowolnione, postrzegając je jako niezdadne do normalnego funkcjonowania. Naznaczanie społeczne osób ubezwłasnowolnionych i narzucanie im przynależności do grupy niepełnosprawnych pogłębia proces izolacji, odosabniania się od otoczenia, rodziny, przyjaciół. W ten sposób osoby niepełnosprawne zostają pozbawione możliwości normalnego funkcjonowania, pełnienia ról społecznych, zawodowych, utrzymywania kontaktów towarzyskich, zauważając wszechobecną niechęć, unikają kontaktów z innymi osobami. Osoby ubezwłasnowolnione często poddają się procesowi autostygmatyzacji, postrzegając swoją chorobę przez pryzmat stereotypów i poglądów, z którymi spotykają się wśród społeczeństwa. Przewidując negatywne reakcje otoczenia, obawiając się odrzucenia i dyskryminacji, co może prowadzić do całkowitego wycofania się z życia społecznego. Pozbawienie możliwości samodzielnego podejmowania decyzji i działania w najważniejszych sferach życia osobistego, wpływa na zatracenie umiejętności społecznych, powoduje narastające trudności w relacjach interpersonalnych oraz utratę świadomości prawnej²¹.

Kontrowersje- rola opiekuna

Opiekun osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie jest gwarantem ochrony interesów (osobistych oraz majątkowych) osoby, która nie jest w stanie samodzielnie prowadzić swoich spraw i uczestniczyć w obrocie prawnym oraz życiu społecznym. Opiekun w swoich działaniach powinien wykazywać należytą staranność i dążyć do jak najpełniejszej ochrony pupila- sprawując pieczę nad jego osobą i majątkiem. Ustanowienie opiekuna dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie (która nie pozostaje pod władzą rodzicielską) stanowi kompetencję sądu opiekuńczego (a więc sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania).

²¹ Zima- Parjaszewska 2010, s. 10.

Wskazuje się, że przyjęcie takiego rozwiązania jest zasadne ze względu na funkcjonowanie sądów rejonowych niejako bliżej obywateli- co ma zapewniać lepszą ocenę sytuacji. Jednakże, w literaturze pojawia się wiele poglądów negatywnie oceniających to rozwiązanie. Należy zauważyć, że to sąd okręgowy posiada szczególne informacje dotyczące sytuacji i warunków osobistych osoby. Podkreślana jest również kwestia przewlekłości postępowania i wydłużania okresu, w którym osoba ubezwłasnowolniona nie posiada opiekuna mogącego reprezentować ją już po pozbawieniu zdolności do czynności prawnych. Ustawodawca, chcąc zminimalizować ryzyko przedłużania się postępowania zobligował sąd okręgowy do przesłania odpisu postanowienia, na mocy którego orzekł o ubezwłasnowolnieniu. Po otrzymaniu tego aktu, sąd opiekuńczy powinien niezwłocznie, z urzędu wszcząć postępowanie o ustanowienie opiekuna²². W procesie ustanawiania opiekuna sąd obowiązany jest do działania zgodnie z przepisami Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego. Wynika to z art. 175 k.r.o, który stanowi o odpowiednim stosowaniu przepisów o opiece nad małoletnim do opiekunów osób ubezwłasnowolnionych całkowicie. Art. 176 przewiduje, że opiekunem powinien zostać małżonek lub w jego braku- ojciec lub matka osoby ubezwłasnowolnionej, gdy jej dobro nie stoi temu na przeszkodzie. Sąd powinien w tym zakresie rozważyć czy nie występują przeszkody natury prawnej (rozwód, separacja małżonków) oraz faktycznej w sprawowaniu opieki przez wskazane osoby, a także kierować się przesłankami bliskich stosunków i więzi emocjonalnych. Rola sądu w stosowaniu zasady dobra osoby ubezwłasnowolnionej dotyczy również zapobiegania sytuacjom, w których opiekun będzie kierował się niegodziwymi pobudkami, działając na szkodę pupila. Podstawą prowadzonego postępowania ws. Ustanowienia opiekuna powinno być dążenie do uzyskania pełnego obrazu sytuacji, w jakiej znajduje się ubezwłasnowolniony. Środkami dowodowymi, które są w tym celu najczęściej wykorzystywane przez sądy są: wywiad środowiskowy i wysłuchanie kandydata na opiekuna. Przepisy Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego wskazują ponadto wymagania stawiane przyszłym opiekunom. Opiekun powinien więc: posiadać pełną zdolność do czynności prawnych, pełnię praw publicznych, rodzicielskich, opiekuńczych i należycie wywiązywać się z obowiązków. Niezwykle istotnym zdaje się być także wysłuchanie osoby, nad którą ma być sprawowana opieka, a także jej bliskich, co umożliwiłoby lepszą i bardziej wiarygodną oceną sytuacji. Przepisy nie określają jednak obowiązku dokonania tych czynności. Zgodnie z tezą postawioną przez Irenę Klaniewską, praktykę sądów w zakresie

²² Kotas- Turoboyska 2021, s. 10.

wyboru opiekunów należy ocenić jako niewystarczającą, opartą nie na dokładnej analizie kwalifikacji i możliwości kandydatów, a jedynie na fakcie złożenia przez nich odpowiedniego wniosku o powołanie na opiekuna²³. Narastającym problemem jest również brak chętnych do pełnienia roli opiekunów²⁴. Z tego względu często opiekunami zostają osoby, które nie wykazują zainteresowania dobrem swoich podopiecznych, co prowadzi do zaniedbywania ich interesów.

Zakres władzy opiekuna czy kuratora nie został precyzyjnie określony. Zgodnie ze wskazanym wcześniej art. 175 k.r.o. odpowiednie zastosowanie w tej kwestii mają przepisy o opiece nad małoletnim. Niezbędne w tym zakresie jest uwzględnienie różnic zachodzących między potrzebami małoletniego i osoby ubezwłasnowolnionej, która często cierpi na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. Szczególne znaczenie ma nadzór sądu, którym objęty jest opiekun. Sąd opiekuńczy jest zobligowany do udzielania opiekunom wskazówek, poleceń, a także żądania wyjaśnień w związku ze sprawowaniem swoich funkcji (art. 165 kro) oraz zarządzeń w przypadku dostrzeżenia uchybień. Art. 166 kro nakłada natomiast na opiekuna obowiązek przedstawienia sprawozdania dotyczącego pupila oraz rachunków z zarządu jego majątkiem. Niezwłocznie po objęciu opieki należy sporządzić spis inwentarza, który podlega zatwierdzeniu przez sąd. Sąd wpływa na zakres ochrony praw osób ubezwłasnowolnionych również przez udzielanie zezwoleń na dokonania ważniejszych czynności przez opiekuna na jego wniosek (a więc nie na wniosek innej osoby ani z urzędu). W gestii sądu pozostawiono również orzekanie o zwolnieniu opiekuna. Przesłanki przemawiające za zwolnieniem mogą mieć charakter prawny lub faktyczny. Przeszkody faktyczne to okoliczności powodujące niezdolność do sprawowania opieki takie jak: stan zdrowia, powstanie nowych obowiązków rodzinnych czy wynikających ze stosunku pracy. Przeszkody prawne odpowiadają natomiast wskazanym przez ustawodawcę wymogom dotyczącym ustanowienia opiekuna, a więc będą wiązać się z utratą pełnej zdolności do czynności prawnych czy praw publicznych. Również wszelkie zaniedbania, naruszające dobro pupila będą przesłanką do zwolnienia opiekuna. Zadaniem sądu jest stałe monitorowanie czy wskazane okoliczności nie zachodzą i podjęcie stosowanych działań zmierzających do zwolnienia opiekuna, gdy przeszkody zaistnieją. Istnieje również możliwość zwolnienia opiekuna na jego wniosek, jednakże wymaganą przesłanką jest istnienie „ważnych powodów”.

²³ Klaniewska 2006, s. 134.

²⁴ Pudło 2012, s. 44.

Kontrowersje- autonomia i godność jednostki

Godność człowieka niewątpliwie jest jedną z nadrzędnych wartości chronionych przez Konstytucję, stanowiąc podstawę dla obowiązującego porządku prawnego i obowiązujących w nim zasad oraz wartości. W odróżnieniu jednak od pozostałych praw i wolności, które spisano na kartach Ustawy Zasadniczej, godność człowieka, jako wartość przyrodzona i niezbywalna, nie podlega żadnym ograniczeniom²⁵. Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP *„Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”*. Podkreśla się więc wolność człowieka, na straży której stoją organizmy państwowe, zapewniające jej ochronę. Ocena celu ubezwłasnowolnienia dokonywana na tle art. 31 ust 3 i art. 30 Konstytucji wskazuje na dążenie do zapewnienia ochrony godności osób, które podlegają ubezwłasnowolnieniu. Jednakże skutki jakie ustawodawca przypisał instytucji ubezwłasnowolnienia pozostają ze wskazanym celem w sprzeczności. Należy bowiem stwierdzić, że ochrona godności powinna wiązać się ze stworzeniem możliwości dla praktykowania przysługujących każdemu człowiekowi i obywatelowi konstytucyjnych praw i wolności, a nie z ich pozbawieniem²⁶. Biorąc pod uwagę zasadę proporcjonalności, konieczności oraz przydatności należy stwierdzić, iż stosowanie instytucji ubezwłasnowolnienia nie odnosi się do żadnej z wymienionych w art. 31 ust 3 przesłanek. Przydatność ubezwłasnowolnienia związana jest z wyznaczonymi temu rozwiązaniu celami, którymi według doktryny orzecznictwa są zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa osoby dotkniętej zaburzeniami. Za naczelną przesłankę stosowania tej instytucji uznaje się dobro osoby, pojmowane jako zapewnienie jej sposobności rozwoju oraz warunków do samostanowienia w odniesieniu do jej możliwości. Głównym celem ustawodawcy powinno stać się więc niesienie pomocy osobie cierpiącej na zaburzenia, a nie ograniczanie jej praw i wolności osobistych czy politycznych. Istotą wolności osobistej jest możliwość wyboru sposobu zachowania, samodecydowania o sobie i swobodnego podejmowanie działań. Natomiast skutkiem pozbawienia osoby zdolności do czynności prawnych jest odebranie jej prawa do samodzielnego podejmowania aktów woli, decyzji oraz wyborów. Osoba, u której stwierdzono zaburzenia psychiczne nie może

²⁵ Garlicki 2016, s. 10.

²⁶ Zima- Parjaszewska 2010, s. 14.

więc w pełni realizować prawa zawartego w art. 31 Konstytucji. Podejmowanie decyzji za pośrednictwem opiekuna lub kuratora, stanowi jedynie wtórne odbicie istoty prawa do wolności osobistej, które nie może być realizowane bezpośrednio²⁷. Skutki ubezwłasnowolnienia, w szczególności całkowitego, powodują nie tylko ograniczenie wolności osobistej, ale również prawa do prywatności i decydowania o swoim życiu osobistym, wynikających z art. 47 Konstytucji. Działania kuratorów i opiekunów bezpośrednio wpływają i oddziałują na funkcjonowanie osoby, pozostającej w uzależnieniu od przełożonych również w podejmowaniu decyzji życia codziennego. W ten sposób ustawodawca odbiera człowiekowi możliwość samorealizacji, rozwoju własnej osobowości, gdyż zachowania i wypowiedzi każdego człowieka kształtują jego tożsamość²⁸.

Alternatywy i propozycje zmian

Kwestie związane z ubezwłasnowolnieniem coraz częściej stają się przyczyną ożywionej dyskusji. Kontrowersje budzą zarówno prawne jak i społeczne skutki stosowania tej instytucji. Wskazuje się przede wszystkim na zagrożenie dla podstawowych praw i wolności, na straży której stoją akty prawne takie jak Konstytucja czy Konwencje Organizacji Narodów Zjednoczonych. Jednym z najważniejszych postulatów jest wprowadzenie modelu wspomaganego podejmowania decyzji, w miejsce instytucji ubezwłasnowolnienia. Konieczność wprowadzenia zmian w tym zakresie była podkreślana w wielu dokumentach międzynarodowych. Już w rekomendacjach Komitetu Ministrów Rady Europy nr (99)4 z dnia 23 lutego 1999 r. w sprawie zasad dotyczących ochrony prawnej niepełnosprawnych osób dorosłych, czy w ramach zaleceń Komitetu Ministrów Rady Europy nr (2006)5 z dnia 5 kwietnia 2006 r.²⁹ Również Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie podkreślał niedoskonałości związane z obowiązującym w Polsce systemem ochrony osób ubezwłasnowolnionych. W wyroku z dnia 7 marca 2007 r.³⁰ zwrócił uwagę na konieczność wprowadzenia regulacji pozwalających na dostosowanie zakresu wprowadzanych ograniczeń do sytuacji konkretnego podmiotu. Nadzieję na zmiany przyniosła uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych z dnia 13 grudnia 2006, ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku. Wprowadzenie tego dokumentu do

²⁷ Zima-Parjaszewska 2010, s. 7.

²⁸ Zima-Parjaszewska 2010, s. 12.

²⁹ Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy nr (2006)5 z dnia 5 kwietnia 2006 r.

³⁰ Wyrok TK z dnia 7 marca 2007 r., K 28/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 24, 54, 55; Transformacje Prawa Prywatnego 2/2021.

polskiego porządku prawnego przyczyniło się do podjęcia odważniejszej dyskusji w przedmiocie zmiany przepisów o ubezwłasnowolnieniu. Niestety, do tej pory nie wprowadzono żadnych nowelizacji, które mogłyby poprawić sytuację osób ubezwłasnowolnionych.

Warto wskazać, że Komitet ONZ ds. praw osób z niepełnosprawnościami wprost wskazał w rekomendacjach z dnia 29 października 2018 na konieczność uchylene wszystkich dyskryminujących przepisów Kodeksu cywilnego i innych aktów, umożliwiających pozbawienie osób niepełnosprawnych zdolności do czynności prawnych. Ponadto zarekomendował, by Polska ustanowiła procedurę umożliwiającą odzyskanie tej zdolności oraz by wypracowała taki mechanizm wspieranego podejmowania decyzji, który będzie respektował autonomię, wolę i preferencje osób z niepełnosprawnościami. W związku z tymi działaniami od 2021 w Ministerstwie Sprawiedliwości trwają prace nad wprowadzeniem modelu wspieranego podejmowania decyzji. Miłowym krokiem w tej kwestii było powołanie Zespołu do spraw opracowania propozycji rozwiązań normatywnych w zakresie zastąpienia ubezwłasnowolnienia modelem wspieranego podejmowania decyzji³¹. Wskazany model gwarantowałby możliwość samodzielnego podejmowania decyzji, w obszarach, w których osoba posiadałaby pełne rozeznanie i świadomość dokonywanych czynności prawnych. Podstawą jest dążenie do zapewnienia realizacji woli osoby z niepełnosprawnością i jej preferencji, poprzez udzielane wsparcie w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych w granicach potrzeb określonego podmiotu. Wspomniane wsparcie będzie realizowane poprzez pomoc oferowaną przez asystenta prawnego. Powołanie asystenta prawnego nastąpi na podstawie umowy- zawieranej ustnie lub pisemnie lub na podstawie orzeczenia sądowego. W odróżnieniu od obecnych uregulowań w ramach, których nie wyznaczono granic czasowych dla ubezwłasnowolnienia, asysta prawna będzie wyznaczana na okres maksymalnie dwóch lat. Sama asysta prawna nie będzie formą pełnomocnictwa- wszystkie czynności będą realizowane nie przez asystenta, ale przez osobę, która korzysta z jego pomocy, w jej imieniu i na jej rzecz. Ta forma wsparcia będzie dostępna dla osób, które wymagają wsparcia w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych oraz dodatkowo muszą być to osoby zdolne do komunikowania się. W innych przypadkach rozwiązaniem będzie pełnomocnictwo wspierające, dla osób, które nie są zdolne do wyrażania oświadczeń woli, nawet z pomocą komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Wskazane rozwiązanie będzie miało charakter wyjątkowy, stosowany w przypadkach, w których

³¹ Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów z dn. 3 lipca 2023 r.

realizowanie czynności związanych z bieżącymi potrzebami jednostki, nie będą mogły zostać dokonane przez osobę nawet z pomocą asystenta. Pełnomocnictwo wspierające również ustalane będzie na okres dwóch lat. Ustawodawca podejmuje również dyskusję nad wprowadzeniem trzeciej formy wsparcia- tzw. Pełnomocnictwa na przyszłość. Głównym celem jest wprowadzenie rozwiązania opartego na oświadczeniu woli mocodawcy (przyjmującego formę aktu notarialnego), które zapewni ochronę i wsparcie pełnomocnika, w wypadku zaistnienia w przyszłości sytuacji ograniczających lub wykluczających możliwość działania mocodawcy³².

Wnioski

Institucja ubezwłasnowolnienia jawi się jako rozwiązanie głęboko zakorzenione w obowiązującej kulturze prawnej. Ubezwłasnowolnienie jest bowiem konstrukcją, która w różnych jej formach, była stosowana na długo przed wprowadzeniem jej do regulacji polskiego prawa cywilnego. Jednakże obecny kształt tej instytucji zdaje się być niewystarczający dla zagwarantowania pełnej ochrony podstawowych praw i wolności osób, których dotyczy. Nie można więc mówić o prawidłowej realizacji podstawowego celu, dla którego ubezwłasnowolnienie w ogóle zostało wprowadzone do systemu prawnego. Obecne standardy, które obowiązują w Kodeksie Cywilnym, mogą być interpretowane jako naruszające podstawowe prawa i wolności jednostek, zamiast zapewniania ich ochrony. Porównując normy obowiązujące w Polsce z międzynarodowymi standardami można stwierdzić, że Polski system ochrony osób ubezwłasnowolnionych jest niedostosowany do potrzeb społeczeństwa i indywidualnych podmiotów. Zmiany natury formalnoprawnej są konieczne i niewątpliwie przyczynią się do poprawy sytuacji osób ubezwłasnowolnionych. Należy jednak podkreślić, że niezwykle ważnym elementem ochrony jest również prawidłowe funkcjonowanie organów państwowych, które powinny działać rzetelnie i wnikliwie analizować sytuację każdej jednostki, tak aby zapobiec nadużywaniu orzekania ubezwłasnowolnienia, szczególnie w sytuacjach, w których można by tego uniknąć, ze względu na jego niecelowość.

³² <https://www.prawo.pl/zdrowie/likwidacja-ubezwlasnowolnienia-wywiad-z-robertem-trzaskowskim,525495.html>.

Bibliografia

Domański M.

2014 Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka, „Prawo w działaniu Sprawy cywilne”, nr 17.

Domański M.

2022 Analiza możliwości wprowadzenia instytucji pośredniej pomiędzy instytucją kuratora dla osoby niepełnosprawnej (art. 183 k.r.o.) a instytucją ubezwłasnowolnienia, Warszawa.

Garlicki L.

2016 Konstytucja, komentarz do art. 30, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, red. L. Garlicki et. al.

Klaniewska I.

2006 Postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie w praktyce sądowej, „Prawo w działaniu”, nr 1.

Kotas-Turoboyska S.

2021 Postępowanie sądowe dotyczące opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie, „Prawo rodzinne”.

Kołodziej M.

2022 Godność człowieka, a ubezwłasnowolnienie seniora, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 65.

Kurowski K.

2012 Niepełnosprawność i osoba niepełnosprawna – od medycznego do społecznego modelu niepełnosprawności, [w:] Najważniejsze wyzwania po ratyfikacji przez Polskę Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, red. A. Błaszczak, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich”, nr 10.

Markiewicz I., Heitzman J., Pilszyk A.

2014 Ubezwłasnowolnienie- instytucja wciąż potrzebna? „Psychiatria”, nr 4.

Pasieka- Kuzara M.

2021 Bliski koniec instytucji ubezwłasnowolnienia? „Transformacje prawa prywatnego”, nr 2.

Pawelski W.

2017 Ubezważnowolnienie jako forma ograniczenia praw człowieka i obywatela, [w:] Kontynent europejski wobec wyzwań współczesności, red. R. Kordonski, A. Kordonska, Ł. Muszyński, Lwów- Olsztyn 2017.

Pudło R.

2012 Ubezważnowolnienie- doktryna, wątpliwości, alternatywy, „Psychiatria po dyplomie”, nr 3.

Zima- Parjaszewska M.

2010 Ubezważnowolnienie osób z niepełnosprawnością intelektualną w świetle Konstytucji RP oraz Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami, [w:] Studium nad potrzebą ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, red. Abramowska B.E., Łódź.

Akty prawne:

Dekret z 29.08.1945 r. – Prawo osobowe (Dz. U. Nr 40, poz. 223).

Postanowienie SN z dnia 26 lutego 1971 r. I CR 659/70, Biul. SN 1971, nr 11, poz. 115.

Postanowienie SN z dnia 25 kwietnia 1972 r., sygn. I CZ 38/72, niepublikowane.

Postanowienia SN: z 7.08.1972 r. (II CR 302/72), LEX nr 7113; z 27.10.1976 r. (II CR 387/76), LEX nr 7864; z 17.02.1981 r. (II CR 11/81), LEX nr 8308; z 29.12.1983 r. (I CR 377/83), LEX nr 8582.

Uchwała SN z 28.09.2016 r., III CZP 38/16, OSNC 2018/7–8, poz. 66.

Ustawa z 18.07.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. Nr 34, poz. 311).

Wyrok TK z dnia 7 marca 2007 r., K 28/05, OTK-A 2007, nr 3, poz. 24.

Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów z dn. 3 lipca 2023 r.

Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy nr (2006)5 z dnia 5 kwietnia 2006 r.

Źródła internetowe:

<https://www.prawo.pl/zdrowie/likwidacja-ubezwasnowolnienia-wywiad-z-robertem-trzaskowskim,525495.html>

INCAPACITATION: CONSEQUENCES, CONTROVERSIES AND ALTERNATIVES

Abstract: Incapacitation is a legal institution of special importance, as it directly affects fundamental human rights, shaping the scope of autonomy and dignity of the individual. The main purpose of this legal instrument is to protect people who, due to mental disorders or disabilities, are unable to function independently in everyday life or require assistance in making decisions concerning their existence. Growing social awareness and the practice of promoting human rights encourage not only experts but also citizens to reflect on the necessity of the institution of incapacitation. The chapter discusses the basic issues related to incapacitation, analyzing the concepts, structure and features of this legal institution. The regulations contained in the Civil Code relating to the grounds for incapacitation were indicated and the procedure for ruling on incapacitation was discussed. The historical and contemporary approach to this legal institution, which has undergone many changes, was also presented. The next part of the chapter analyses the legal consequences of ruling on incapacitation and presents controversial issues, such as: the role of the guardian and the impact of incapacitation on the autonomy and dignity of the individual. Issues related to alternatives and proposed solutions, the implementation of which in the Polish legal system would limit the negative effects of incapacitation and allow for the adjustment of this institution to the standards of human rights protection, were also highlighted.

Keywords: incapacitation, human rights, dignity, autonomy, reform of incapacitation

SEKSUALNOŚĆ MAŁŻONKÓW W ŚWIETLE PRAWA POLSKIEGO I KANONICZNEGO: ANALIZA NORM PRAWNYCH I ETYCZNYCH

Abstrakt: Seksualność małżonków w kontekście prawa polskiego i prawa kanonicznego Kościoła katolickiego wykazuje znaczące różnice. W polskim Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym brak jest przeszkód dotyczących seksualności czy współżycia jako warunków zawarcia małżeństwa, natomiast Prawo Kanoniczne, w kanonie 1084, wprowadza przeszkodę niemożności podjęcia współżycia małżeńskiego. Oba systemy prawne posiadają spójny katalog innych przeszkód, takich jak wiek, choroby psychiczne czy pokrewieństwo, które mogą uniemożliwiać zawarcie małżeństwa. Jednakże tylko Prawo Kanoniczne podkreśla znaczenie realizacji potrzeb seksualnych jako warunku koniecznego do zawarcia małżeństwa, a niemożność podjęcia stosunku małżeńskiego jest uznawana za przeszkodę w zawarciu związku małżeńskiego. Różnice te podkreślają głębsze zrozumienie norm prawnych i etycznych regulujących życie małżeńskie w obu systemach prawnych, odzwierciedlając ich różnorodne podejścia do kwestii seksualności oraz roli, jaką ta odgrywa w zawieraniu i funkcjonowaniu małżeństwa.

Słowa kluczowe: prawo rodzinne i opiekuńcze, kodeks prawa kanonicznego, małżeństwo, seksualność, współżycie, spółkowanie, przeszkody do zawarcia małżeństwa.

Wstęp

Małżeństwo jest instytucją o wyjątkowej doniosłości społecznej w każdej kulturze, istnieje od początków ludzkiej historii. Związek między kobietą a mężczyzną zawsze wykracza daleko poza sferę prywatną i osobistą. Małżeństwo zatem ma charakter publiczny i przede wszystkim podlega prawom i zwyczajom danej wspólnoty. Należy podkreślić, że na przestrzeni wieków zmieniały się zwyczaje towarzyszące zawieraniu małżeństw, co było uwarunkowane przede wszystkim

¹ Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu, ORCID: 0000-0002-7039-918X.

obowiązującą na danym obszarze kulturą, panującą religią oraz ogólnie przyjętymi zwyczajami.

Warto zauważyć, że w prawie kanoniczym, każdy związek małżeński posiada dwie cechy nazywane przymiotami, są nimi jedność i nierozzerwalność. Umowę małżeńską, która zawierana jest pomiędzy ochrzczoneymi, otrzymuje dodatkowy akcent i wzmocnienie dla tych przymiotów stając się z woli Chrystusa sakramentem. Przymioty te, swe źródło, mają zarówno w naturze małżeńskiego zjednoczenia – komunii osób, w potrzebie, zabezpieczenie realizacji celów małżeństwa, jak i nadprzyrodzonych sakramentalnym wymiarze wspólnoty małżeńskiej².

Pojęcie małżeństwa definiuje się poprzez uwypuklenie cech związku, dlatego wiele definicji małżeństwa sprowadza się do wskazania takich cech, jak trwałość i prawne usankcjonowanie związku mężczyzny i kobiety. Jednakże, pojęcie "małżeństwa" nie ogranicza się do jednego kryterium, obejmując aspekty biologiczne, kulturowe, prawne, ekonomiczne, socjologiczne i społeczne. Analizę pojęcia "małżeństwa" warto rozpocząć od definicji słownikowej. Słownik języka polskiego PWN definiuje małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny usankcjonowany prawnie³.

Prawo Kanoniczne w kanonie 1055 kodeksu prawa kanonicznego traktuje zatem małżeństwo jako umowę i powstającą z niej wspólnotę życia dwojga ludzi, mężczyzny i kobiety, która jest związana dla realizacji celów istniejących obiektywnie, czyli niezależnie od ich woli, jakimi są: dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa⁴. Przyczyną sprawczą powstanie małżeństwa jest dobrowolna zgoda obojga nupturientów na jego zawarcie⁵.

Małżeństwo w prawie rzymskim

Zgodnie z definicją zaproponowaną przez rzymskiego prawnika Ulpiana, małżeństwo powstaje na podstawie zgodnego oświadczenia woli (*consensus*) przyszłych małżonków. Najważniejszym warunkiem był *consensus*, który musiał być uzyskany przed planowanym ślubem. W przypadku osoby *alieni iuris*, czyli posiadającej ograniczoną zdolność do czynności prawnych, wymagana była także zgoda jej opiekuna. W prawie rzymskim również wskazane, że aby osoba mogła wstąpić w związek małżeński winna osiągnąć dojrzałość fizyczną, którą

² Kowalski 2012, s. 75.

³ Bańko 2000, s. 350.

⁴ Codex Iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus z 1983 roku

⁵ Sitarz 2004, s. 108.

definiowano jako ukończenie 12 lat przez kobietę i 14 lat przez mężczyznę. Granica ta pokrywała się z wiekiem, w którym osiągnano zdolność do czynności prawnych. Aby małżeństwo mogło zostać zawarte, między kobietą a mężczyzną musiało istnieć *conubium*, co oznacza, że osoby planujące zawrzeć związek małżeński musiały mieć prawo do tego. Taką zdolność posiadali jedynie obywatele rzymscy i osoby wolne. Istniały również inne przesłanki wyłączające *conubium*, uniemożliwiające zawarcie małżeństwa między innymi pokrewieństwo w linii prostej oraz w linii bocznej do szóstego stopnia, później do trzeciego stopnia. Inne przeszkody to m.in. wykonywanie niektórych zawodów, nieodpowiedni wiek, czy choroba psychiczna⁶. Zabronione również było zawieranie małżeństwa z kobietami o złej reputacji, podobnie mężczyźni piastujący wysokie urzędy oraz ich potomkowie nie mogli żenić się z kobietami pochodzącymi z grupy wyzwolenców⁷. Do roku 445 po Chr., małżeństwo mogło być zawierane wyłącznie między osobami z grona patrycjuszy. Przeciwno temu prawu stanowczo występował m.in. trybun rzymski Kanulejusz, który uważał je za nieludzkie i domagał się jego zniesienia. Żądał on, aby osoby pochodzące z niższych warstw społecznych również miały prawo do zawierania małżeństw. W starożytnym Rzymie związki małżeńskie były inicjowane przez ojców przyszyłych małżonków⁸.

W czasach republiki zawarcie małżeństwa wiązało się dla kobiety z wejściem pod władzę (*conventio in manum*) męża lub jego ojca, jeśli mąż był osobą *alieni iuris*. Był to jeden z głównych skutków zawarcia małżeństwa. Niektórzy uczeni uważają, że była to odrębna czynność, podczas gdy inni sądzą, że była to integralna część zawarcia małżeństwa. Do *conventio in manum* mogło dojść na trzy sposoby. Pierwszym z nich było *coemptio*, które polegało na fikcyjnej „sprzedaży” żony mężowi, gdzie sprzedawcą był jej ojciec lub ona sama, jeśli była osobą *sui iuris*. Drugim sposobem był *usus*, w którym kobieta wchodziła pod władzę męża po roku nieprzerwanego wspólnego pożycia⁹. Władza męża nad żoną zaczęła słabnąć w okresie cesarstwa, aż w końcu całkowicie zanikła, ponieważ żaden ze sposobów „nabycia” władzy nad żoną nie przetrwał do końca II wieku po Chr. Dwa pierwotne sposoby przejścia władzy nad żoną lub jak niektórzy wolą, zawarcia małżeństwa, zostały z czasem wyparte przez *confarreatio*. *Confarreatio* było czynnością sakralną, której towarzyszyło dwóch najwyższych kapłanów oraz dziesięciu świadków. Podczas tego obrzędu składano ofiarę Jowiszowi

⁶ Dębiński 2008, s. 180.

⁷ Longchamps de Bérier 2009, s. 12-21.

⁸ Winniczuk 2012, s. 198-200.

⁹ Dębiński 2008, s. 180.

i wypowiedziano specjalną formułę. Jest bardzo prawdopodobne, że z tego aktu wywodzi się późniejszy, jeszcze bardziej rozbudowany i uroczysty sposób zawierania małżeństwa, rozpowszechniony głównie w okresie cesarstwa¹⁰. Zawarcie małżeństwa było dobrowolne, aż do czasów panowania cesarza Augusta. Jednak na przestrzeni wieków w Imperium Rzymskim pojawiło się wiele wynaturzeń oraz spadek wartości małżeństwa i rodziny, z czym stanowczo chciał się rozprawić cesarz Oktawian August. Dążył on do stworzenia nowego, bardziej moralnego społeczeństwa, wprowadzając obowiązek zawierania małżeństwa przez mężczyzn po osiągnięciu określonego wieku. Mężczyźni mieli pozostawać w małżeństwie od 25 do 60 roku życia, a kobiety od 20 do 50 roku życia. Ostatecznie zamiar ten nie został zrealizowany, ponieważ mogło to prowadzić do wzrostu liczby fikcyjnych małżeństw, co również dewaluowałoby tę instytucję. Wprowadzono jednak wiele ulg i innych form wsparcia dla osób będących w związku małżeńskim, zwłaszcza dla rodzin wielodzietnych¹¹.

Zawarcie związku małżeńskiego w świetle prawa rzymskiego miało również inne konsekwencje. Najważniejsze z nich to fakt, że dzieci urodzone w małżeństwie miały status dzieci małżeńskich, a między jednym małżonkiem a rodziną drugiego powstawał stosunek powinowactwa. Zmieniała się także sytuacja żony, zależnie od jej statusu. Jeśli władza męża nad nią miała formę *conventio in manum*, stawała się częścią rodziny męża, opuszczając własną rodzinę. Natomiast gdy małżeństwo nie obejmowało tej formy władzy, jej status nie ulegał zmianie – mogła pozostać pod władzą ojca, jeśli była pod jego władzą przed ślubem, lub zachować status osoby *sui iuris*. Małżeństwo miało również skutki majątkowe, które zależały od tego, czy było związane z *conventio in manum*. Jeśli tak, żona nie miała żadnych praw majątkowych, ponieważ z chwilą zawarcia małżeństwa jej majątek stawał się własnością męża, w tym majątek nabyty w trakcie małżeństwa. W przypadku małżeństwa bez *conventio in manum* kobieta będąca wcześniej osobą *sui iuris* zachowywała swoje prawa majątkowe, a jeśli była osobą *alieni iuris*, jej majątek pozostawał w rodzinie ojca¹².

Seksualność małżonków w prawie polskim

W słownikach i encyklopediach definicja małżeństwa zazwyczaj opiera się na wyliczeniu cech związku małżeńskiego. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

¹⁰ Caracopino 1966, s. 85-87.

¹¹ Koper 2011, s. 219-221.

¹² Dębiński 2008, s. 188-189.

w artykule 18 stwierdza, że "Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny (...)¹³". Jak zauważa W. Skrzydło, oznacza to jednoznaczne rozstrzygnięcie, że tylko związek kobiety i mężczyzny jest uznawany przez państwo i korzysta z ochrony i opieki Rzeczypospolitej¹⁴. To przyjęcie bezwzględnego wymogu heteroseksualnego charakteru małżeństwa uniemożliwia zmiany definicji małżeństwa w sferze prawnej, szczególnie w kontekście naturalnych funkcji płodzenia i wychowywania dzieci oraz innych skutków prawnych wynikających z faktu małżeństwa¹⁵. Użycie liczby pojedynczej dla kobiety i mężczyzny podkreśla, że ustawodawca dopuszcza prawnie jedynie związki monogamiczne.

Jak podkreśla P. Winczorek, małżeństwem w rozumieniu artykułu 18 jest jedynie związek jednej kobiety i jednego mężczyzny, odpowiednio prawnie zalegalizowany. Taki związek, zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, kodeksem rodzinnym i opiekuńczym, kodeksem cywilnym oraz ustawami rentowymi i emerytalnymi, korzysta z ochrony i opieki państwa. W związku z tym, związek dwóch lub więcej osób tej samej płci nie jest uznawany za małżeństwo i nie może korzystać z ochrony ani opieki przewidzianej dla małżeństw. Nie wynika jednak z art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, iż istnienie takiego związku jest przez prawo zakazane¹⁶.

Zgodnie z art. 18 Konstytucji RP, małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny oraz rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo są objęte ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Obowiązek ochrony polega głównie na podejmowaniu przez organy władzy publicznej działań mających na celu zapobieżenie zagrożeniom dla rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa. W. Skrzydło¹⁷ podkreśla, że pierwszy rozdział Konstytucji, zwany niekiedy naczelnymi zasadami, zawiera przepisy mające kluczowe znaczenie dla ustroju państwa. Naruszenie tych zasad wpływa bezpośrednio na strukturę państwową. A. Mączyński również zauważa, że umieszczenie artykułu 18 pomiędzy przepisami dotyczącymi ustroju politycznego a przepisami dotyczącymi ustroju gospodarczego nadaje mu istotne znaczenie merytoryczne¹⁸. Według doktryny prawa rodzinnego, na podstawie analizy przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, małżeństwo najczęściej definiuje się jako trwałe i legalne małżeństwo kobiety i mężczyzny, oparte na

¹³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483

¹⁴ Skrzydło 2007, s. 25.

¹⁵ Kubuj 2009, s.118.

¹⁶ Winczorek 2008, s. 54

¹⁷ Skrzydło., Komentarz do Konstytucji RP (art. 18), wyd. VII (Lex Omega). Stan prawny na 1 marca 2013 r.

¹⁸ Mączyński 2013, s. 83.

zasadzie równouprawnienia stron. Małżeństwo jest zawierane w celu wspólnego życia, realizacji dobra małżonków oraz dobra założonej rodziny, a także w celach społecznych¹⁹.

Rodzinę zgodnie z przyjętym poglądem stanowią małżonkowie oraz ich dzieci, jeśli takowe istnieją. Istnienie rodziny nie zależy od faktu pozostawania w związku małżeńskim, co jest zgodne z treścią art. 12 Konwencji z dnia 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Istnieje przekonanie, że kobieta i mężczyzna żyjący w związku pozamałżeńskim nie mogą być uznani za rodzinę na mocy obowiązujących przepisów Konstytucji. Sytuacja ta może jednak ulec zmianie, jeśli z ich związku narodzi się potomstwo. W takim przypadku więzi rodzinne opierają się na macierzyństwie konkubiny i ustalonym ojcostwie konkubenta. Podkreślenie wielokrotnej roli rodzicielskiej i wychowawczej, którą mogą pełnić małżonkowie, nie wyklucza możliwości szerokiego rozumienia pojęcia rodziny w sensie szerokim dla potrzeb innych ustaw. Wskazuje się tu na rodzinę, która obejmuje również dalszych krewnych, powinowatych oraz osoby związane przez przysposobienie²⁰.

Zgodnie z art. 17 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego małżeństwo może zostać unieważnione tylko z przyczyn przewidzianych w Kodeksie. Przepis ten wprowadza zasadę *numerus clausus*, czyli zamknięty katalog przeszkód do zawarcia małżeństwa. Małżeństwo może być unieważnione jedynie na podstawie następujących przyczyn określonych w ustawie:

- nieosiągnięcie wymaganego wieku;
- ubezwłasnowolnienie całkowite;
- choroba psychiczna albo niedorozwój umysłowy;
- bigamia;
- pokrewieństwo i powinowactwo;
- stosunek przysposobienia²¹.

Zgodnie zaś z art. 16 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, w razie zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika, mocodawca może żądać unieważnienia małżeństwa, jeżeli brak było zezwolenia sądu na złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika albo jeżeli pełnomocnictwo było nieważne lub skutecznie odwołane²².

¹⁹ Smoczyński 2001, s. 38; Grzybowski 1980, s. 35; Ignatowicz, Nazar 2005, s. 78; Winiarz, Gajda 1999, s. 37.

²⁰ Banaszak 2012, s. 149-150.

²¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., Kodeks rodzinny i opiekuńczy Dz. U. z 2023 r. poz. 2809.

²² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., Kodeks rodzinny i opiekuńczy Dz. U. z 2023 r. poz. 2809.

Na kanwie art. 25 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wskazać należy, że małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli²³. O ile ustawodawca wskazał jedynie na obowiązek wspólnego pożycia - nie wskazał, że chodzi o współżycie seksualne - jako obowiązek małżonków. Słownik synonimów wskazuje, że pożycie to inaczej: obcowanie, przestawanie, wspólne życie. Ale również słownik synonimów wskazuje, że przez pożycie należy rozumieć: seks, współżycie (seksualne), seksualizm, seksualność, miłość (fizyczna), łóżko, sfera intymna, życie intymne, te rzeczy/sprawy, sprawy łóżkowe, tajemnice alkowy²⁴. Warto zaznaczyć, że zarówno w art. 18 Konstytucji RP, jak i w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, brak jest precyzyjnych określeń praw i obowiązków seksualnych małżonków. Niemniej jednak, te kwestie można wywnioskować z artykułu 17 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Po pierwsze z powodu nieosiągnięcia odpowiedniego wieku. Ustawodawca wprowadza wiek ukończonych lat osiemnastu (art. 10 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego²⁵). Ustawodawca w art 200 kodeksu karnego zakreślił, że kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12²⁶. Przedmiotem ochrony jest: aktywność seksualna dziecka, zmuszanie, lub zachęcanie dziecka do uczestnictwa w aktywności seksualnej, odbywanie aktywności seksualnej w obecności dziecka oraz doprowadzenie do tego by dziecko oglądało akt płciowy, gdy celem sprawcy jest uzyskanie satysfakcji seksualnej²⁷. Indywidualnym przedmiotem ochrony jest swoboda podejmowania z rozeznaniem decyzji związanych z życiem płciowym (kontaktami o charakterze seksualnym). Przez przyjęcie, iż małoletni poniżej 15. roku życia takich decyzji z rozeznaniem nie jest w stanie podejmować, ochrona ta ma charakter negatywny: nie chodzi o to, by małoletni mógł takie decyzje podejmować, ale o to właśnie, by ich podejmować nie mógł, precyzując, by nie miały one znaczenia prawnego. Inaczej mówiąc: ochrona wolności seksualnej małoletniego nie polega na ochronie jego decyzji woli, ale na ochronie tej wolności wtedy, gdy nie może on jeszcze podejmować i wyrażać swoich decyzji (np. niemowlę) oraz wtedy, gdy z powodu niedojrzałości

²³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., Kodeks rodzinny i opiekuńczy Dz. U. z 2023 r. poz. 2809.

²⁴ <https://www.synonimy.pl/synonim/pozycie/> (data dostępu: 23 czerwca 2024)

²⁵ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., Kodeks rodzinny i opiekuńczy Dz. U. z 2023 r. poz. 2809.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. Dz. U. z 2024 r. poz. 17.

²⁷ Bancroft 2019, s. 489.

jego decyzje nie mogą być traktowane jako wystarczająco przemyślane²⁸. Dlatego za zgodą Sądu z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła 16. lat (art 10 § 1 KRO).

Ubezwłasnowolnienie całkowite, choroba psychiczna albo niedorozwój umysłowy (art. 11 oraz art. 12 KRO). Osoby niepełnosprawne intelektualnie cechują się zaburzeniami funkcji psychicznych oraz czasami fizycznymi, o różnym stopniu nasilenia. Każda z tych osób jest indywidualnie ukształtowana przez specyficzne uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego. Te uszkodzenia mają wpływ na ogólny rozwój jednostki oraz kształtowanie się jej osobowości, zależnie od charakteru i liczby zaburzeń psychofizycznych. Te czynniki wtórnie wpływają na kształtowanie się ich seksualności²⁹. Wpływ na kształtowanie się indywidualnego, specyficznego rozwoju osobniczego, tworząc jego niepowtarzalną formę³⁰. Zatem można wnioskować, że zaspokojenie potrzeb seksualnych osób z niepełnosprawnością intelektualną może być utrudnione, ponieważ satysfakcja seksualna wymaga uruchomienia trzech procesów: konkretyzacji, mentalizacji i socjalizacji. W procesie mentalizacji trudności z życiem seksualnym mogą wynikać z braku świadomości tego, co przyczynia się do osiągnięcia wysokiego poziomu zadowolenia. W obszarze konkretyzacji mogą wystąpić indywidualne preferencje, które mogą znajdować się w zakresie parafili. Socjalizacja potrzeb seksualnych bez odpowiednich wzorców ze strony rodziny, środowiska szkolnego i innych, może prowadzić do nieprawidłowego kierunkowania i zaspokajania tych potrzeb. Należy zauważyć, że te zakłócenia mogą dotyczyć zarówno osób o normatywnym poziomie intelektualnym, jednakże w przypadku osób z głębszymi niepełnosprawnościami intelektualnymi istnieje większa liczba zewnętrznych i wewnętrznych czynników, które mogą zakłócać ten proces³¹. Nie ma kontrowersji co do tego, że ludzie są istotami seksualnymi i mają prawo wyrażać swoją seksualność. Jednakże dyskusje pojawiają się w kontekście seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną. W niektórych środowiskach wzbudza to polemiki dotyczące ich prawa do wyrażania i doświadczania seksualności. Czasem pojawia się fałszywe przekonanie, że osoby te są również seksualnie niepełnosprawne³².

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą mieć trudności w spełnieniu standardów funkcjonalności seksualnej, zarówno na poziomie osobistym, jak i społecznym, ze względu na wady rozwoju biologicznego i psychicznego.

²⁸ Warylewski 2016.

²⁹ Boczar 1982.

³⁰ Depko 2012.

³¹ Kijak 2014, s. 17.

³² Mężyk, Skrzypulec - Plinta 2018, s.503.

Często występują nieprawidłowości, szczególnie w zakresie funkcji społecznych. Związane jest to z tym, że funkcjonowanie seksualne osób niepełnosprawnych intelektualnie odbywa się w innych warunkach, co utrudnia jednoznaczne zaklasyfikowanie odmiennych zachowań seksualnych jako zaburzeń seksualnych. W niektórych przypadkach te zachowania mogą wynikać nie tyle z rzeczywistych potrzeb i preferencji seksualnych, co z organizacji systemu wsparcia, ale również na braku rzetelnej edukacji seksualnej.

Zgodnie z treścią art. 14 §1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie mogą zawrzeć ze sobą małżeństwa krewni w linii prostej, rodzeństwo ani powinowaci w linii prostej. Natomiast w myśl artykułu 15 §1. przysposabiające i przysposobione. Przeszkoda pokrewieństwa i przysposobienia należą do tej kategorii przeszkód bezwzględnych, a zatem takiego rodzaju, od których nie są dopuszczalne żadne odstępstwa. Obowiązujące przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie przewiduje możliwości udzielenia przez sąd zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobą pozostającą w wyżej określonych relacjach. Należy zauważyć, że w przypadku przeszkody przysposobienia możliwe jest zawarcie małżeństwa po jego rozwiązaniu (Art 15 § 3 k.r.o.). W przypadku pokrewieństwa (podobnie jak w przypadku biegamii) została wyłączona możliwość udzielenia przez sąd zezwolenia na zawarcie małżeństwa. Pokrewieństwo w linii prostej między rodzeństwem ustawodawca, potraktował najsurowiej spośród wszystkich przeszkód małżeńskich³³. Należy przy tym zwrócić uwagę, że o ile małżeństwa bigamiczne mogą ulec konwalidacji (w wypadkach wskazanych w artykule 13§ 3 kro), o tyle takiej możliwości nie ma w przypadku małżeństwa kazirodczego – takie małżeństwo nigdy nie może zostać konwalidowane. Podnosi się jednak, że nie będzie podlegać unieważnienie małżeństwa, które miało charakter małżeństwa pozornie kazirodczego (do sytuacji może dojść, jeśli zostało zawarte małżeństwo między krewnymi w linii prostej, następnie doszło do zaprzeczenia ojcostwa czy unieważnienia uznania)³⁴.

Problem określenia dobra chronionego w kontekście przestępstwa kazirodztwa był obecny od początku tworzenia współczesnego polskiego prawa karnego. Przyczyny kryminalizacji kazirodztwa zmieniały się na przestrzeni lat, co znajduje odzwierciedlenie w różnych formułowaniach przepisów prawnych. W Kodeksie karnym z 1932 roku użyto terminu "spółkuje" w artykule 206

³³ Gajda 2014, s. 172.

³⁴ Tamże, s. 174.

ograniczono krąg osób podlegających karze tylko do bliskich krewnych, co świadczyło o eugenicznych motywacjach kryminalizacji kazirodztwa³⁵.

Zdaniem A. Zielińskiego u podstaw przeszkody pokrewieństwa leżą względy moralne, obyczajowe i eugeniczne³⁶, zaś według J. Ignatowicza za tym zakazem sposób oczywisty przemawiają względy eugeniczne³⁷. Również istotnym aspektem jest, że powody karalności kazirodztwa mają często charakter emocjonalny, chociaż dokładne źródło tych emocji nie jest do końca jasne. Ponadto, choć argumentacja eugeniczna jako *ratio legis* zakazu kazirodztwa jest rzadka, to nie została całkowicie porzucona³⁸.

Analiza opinii specjalistów z dziedziny genetyki nie daje jednoznacznej odpowiedzi na to, czy dzieci pochodzące ze związków kazirodczych są bardziej narażone na ryzyko wystąpienia wad genetycznych w porównaniu do dzieci zrodzonych przez osoby niepowiązane pokrewieństwem. Istniejące badania potwierdzają jedynie, że kazirodztwo może być jednym z czynników przyczyniających się do wystąpienia schorzeń u dzieci, ale nie jest to jedyna przyczyna. W literaturze genetycznej przedstawiane jest również, że krzyżowanie się krewniacze może zwiększać częstość występowania dziedzicznych chorób recesywnych, ale brak jest badań potwierdzających tę tezę³⁹.

Podsumowując, zwrócić uwagę należy, że prawo nie narzuca małżonkom, jak mają realizować obowiązek wspólnego pożycia seksualnego, bowiem jak zauważył T. Sokołowski, dokładne uregulowanie granic uprawnień osobistych stanowi indywidualną sprawę małżonków i zależy od ich przekonań oraz uwarunkowań społecznych, a także kulturowych⁴⁰. W szczególności ustawodawca nie może więc wskazywać jak często mają być podejmowane kontakty seksualne, a także, w jakiej formie mają one się odbywać. W konsekwencji zarówno spółkowanie oraz jego surogaty, tj. stosunki oralne i analne, jak również wszelkie inne czynności seksualne, które są pożądane przez obojga małżonków, lub jednego z małżonków, ale akceptowane przez obojga. Prawo nie może też ograniczyć małżonków co do podejmowania współżycia seksualnego z wykorzystaniem metod zapobiegania ciąży, zależy to bowiem wyłącznie od ich indywidualnej decyzji. Należy również poddać analizie moment spółkowania przez małżonków – czy odbywa

³⁵ Makarewicz 1932, s. 253–254. Zob. także: Peiper 1936, s. 427 oraz Papierkowski 1947, s. 111.

³⁶ Zieliński 2000, s. 85.

³⁷ Ignatowicz 2000, s. 130–131.

³⁸ Kubik 2011, s. 41–42, oraz Bojarski 2012, s. 546.

³⁹ Winter, Hickey, Fletcher i in. 2000, s. 213, 218; Joachimiak 1998, s. 24; Szibor 2004, s. 391–392; Bennett, Motulsky, Bittles i in. 2002, s. 97–119; Kliemannel 2014, s. 11–13.

⁴⁰ Sokołowski 2003, s. 41.

się ono w okresie menstruacji, czy też utrzymują pożycie w okresie ciąży, czy w tych okresach nie podejmują żadnej aktywności seksualnej - może to stanowić dla ustawodawcy przedmiot zainteresowań. Zatem na gruncie prawa cywilnego, dopóki małżonkowie realizują obowiązek pożycia seksualnego w formie i czasie, który jest przez nich obojga akceptowalny – prawo nie może ingerować w tę sferę życia, co można oprzeć o zasadę *in dupio pro libertate*. Przeciwnie rozwiązanie stanowią bowiem przejaw niedopuszczalnego ograniczenia przez państwa wolności obywateli⁴¹.

Seksualność małżonków w prawie kanonicznym

Spółeczność małżeńska w świetle prawa kanonicznego jest wspólnotą założoną w celu życia, wzrastania i doskonalenia się, a nieustanne dążenie do dobra drugiej osoby jest podstawowym zadaniem małżonków⁴². To dobro przejawia się we wzajemnych relacjach między małżonkami, co oznacza, że każdy z nich ma gotowość do oddania drugiej osobie części samego siebie, zachowując jednocześnie swoją integralność i indywidualność. W akcie zawierania małżeństwa zgodnie z kanonem 1057 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego, strony wzajemnie się sobie oddają i przyjmują, co pokazuje, że istotą *bonum coniugum* jest wzajemne obdarowywanie się sobą przez małżonków⁴³. Kiedy wzajemny dar z siebie jest składany podczas wyrażania zgody przez nowożeńców, ujawnia istotę tego konsensusu. Dobro małżonków staje się wówczas obowiązkiem sprawiedliwości, który należy realizować przez całe życie⁴⁴.

Aby w pełni opisać definicję małżeństwa w świetle prawa kanonicznego, należy uwzględnić jego istotne cechy, jakie określa kanon 1056 Kodeksu Prawa Kanonicznego: jedność i nierozzerwalność. Te przymioty w kontekście małżeństwa chrześcijańskiego, uzyskują szczególną moc dzięki sakramentowi⁴⁵. Bóg Wszechmogący stworzył kobietę i mężczyznę na swój obraz i podobieństwo, aby powołać ich do wzajemnej miłości i jedności, w której powinni się zjednoczyć⁴⁶.

Katechizm Kościoła Katolickiego wyraźnie określa, że powołanie do małżeństwa jest zapisane w naturze mężczyzny i kobiety. Bóg, tworząc istotę ludzką z miłości, przeznaczył ją do miłości, która jest fundamentalnym i wrodzonym

⁴¹ Krajewski 2009, s. 170.

⁴² Góralski 2010, s. 49.

⁴³ Codex Iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus z 1983 roku.

⁴⁴ Góralski 2010, s. 67.

⁴⁵ Codex Iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus z 1983 roku.

⁴⁶ Góralski 1995, s. 44.

powołaniem. Miłość małżeńska, którą Bóg błogosławi, ma być płodna i realizować się poprzez opiekę nad stworzeniem⁴⁷. Kobieta i mężczyzna zostali stworzeni wzajemnie dla siebie: *Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam* (Rdz 2, 18)⁴⁸. Kobieta jest istotą równą i najbliższą mężczyźnie, która poprzez okazywaną pomoc reprezentuje Boga⁴⁹. Sakrament małżeństwa celebrowany jest publicznie w Kościele, dlatego zawsze powinien być zawierany w ramach celebrowania liturgicznego, wobec kapłana oraz świadków⁵⁰. Jednocześnie należy zaznaczyć, iż Kościół nie traktuje małżeństwa jako obowiązku dla wszystkich, bowiem Bóg powołuje niektórych mężczyzn i niektóre kobiety, aby szli za Panem Jezusem, wybierając drogę w celibacie lub dziewictwie, rezygnując tym samym z dobra małżeństwa⁵¹. Podążając tą drogą, stają się znakiem absolutnego pierwszeństwa miłości Chrystusa oraz oczekiwania Jego przyjścia⁵².

W prawie kanonicznym ilość przeszkód do zawarcia małżeństwa jest znacznie większa aniżeli w prawie cywilnym. Przeszkody zrywające, *impedimenta dirimentia*, czyli powodujące nieważność małżeństwa. Nowy kodeks prawa kanonicznego przyniósł znaczące zmiany w dziedzinie przeszkód małżeńskich. W nowym kodeksie zniesione zostały przeszkody wzbraniające i pozostały tylko przeszkody zrywające, a więc takie, które powodują nieważność małżeństwa. Owe przeszkody stanowią prawo uniezdalnające, bez względu na to, czy pochodzą z prawa Bożego, czy tylko z kościelnego⁵³.

W kanonie 1083 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego ustanowiono granice wieku dla obu małżonków: 16 lat dla mężczyzny i 14 lat dla kobiety. Choć przeszkoda ta wynika z prawa kościelnego, ma swoje źródło także w prawie naturalnym, które wymaga dojrzałości fizycznej i psychicznej zarówno u mężczyzny, jak i u kobiety. Poprzedni Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku ustalał granicę wieku na 14 lat dla kobiety i 16 lat dla mężczyzny. Przeszkoda wieku przestaje obowiązywać automatycznie w momencie osiągnięcia przez nupturientów wymaganego wieku określonego w Kodeksie Prawa Kanonicznego⁵⁴. Wartościowe wydaje się stwierdzenie W. Góralskiego, że nie ma nic dziwnego w tym, że prawodawca nie określił okresu czasowego, w którym możliwe jest udzielenie dyspensy od wymaganego wieku do zawarcia małżeństwa. Oznacza to, że dyspenza

⁴⁷ Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002, s. 387.

⁴⁸ Biblia Tysiąclecia, Wydawnictwo Pallottinum w Poznaniu, 2003

⁴⁹ Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002, s. 388.

⁵⁰ Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego, Kielce 2005, s. 113.

⁵¹ Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego, Kielce 2005, s. 112.

⁵² Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego, Kielce 2005, s. 112.

⁵³ Góralski 2011, s. 108.

⁵⁴ Pawluk 1984, ss. 125 – 126.

może obejmować jedynie czas potrzebny do osiągnięcia wymaganego wieku, który zapewnia odpowiednią dojrzałość nupturienta. Zatem granicę i zakres czasowy ewentualnej dyspensy wyznacza prawo naturalne⁵⁵.

Omawiany kanon w § 2 przyznał Konferencjom Episkopatów uprawnienia do ustalania wyższego wieku wymaganego do zawarcia małżeństwa. Polska Konferencja Episkopatu, w swojej Instrukcji z dnia 22 października 1998 roku o zawarciu małżeństwa konkordatowego, ustaliła ten wiek na 18 lat zarówno dla mężczyzny, jak i kobiety. Przeszkoda wieku wynika z prawa pozytywnego i jest czasowa; dlatego od tej przeszkody możliwa jest uzyskanie dyspensy dla kobiety, która nie ukończyła wymaganego wieku 18. lat, ale ukończyła szesnasty rok życia, za zgodą ordynariusza miejsca, może zawrzeć małżeństwo⁵⁶.

W kolejnym kanonie Kodeksu Prawa Kanonicznego ustawodawca wprowadził przeszkodę niemocy płciowej, inaczej znaną jako impotencję, czyli niezdolność do dokonania aktu małżeńskiego. Ta niezdolność, bez względu czy jest absolutna, czy względna, musi być trwała i nieodwracalna, wynikająca z samej natury małżeństwa, czyli z prawa naturalnego (§ 1). Przeszkoda niemocy płciowej nie podlega dyspensie⁵⁷. Ponieważ małżeństwo z założenia ma na celu zrodzenie i wychowanie potomstwa, istotne jest, aby nupturienti byli zdolni do podejmowania aktów, które służą kontynuacji ludzkiego życia⁵⁸.

Niemoc płciowa, znana również jako impotencja, manifestuje się różnie u kobiet i mężczyzn. Może występować jako niemoc czynnościowa, zwana również funkcjonalną (*impotentia coeundi functionalis*), lub organiczna (*impotentia coeundi organica*). Pierwsza z nich polega na zaburzeniach czynności narządów płciowych przy braku wyraźnych zmian anatomicznych, natomiast druga jest wynikiem wrodzonych lub nabytych defektów anatomicznych tych narządów⁵⁹.

W przypadku niemocy płciowej organicznej, występują wrodzone lub nabyte wady, które przejawiają się różnorodnie u obu płci. W przypadku mężczyzn może to dotyczyć kastratów, eunuchów oraz nieprawidłowego rozwoju narządów płciowych, włączając w to proporcjonalnie małego członka w stosunku do narządów płciowych kobiety⁶⁰. Natomiast u kobiet impotencja organiczna często przejawia się poprzez źle wykształconą pochwę, co uniemożliwia normalne penetracyjne

⁵⁵ Góralski 2011, s. 282.

⁵⁶ Sitek 2002, s. 76.

⁵⁷ Góralski 2011, s. 283.

⁵⁸ Góralski 2000, s. 58.

⁵⁹ Pawluk 1984, ss. 125 – 126.

⁶⁰ Sitek 2002, s. 76.

stosunki płciowe⁶¹. Niemoc organiczna zawsze jest przeszkodą uniemożliwiającą zawarcie małżeństwa. Z kolei niemoc funkcjonalna oznacza zaburzenia w działaniu narządów rodnych, mimo że są one w pełni wykształcone. Udowodnienie takiej niemożności bywa trudne; u kobiet może to być związane z waginizmem lub skurczami mięśniowymi, które uniemożliwiają odbycie stosunku⁶². Chodzi, zatem o niezdolność do współżycia małżeńskiego przynajmniej jednej ze stron, nie zaś o niezdolność do zrodzenia potomstwa. Zdolność do współżycia małżeńskiego zakłada możliwość wprowadzenia członka męskiego do pochwy kobiety i złożenia w niej nasienia⁶³. Niepłodność może jedynie w szczególnych okolicznościach prowadzić do nieważności małżeństwa, na przykład gdy jedna strona podstępnie wprowadziła w błąd partnera co do tej dolegliwości, aby uzyskać jego małżeńską zgodę. W takich sytuacjach nieważność małżeństwa wynika z wady zgody małżeńskiej⁶⁴.

Ustawodawca w kolejnym kanonie (1085) stanowi, iż każdy, kto usiłuje zawrzeć małżeństwo, a jest związany węzłem poprzedniego małżeństwa, nawet niedopełnionego czyni to w sposób nieważny (§ 1) nawet, jeżeli pierwsze małżeństwo było zawarte nieważnie lub zostało rozwiązane z jakiegokolwiek przyczyny, nie wolno zawrzeć ponownego małżeństwa, dopóki nie zostanie stwierdzona zgodnie z prawem i w sposób pewny, nieważność lub rozwiązanie pierwszego małżeństwa (§ 2). Kanon prawa kanonicznego stoi na straży zarówno istniejącego małżeństwa, jak i praw drugiego współmałżonka, chroniąc społeczność przed przypadkiem bigamii. Potwierdza również zasadę zawartą w kanonie 1060 o ochronie prawa małżeństwa poprzez domniemanie jego ważności. Ustawodawca jasno stwierdza, że nawet jeśli pierwsze małżeństwo było nieważne lub zostało rozwiązane z jakiegokolwiek przyczyny, nie wolno zawierać kolejnego małżeństwa, dopóki nie udowodni się, zgodnie z prawem i w sposób pewny, nieważności lub rozwiązania pierwszego. Istnieje możliwość dochodzenia nieważności pierwszego małżeństwa drogą sądową lub jego rozwiązania za pomocą tzw. przywileju Pawłowego, czyli dyspensy papieskiej⁶⁵. Przeszkoda ta również przestaje obowiązywać w przypadku śmierci współmałżonka. Dekret o domniemanej śmierci współmałżonka wydany przez władzę kościelną ma wartość jedynie wtedy, gdy odpowiada rzeczywistości stanowi faktycznemu⁶⁶.

⁶¹ Tamże, s. 77

⁶² Tamże.

⁶³ Góralski 2000, s. 58.

⁶⁴ Stawniak 2000, s. 172.

⁶⁵ Góralski 2000, ss. 59 - 60.

⁶⁶ Góralski 2011, s. 285.

Prawo kanoniczne wprowadza kolejną przeszkodę w postaci różnicy wiary, znanej także jako różna religia. Przepis ten sankcjonuje sytuację, w której jedna strona jest ochrzczona w Kościele katolickim lub do niego należy, podczas gdy druga strona jest nieochrzczona. Choć małżeństwa mieszane są regulowane w rozdziale szóstym Kodeksu prawa kanonicznego, przeszkoda różnicy wiary również znajduje swoje miejsce w przeszkodach małżeńskich⁶⁷. Motu proprio⁶⁸ Benedykta XVI "Omnium in mentem" z 26 października 2009 roku zmodyfikowało kanon 1086 § 1, eliminując klauzulę "i nie odłączyła się od niego formalnym aktem". Zgodnie z nowym brzmieniem, przeszkodę stanowią także niekatolicy chrześcijanie, którzy wcześniej należeli do Kościoła katolickiego, ale formalnie z niego wystąpili. Przeszkoda ta ma źródło w prawie kościelnym, ale jest również związana z prawem Bożym pozytywnym, który nakazuje zachowanie wiary katolickiej i przekazywanie jej potomstwu, zwłaszcza w kontekście małżeństwa⁶⁹. W przypadku małżeństwa z osobą nieochrzczonej, zachowanie wiary przez katolika i przekazanie jej potomstwu budzi uzasadnioną obawę, co stanowi racjonalne uzasadnienie przeszkody małżeńskiej⁷⁰.

Kodeks prawa kanonicznego po nowelizacji jasno określa, że nieważnie usiłuje zawrzeć małżeństwo osoba, która otrzymała święcenia (kanon 1087). Duchownym zostaje się w momencie przyjęcia święceń diakonatu. Następnie możliwe są kolejne święcenia, takie jak prezbiterat i sakra biskupia⁷¹. Przeszkodą jest także stan duchownego diakona stałego, który jest żonaty – po śmierci żony nie może on zawrzeć ważnie małżeństwa. Z chwilą przyjęcia święceń diakonatu zaciąga się obowiązek zachowania celibatu, a święcenia przyjęte ważnie stanowią przeszkodę małżeńską. Dodatkowo, przyjęcie kolejnych święceń również generuje przeszkodę małżeńską⁷².

W kanonie 1088 Kodeksu Prawa Kanonicznego ustawodawca kościelny wprowadza kolejną przeszkodę, mówiąc, że nieważnie usiłuje zawrzeć małżeństwo ten, kto jest związany wiecznym ślubem publicznym czystości w instytucie zakonnym. Nowe prawo znosi dotychczasowy podział ślubów zakonnych na

⁶⁷ Góralski 2011, ss. 118 - 119.

⁶⁸ Motu proprio (Litterae Apostolicae Motu Proprio Datae) – pismo apostolskie wydane z inicjatywy papieża, dotyczące bardzo zróżnicowanego katalogu spraw, w tym również bardzo istotnych. Wydawane w formie listu, to znaczy z pominięciem uroczystej formy. Pierwszy list motu proprio został wydany przez Innocentego VIII w 1484 r. (M. Sitarz, Słownik Prawa Kanonicznego, Warszawa 2004, s. 112.)

⁶⁹ Góralski 2011, s. 286.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Pawluk 1990, s. 136.

⁷² Góralski 2011, s. 287.

uroczyste i zwykłe; przeszkoda nosi teraz nazwę ślubu. Według W. Góralskiego, który dokonuje pełnej wykładni tego kanonu, ślub jest świadomą i dobrowolną obietnicą składaną Bogu, mającą na celu dobro możliwe i lepsze (kan. 1191 § 1). Przedmiotem ślubu, który stanowi przeszkodę małżeńską, jest dozgonna czystość, zatem ślub tymczasowy nie generuje takiej przeszkody. Istotne jest także, że ślub musi być publiczny, co oznacza, że jest składany na ręce właściwego przełożonego kościelnego; ślub prywatny nie jest przeszkodą. Ponadto ślub musi być złożony w instytucie zakonnym, zgodnie z rozumieniem kan. 607 § 2⁷³.

Zakonnik o ślubach wieczystych może poprosić o indult sekularyzacyjny tylko z ważnych powodów. Prośbę o taki indult przekłada się najwyższemu przełożonemu zakonnemu, który ja wraz ze swoją i swojej rady opinią przesyła do Stolicy Apostolskiej, albo – jeśli instytut zakonny jest na prawie diecezjalnym – do biskupa diecezjalnego (kan. 691)⁷⁴. Indult sekularyzacyjny, prawnie udzielony i przyjęty przez odchodzącego zakonnika zawiera dyspensę od wszystkich złożonych ślubów i obowiązków zrodzonych z profesji (kan. 692). Wszystkie śluby zakonne ustają *ipso facto*, jeśli zakonnik otrzymał dekret dymisyjny (kan. 701). Tego rodzaju wydalenie może odbyć się tylko w przypadkach określonych przez prawo zakonne (kanony 694 – 700)⁷⁵.

Kolejna przeszkoda została zawarta w kanonie 1089 Kodeksu Prawa Kanonicznego, który stanowi, że przeszkoda uprowadzenia występuje, gdy mężczyzna uprowadza lub zatrzymuje kobietę z zamiarem zawarcia z nią małżeństwa. Od zarania istnienia Kościoła katolickiego uprowadzenie kobiety było potępiane i surowo karane, choć nie zawsze uniemożliwiało to formalnie zawarcie małżeństwa. Pomimo wielu dyskusji, przeszkoda uprowadzenia została utrzymana w Kodeksie Prawa Kanonicznego, zabraniając zawierania małżeństwa pomiędzy mężczyzną a kobietą, którą uprowadził do innego miejsca niż jej własne miejsce pobytu, lub którą przetrzymuje w jej własnym miejscu pobytu lub w innym miejscu, do którego dobrowolnie przybyła, mając zamiar zawarcia z nią małżeństwa. Zawarcie małżeństwa jest możliwe dopiero wtedy, gdy kobieta odzyska wolność, znajdzie się w bezpiecznym i swobodnym miejscu oraz dobrowolnie zdecyduje się na małżeństwo z mężczyzną, który ją uprowadził⁷⁶.

Przeszkoda zwana małżonkobójstwem, zapisana w kanonie 1089 Kodeksu Prawa Kanonicznego, obejmuje dwie formy. Pierwsza forma dotyczy zabójstwa

⁷³ Góralski 2006, s. 134.

⁷⁴ Pawluk 1990, s. 141.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Góralski 2011, s. 288.

dokonanego na własnym współmałżonku lub na współmałżonku innej osoby, którą sprawca zamachu pragnie poślubić (§ 1). Osoby objęte tym zakazem zawarcia małżeństwa to sprawca zabójstwa oraz osoba, która dokonała zabójstwa i pragnie poślubić ofiarę. Oprócz samego aktu zabójstwa istotnym elementem tej przeszkody jest intencja sprawcy, czyli jego zamiar zawarcia małżeństwa z określoną osobą⁷⁷. Druga forma przeszkody ma miejsce, gdy mężczyzna i kobieta wspólnie dokonują zabójstwa swojego współmałżonka, bez względu na intencję zawarcia małżeństwa (§ 2). W tym przypadku przeszkoda nie zależy od intencji, ale od samego faktu współdziałania przy zabójstwie współmałżonka. Przeszkoda małżonkobójstwa jest wyrazem surowej moralnej i prawnej oceny Kościoła Katolickiego wobec najpoważniejszych przestępstw popełnionych w kontekście małżeństwa i jego nierozzerwalności⁷⁸.

W kolejnym kanonie ustawodawca wprowadza przeszkodę pokrewieństwa. Pokrewieństwo to bliski związek zachodzący między osobami, opartymi na wspólnocie krwi, wskutek pochodzenia od siebie lub od wspólnych przodków⁷⁹. Powstaje on zarówno, gdy ktoś przychodzi na świat ze związku małżeńskiego, jak i poza nim⁸⁰.

Zakres przeszkody pokrewieństwa w linii prostej nie zna ograniczeń, obejmuje, więc wszystkich krewnych wstępnych i zstępnych, zarówno prawnego pochodzenia, jak i krewnych naturalnych (§ 1). W przypadku linii bocznej zakres przeszkody sięga aż do czwartego stopnia włącznie (§ 2). Oznacza to, że ową przeszkodą objęci są spokrewnieni w czterech możliwych relacjach: po pierwsze w drugim stopniu linii bocznej (rodzeństwo), po drugie – w trzecim stopniu linii bocznej nierównej (stryj – siostrzeniec etc.), po trzecie – w czwartym stopniu linii bocznej równej (rodzeństwo stryjeczne i cioteczne), po czwarte – czwarty stopień linii bocznej nierównej (dziadek stryjeczny – wnuczka stryjeczna etc.)⁸¹.

Jednym z głównych problemów stawianych przed kanonistką jest rosnące upowszechnienie metod wspomaganego rozrodu, takich jak In Vitro, gdzie dawcy mogą być anonimowi, co prowadzi do zakłócenia naturalnej linii pokrewieństwa. Ponadto, w przypadkach tzw. "designer babies", gdzie wybiera się komórki od "idealnego kandydata na ojca", anonimowy dawca staje się jednocześnie biologicznym ojcem dziecka, co może generować skomplikowane sytuacje związane z określeniem pokrewieństwa. Brak obowiązku przedstawienia orzeczenia

⁷⁷ Góralski 2011, s. 289.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Góralski 2000, s. 69.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Góralski 2011, s. 291.

lekarskiego stwierdzającego brak pokrewieństwa przed zawarciem małżeństwa może potencjalnie prowadzić do trudności, gdy osoby związane technologią reprodukcyjną decydują się na małżeństwo bez pełnej wiedzy o swoim pokrewieństwie. Postęp technologiczny podnosi więc pytania o to, jak zdefiniować pokrewieństwo w kontekście współczesnych metod rozrodu, oraz jakie konsekwencje prawne i etyczne niesie dla zakazu zawierania związku małżeńskiego przez osoby, które mogą być biologicznie spokrewnione.

Przeszkodą kanoniczną jest powinowactwo (*affinitas*), które wynika z ważnie zawartego małżeństwa, nawet jeśli małżeństwo to nie zostało skonsumowane. Powinowactwo nie ma swojego źródła we wspólnocie krwi, ale w małżeństwie. Zgodnie z kanonem 109 § 1, powinowactwo istnieje między mężem a krewnymi żony oraz między żoną a krewnymi męża⁸². Jest to przeszkoda czysto kościelna. Oznacza to, że nie dotyczy osób nieochrzczonych ani niekatolików, którzy nie są zobowiązani do zachowania kanonicznej formy zawarcia małżeństwa. Jednakże przeszkoda powinowactwa występuje pomiędzy katolikiem a osobą nieochrzczoną lub niekatolikiem ochrzczonym. Jeśli katolik chce zawrzeć małżeństwo z osobą będącą w linii prostej powinowatą i jednocześnie nieochrzczoną, występują dwie przeszkody: różnica wiary oraz powinowactwo. Jest to zgodne z kanonicznym prawem kościelnym, które ma na celu regulowanie zawierania małżeństw w Kościele katolickim⁸³.

Przeszkoda przyzwoitości publicznej jest kolejną normą kanoniczną regulującą zawieranie małżeństw w Kościele katolickim. Przeszkoda ta powstaje między mężczyzną a krewnymi kobiety oraz między kobietą a krewnymi mężczyzny, którzy wcześniej żyli w nieważnym związku małżeńskim, notorycznym konkubinacie lub publicznym związku⁸⁴. Nazwa przeszkody wskazuje na wymóg zachowania publicznej przyzwoitości w kontekście zawierania małżeństw. Zgodnie z kanonicznym prawem, po ustaniu wspólnoty życia, osoba nie może zawrzeć małżeństwa z bliskimi krewnymi osoby, z którą wcześniej żyła w takich nieważnych lub kontrowersyjnych związkach⁸⁵. Przeszkoda ta obejmuje wyłącznie pierwszy stopień linii prostej. Na przykład, mężczyzna, który wcześniej żył w nieważnym małżeństwie, notorycznym konkubinacie lub publicznym związku z kobietą, nie może zawrzeć małżeństwa ani z jej matką, ani z jej córką, po rozwiązaniu tej wcześniejszej relacji. Przeszkoda przyzwoitości publicznej ma na celu ochronę

⁸² Góralski 2006, s. 145.

⁸³ Góralski 2011, s. 292.

⁸⁴ Sitek 2002, s. 83.

⁸⁵ Góralski 2006, s. 148.

moralności i godności małżeństwa oraz zapobieganie zawieraniu małżeństw, które mogłyby naruszać zasady społecznej etyki i przyzwoitości⁸⁶.

Ostatnią przeszkodą wymienioną w katalogu przeszkód prawa kanonicznego jest przeszkoda prawnego pokrewieństwa, powstała na skutek adopcji (przysposobienia). Przeszkoda ta była znana już w prawie żydowskim, germańskim i rzymskim. Adopcja musi być dokonana na drodze sądowej, zgodnie z przepisami państwowymi⁸⁷. Adopcja jest regulowana przepisami prawa świeckiego, które szczegółowo określają formalności, jakie należy zachować, gdy ktoś pragnie przybrać osobę obcą za własne dziecko. Tego rodzaju akt prawny powoduje określone skutki prawne: powstaje prawne ojcostwo (adoptującego względem osoby adoptowanej), braterstwo prawne (osoby adoptowanej z dziećmi adoptującego) oraz powinowactwo prawne (osoby adoptowanej ze współmałżonkiem adoptującego i adoptującego ze współmałżonkiem osoby adoptowanej)⁸⁸. Podstawą przeszkody jest stosunek adopcji prawnej, która powstała na gruncie prawa państwowego. W linii prostej przeszkoda ta zachodzi pomiędzy: adoptującym i adoptowanym; adoptowanym i krewnymi zstępnymi adoptującego; adoptowanym i krewnymi wstępnymi adoptującego. Natomiast w linii bocznej przeszkoda zachodzi pomiędzy adoptowanym a dziećmi naturalnymi adoptującego oraz pomiędzy dziećmi adoptowanymi przez adoptującego⁸⁹.

Przyczyną decydującą o zawarciu umowy małżeńskiej jest zgoda stron, czyli akt woli, w którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują, aby stworzyć małżeństwo. W rozdziale „Zgoda małżeńska” prawodawca uznaje nieważność małżeństwa w przypadkach braku zdolności do wyrażenia zgody małżeńskiej (nawet przez jedną ze stron) oraz w przypadku wad tej zgody, które mogą dotyczyć zarówno elementu poznawczego, jak i woli. Następnie reguluje sposób wyrażania zgody małżeńskiej i ustanawia domniemanie jej trwania⁹⁰.

Jednakże, gdy mówimy wyłącznie o przeszkodach, można zauważyć, że dotyczą one seksualności. W prawie kanonicznym wyróżniamy dwa rodzaje impotencji: organiczną czyli instrumentalną (*impotentia coeundi organica*) i funkcjonalną (*impotentia coeundi functionalis*). Pierwsza z nich jest spowodowana wrodzonymi lub nabytymi brakami anatomicznymi narządów rodnych. Druga natomiast

⁸⁶ Góralski 2011, s. 293.

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ Góralski 2006, ss. 150 - 151.

⁸⁹ Tamże, s. 151.

⁹⁰ Góralski 2011, s. 294.

polega na zaburzeniach w czynnościach narządów przy braku wyraźniejszych zmian anatomicznych w ich obrębie⁹¹.

Według wykładni prawa kanonicznego, wśród przeszkód związanych z impotencją organiczną u kobiet, ustawodawca wyróżnia brak organów płciowych niezbędnych do odbycia normalnego aktu małżeńskiego lub ich niewłaściwe funkcjonowanie. W doktrynie i jurysprudencji przyjmuje się również, że funkcjonalna niemoc płciowa może występować w przypadku pochwy (waginizmu). Ustawodawca wśród form instrumentalnej niemocy płciowej u kobiet wymienia także zmiany anatomiczne, takie jak brak pochwy, jej niedorozwój, niedrożność oraz inne deformacje uniemożliwiające współżycie z mężczyzną. Jednocześnie ustawodawca zaznacza, że waginizm należy odróżnić od oziębłości seksualnej, która nie jest formą impotencji⁹².

Zgodnie z definicją Europejskiego Towarzystwa Medycyny Seksualnej: dyspareunia to utrwalony lub nawracających ból, który występuje przy próbie penetracji, podczas wprowadzania członka, lub w trakcie penetracji, podczas stosunku⁹³. Warto zauważyć że klasyfikacja ICD – 11 odchodzi od określenia pochwa, wprowadza natomiast prostą nazwę ból seksualny/penetracyjny. Zgodnie z klasyfikacją ból seksualny/ penetracyjny może mieć charakter:

- pierwotny / uogólniony (HA20.0)
- pierwotny /sytuacyjny (HA20.1)
- wtórny (nabyty) uogólniony (HA20.2)
- nabyty, sytuacyjny (HA20.3)
- niesklasyfikowany (HA20.Z.)

Wskazać należy, że dyspareunia to ból związany z seksem penetracyjnym, czasami dolegliwości utrzymują się także po współżyciu (albo tylko po penetracji), a sam stosunek mógł być niebolesny, kobieta jednak pozostaje w przekonaniu, że doszło do zakażenia w czasie penetracji, albo ma poczucie, że ma uczulenie na nasienie mężczyzny, albo prezerwatywę. W przypadku dyspareunii powierzchownej, po różnie nasilonym bólu przy wprowadzeniu członka lub też wibratora, dalsze stosunek może być już wyraźnie mniej bolesny, albo dyskomfort ustępuje zupełnie. U innych kobiet ból jest tak znaczący, że stosunek jest niemożliwy albo penetracje należy zakończyć ze względu na utrzymujące się dolegliwości⁹⁴.

⁹¹ Pawluk 1984, s. 128.

⁹² Stawniak 2000, ss. 183 - 197.

⁹³ ESSM, European Society for Sexual Medicine.

⁹⁴ Baszak - Radomańska, Jakima 2023, s. 71.

Przyjmując kryterium widocznych zmian jako przyczynę bólu, można dokonać podziału na zmiany chorobowe, anatomiczne oraz dotyczące cewki moczowej. Wśród zmian chorobowych wyróżnia się zmiany zapalne (nawracające infekcje drożdżakowe, HSV) oraz podrażnienia kontaktowe lub czynniki alergiczne (uczulenie np. na wkładki, czarną bieliznę, płyny do higieny intymnej, inne czynniki kontaktowe). Należy również wskazać na inne choroby sromu, takie jak liszaj prosty, liszaj twardzinowy i płaski, zmiany śródbłonkowe i rak sromu, a także inne choroby dermatologiczne manifestujące się w obrębie sromu. Zmiany anatomiczne mogą mieć charakter wrodzony lub być wynikiem interwencji medycznych. Wrodzone nieprawidłowości obejmują anomalie błony dziewiczej lub pochwy, takie jak stenoza błony dziewiczej, przegroda błony dziewiczej lub pochwy, oraz brak funkcjonalnej pochwy (np. w zespole MRKH). Rzadko zmiany mogą dotyczyć cewki moczowej, np. zakażona torbiel okołocewkowa lub uchylek cewki⁹⁵.

Według wykładni prawa kanonicznego, niezdolność do *copula coniugalis* u mężczyzn obejmuje brak prącia, niezdolność do jego wzwodu, niedostateczny rozwój prącia, brak możliwości penetracji oraz niemożność złożenia nasienia. Niezdolność płciowa o charakterze funkcjonalnym, przy normalnej budowie anatomicznej narządów płciowych, jest jedną z najczęstszych postaci i może być spowodowana schorzeniami lub uszkodzeniem ośrodków lub dróg nerwowych łączących narządy płciowe z centrum erekcji. Ustawodawca zwraca również uwagę na schorzenia ośrodków nerwowych w mózgu, które wpływają na tzw. centrum erekcji Golca, oraz choroby psychiczne, paraliż, a także uzależnienia (alkoholizm, morfinizm, kokainizm) oraz cukrzycę, które mogą powodować funkcjonalną niemoc płciową⁹⁶.

Dysperunia męska, z definicji, to nawracający lub nasilający się ból narządów płciowych lub miednicy mniejszej podczas aktywności seksualnej, trwający co najmniej trzy miesiące. Ból ten często towarzyszy innym schorzeniom i rzadko jest idiopatyczny, zwykle będąc objawem różnych dysfunkcji. Ważne jest uwzględnienie czynników psychogennych, gdyż przewlekły ból może zwiększać objawy lękowe, takie jak lęk katastroficzny, co w konsekwencji nasila odczuwanie bólu. Leczenie pierwotnej przyczyny bólu seksualnego wymaga interwencji psychologicznej i psychoterapeutycznej, włącznie z technikami zmniejszającymi napięcie mięśniowe. Istotne jest również zwrócenie uwagi na stan mięśni dna miednicy. Zwiększone napięcie lub skurcz tych mięśni może zdecydowanie wpływać

⁹⁵ Tamże, ss. 72 - 73.

⁹⁶ Stawniak 2000, ss. 183 - 197.

na nasilenie bólu oraz innych dysfunkcji seksualnych. W miednicy mniejszej znajduje się wiele organów, które mogą reagować na zwiększone napięcie, takich jak pęcherz moczowy, gruczoł krokowy czy jelito, co może powodować promieniowanie bólu na cały układ mięśniowy, wywołując zespoły bólowe związane z aktywnością seksualną. Należy także zwrócić uwagę na zmiany zwyrodnieniowe w kręgosłupie lędźwiowym i krzyżowym, które mogą powodować ból. Stany zapalne również mogą wywoływać silne dolegliwości bólowe. Na dyspareunię męską wpływają również stany psychiczne pacjenta, takie jak zaburzenia lękowe, fobie i depresja, które mogą zwiększać napięcie mięśniowe i obniżać próg bólu. Zarówno zmiany anatomiczne, jak i czynnościowe, mogą być przyczyną bólu podczas aktywności seksualnej⁹⁷.

Podsumowanie

Podsumowanie artykułu "Seksualność małżonków w świetle prawa polskiego i kanonicznego: Analiza norm prawnych i etycznych" ukazuje kompleksowe podejście do kwestii przeszkód zawierania małżeństwa oraz regulacji dotyczących seksualności małżonków. Autor szczegółowo porównuje przeszkody wynikające z prawa cywilnego i kanonicznego, zwracając uwagę na istotne różnice i podobieństwa.

W prawie cywilnym, przeszkody zawarcia małżeństwa koncentrują się głównie na aspektach prawnych, takich jak wiek, zdolność do czynności prawnych czy pokrewieństwo. Z kolei prawo kanoniczne wprowadza dodatkowe przeszkody, w tym niemożność podjęcia współżycia małżeńskiego jako warunek konieczny do zawarcia małżeństwa.

Artykuł podkreśla również istotę poszanowania autonomii seksualnej małżonków przez państwo oraz jej znaczenie dla równości i godności jednostki. Zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Seksualnych, każda forma współżycia powinna odbywać się za zgodą obu partnerów, co stanowi fundamentalne prawo człowieka.

Należy również zauważyć, że współczesna wiedza na temat dysfunkcji seksualnych zarówno u mężczyzn, jak i u kobiet jest znacznie bardziej zaawansowana niż doktryna włączana przez Kościół katolicki.

Na koniec, autor zwraca uwagę na problematykę osób, które z powodu fizycznych lub psychicznych przeszkód nie mogą realizować współżycia małżeńskiego, co może prowadzić do uczucia dyskryminacji i wykluczenia.

⁹⁷ Baszak - Radomańska, Jakima 2023, ss. 253 - 254.

Artykuł oferuje głęboką analizę zagadnień prawnych i etycznych związanych z seksualnością małżonków, ukazując zarówno wyzwania, jak i potrzeby zmiany podejścia w obydwu systemach prawnych.

Bibliografia

Kodeksy:

Codex Iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus z 1983 roku.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny. Dz. U. z 2024 r. poz. 17.

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., Kodeks rodzinny i opiekuńczy Dz. U. z 2023 r. poz. 2809.

Publikacje:

Banaszak B.

2012 Art. 18, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa.

Bancroft J.

2019 Seksualność człowieka, Wrocław.

Baszak - Radomańska E., S. Jakima

2023 Seksualne zespoły bólowe, Warszawa.

Boczarski K.

1982 Młodzież umysłowo upośledzoną w rodzinie i w środowisku pracy. Warszawa.

Caracopino J.

1996 Życie rodzinne w Rzymie w okresie rozkwitu cesarstwa, Warszawa.

Dębiński A.

2008 Rzymskie prawo prywatne, Warszawa.

Depko A.

2012 Seksualność osób z niepełnosprawnością intelektualną, [w:] Niepełnosprawność intelektualna - etiopatogeneza, epidemiologia, diagnoza, terapia red. K. Bobińska i inni, Wrocław.

Gajda J.

2014 [w:] System Prawa Prywatnego, t.11: Prawo rodzinne i opiekuńcze, red. J. Smoczyński, Warszawa.

Góralski W.

2000 Kanoniczne prawo małżeńskie, Warszawa.

2010 Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie, Warszawa.

2011 Poszczególne przeszkody zrywające, [w:] Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego, Tom III/2 Księga IV Uświęcające zadanie Kościoła, red. J. Krukowski.

Grzybowski S.

1980 Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Warszawa.

Ignatowicz J.

2000 Prawo rodzinne, Warszawa.

Joachimiak A.

1998 Genetyka, Kraków.

Kijak R.

2014 Seksualność człowieka z niepełnosprawnością intelektualną a rodzina, Warszawa.

Kliemannel K.

2014 Beischlaf zwischen Verwandten. Eine interdisziplinäre Betrachtung, Halle-Wittenberg.

Koper S.

2011 Życie prywatne i erotyczne w starożytnej Grecji i Rzymie, Warszawa.

Kubik A.

2011, Specyficzne zaburzenia życia seksualnego, Warszawa.

Kubuj K.

2009 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz encyklopedyczny, red. W. Skrzydło, Warszawa.

Kowalski M.

2012 Problem nieważności małżeństwa w świetle kanonu 1095 N. 2 KPK., Wrocław.

Longchamps de Berier F.

2009 Dość egzotycznie, ale monogamicznie. Małżeństwo w prawie rzymskim - i dzisiaj, Wiąż, Nr 11-12.

- Makarewicz J.
1932 Kodeks karny z komentarzem, Lwów.
- Pawluk T.
1984 Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, Olsztyn.
- Sitek B.
2002 Trwałość i nierozzerwalność małżeństwa, Olsztyn.
- Skrzydło W.
2007 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, praktyczny komentarz, wyd. 5, Warszawa.
- Smyczyński J.
2001 Prawo rodzinne i opiekuńcze. Analiza i wykładnia, Warszawa.
- Sokołowski T.
2003 Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Poznań.
- Stawniak H.
2000 Niemoc płciowa jako przeszkoda do małżeństwa. Ewolucja czy zmiana koncepcji?, Warszawa.
- Szibor R.
2004 Inzest und Konsanguinität – Eine Übersicht soziologischen, klinisch-genetischen und rechtsmedizinischen Aspekten, „Rechtsmedizin”, Bd. 14.
- Uhrich S., D. Doyle Lochner, K. Silvey, C.R. Scott, E. Cheng, B. McGillivray, R.D. Steiner, D. Olson.
2002 Genetic Counseling and Screening of Consanguineous Couples and Their Offspring: Recommendations of the National Society of Genetic Counselors, „Journal of Genetic Counselling”, nr 11(2).
- Warylewski J.
2016 Przestępstwo przeciwko dobrom indywidualnym. System prawa karnego. Tom 10, Warszawa.
- Winczorek P.
2008 Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, wydanie drugie – rozszerzone, Warszawa.
- Winniczuk L.
2012 Ludzie, zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu, Warszawa.

Winter P.C., Hickey G.I., Fletcher H.L.
2000 Genetyka, przeł. J. Augustyniak, Warszawa.

Zieliński A.
2000 Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie, Warszawa.

Źródła internetowe

<https://www.synonimy.pl/synonim/pozycie/> (dostęp: 23.06.2024).

Inne:

ESSM, European Society for Sexual Medicine.

Katechizm Kościoła Katolickiego 2002 Poznań.

Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego 2005 Kielce.

SEXUALITY OF SPOUSES IN THE LIGHT OF POLISH AND CANON LAW: ANALYSIS OF LEGAL AND ETHICAL NORMS

Abstract: The sexuality of spouses in the context of Polish law and the canon law of the Catholic Church shows significant differences. The Polish Family and Guardianship Code does not contain any obstacles regarding sexuality or sexual intercourse as conditions for entering into marriage, while Canon Law, in canon 1084, introduces the obstacle of impossibility to engage in marital intercourse. Both legal systems have a consistent catalog of other obstacles, such as age, mental illness or kinship, which may prevent marriage. However, only Canon Law emphasizes the importance of fulfilling sexual needs as a necessary condition for entering into marriage, and the inability to enter into marital intercourse is considered an obstacle to entering into marriage. These differences emphasize a deeper understanding of the legal and ethical norms governing married life in both legal systems, reflecting their diverse approach to the issue of sexuality and the role it plays in concluding and functioning of marriage.

Keywords: family and guardianship law, code of canon law, marriage, sexuality, cohabitation, copulation, obstacles to marriage.

KONSTITUCJA A RZECZYWISTOŚĆ – DYSKRYMINACJA OJCA W PRAWIE DO BYCIA RODZICEM

Abstrakt: Konstytucją RP zapewnia obojgu rodzicom równe prawa do życia rodzinnego oraz opieki i wychowania potomstwa. Niestety w rzeczywistości ojcowie są dyskryminowani w polskim systemie prawnym i sądowym. Po rozwodzie i/lub separacji rodziców, z reguły, ojcowie tracą pełnię praw rodzicielskie na rzecz matki, która staje się ‘ważniejszym’ opiekunem. Ojcowie latami, w majestacie prawa, nie mogą wywalczyć kontaktów ze swoimi dziećmi co w konsekwencji prowadzi do zaniku utraconych więzi rodzicielskich z dziećmi, które są nie do odbudowania. W niniejszym artykule przedstawiam rzeczywiste przykłady ojców walczących o swoje prawa rodzicielskie na podstawie obecnie toczących się postępowań sądowych. Ponadto ukazuję martwą rolę Rzecznika Praw Dziecka oraz rodzinnych służb lokalnych takich jak m.in. gminne ośrodki pomocy społecznej w zaspokajaniu podstawowych potrzeb dziecka takich jak miłość ojcowska i poczucie bezpieczeństwa. Matka odcinając dzieci od ojca i nie pozwalając zaspokajać ich podstawowych potrzeb takich jak miłość ojcowska, poczucie bezpieczeństwa działa na ich krzywdę a także rujnuje w świadomości dzieci obraz ojca i mężczyzny.

Słowa kluczowe: dyskryminacja ojca, alienacja rodzicielska, prawa ojca, prawa dziecka, konstytucja

Wstęp

*„Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym...”*². Zgodnie z Konstytucją RP kobieta i mężczyzna mają równe prawo do życia rodzinnego oraz wychowania i kształtowania dzieci

¹ Instytut Prawa i Administracji, Uczelnia Biznesu i Nauk Stosowanych „Varsovia”; pniewskipiotrek@gmail.com.

² Konstytucja RP, art. 32, 33.

(art. 48). Kodeks rodzinny i opiekuńczy w sposób jawny i klarowny stanowi zbiór ustaw pozwalających na zapewnienie opieki nad potomstwem w przypadku, gdy rodzice nie wychowują dzieci razem. Niestety, pomimo istniejących praw równych dla obojga rodziców w obecnym systemie państwowym kobiety są uprzywilejowanym rodzicem z pełnym pakietem praw rodzicielskich. Ojcowie z góry postrzegani są jako rodzice drugiej kategorii z prawem jedynie do czasowego widzenia się z dziećmi, jeśli te wyrażą na to wolę³ lub bez możliwości widzenia swoich dzieci przez lata, jeśli matka na takie kontakty nie da zezwolenia, Polskie prawo w przypadku konfliktu rodziców nie zapewnia skutecznych narzędzi, aby zabezpieczyć relacje ojca z dziećmi. Sytuacja taka często kończy się ich całkowitą utratą kontaktu z potomstwem. Szkoda wyrządzona zanikiem więzi ojca z dzieckiem jest krzywdą wyrządzoną nie tylko ojcom, ale przede wszystkim dzieciom, które dorastają bez wzorców ojca, opiekuna, mężczyzny i to wbrew konstytucji RP, która w teorii „w swojej polityce społecznej i gospodarczej zapewnia dobro rodziny” (art. 71). Wielu ojców, pod wpływem ciężaru „walki” o możliwość kontaktu z dziećmi, ponosi dramatyczne porażki i rezygnacje. 29 kwietnia 2022 roku ojciec podpalił się w swoim samochodzie przed budynkiem Sądu Rejonowego w Przemyślu⁴ na znak protestu na decyzje sądu w sprawie opieki nad dziećmi. Inny mężczyzna, jak podaje rzeczniczka podkarpackiej policji Marta Tabasz-Tygiel⁵, podpalił się w okolicy Sądu Rejonowego w Rzeszowie, ponieważ nie mógł widywać się ze swoją córką.

Celem artykułu jest ukazanie i uwypuklenie na podstawie aktualnie toczących się rozpraw sądowych bardzo trudnej a czasami wręcz beznadziejnej sytuacji ojców walczących o swoje prawa do kontaktów z dziećmi. Brak konkretnych, prawnych możliwości wyegzekwowania spotkań, opieszałość sądów, bierność Rzecznika Praw Dziecka oraz niechęć do angażowania się w konflikty rodzinne służb lokalnych pokazują potrzebę wprowadzenia nowych rozwiązań do zapewnienia podstawowych praw konstytucyjnych zarówno dzieciom jak i ich ojcom - prawa do rodziny.

Dyskusja

Droga prawna do kontaktu ojca z dzieckiem

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 czerwca 2022 roku sygn. akt SK 3/20.

⁴ Wyborcza.pl. Rzeszów. Mężczyzna podpalił się w sądzie. Protest na decyzję w sprawie opieki nad dziećmi? 14 grudnia 2022.

⁵ Newsweek Polska, Nie żyje mężczyzna, który podpalił się przed Sądem Rejonowym w Rzeszowie, 14 sierpnia 2017.

Na straży realizacji wyznaczonych spotkań rodziców z dziećmi stoi art. 598¹⁵ par. 1 kpc⁶ *dotyczący sankcji pieniężnej za naruszenie obowiązków w przedmiocie kontaktów z dzieckiem*. Po notorycznym naruszeniu przez matkę obowiązku z wydawania dzieci na spotkania z ojcem, sąd w pierwszej kolejności może zagrozić matce nakazem zapłaty pieniężnej na rzecz ojca dziecka. W ten sposób ojciec ma kolejne umocowanie prawne, aby mógł realizować wyznaczone kontakty z dziećmi. Jeśli matka nadal stale nie realizuje orzeczeń sądu pomimo zagrożenia karą, ojciec ma prawo po raz kolejny złożyć do sądu wnioski o ukaranie, tym razem już zgodnie z art. 598¹⁶ par. 1 kpc⁷ o *nakaz zapłaty sumy pieniężnej za naruszenie obowiązków w przedmiocie kontaktów z dzieckiem*. Czynności wynikające z KPC w art. 598¹⁶. §1. można wielokrotnie powtarzać za każde nieodbyte lub odbyte niewłaściwie spotkania z dziećmi. Tylko każdy kolejny wniosek o ukaranie matki grzywną, rozpatrywany jest w przewlekłym postępowaniu sądowym, wydłużając rozłąkę ojca z dziećmi. Wysokość zasądzanych sankcji pieniężnych, które dostosowywane są do zarobków matki tak aby nie wpłynęły negatywnie na jej budżet miesięczny, bardzo często nie stanowią żadnego zagrożenia. Jest to sprzeczne z celem „zagrożenia karą”. Zagrożenie karą z definicji ma działać prewencyjnie, sama kara zaś resocjalizacyjnie i wychowawczo, ma ona zapobiegać powrotowi określonego zachowania. A tak to wygląda w praktyce: Sąd Rejonowy w Pułtuskach dnia 25 marca 2022 roku⁸ zasądził od matki zaledwie 300 zł za nieodbyty weekendowy kontakt ojca z dwójką dzieci, kolejnym przykładem jest postanowienie Sądu Rejonowego w Suwałkach⁹, który w roku 2016 zasądził 200 zł za niewykanie dziecka na spotkanie z ojcem, gdzie matka miała dowozić dziecko na weekend do ojca mieszkającego w odległości 250 km. Koszty paliwa związane z dojazdem dziecka mają wyższą wartość niż zasądzona kara. W konsekwencji matce opłaca się płacić kary, które paradoksalnie mają na celu skłonić ją do przywiezienia dziecka ojcu. Wysokość kary mimo upływu czasu i jej nieskuteczności, mimo wniosków o jej podwyższenie Sąd pozostawia niezmienną.

⁶ Jeżeli osoba, pod której pieczą dziecko pozostaje, nie wykonuje albo niewłaściwie wykonuje obowiązki wynikające z orzeczenia albo z ugody zawartej przed sądem lub przed mediatorem w przedmiocie kontaktów z dzieckiem, sąd opiekuńczy, uwzględniając sytuację majątkową tej osoby, zagrozi jej nakazaniem zapłaty na rzecz osoby uprawnionej do kontaktu z dzieckiem oznaczonej sumy pieniężnej za każde naruszenie obowiązku.

⁷ Jeżeli osoba, której sąd opiekuńczy zagroził nakazaniem zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej, nie wypełnia nadal swego obowiązku, sąd opiekuńczy nakazuje jej zapłatę należnej sumy pieniężnej, ustalając jej wysokość stosownie do liczby naruszeń. Sąd może w wyjątkowych wypadkach zmienić wysokość sumy pieniężnej, o której mowa w art. 598¹⁵ „sankcja pieniężna za naruszenie obowiązków w przedmiocie kontaktów z dzieckiem, ze względu na zmianę okoliczności”.

⁸ Postanowienie SR w Pułtuskach z dnia 25.03.2022 sygn. akt III Nsm 314/21.

⁹ Postanowienie SR w Suwałkach z dnia 22.01.2016 sygn. akt III Nsm 146/15.

Opisane rażąco niskie sankcje pieniężne są jedyną obecną możliwością prawną do skłonienia matki, aby wydała dzieci na kontakty z ojcem. Orzeczenia dotyczące sankcji pieniężnych¹⁰ mające wymusić na matkach realizację zasądzonych kontaktów nie są wystarczająco skuteczne¹¹. Mimo zagrożeń sankcjami w wielu przypadkach kontakty nadal się nie odbywają. W konsekwencji ojcowie przez lata nie widują swoich dzieci co w końcu wpływa na zanik utraconych więzi rodzicielskich, które są już nie do odbudowania. Jest to przykład dyskryminacji ojców przez sądy i prawo polskie, mimo teoretycznie równych praw do wychowywania i spotkań z dziećmi obojgu rodziców zapisanych w Konstytucji RP.

Matka odcinając dzieci od ojca i nie pozwalając zaspokajać ich podstawowych potrzeb takich jak miłość ojcowska, poczucie bezpieczeństwa działa na ich krzywdę a także rujnuje w świadomości dzieci obraz ojca i mężczyzny. Takie zachowanie może być w teorii podstawą do ograniczenia władzy rodzicielskiej matce w związku z jej nadużywaniem, zgodnie z art. 111 kpo § 1. „Jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażąco zaniedbują swe obowiązki względem dziecka, sąd opiekuńczy pozbawi rodziców władzy rodzicielskiej. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może być orzeczone także w stosunku do jednego z rodziców”¹², jednakże w polskiej rzeczywistości i świadomości społecznej, jest tylko martwym przepisem. Możliwość „wywalczenia” egzekucji kontaktów ojca z dziećmi oddaliła się jeszcze bardziej po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 czerwca 2022 roku¹³ sygn. akt SK 3/20. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że regulacje związane z art. 598¹⁶ § 1 w związku z art. 598¹⁵ § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, ze zm.) w zakresie, w jakim obejmują sytuacje, w których niewłaściwe wykonywanie lub niewykonywanie obowiązków związane jest z zachowaniem dziecka, niewywołanym przez osobę, pod której pieczęć dziecko to się znajduje, są niezgodne z art. 48 ust. 1 zdanie drugie oraz art. 72 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Należy to rozumieć wprost, że jeśli dziecko nie wyraża woli spotkań z rodzicem to nie należy karać matki karą pieniężną za niezrealizowane kontakty. Wyrok budzi wiele kontrowersji nie tylko u dyskryminowanych ojców, pragnących kontaktów ze swoim dziećmi, ale także

¹⁰ Postanowienie SR w Pułtusk z dnia 25.03.2022 r. sygn. akt III Nsm 314/21.

¹¹ Sygn. sprawy III Nsm 312/23 w toczącej się sprawie SR w Pułtusk.

¹² Dz.U.2020.0.1359 t.j. - Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy.

¹³ Trybunał Konstytucyjny: Nałożenie przez sąd opiekuńczy na osobę, pod której pieczęć znajduje się dziecko, obowiązku zapłaty sumy pieniężnej na rzecz osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem (trybunal.gov.pl).

w samym Trybunale Konstytucyjnym, gdzie głosowanie nad ustawą nie było jednogłośnie. Sędzia Michał Warciński, członek Trybunału Konstytucyjnego, był zdania, że postępowanie w tej sprawie w Trybunale należało umorzyć, gdyż "Powołane wzorce kontroli były nieadekwatne, dlatego wydanie wyroku w sprawie było niedopuszczalne (...). W niniejszej sprawie możliwe było po umorzeniu postępowania wydanie postanowienia sygnalizacyjnego"¹⁴. Wskazać tutaj należy także, że z pewnością dobro dziecka nie jest równoznaczne z wolą dziecka. Dziecko często nie jest w stanie rozumieć swojego dobra. Większość dzieci odmówiłaby chodzenia do szkoły czy wizyty u dentysty. Dziecko może również nie zdawać sobie sprawy, że dla prawidłowego jego rozwoju społecznego i emocjonalnego potrzebny, a nawet niezbędny jest udział obojga rodziców.

Działanie matek na szkodę własnych dzieci

Matki często wciągając dzieci w tzw. "konflikt lojalności" nie dostrzegają jak ich negatywne zachowanie przelewa się na rozwój i kształtowanie psychiki dzieci a przy tym łamią obowiązujące orzeczenia sądowe i dopuszczają się alienacji rodzicielskiej. Szereg badań Opiniodawczego Zespołu Specjalistów Sądowych wskazywał na takie konflikty¹⁵. Zespoły OZSS są przypisane odpowiednim sądom okręgowym dla których wykonują ekspertyzy. Wniosek o przebadanie stron postępowania przez biegłych OZSS może złożyć każda ze stron postępowania, w tym prokurator, jak również sąd może taką decyzję podjąć samodzielnie¹⁶. Konflikt lojalności u małoletnich dzieci to sytuacja, w której dziecko jest zmuszone do wyboru pomiędzy dwoma lub więcej osobami, które są mu bliskie i z których każda oczekuje od niego lojalności. Niejednokrotnie w wyniku obniżonych kompetencji wychowawczych matki dzieci stawiane są w konflikcie lojalności i nadmiernie obciążane emocjonalnie. Po rozwodzie, gdy dziecko zostaje przy matce, ona czuje się pełnoprawnym rodzicem marginalizując autorytet i rolę ojca. Matka w swoim codziennym kontakcie z dziećmi przyjmuje postawę deprecjonującą wobec ojca. Dzieci są zniechęcane do ojca przez matkę, matka nie podejmuje starań, aby utrzymać więź między nimi a działa wręcz na osłabienie i zanik więzi z ojcem. Matka staje się też często agresorem podniecając konflikt z byłym partnerem, manipulując dzieckiem i udaremniając kontakty.

¹⁴ TK: Kary za utrudnianie spotkań z dzieckiem, jeśli ono samo nie chce kontaktu, są niekonstytucyjne - GazetaPrawna.pl, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8469348,tk-kary-utrudnianie-kontaktu-z-dzieckiem-niekonstytucyjne.html>

¹⁵ OZSS w SO w Ostrołęce. OZSS/OroO.71/22.

¹⁶ Pietrzykowski 2020.

Przed sądem rodzinnym, stawia się w roli ofiary jako matka obarczona w całości wychowywaniem dziecka, jako osoba skrzywdzona przez byłego partnera. Co więcej matka manipuluje dziećmi coraz mocniej angażując je w konflikt. Taka postawa matki w znaczącym stopniu skutkuje zaburzeniami związków emocjonalnych pomiędzy dziećmi a drugim rodzicem. Nierzadko w takich sytuacjach profil psychologiczny matki charakteryzuje labilność emocjonalna¹⁷. W kryzysie uwidacznia się poczucie niepewności z naprzemienną upartością, brakiem auto-refleksji oraz bezkrytycznym przerzucaniem wszelkiej odpowiedzialności za stan rzeczy na byłego partnera. Rodzic mający skłonność do odczuwania negatywnych stanów emocjonalnych, mający ciągłe poczucie ogólnego niepokoju i lęku staje się nieporadnym rodzicem, nadużywa władzy rodzicielskiej ze szkodą dla dziecka. Popelniane są wówczas kardynalne błędy wychowawcze, które mają wpływ nie tylko na zaburzone relacje i więzi pomiędzy dziećmi a ojcem, ale również wpływają na rozwój emocjonalny i osobowościowy. Często powodem odsunięcia dziecka od ojca jest chęć zemsty lub poczucie bycia skrzywdzoną przez byłego partnera. Najłatwiejszą, ale i najbardziej okrutną formą odwetu jest odebranie partnerowi tego, co dla niego najdroższe i najważniejsze, czyli dziecka, oraz przekonanie sądu o rzekomo „złym” ojcu. Takie postawy matek niezwykle trudno zaakceptować i zgodzić się jakoby były czynione dla dobra dzieci. Najprościej wyeliminować ojca z życia dziecka poprzez odebranie mu możliwości spotkań z nim i to mimo postanowień sądowych gwarantujących mu kontakt z dziećmi. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej gwarantuje wprawdzie prawa obojga rodziców do równego wpływu na wychowanie dziecka¹⁸, jednak coraz częściej obecne w praktyce wymiaru sprawiedliwości są postawy nadużywania dostępnych instytucji prawa rodzinnego i karnego w celu eliminacji ojca z życia dziecka

Sprowadzenie ojca do roli „bankomatu”

Ojciec, wg słownika PWN to mężczyzna, który ma własne dziecko lub dzieci¹⁹. Nauki empiryczne wymieniają wiele funkcji ojcowskich definiując je pojęciami: „rodzic”, „żywiciel”, „obrońca”, „wychowawca”, „obiekt identyfikacji”, „towarzysz zabaw”. Te wszystkie określenia można sprowadzić do trzech podstawowych funkcji ojca w rodzinie: prokreacyjnej, wychowawczej oraz utrzymania

¹⁷ OZSS w SO w Ostrołęce, OZSS/OroO.71/22.

¹⁸ Art. 33 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. stanowi: „Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym”.

¹⁹ Słownik PWN sjp.pwn.pl.

i ochrony rodziny²⁰. Jednym z ważniejszych zadań ojca jest prowadzić swoje dzieci przez życie co wymaga zaangażowania, odwagi i wyrozumiałości, aby móc je wspierać, pozwalając im przy tym wyrażać swoje pragnienia i myśli nawet jeśli odbiegają one od naszego rozumowania. Dobry rodzic nie robi porównań, akceptuje i kocha bezwarunkowo. Musimy pozwalać naszym wychowankom popełniać błędy będąc wsparciem w ich potknięciach. Prowadzenie dzieci przez życie jest obowiązkiem rodziców, ale też ogromną wartością i przywilejem, będącym naturalnym prawem rodziców zapewnionym przez Konstytucję RP. Niestety w sądach w Polsce ojcowie są bardzo często dyskryminowani a prawo do bycia rodzicem i realizowanie się jako ojciec jest im ograniczane lub całkowicie odbierane. Problem dyskryminacji ojców najczęściej pojawia się w momencie rozpadu małżeństw i związków posiadających wspólne potomstwo. Z reguły w trakcie rozpadu związków pojawiają się konflikty wpływające bardzo negatywnie lub wręcz uniemożliwiające ugodowe porozumienia pomiędzy rodzicami dotyczące opieki nad dziećmi. Aby jednak odpowiednio zadbać o dobro dziecka²¹, niezbędna jest współpraca pomiędzy rodzicami. Batalie sądowe o alimenty i kontakty dziecka z drugim rodzicem są często podyktowane nie dobrem dzieci a nienawiścią i chęcią zemsty na byłym partnerze. W zdecydowanej większości jak wynika z doświadczeń toczących się spraw sądowych, to najczęściej kobiety podejmują odwet za nieudany związek, poszukując różnych sposobów na upokorzenie w ich mniemaniu niedobrego partnera. Frustracje rodziców są przenoszone automatycznie na dzieci a co gorsza wykorzystywane w walce z byłym partnerem. Z doświadczeń wymiaru sprawiedliwości można wywnioskować, że rodzic na stale opiekujący się dzieckiem potrafi niemal corocznie wnioskować o podwyższenie świadczeń alimentacyjnych. Matka wówczas angażuje dziecko w szereg zajęć pozalekcyjnych, często nieprzemyślanych a wręcz szkodzących dziecku z powodu ich natłoku. Zajęcia są wybierane z puli tych najdroższych, aby generowały wysokie dodatkowe koszty utrzymania dziecka i często po uzyskaniu rachunku zapłaty są przerywane. Nierzadko ojciec staje się narzędziem do utrzymywania swych byłych partnerek-matek dziecka, co nie jest to jego obowiązkiem ustawowym, pomijając uzasadnione przypadki, a jedynie spowodowane nieuczciwym zachowaniem byłej

²⁰ Mierzwiński 1997 s. 61.

²¹ W piśmiennictwie prawniczym wskazuje się, iż w rozumieniu przepisów prawa rodzinnego „dobro dziecka” oznacza kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka oraz do należytego przygotowania go do pracy odpowiednio do jego uzdolnień, przy czym wartości te są zdeterminowane przez wiele różnorodnych czynników, których struktura zależy od treści stosowanej normy prawnej i konkretnej, aktualnie istniejącej sytuacji dziecka, zakładając zbieżność tak pojętego „dobra dziecka” z interesem społecznym, zob. Stojanowska 1979.

partnerki²². Sądy podwyższają wysokość alimentów nie zważając na to czy ojciec może się spotykać ze swoimi dziećmi i czy ma możliwość łożyć na nie, bezpośrednio poprzez własne decyzje stwierdzając, co jest na prawdę potrzebne jego dzieciom i jakie koszty utrzymania chciałaby pokryć samodzielnie. Ma jedynie obowiązek comiesięcznej wpłaty zasądzonych środków na konto ich matki. Ojciec jest sprowadzony do roli „bankomatu” na ciągle rosnące koszty utrzymania swoich dzieci nie mając możliwości widzenia się z nimi i zaspokajania ich potrzeb w naturze. Przykładem jest wyrok z dnia 30 czerwca 2022 r. SO w Ostrołęce²³, gdzie ojciec wyrokiem tegoż Sądu²⁴ mając wcześniej zasądzoną wysokość alimentów oraz dodatkowo zobowiązania w naturze na rzecz małoletnich, które miał realizować na wyznaczonych kontaktach – nie mógł ich realizować, ponieważ kontakty nie były realizowane z powodu postępowania i decyzji matki dzieci²⁵. Sąd przyjął za podstawę podwyższenia wysokości alimentów brak realizacji świadczeń w naturze, mimo wiedzy, że powodem ich niezrealizowania jest stanowisko matki dzieci, czyli celowe uniemożliwienie spotkań. Sąd nie podjął się analizy sytuacji rodzinnej w szerszym zakresie, argumentując, że sprawa dotyczy podniesienia alimentów a nie kontaktów z dziećmi. Takie orzeczenia zdumiewają, dyskryminują ojca, ale przede wszystkim dają przyzwolenie matkom niestosowania się do wyroków sądowych. To nie tylko gorzka bierność sądu, ale wielka niesprawiedliwość i krótkowzroczność. W takich sprawach wymiar sprawiedliwości bardzo zawodzi, zamiast „pogrozić palcem”, daje przyzwolenie na bycie nie tylko nieprzyzwoitym, ale też stwarza sposobność, aby tracić szacunek do prawa i odczuwać dyskryminację.

Martwa rola Rzecznika Praw Dziecka

Rzecznik Praw Dziecka (RPD) jest konstytucyjnym jednoosobowym organem władzy państwowej ustanowionej artykułem 72 ust. 4 Konstytucji RP z 1997²⁶. art. 72. Konstytucji RP²⁷ stanowi: *(1) Rzeczpospolita Polska zapewnia*

²² Art. 60§1 k.r.i.o. stanowi w tym zakresie następująco: „Małżonek rozwiedziony, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia i który znajduje się w niedostatku, może żądać od drugiego małżonka rozwiedzonego dostarczania środków utrzymania w zakresie odpowiadającym usprawiedliwionym potrzebom uprawnionego oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego”.

²³ Wyrok SO w Ostrołęce, sygn. akt I Ca 156/22.

²⁴ Wyrok SO w Ostrołęce, sygn. akt I C 1144/19.

²⁵ Postanowienie SR w Pułtusku, sygn. akt III Nsm 314/21.

²⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (sejm.gov.pl).

²⁷ Konstytucja RP – Rzecznik Praw Dziecka (brpd.gov.pl).

ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. (2) Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych. (3) W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka. (4) Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka. Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw dziecka, a w szczególności prawa do²⁸: życia i ochrony zdrowia, wychowania w rodzinie, godziwych warunków socjalnych, nauki. Rolą Rzecznika nie jest zastępowanie innych, wyspecjalizowanych służb, instytucji i stowarzyszeń. Powinien interweniować wtedy, gdy dotychczasowe działania i procedury okazały się nieskuteczne. Działania przewidziane w ustawie RPD podejmuje z własnej inicjatywy. Natomiast przypadkami indywidualnymi zajmuje się wtedy, jeśli wcześniej ich nie rozwiązano we właściwy sposób. Nawet, jeśli wykorzystano wszystkie dostępne możliwości prawne.

Gdy zawodzą instytucje, organy państwa i sądy a dziecku staje się krzywda, również w odbieraniu im ojca przez matkę, RPD powinien zająć konkretne stanowisko w sprawie, dążąc do naprawy sytuacji. Jednakże przy wzywaniu Rzecznika Praw Dziecka do interwencji, faktycznie rola RPD często sprowadza się jedynie do przejrzenia akt sądowych. Przykładowo, w sprawie²⁹ o egzekucje kontaktów, gdzie matka w sposób celowy i zaplanowany nie realizowała wyznaczonych kontaktów przez ponad rok, ojciec zwracał się z prośbą do RPR o interwencję³⁰. RPD nie wykonał żadnych czynności poza dopytaniem w Sądzie Rejonowym o status sprawy. Wnioskujący ojciec otrzymał odpowiedź od RPD następującej treści: *„Należy zaznaczyć, że Rzecznik Praw Dziecka nie posiada kompetencji w zakresie zapewnienia realizacji przez rodziców orzeczeń sądowych. W przypadku braku porozumienia pomiędzy rodzicami jedynym organem uprawnionym do rozstrzygnięcia w przedmiocie zmiany sądowo ustalonych kontaktów czy władzy rodzicielskiej nad dziećmi jest sąd opiekuńczy”*. Stwierdzenie to kłóci się z rolą RPD określoną w ustawie³¹, *„Art. 10a. 1. Rzecznik może również zwracać się do właściwych organów, organizacji lub instytucji o podjęcie działań na rzecz dziecka z zakresu ich kompetencji. 2. Organy, organizacje i instytucje, o których mowa w ust. 1, podejmują sprawy skierowane przez Rzecznika. 3. Organ, organizacja lub instytucja, do których*

²⁸ Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka.

²⁹ Postanowienie SR w Pułtusku z dnia 25.03.2022 sygn. akt III Nsm 314/21.

³⁰ ZSR.441.1441.2021.MG.

³¹ Dz.U.2023.0.292 t.j. - Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka.

Rzecznik zwrócił się o podjęcie działań na rzecz dziecka, są obowiązane niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie 30 dni, poinformować Rzecznika o podjętych działaniach lub zajętych stanowisku. 4. W przypadku, gdy organ, organizacja lub instytucja, o których mowa w ust. 1, nie informują Rzecznika o podjętych działaniach lub zajętych stanowisku albo gdy Rzecznik nie podziela ich stanowiska, może zwrócić się do właściwej jednostki nadrzędnej o podjęcie odpowiednich działań. 5. W przypadku, gdy Rzecznik stwierdził w działalności organu, organizacji lub instytucji, o których mowa w ust. 1, naruszenie praw lub dobra dziecka, może żądać wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub zastosowania sankcji służbowych³² W omawianym przykładzie, po kolejnych 6 miesiącach braku kontaktu ojca z dziećmi, co łącznie dawało ponad 1,5 roku, powtórna prośba ojca kierowana do RPD o zajęcie stanowiska w sprawie została oddalona. Ojciec uzyskał odpowiedź: „RPD nie jest organem władnym (...) dostrzega nieprawidłowości, i (...) odsyła do sądu.” W tym czasie matka nie tylko nie pozwalała dzieciom na kontakty z ojcem, ale również sędownie złożyła wniosek o ograniczenie kontaktów, do czego sąd się przychylił³³ i zminimalizował kontakty dzieci z ojcem. Sąd poparł nieuczciwy argument matki, że po tak długim okresie rozłąki dzieci z ojcem (około 1,5 roku) niewłaściwe będą dłuższe spotkania weekendowe czy kilkudniowe w czasie wakacji szkolnych. Takie postanowienia sądu dają coraz to większe przyzwolenie matce na zdejmowanie z siebie obowiązku doprowadzania dzieci na kontakt z ojcem oraz ograniczania kontaktów ojca do minimum. W ciągu miesiąca po wydaniu prawomocnego orzeczenia przez Sąd Okręgowy, RPD przesłał kolejną informację do ojca: „Rzecznik Praw Dziecka zapoznał się z aktami sprawy Sądu Rejonowego w Pułtusku, Sądu Okręgowego (...). Dokonano analiz akt oraz zbadano wszelkie okoliczności mogące mieć wpływ na dobro małoletnich. W tym miejscu wskazać należy, że postępowanie sądowe zakończyło się postanowieniem Sądu Okręgowego w (...) z dnia 21 czerwca 2023 roku. (...) Po zbadaniu sprawy i zapoznaniu się z sytuacją małoletnich, Rzecznik Praw Dziecka nie stwierdził podstaw do interwencji i sprawa małoletnich prowadzona w Biurze Rzecznika Praw Dziecka zostaje zakończona³⁴”. Należałoby zadać pytanie, czy Organy Państwa prawidłowo funkcjonują? Czy właściwie wypełniają swoje zadania do których zostały powołane? Jak daleko taka bierność może się posunąć? Dyskryminowani ojcowie w swojej niemoicy i proteście dokonują aktów samospalenia a dzieci zostają sierotami z powodu bierności i opieszałości instytucji państwowych.

³² Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2020 r.).

³³ Postanowienie SO w Ostrołęce z dnia 21.06.2023 r. sygn. akt I Ca 183/23.

³⁴ ZSR.441.1441.2021.MG.

Bibliografia

Literatura

- Banaszak B.
2015 Prawo konstytucyjne, Warszawa.
- Bierca M. M.
2019 Nowe wzory ojcostwa w Polsce, Warszawa.
- Chmaj M., (red.)
2016 Wolności i prawa człowieka w Konstytucji RP, Warszawa.
- Domański M.
2015 Orzekanie o pieczy naprzemiennej w wyrokach rozwodowych, Warszawa.
- Dudak A.
2016 Wizerunek współczesnego mężczyzny w roli ojca, Współczesne ojcostwo Konteksty kulturowe, pedagogiczne i prawne, red. E. Ogrodzka – Mazur, G. Błachut, T. Chmiel, Toruń.
- Fijałkowski W.
1996 Ojcostwo na nowo odkryte, Pelpin.
- Ignaczewski J. (red.)
2015 Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem. Komentarz, Warszawa.
- Koszewska K.
2002 Prawa człowieka, poradnik nauczyciela, Warszawa.
- Kwiecień – Madej A.
2021 Sytuacja prawna ojca dziecka poczętego w polskim prawie rodzinnym, Warszawa.
- Litewski W.
1999 Rzymskie prawo prywatne, Warszawa.
- Michalak M., Jaros P.
2014 Prawo dziecka do obojga rodziców, „Dziecko krzywdzone: Teoria, Badania, Praktyka”, t. 13, nr 3.
- Piątkowski J. (red.)
1985 System prawa rodzinnego i opiekuńczego, cz. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.

- Pietrzykowski (red.)
2020 Kodeks rodzinny i opiekuńczy.
- Pospieszyl K.
1980 Ojciec a rozwój dziecka, Warszawa.
- Rzewuski M.
2007 Definicja dziecka w Polsce. Uwagi de lege lata i de lege ferenda, „Rejent”, nr 4.
- Schulz A.
2008 Ustalenie i utrzymanie kontaktów z dzieckiem – niektóre prawa ojca w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Smoczyńskiego, red. M. Andrzejewski, M. Łączkowska, L. Kociucki, A. Scholz, Toruń.
- Stojanowska W.
1979 Rozwód a dobro dziecka, Warszawa.
- Zajączkowska – Burtowy J.
2020 Kontakty z dzieckiem, Warszawa.
- Żelazowska W.
2022 Kodeks cywilny, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Warszawa.

Akty prawne

- Dz.U.2020.0.1359 t.j. - Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy
- Dz.U.2023.0.292 t.j. - Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2020 r.).

Źródła internetowe

- Słownik PWN: sjp.pwn.pl
- Rzeszów. Mężczyzna podpalił się w sądzie. Protest na decyzję w sprawie opieki nad dziećmi?, 14 grudnia 2022, Wyborcza.pl

Nie żyje mężczyzna, który podpalił się przed Sądem Rejonowym w Rzeszowie, [newsweek.pl, https://www.newsweek.pl/polska/spoleczenstwo/nie-zyje-mezczyzna-ktory-podpalil-sie-przed-sadem-rejonowym-w-rzeszowie/m0nzydr](https://www.newsweek.pl/polska/spoleczenstwo/nie-zyje-mezczyzna-ktory-podpalil-sie-przed-sadem-rejonowym-w-rzeszowie/m0nzydr).

TK: Kary za utrudnianie spotkań z dzieckiem, jeśli ono samo nie chce kontaktu, są niekonstytucyjne - [GazetaPrawna.pl, https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8469348,tk-kary-utrudnianie-kontaktu-z-dzieckiem-niekonstytucyjne.html](https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8469348,tk-kary-utrudnianie-kontaktu-z-dzieckiem-niekonstytucyjne.html)

Trybunał Konstytucyjny: Nałożenie przez sąd opiekuńczy na osobę, pod której pieczęą znajduje się dziecko, obowiązku zapłaty sumy pieniężnej na rzecz osoby uprawnionej do kontaktów z dzieckiem, <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/11918-nalozenie-przez-sad-opiekunczy-na-osobe-pod-ktorej-pieczaznajduje-sie-dziecko-obowiazku-zaplasy-sumy-pienieznej-na-rzecz-osoby-uprawnionej-do-kontaktow-z-dzieckiem>

Orzecznictwo

Postanowienie SR w Pułtuskach z dnia 25.03.2022 sygn. akt III Nsm 314/21.

Postanowienie SR w Suwałkach z dnia 22.01.2016 sygn. akt III Nsm 146/15.

Postanowienie SR w Pułtuskach z dnia 25.03.2022 r. sygn. akt III Nsm 314/21.

OZSS w SO w Ostrołęce, OZSS/OroO.71/22.

Wyrok SO w Ostrołęce, sygn. akt I Ca 156/22.

Wyrok SO w Ostrołęce, sygn. akt I C 1144/19.

Postanowienie SO w Ostrołęce z dnia 21.06.2023 r. sygn. akt I Ca 183/23.

CONSTITUTION AND REALITY - DISCRIMINATION AGAINST THE FATHER IN THE RIGHT TO BE A PARENT

Abstract: The Constitution of the Republic of Poland provides both parents with equal rights to family life and the care and upbringing of their offspring. Unfortunately, in reality, fathers are discriminated against in the Polish legal and judicial system. After the divorce and/or parental separation, as a rule, fathers lose full parental rights to the mother, who becomes the 'more important' guardian. Fathers, under the majesty of the law, cannot obtain contact with their children for years, which consequently leads to the disappearance of lost parental bonds with children, which cannot be rebuilt. In this article, I present real examples of fathers fighting for their parental rights based on currently ongoing court proceedings. Moreover, I show the dead role of the Ombudsman for Children and local family services such as, among others, municipal social assistance centers in meeting the child's basic needs, such as fatherly love and a sense of security. By cutting children off from their father and not allowing them to meet their basic needs, such as fatherly love and a sense of security, the mother harms them and ruins the image of a father and a man in the children's minds.

Keywords: father discrimination, parental alienation, father's rights, children's rights, constitution

UCZEŃ-DZIECKO. ROZWAŻANIA NAD PROBLEMATYKĄ PRAW UCZNIĄ

Abstrakt: Poniższa praca ma za zadanie zwrócić uwagę na problematykę rozumienia ucznia oraz jego praw w polskim systemie prawnym. Analiza m.in. ustawy Prawo oświatowe czy Konwencji o Prawach Dziecka ma natomiast na celu podjęcie próby odpowiedzi na pytanie kim jest uczeń. Przepisy prawa regulujące system oświaty w Polsce cechują się niedookreślonością przepisów co jednocześnie wymusza dogłębną ich analizę oraz interpretację. Artykuł stawia również pytanie o to, czym są prawa ucznia. Przyjmuje się, że prawa ucznia są zbiorem uprawnień, które przysługują każdemu uczniowi z tytułu przynależności do danej placówki oświatowej. Należy jednak zaznaczyć, że prawa te powinny być uzależnione od charakteru placówki oświatowej w odniesieniu do etapu edukacyjnego, jednakże taka sytuacja doprowadzić może do naruszenia zasady równego traktowania uczniów. Artykuł został opracowany na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz aktów prawnych.

Słowa Kluczowe: dziecko, uczeń, szkoła, samorząd uczniowski

Wprowadzenie

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe jest fundamentalnym zbiorem norm regulującym działanie całego systemu oświaty w Polsce. Obejmuje ona zarówno przepisy dotyczące organizacji kształcenia jak i obowiązków kuratora czy działalności społecznych organów kolegialnych w oświacie. Regulacje w niej umieszczone charakteryzują się małym stopniem konkretności co może być kwalifikowane zarówno jako wada i zaleta zależnie od osoby dekodyfikującej

¹ Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski.

normy ustawowe. W mojej ocenie to właśnie zbyt mała konkretność stanowi jej największą wadę, gdyż daje ona zarówno ogromne możliwości wyinterpretowywania praw uczniów podczas, gdy posługując się terminem “uczeń”, nie definiuje go wprost, co problematycznym czyni ustalenie zakresu podmiotów, którym przysługują “prawa ucznia”.

Prawa dziecka a prawa ucznia.

Aby odpowiedzieć na pytanie czym są i w jakim zakresie temporalnym obowiązują prawa dziecka, należy najpierw skupić się na ustaleniu kim według ustawodawcy jest dziecko. W przestrzeni normatywnej brak jest uniwersalnej definicji pojęcia “dziecko”, jakkolwiek różne akty normatywne definiują je na swoje potrzeby. Zgodnie z art. 1 Konwencji o Prawach Dziecka z dnia 20.11.1989 r. przez “dziecko” rozumie się (...) *każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność*. Dodatkowo, z tego aktu nie wynika w sposób jednoznaczny, od kiedy możemy mówić o początku istnienia podmiotu tych praw.

Koniecznością zdaje się w sposób ostry określić niezbędne pojęcia. By to uczynić musimy posiłkować się ustawą o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6.1.2000 r. Zgodnie z normami zawartymi w niej, dzieckiem jest *każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności*.

Dokonując połączenia obu definicji zawartych we wskazanych aktach prawnych, należy dojść do wniosku, iż dzieckiem będzie każda istota ludzka od chwili poczęcia do momentu osiągnięcia 18 roku życia, chyba że na mocy innych norm szczególnych pełnoletność uzyska wcześniej.

Po wskazaniu wypracowanych w aktach normatywnych obowiązujących definicji, należy przejść do rozważań nad głównym problemem. Pojęcie oraz zakres obowiązywania praw dziecka w normach międzynarodowych są w szczególności ujęte w Konwencji o Prawach Dziecka. Prawa te, co warto zaznaczyć, odnoszą się do relacji dziecko-państwo, a nie dziecko-rodzice i niejako wprost rozszerzają Prawa Człowieka w zakresie dotyczącym dzieci, jako istot młodych, niedoświadczonych i narażonych na negatywne wpływy, które wymagają zwiększonej ochrony prawnej². W związku z powyższym, należy stwierdzić, iż prawa dziecka są wywiedzione bezpośrednio z przyrodzonej i niezbywalnej godności osoby ludzkiej.

Kategorie tych praw mają różnorodny charakter. Na szczeblu krajowym

² Ziółkowski 2014, s. 52.

ustawodawca w art. 3 ust. 2 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka w związku z art. 70 ust. 1 zd. 1 Konstytucji utworzył otwarty katalog praw, w którym wyszczególnił między innymi prawo do nauki. W następstwie wcześniejszych rozważań nasuwa się więc teza, iż prawa dziecka, w tym prawo do nauki, podlega szczególnej ochronie państwa do momentu uzyskania przez dziecko pełnoletności, gdyż prawo to jest ściśle skorelowane z obowiązkiem pobierania nauki natomiast od momentu osiągnięcia pełnoletności transformuje się ono w prawo obywatelskie *sensu stricto*.

Czy na tej podstawie można stwierdzić, że prawa ucznia to prawa dziecka?

Aby odpowiedzieć na postawione pytanie, należy sięgnąć do literatury przedmiotu, jaką jest komentarz do ustawy prawo oświatowe, a dokładniej do fragmentu dotyczącego art. 55 ustawy Prawo Oświatowe, gdzie autor ujął prawa ucznia jako wszystko *co wiąże się z uprawnieniami przysługującymi osobiście każdemu dziecku z tytułu bycia uczniem (wychowankiem) danej szkoły (lub odpowiednio placówki)*³, przy czym można odczuć, iż wskazuje on na swoją interpretację “ucznia” w tożsamy sposób z pojęciem “dziecka” co w mojej ocenie nie jest trafne gdyż nie każdy uczeń wpisuje się w definicję dziecka.

Kim w takim przypadku jest uczeń?

W celu odnalezienia odpowiedzi na to pytanie sięgnąć należy do art. 4 pkt 20 ustawy Prawo oświatowe. Jednakże, nie definiuje ona istoty “ucznia” wprost. Stwierdza jedynie, iż przez ucznia należy rozumieć także słuchacza i wychowanka. Na bazie tej regulacji można podjąć próbę definicji ucznia jako osoby korzystającej z prawa do nauki w publicznych bądź niepublicznych przedszkolach, szkołach i innych placówkach wymienionych w art. 2 ustawy Prawo Oświatowe z wyłączeniem pkt. 6 i 10, tj. poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz bibliotek pedagogicznych. Argumentem, w mojej ocenie opowiadającym się za przyjęciem tak zaproponowanej definicji, jest sama definicja szkoły zaproponowana przez Wincentego Okonia. Odczytuje on szkołę jako *instytucję oświatowo-wychowawczą zajmującą się kształceniem i wychowaniem dzieci, młodzieży i dorosłych (...)*⁴. Uzasadnieniem takiego rozumowania słowa “uczeń” są również założenia

³ Pilich, Olszewski 2022, s. 377.

⁴ Okoń 1984, s. 299.

systemu oświaty ujęte w art. 1 ustawy Prawo Oświatowe, a wcześniej w nieobowiązującym już art. 1 pkt 8 ustawy o systemie oświaty. W punktach tych ustawodawca wskazuje, iż system oświaty zapewnia możliwość uzupełniania przez osoby dorosłe wykształcenia ogólnego jak również zdobywania lub zmianę kwalifikacji zawodowych czy specjalistycznych. Takie założenie reprezentuje stanowisko, iż edukacja nie jest przypisana i ograniczona wiekowo lecz jej realizacja po wypełnieniu obowiązku pobierania nauki może być wytyczona innymi czynnikami takimi jak np. rynek pracy⁵. Ograniczanie postrzegania “ucznia” do pojmowania go jako “dziecko” determinuje sytuację, w której osoba kontynuująca realizację czy realizująca swoje prawo do nauki po ukończeniu osiemnastego roku życia, bądź wcześniejszym uzyskaniu pełnoletności traci swoje uprawnienia w zakresie ochrony praw uczniowskich wynikających z ustawy Prawo Oświatowe.

Czym są prawa ucznia?

Należy przyjąć, że prawa ucznia są zbiorem uprawnień, które przysługują każdemu uczniowi z tytułu przynależności do danej placówki oświatowej. W celu poszukiwania tych praw należy sięgnąć do jedyne go aktu normatywnego, który w sposób ogólnikowy i lakoniczny przedstawia nam to zagadnienie. Art. 85 ustawy Prawo Oświatowe reguluje kwestię działalności samorządu uczniowskiego. W ustępie 5 przywołanego artykułu ustawodawca stworzył otwarty katalog podstawowych praw ucznia, w sprawach których to samorząd uczniowski może występować z wnioskami do rady szkoły, rady pedagogicznej czy dyrektora. Wydaje się zasadnym postawienie pytania czy w tym wypadku ustawodawca dzieli prawa ucznia na podstawowe i szczególne, czy jest to określenie mające na celu zaznaczenie kategorii tych praw, które mają być uniwersalne dla ogółu uczniów? W mojej ocenie nie było zamiarem ustawodawcy rozróżnianie praw na podstawowe i szczególne choć byłoby to zasadne. Jak prawidłowo zauważa M. Pilich, ustawodawca ujednotacza prawa ucznia w każdym etapie edukacyjnym co oznacza, że tego samego rodzaju prawa przysługują uczniowi szkoły podstawowej jak również słuchaczowi szkoły dla osób dorosłych⁶. Jedyne m rozsądnym, na ten moment, wyjściem z tej sytuacji powinno być świadome korzystanie z otwartości katalogu praw ucznia przez placówki oświatowe. Oznacza to, że organy szkoły oprócz “praw podstawowych” ujętych w ustawie Prawo Oświatowe powinny w swoich statutach dodawać oraz wywodzić takie prawa, które

⁵ Pyter, Balicki, Kokot 2016, s. 11-12.

⁶ Pilich, Olszewski 2022, s. 570.

będą adekwatne do stopnia rozwoju uczniów, etapu edukacyjnego, będą opierały się na celach systemu oświaty, będą odpowiadały ich potrzebom itp. Stwarzać to może jednocześnie sytuację, w której zatracimy jednolitość systemu oświatowego lub doprowadzimy do naruszenia zasady równego traktowania uczniów, gdyż każda placówka może indywidualnie interpretować cele ujęte w art. 1 ustawy Prawo Oświatowe lub inne normy prawne na podstawie których prawa ucznia byłyby wywodzone. Możliwym rozwiązaniem tego zjawiska byłoby pochylenie się ustawodawcy nad tą kwestią i ewentualne stworzenie ram, w których szkoły powinny wyinterpretowywać prawa ucznia, hierarchizacja rodzaju tych praw z dostosowaniem do potrzeb edukacyjnych uczniów danego rodzaju placówek lub poszerzenie w ustawie katalogu tych praw by można było przyjąć linię interpretacyjną o jaką chodzi ustawodawcy.

Kto może zajmować się sprawdzaniem czy prawa ucznia są respektowane?

Nadzór nad szkołami, w tym także nadzór pedagogiczny wykonuje, w imieniu wojewody, kurator oświaty. W art. 55 ustawy Prawo Oświatowe znajdziemy enumeratywny wykaz na czym takowy nadzór pedagogiczny polega. W ust. 2 pkt 5 przywołanego artykułu znajdujemy wprost, iż kurator zajmuje się “badaniem” przestrzegania praw dziecka oraz praw ucznia a jednocześnie upowszechnia wiedzę o tych prawach. Mogłoby to dawać nadzieję na poprawę sytuacji spłaszczenia praw ucznia i braku ich dostosowania do danego etapu edukacyjnego jednakże przy tak dużej liczbie szkół przypadającej na jedno województwo plan ten może być zawodny. Alternatywnym rozwiązaniem jest próba zwiększenia świadomości samorządom uczniowskim i ich organom jak ważną rolę pełnią zarówno w swojej placówce jak i całym systemie oświaty. Ustawodawca w art. 85 ustawy Prawo Oświatowe nadaje samorządowi uczniowskiemu kompetencje m. in. do przekazywania wniosków i opinii we wszystkich sprawach szkoły/placówki, a w szczególności tych dotyczących realizacji praw uczniów. Organy samorządów uczniowskich jako ich reprezentanci mają w tym zakresie ogromną moc sprawczą, z której zdają się nie korzystać. Ogólne stwierdzenie “we wszystkich sprawach szkoły...” daje pole do szerokiej interpretacji np:

- a) czy uczniowie przez organy swojego samorządu mogą się zwrócić z wnioskiem do dyrektora placówki o zmianę godziny rozpoczęcia zajęć?

- b) czy samorząd uczniowski może złożyć wniosek o zmianę godziny “przerwy obiadowej”?
- c) czy samorząd uczniowski może złożyć opinię wraz z uzasadnieniem, iż w stosunku do ucznia X nauczyciel Y dopuścił się złamania prawa ucznia?
- d) czy organy samorządu uczniowskiego mogą wnioskować o przyznanie środków finansowych kołom zainteresowań?

W mojej ocenie na wszystkie powyższe pytania odpowiedź brzmi “tak” ponieważ każda z tych sytuacji porusza istotną sprawę szkoły z punktu widzenia ucznia gdyż brak jest sensu tworzenia “przerwy obiadowej” o godzinie np. 11:40 w sytuacji, gdy większość uczniów twierdzi, że o tej godzinie nie potrzebuje dłuższej przerwy przeznaczonej na konsumpcję. Ważnym zdaje się również zaznaczenie czym w definicji jest samorząd uczniowski. Zgodnie ze słownikiem pedagogicznym jest to *zrzeszenie uczniów danej szkoły (klasy) powoływane w celu rozwiązywania zadań związanych z życiem szkolnym uczniów*⁷. Jednocześnie istnieje potrzeba dostosowywania tego rodzaju interpretacji i wykładni zależnie od rodzaju placówki, o której mówimy. O ile uczniowie np. liceum ogólnokształcącego mogą realizować różnego rodzaju projekty, gdyż mają większą świadomość finansową, mogą umieć sporządzać wnioski projektowe i kosztorysy, o tyle uczniowie szkół podstawowych tego rodzaju przedsięwzięć nie będą w stanie realizować sami. By osiągnąć ten rodzaj świadomości potrzeba jest głębszej i dokładniejszej realizacji zadania jakim jest nadzór pedagogiczny w zakresie upowszechniania wiedzy o prawach ucznia. Oczywistym jest, iż jest to tylko jedno z zadań i kompetencji kuratora, które mam wrażenie pod natłokiem innych obowiązków jest co najmniej niesolidnie realizowane. Dobrym rozwiązaniem może okazać się współpraca w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi odpowiednio przygotowanymi merytorycznie oraz merytoryczne wsparcie nauczycieli pełniących funkcję opiekunów samorządów uczniowskich.

Podsumowanie

Charakter praw uczniów oraz ich umiejscowienie czy konkretyzacja w aktach normatywnych pozostaje nadal kwestią niedouregulowaną. Powstaje ogrom pytań i wątpliwości oraz duże pole do szerokich interpretacji. Oczywiście taki stan rzeczy ma zarówno plusy jak i minusy. Do plusów zaliczyć można możliwą

⁷ Okoń 1984, s. 269.

szeroką interpretację na korzyść ucznia lecz jednocześnie przy niskiej świadomości możliwości i kierunków interpretacyjnych może stwarzać to rzeszę nadużyć i chęć ograniczania tych praw do minimum zawartego w ustawie. To co jest w mojej ocenie pewne, to potrzeba nowszych regulacji ustawowych, które albo zwiększą katalog “podstawowych”, jak to definiuje ustawodawca, albo wskażą kierunek interpretacyjny z oczywistym poszanowaniem godności osoby ludzkiej, konwencji oraz prawa krajowego. Pora zastanowić się również czy kwestie np. definicji legalnych zawartych w art. 4 ustawy Prawo oświatowe nie powinny być ostrzej dookreślone. W mojej ocenie zaproponowane wyżej rozwiązania jak również przykładowe rozumowanie definicji ucznia pozwolą na lepsze zrozumienie istoty i dostosowanie praw uczniów do obowiązujących realiów jak i potrzeb danego rodzaju placówek.

Bibliografia

Źródła

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483, z późn. zm.).

Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. 1991 nr 120 poz. 526, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka. (Dz.U. 2000 nr 6 poz. 69, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe (Dz.U. 2017 poz. 59, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. (Dz.U. 1991 nr 95 poz. 425).

Monografie

Okoń W.
1984 Słownik pedagogiczny, Warszawa.

Pilich M. (red.), Olszewski A.
2022 Prawo Oświatowe. Komentarz., Warszawa.

Pyter M., Balicki A., Kokot J.

2016 Ustawa o systemie oświaty. Ustawa o systemie informacji oświatowej. Komentarz, Warszawa.

Ziółkowski P.

2014 Samorząd uczniowski - idee, uwarunkowania i doświadczenia, Bydgoszcz

STUDENT-CHILD. REFLECTIONS ON THE ISSUE OF STUDENT RIGHTS

Abstract: The following work aims to draw attention to the issue of understanding the student and their rights in the Polish legal system. The analysis of, among others, the Education Law Act or the Convention on the Rights of the Child aims to attempt to answer the question of who a student is. The legal provisions regulating the education system in Poland are characterized by the lack of specificity of the provisions, which at the same time requires their in-depth analysis and interpretation. The article also asks the question of what the rights of a student are. It is assumed that student rights are a set of rights that every student is entitled to by virtue of belonging to a given educational institution. However, it should be noted that these rights should depend on the nature of the educational institution in relation to the educational stage, however, such a situation may lead to a violation of the principle of equal treatment of students. The article was developed on the basis of an analysis of the literature on the subject and legal acts.

Keywords: child, student, school, student government

KONSTYTUCJE OKTROJOWANE W HISTORII POLSKIEJ PAŃSTWOWOŚCI WYBRANE ZAGADNIENIA

Abstrakt: Przedmiotem niniejszego artykułu będzie analiza oktrojowanych konstytucji w historii polskiej państwowości, skupiając się na Konstytucji Księstwa Warszawskiego z 1807 roku oraz Konstytucji Królestwa Polskiego z 1815 roku. Zostanie przybliżona geneza powstania tych aktów zasadniczych, uwzględniając kontekst polityczny oraz rolę Napoleona Bonaparte i cara Aleksandra I w ich kształtowaniu. Przedstawione zostaną również różnice w ustrojach politycznych, które narzucone zostały przez zewnętrzne mocarstwa, a także ich wpływ na suwerenność i funkcjonowanie państwa, w tym ograniczenia wolności obywatelskich.

Słowa kluczowe: konstytucja oktrojowana, Księstwo Warszawskie, Królestwo Polskie, Napoleon Bonaparte, Aleksander I, suwerenność

Pierwsza była niepotrzebną igraszką, z którą się łatwowierność nasza czas niejaki pieściła, druga niebezpieczną grą hazardową, w której nieroztropność nasza przywiodła nas do tego, żeśmy na jednej stawce drogo okupione swobody przegrali².

W wyniku spotkania Napoleona z carem Rosji Aleksandrem I w dniu 25 czerwca 1807 roku na neutralnej wyspie w Tylży i powziętych rokowań Polska została utworzona z byłych Prus Południowych i Nowo- Wschodnich pod panowaniem elektora saskiego Fryderyka Augusta. Księstwo Warszawskie było jednym ze składowych elementów tzw. *Grand Empire*, tj. Wielkiego Cesarstwa i w pełni podporządkowane Francji. Konstytucja nadana została w Dreźnie

¹ Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

² <http://www.polskietradycje.pl/artykuly/widok/530>.

w 1807 roku. Ustrój Księstwa został oparty na zdobyczach Wielkiej Rewolucji Francuskiej i epoki światła i rozumu. W powstałym 9 czerwca 1815 roku na mocy *tańczącego* Kongresu Wiedeńskiego, Królestwie Polskim rolę protektora zaczął pełnić car Rosji Aleksander I. Kompromis wiedeński doprowadził do tego, iż to Rosja przejęła znaczną kontrolę nad większością ziem Księstwa Warszawskiego. Państwo to, zwane potocznie Kongresówką, ze stolicą w Warszawie liczyło 127 tys. km². Na mocy artykułu 5 traktatu z 3 maja 1815 roku zostało z Rosją połączone *nieodzwownie przez swoją konstytucję* oraz oddane *na wieczne czasy* w ręce cara³. Konstytucja, uważana za najbardziej liberalną w Europie powiedeńskiej, została nadana przez Cesarza Wszechrosji 27 listopada 1815 roku.

Geneza nadania konstytucji

Bacciarelli w obrazie *Nadanie konstytucji Księstwa Warszawskiego przez Napoleona w roku 1807* nie bez przyczyny umieścił sylwetki Józefa Wybickiego oraz Stanisława Kostki Potockiego po lewej stronie Cesarza, wyraźnie kontrastując je z pozostałymi politykami. U początków powstania konstytucji istniały bowiem spory co do kształtu przyszłego ustroju.

Jedni- skupieni wokół postaci Małachowskiego- pragnęli przywrócenia ustawy zasadniczej z 3 maja 1791 roku, drudzy uważali z kolei ten kierunek za zgubny, bowiem przestarzały. Scena uwieczniona przez artystę, przedstawiająca Napoleona wręczającego tekst konstytucji Małachowskiemu, nigdy jednak nie miała miejsca. Po podpisaniu 22 lipca konstytucji, Napoleon wyjechał do Paryża. Prof. Czubyty jest zdania, iż takie zachowanie Cesarza wynikało z niechęci do słów krytyki i rozczarowania oraz rozżalenia wynikających z otrzymanego przez Komisję Rządzącą tekstu konstytucyjnego do podpisania. Ludwik Gutakowski- członek Komisji Rządzącej- zrelacjonował wydarzenie w następujący sposób: *Uważaliśmy wiele odmian dla nas nie bardzo przyzwoitych, z popraw zaś w czasie pierwszego czytania czynionych żadnej umieszczonej nie znaleźliśmy, chociaż minister zdawał się na nie wtenczas zgadzać. Na koniec trzeba było podpisać*⁴. Pomimo spotkania Napoleona z polską delegacją 19 lipca, cesarz sam ustalił charakter konstytucji Księstwa Warszawskiego, dyktując zasady sekretarzowi stanu Maretowi. Są jednak głosy- m.in. prof. Barbary Grochulskiej- jakoby członkowie delegacji mieli-choćby minimalny- wpływ na przepisy ustawy zasadniczej. Grochulska zaznaczała,

³ Kieniewicz 1992, s. 153.

⁴ <https://histmag.org/Nadanie-konstytucji-Ksiewstwa-Warszawskiego-urowczystosc-ktorej-nigdy-nie-bylo-8190> [dostęp: 05.02.2022].

iż na tekście konstytucyjnym widniały boczne przypisy (możliwe, że sporządzone przez mecenasa kultury Kostkę Potockiego), które zostały uwzględnione przez Napoleona podczas finalnej redakcji tekstu. Jednak jak doszło do tego, że na początku XIX wieku to właśnie „bóg wojny”- jak powszechnie mówiono o Napoleonie- stał się dyktatorem przepisów konstytucyjnych i tym samym przyszłego ustroju oraz protektorem Księstwa Warszawskiego? Dlaczego wreszcie doszło do zawarcia porozumienia między Francją a Prusami w Tylży w dniach 7 i 9 lipca 1807 roku? W ujęciu lapidarnym rzecz miała się następująco: pasmem sukcesów dla Napoleona były walki rozpoczęte w 1807 roku z IV Koalicją Antyfrancuską. Po pogromie Prus przez Napoleona rządy na ziemiach zaboru rosyjskiego przejęła Komisja Rządząca pod przewodnictwem marszałka Małachowskiego. Realnie stała się doraźną pomocą dla Francji w prowadzeniu wojny, dbając o zaopatrzenie oddziałów militarnych Francji czy jej wyżywienie. Teren polski był dla Francuzów kluczowy, gdyż pełniący funkcję bazy zaopatrzeniowej dla Wielkiej Armii. Stan ten trwał do lutego 1807 roku. Z czasem Francuzi czerpali również zaopatrzenie z ziem pruskich. Bezpośrednią jednak przyczyną zawarcia porozumienia w Tylży były dwie stoczone bitwy: pod Iławą Pruską w dniach 7- 8 lutego oraz pod Frydlandem 14 czerwca 1807 roku.

Z kolei przyszłość Królestwa Polskiego, a konkretnie Księstwa Warszawskiego, została określona dopiero w 1815 roku decyzjami mocarstw europejskich na Kongresie Wiedeńskim. Dokonano *de facto* czwartego rozbioru Polski na mocy traktatów z 3 maja 1815 roku zawartych między Rosją, Prusami i Austrią. Powstałe wówczas granice utrzymały się aż do I wojny światowej. Nowe państwo polskie otrzymało nazwę *Królestwo Polskie*. 25 maja 1815 roku car Aleksander I podpisał oficjalny akt konstytucyjny. Autorem projektu aktu konstytucyjnego przełożonego 26 sierpnia 1815 roku- był Ludwik Plater. Od sierpnia do listopada trwały jednak dalsze prace nad kształtem nowej ustawy zasadniczej. Czynny udział w pracach brali: książę Adam Jerzy Czartoryski, Józef Kalasanty Szaniawski, Mikołaj Nowosilcow, a także Ignacy Sobolewski. Poprawki, wzmacniające władzę monarszą, naniósł także sam car. Tekst ustawy zasadniczej Królestwa Polskiego ma datę 27 listopada 1815 roku, mimo że podpis złożył car na początku grudnia i od tego momentu stała się ona obowiązującym aktem konstytucyjnym. Należy jednak pamiętać, iż jej ostateczny tekst znacznie odbiegał od wcześniejszych *Zasad do Konstytucji* ks. Czartoryskiego. Zgodnie z nimi nowa konstytucja miała być jak najbardziej zgodna z Ustawą Rządową z 1791 roku.

Państwo to ja

Art. 5 ustawy zasadniczej Księstwa Warszawskiego określał ustrój państwa o charakterze monarchii dziedzicznej w linii dynastii Wettynów wg porządku saskiego. Książę saski miał *posiadać z całą własnością i suwerennością* Księstwo. Fryderyk August tytuł króla zdobył na mocy traktatu poznańskiego z 11 grudnia 1806 r. nadanego przez samego Napoleona. Wybór władcy nie był przypadkowy, bowiem- na co wskazuje Arkadiusz Bereza w artykule poświęconym pozycji monarchy w Księstwie Warszawskim- bliski Polakom, gdyż wskazywał na dawnych, elekcyjnych władców, bowiem Fryderyk August był wnukiem Augusta III Sasa. Co więcej osoba saskiego króla nawiązywała również do postanowienia ustawy zasadniczej z 1791 roku, gdyż przewidywała ona osobę Fryderyka Augusta na pierwszego przedstawiciela dynastii, mającego zasiąść na tronie po śmierci Stanisława Augusta Poniatowskiego (*Dynastia przyszłych królów polskich zacznie się na osobie Fryderyka Augusta, dzisiejszego elektora Saskiego, którego sukcesorem de iure i z płci męskiej tron Polski przeznaczamy*)⁵. Napoleon celowo nawiązywał do Konstytucji 3 Maja, gdyż, mając świadomość siły politycznej magnaterii, oparł się tym samym na starej elicie, a nie na kręgach radykalnych np. związanych z lewicą powstania kościuszkowskiego, czyli tzw. jakobinach polskich. Zgadzał się na rozwiązania tradycyjne, które były kompatybilne z nowym ustrojem. Z tych powodów wynika -oprócz króla- również znacząca pozycja Stanisława Małachowskiego, a także innych osób z czasów Sejmu Czteroletniego. Należy zaznaczyć również, iż książę warszawski nie cieszył się swobodą decyzji, bowiem zależny był on cesarza Francuzów. O wyraźnie ograniczonej suwerenności Fryderyka Augusta z pewnością świadczy sam akt konstytucyjny, który okrojony przez Napoleona i liczący 89 artykułów został dopiero po podpisaniu wręczony Fryderykowi Augustowi oraz Komisji Rządzącej⁶.

W Królestwie Polskim, będącym również monarchią dziedziczną z następstwem tronu zgodnym z porządkiem ustanowionym dla tronu cesarsko-rosyjskiego, król Polski nie podlegał nikomu i *de facto* sam był źródłem prawa. Zasady Konstytucji Królestwa Polskiego łączyły w sobie niektóre elementy z Konstytucji Księstwa Warszawskiego z narzędziami przejętymi z Ustawy Rządowej z 1791 roku. Znamiennym jest przywrócenie zasady kolegialności urzędów tak typowej dla czasów stanisławowskich. Tym samym odrzucono system jednoosobowy przewidziany w ustroju Księstwa Warszawskiego. Jednak zapisana w konstytucji

⁵ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html> [dostęp: 19.02.2022].

⁶ Bereza 2012, s. 12.

kolegialność była dość iluzoryczna, bowiem nie odpowiadała realiom funkcjonującej władzy, którą nazwać można totalitarną.

Powstała-po nadaniu konstytucji- konwencja sasko-francuska przedstawiała, ograniczając tym samym zakres władzy księcia warszawskiego, warunki przekazania władzy w Księstwie Warszawskim. Jego panowanie zostało ograniczone również poprzez urząd rezydenta powstałego do bezpośrednich kontaktów Napoleona z Księstwem Warszawskim. Księstwo zostało przekazane *na własność* Fryderykowi dopiero na mocy podpisanego w Berlinie 17 września 1807 roku protokołu zdawczo- odbiorczego⁷. Państwo polskie połączone z Saksonią unią personalną, ze względu na położenie geograficzne, nie mogło być ani zjednoczone z Francją, ani z Saksonią.

Z kolei Królestwo Polskie, z uwagi na stykanie się granic, zawsze stwarzało możliwość łatwego przydzielenia go do Rosji. Należy natomiast zastanowić się nad nazwaniem relacji między tymi krajami. Czy będzie to unia personalna, czy może realna lub żadna z powyższych? O ile w przypadku Księstwa Warszawskiego sprawa jest bezsprzeczna, bowiem ustawa zasadnicza nie przewidywała wspólnych stosunków politycznych, o tyle na mocy konstytucji z 1815 roku Królestwo miało udział w politycznych stosunkach i wojnach monarchii rosyjskiej. Art. 1 konstytucji głosił, iż *Królestwo Polskie jest na zawsze połączone z Cesarstwem Rosyjskim*, natomiast art. 8 regulował zagadnienie polityki zagranicznej: *Stosunki polityki zewnętrznej naszego Cesarstwa będą wspólne naszemu Królestwu Polskiemu*. Świadczyłoby to o skierowaniu się ku unii realnej, jednak ciężko o takiej mówić ze względu na niekompatybilność systemów: monarchia konstytucyjna ograniczona a absolutyzm.

Jak głosił art. 6 konstytucji Księstwa Warszawskiego *Rząd jest w osobie króla*, co oznaczało kumulację najwyższej władzy w ręku panującego. To on mianował i odwoływał urzędników aparatu administracyjnego- oprócz niższych- mianowanych na podstawie jego delegacji. Analogicznie do art. 6 konstytucji Księstwa Warszawskiego art. 35 konstytucji Królestwa Polskiego zaznaczał- poprzez takie samo sformułowanie - iż wszelka władza wykonawcza i administracyjna mogła pochodzić jedynie od panującego. Z tą różnicą, iż w Księstwie Warszawskim bezwarunkowo⁸, a w Kongresówce z wyraźnym zastrzeżeniem⁹ określającym sposób i prawa sprawowania władzy najwyższej. Za przykład może

⁷ Ibidem, s. 13.

⁸ Wskazywał na to art. 6 konstytucji Księstwa: „Rząd jest w osobie króla. On sprawuje w całej swojej zupełności urzędowania władzy wykonawczej. Przy nim jest praw początkowanie”.

⁹ Art. 4 jego konstytucji: „Ustawa konstytucyjna oznacza sposób i prawa sprawowania władzy najwyższej”.

posłużyć art. 10 konstytucji mówiący, iż wojska Królestwa nie mogą być wykorzystane do działań prowadzonych poza Europą. Jest to wyraźny przykład restrykcji nałożonej na monarchę. Prawidła te wynikały z ówczesnych liberalnych realiów. Jednak sprowadzenie przez Aleksandra swego brata - Konstantego Pawłowicza - do Warszawy było aktem przemyślanym i potwierdzającym tezę, iż *Polacy będą mimo konstytucji trzymani krótko żelazną ręką jego brata*¹⁰. Jak twierdzi Piotr Szymaniec osoba ks. Konstantego, będącego niejako *alter ego* cara, oraz postać senatora Nowosilcowa hamowały liberalizm ustroju, działając melioratywnie na *rządy samowładne*. Art. 4 ustawy zasadniczej z 1815 roku brzmiał następująco: *ustawa konstytucyjna oznacza sposób i prawidła sprawowania władzy najwyższej*, jednak nie samą tę władzę (*sic!*). Historyk Hubert Izdebski jest zdania, iż wyrażało to myśl ówczesnego konstytucjonalizmu europejskiego opartego na Karcie Konstytucyjnej wydanej w 1814 r. przez króla Ludwika XVIII. Cesarz rosyjski i król polski dzierżył pełnię władzy wykonawczej oraz posiadał podobnie jak książę saski- wyłączne prawo inicjatywy ustawodawczej. Art. 42 konstytucji Królestwa Kongresowego głosił co następuje: *Król mianuje arcybiskupów i biskupów różnych wyznań, sufraganów, prałatów i kanoników*. Był to wyraźny antagonizm wobec regulacji aktu konstytucyjnego z 1808 roku, a wręcz jej braku w tym zakresie, gdyż konstytucja nie przewidywała uprawień króla w zakresie mianowania biskupów. Ustawa zasadnicza nadana przez cara ograniczała kreacyjne prawo monarchy z zastrzeżeniem opieki rządu i jego dozoru mówił o tym art. 12 konstytucji Królestwa Polskiego. Mimo braku wyraźnej regulacji konstytucji Księstwa Warszawskiego dot. zmiany konstytucji, została utorowana sprawna droga dokonywania jej rewizji. Na podstawie art. 86 król mógł *dopełnić konstytucję* za pomocą tzw. *urządzeń*. Były to akty wykonawcze mające rangę konstytucyjną. Na gruncie konstytucji Księstwa Warszawskiego, zawierającej mnogość regulacji przejętych z aktów francuskich, monarcha miał prawo mianowania wicekróla. W braku zastępcy władcy jego kompetencje przejmowane były przez Radę Ministrów. Podczas nieobecności króla-cara w kraju, co zdarzało się naturalnie również Fryderykowi Augustowi, który z kolei przebywał w Dreźnie i co doprowadziło do usamodzielnienia się organów centralnych Księstwa, jego funkcję przejmował namiestnik. Był to jednoosobowy organ, zupełnie nowy na gruncie polskim. Co ciekawe władca, wedle uznania i okoliczności, rozszerzał lub zwężał kompetencje swego zastępcy. Opinię publiczną zaskoczył jednak wybór osoby na to stanowisko, bowiem spodziewano się, iż namiestnikiem zostanie książę Adam Czartoryski. Nie mógł sobie na

¹⁰ Kieniewicz 1992, s. 157.

to jednak pozwolić car . Mianowany został uległy Józef Zajączek- generał napoleoński. Trzy lata po jego nominacji Marcin Badeni powiedział *Konstytucja leży na stole, a bat pod stołem*. Józef Zajączek był zatem idealną osobą na stanowisko namiestnika.

W świetle art. 3 dekretu z 1808 roku każdy dekret monarchy wymagał- narzędzia wywodzącego się z Anglii- kontrasygnaty odpowiedniego „ministra wydziałowego”. Tym samym monarcha nie był odpowiedzialny przed nikim zgodnie z zasadą *król nie może działać źle, więc nie może samodzielnie działać*. Był to mechanizm zabezpieczający, który funkcjonował również w Królestwie Polskim zgodnie z art. 47 ustawy zasadniczej.

Nowym na gruncie polskiej państwowości oraz najważniejszym królewskim organem doradczym w okresie Księstwa Warszawskiego - przejętym z Francji- była Rada Stanu, tj. francuska *Conseil d'Etat*, o początkowym składzie identycznym do składu Rady Ministrów. Obrady przebiegać miały pod przewodnictwem króla, wicekróla, a w ostateczności prezesa. Dekret królewski z 24 grudnia 1807 r. zawierał zezwolenie panującego na podejmowanie decyzji *w gwałtownej potrzebie zwłoki niecierpiącej* przez Radę Stanu. Jednak wszystkie jej decyzje wymagały zezwolenia króla. Wyjątkiem od tego była działalność Rady jako Sądu Kasacyjnego. Do najważniejszych zadań tego organu należało opracowywanie projektów ustaw sejmowych, a także dekretów królewskich, rozstrzyganie sporów kompetencyjnych między organami sądowymi oraz administracyjnymi, a także rozpatrywanie sporów administracyjnych, orzekanie o oddawaniu pod sąd urzędników i ministrów, posiadała ponadto uprawnienia ustawodawcze.

W okresie Królestwa Polskiego Rada Stanu, będąca centralnym oraz kolegialnym organem władzy i administracji, została z pewnymi modyfikacjami przejęta z okresu Księstwa Warszawskiego. Odtąd dzieliła się na Zgromadzenie Ogólne (*sensu stricto*) oraz Radę Administracyjną (*sensu largo*). Do najistotniejszych różnic należy z pewnością powiązanie Rady Stanu z- nieistniejącym w okresie Księstwa Warszawskiego- urzędem namiestnika oraz pozbawienie jej istotnej funkcji sądu kasacyjnego, a z czasem również administracyjnego. Zgodnie z art. 63 oraz 73 ustawy zasadniczej, a także statutu organicznego dla Rady Stanu skład Ogólnego Zgromadzenia Rady Stanu był następujący: ministrowie, referendarze, radcy stanu oraz osoby, które *król zechce szczególnie do niej wezwać*. Przewodniczyć zgromadzeniu miał monarcha lub namiestnik, jedynie podczas ich nieobecności pierwszy członek Rady. Do kompetencji tego organu należały: ustawodawstwo, egzekutywa oraz jurysdykcja. Kolejno: rozpatrywanie oraz ostateczne układanie projektów praw i urządzeń administracyjnych Królestwa Polskiego,

kontrolowanie funkcjonowania władz administracyjnych. Art. 73 ustęp 5 konstytucji brzmiał następująco: *Zbierać spostrzeżenia względem nadużyć i tego wszystkiego co by mogło uwłaczać ustawie konstytucyjnej(...), nadając tym samym Radzie Stanu istotne uprawnienie. Rada Stanu stawała jakby na straży praworządności. Kompetencje w kwestii sądownictwa to: rozstrzyganie sporów sądowych między władzami jurysdykcyjnymi oraz administracyjnymi, oddawanie urzędników pod sąd. Król Fryderyk August zgodnie sprawował naczelne dowództwo nad wojskiem ograniczony rozkazami Napoleona, a nawet wolą jego marszałków. Wcześniej jednak dowództwo nad armią Księstwa Warszawskiego sprawował Minister Wojny – książę Józef Poniatowski (jednak rzeczywiste dowództwo miał marszałek Ludwik Davout)- sytuacja ta uległa zmianie podczas wojny w 1809 roku. W zakresie władzy ustawodawczej to panujący miał jej pełnię (*przy nim jest praw początkowanie*)¹¹.*

Jeśli więc nie można mówić o państwie suwerennym, to również należy przyjąć, że o kształcie ustrojowym nie decydowali Polacy, ale obce mocarstwa i to według własnych potrzeb, a nie zgodnie z wielowiekową polską tradycją¹².

Bikameralny ustrój parlamentarny w nawiązaniu do polskiej przedrozbiorowej tradycji

Wspólnym mianownikiem obu państw konstytucyjnych ograniczonych był dwupodmiotowy organ parlamentarny. W ustroju Księstwa Warszawskiego - jak podaje art.19- izba senatorska oraz izba poselska, w Królestwie Polskim - zgodnie z art. 31- sejm oraz senat oraz- co istotne król. Zgodnie z brzmieniem art. 86: *W osobie króla i w dwóch izbach sejmowych polega władza prawodawcza (...)*. Sejm Księstwa Warszawskiego był szczególnym organem, ponieważ ustroje ustaw zasadniczych nadawanych przez „boga wojny” tej instytucji nie znały. Izba poselska złożona była- również po 1809 roku- z trzech rodzajów reprezentantów: radców stanu, deputowanych oraz posłów. Czynne prawo wyborcze zostało zapewnione szlachcie posesjonackiej, właścicielom oraz zastawnikom wpisanych do lokalnych szlacheckich ksiąg obywatelskich. Publiczność ponadto nie była dopuszczona do obrad sejmowych. Sejmik wybierał dokładnie jednego posła i łączna ich liczba wyniosła 60, a po zmianach terytorialnych w 1809 roku 100. W skład izby poselskiej wchodził również deputowani wybierani przez zgromadzenie gminne

¹¹ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1807spis.html> [dostęp: 19. 02. 2022].

¹² Ziółek 2020, s. 161,

o łącznym składzie 40, a po 1809 roku o stanie liczebnym w wysokości 66. Sejm zwoływany miał być raz na 2 lata i na sesję maksymalnie piętnastodniową. W praktyce sejm zebrał się jedynie trzy razy: w 1809 i 1811 roku na sesje zwyczajne oraz w 1812 roku na sesję nadzwyczajną. Ostatnie zwołanie sejmu miało miejsce w przededniu wojny z Rosją. Było to analogią do okresu przedrozbiorowego i sejm ten przybrał postać konfederacji z 26 czerwca 1812 roku¹³.

W skład sejmu Królestwa Polskiego- podobnie do Księstwa -wchodził: posłowie szlacheccy oraz deputowani gmin o łącznej liczbie 128 osób. Sejm zwyczajny miał się zbierać co 2 lata i trwać 30 dni, a sejm nadzwyczajny zwoływany miał być przez króla w razie potrzeby: *kiedy mu się to zdać będzie*. Na mocy statutu organicznego cara z 1825 roku wyjęto spod jawności obrady sejmu, z wyjątkiem rozpoczęcia i zakończenia posiedzenia.

Kompetencje sejmu Księstwa Warszawskiego były bardzo skąpe, bowiem ograniczały się do trzech dziedzin, tj.: podatków, prawa cywilnego oraz spraw monetarnych. Wszystko, co wykraczało poza te człony uprawnień, należało do woli monarchy- z naciskiem na sprawy ustrojowe- administracyjne oraz polityczne. Sejm ponadto nie miał żadnych uprawnień wobec działalności rządu. Poza zakresem jego kompetencji była inicjatywa ustawodawcza. Organ ten jedynie przyjmował lub odrzucał projekty ustaw. Do przyjęcia wszelkich zmian zgłaszanych przez sejm na mocy uprawnienia do zgłaszania poprawek, konieczna była pozytywna reakcja Rady Stanu. Inaczej było w Królestwie Polskim, bowiem kompetencje sejmu koncentrowały się na prawie cywilnym, karnym i administracyjnym oraz- co tożsame z Księstwem Warszawskim- kwestiach emisyjności pieniądza. Organ ten sprawował również kontrolę nad rządem. Jednak-analogicznie do zasad ustrojowych Księstwa Warszawskiego- inicjatywa ustawodawcza należała do monarchy, który wykonywał ją za pośrednictwem Rady Stanu. W ujęciu lapidarnym tak przedstawiały się kwestie sejmowe.

Chciałabym teraz przejść do drugiego organu parlamentarnego, jakim był senat. Pozycja tego organu w Księstwie Warszawskim była zupełnie inna niż we Francji, co wynikało z uwzględnienia ustroju z okresu przedrozbiorowego. W skład senatu Księstwa wchodził biskupi, wojewodowie, kasztelanowie. Łączna ich ilość wynosiła 18, co było drastycznym ograniczeniem w stosunku do czasów Sejmu Czteroletniego i senatorów w liczbie 130. Ewa Ziółek w *Między tradycją a nowoczesnością? Senat w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (wybrane problemy)* zauważa, iż wynikało to z pruskiego podziału administracyjnego.

¹³ Ibidem, s. 166.

Członkowie ciała wybierani byli dożywotnio na urząd senatora przez króla, który- formalnie nie będący członkiem senatu- mógł jednak przewodniczyć obradom, *kiedy uznał to za stosowne*. Monarcha cieszył się całkowitą dowolnością w wyborze senatorów, bowiem nie istniał cenzus majątkowy. Senat dysponował sankcjami wobec ustaw sejmowych. O okolicznościach odrzucenia ustaw mówił art. 28 konstytucji. Niemniej jednak decyzje senatorów nie były w żadnym wypadku ostateczne, bowiem do władcy należało prawo wprowadzania ustaw z mocą dekretów. Do prerogatyw senatu należały również tzw. *rugi poselskie*. Wynikała z tego funkcja kontrolna sejmowi w stosunku do legalności wyborów oraz funkcja doradcza wobec monarchy.

Przepisy ustawy zasadniczej nakładały również na senat konieczność rocznego analizowania list osób uprawnionych do głosowania w zgromadzeniach gminnych- z wyjątkiem tych, którzy podlegali innym organom zgodnie z przepisami. Na mocy dekretu z 7 września 1808 roku organ ten miał również kontrolować przebieg tworzenia tych list, co było niezwykle istotne z perspektywy futurystycznej dot. faktu, iż z tych kandydatur wybierano również kandydatów do chociażby organu sędziów pokoju. Pierwsze obrady senatu odbyły się w czwartą rocznicę koronacji Napoleona, co oznaczać miało podziękowanie dla Cesarza za oktrojowaną konstytucję i podtrzymywanie tradycji polskiej państwowości. Senat nawiązywał jak najbardziej do historii przedrozbiorowej, angażując w skład senatu członków Sejmu Czteroletniego. Respektując polską tradycję, odwołało się wreszcie do konstytucji sejmowi lubelskiego z 1569 roku w ramach zasady pierwszeństwa duchownych wg starszeństwa zasiadających podczas obrad senatu. Również- w zgodzie z tradycją- posiedzenia sejmów odbywały się na Zamku w Warszawie. W Sali Senatorskiej miały swój początek obrady. Po wysłuchaniu władcy posłowie przemieszczali się do Izby Poselskiej, aby obradować oddzielnie od członku senatorskiego. Na zakończenie należy przypomnieć jeszcze, iż to właśnie senat Księstwa Warszawskiego uchwałą z 22 lipca oficjalnie uznał cara za króla Polski.

O ile zasada dożywotności urzędu senatorskiego w Królestwie Kongresowym została zachowana, podtrzymując ją z konstytucji Księstwa Warszawskiego, o tyle jej skład uległ zmianom. Jak zaznacza Ewa Ziółek *do jego składu dodano książąt krwi cesarsko-królewskiej, którzy po ukończeniu 18 lat mieli prawo czynnego udziału w pracach senatu*¹⁴. Wyraźnym zerwaniem z tradycją, podtrzymywaną jeszcze w Księstwie Warszawskim, był schemat zasiadania duchownych członków

¹⁴ Ibidem, s.8.

senatu. Był to wynik reformy z 1818 roku dot. zmian administracyjnych Królestwa w Królestwie Polskim. Zgodnymi jednak z duchem wielowiekowej tradycji były elementy obradowania izby senatorskiej. Sesja rozpoczynała się mszą świętą w katedrze św. Jana w Warszawie. Obie izby, sejm i senat, gromadziły się w Sali Senatu na inaugurację posiedzenia parlamentarnego. Po wygłoszeniu mowy monarchy i innych topicznych elementów odpowiadających tradycji, obrady toczyły się oddzielnie w izbach. Warto zaznaczyć, iż prerogatywy senatu, odnoszące się do tradycji polskiego parlamentaryzmu, w okresie Królestwa Polskiego były znacznie większe niż za czasów Księstwa Warszawskiego. Senat ponadto nie tylko wyposażony był w sankcje w stosunku do ustaw sejmowych- jak było w Księstwie Warszawskim- ale miał możliwość nadawania poprawek, odrzucania oraz modyfikowania aktów normatywnych sejmu. Jednak uprawnienia te były odpowiednio zabezpieczone władzą monarchy, uniemożliwiając całkowity powrót do tradycji polskiego obradowania. W kontraście do Księstwa Warszawskiego, władca nie miał pełnej swobody w wyborze senatorów. Był bowiem ograniczony przez sam senat, który podawał mu listę kandydatów do wyboru.

Dwie konstytucje, różni protektorzy, ta sama chęć niepodległości

Obie konstytucje zapewniły narodowi prawa kardynalne, jednak w różnym stopniu, gwarantowały wolność wyznania, równość i narodowy charakter ustrojowy. Konstytucja Księstwa Warszawskiego nadała wolność druku, ustawa zasadnicza Królestwa Kongresowego przemilczała ten aspekt. W Księstwie Warszawskim za sprawą wprowadzonego Kodeksu Francuzów-od 1807 roku zwanego Kodeksem Napoleona- funkcjonowały: ochrona własności prywatnej, wolność obywatelska, z wykluczeniem nacji żydowskiej, czynne i bierne prawo wyborcze. Kwestia wyborcza była niezwykle ważna, bowiem odnosiła się do zagadnienia poddaństwa, znosząc je¹⁵. W świetle konstytucji Królestwa Polskiego, analizując art. 17 ustawy zasadniczej, obywatele byli równi wobec prawa¹⁶. W Księstwie Warszawskim natomiast, odnosząc się do art. 4¹⁷ konstytucji i innych przepisów regulujących kwestię równości zagadnienie to sprecyzowane zostało

¹⁵ Art. 12 Konstytucji Księstwa Warszawskiego „Znosi się niewola. Wszyscy obywatele są równi przed obliczem prawa; stan osób zostaje pod opieką trybunałów”.

¹⁶ Art. 17 „Prawo rozciąga swą opiekę zarówno do wszystkich obywateli bez żadnej różnicy stanu i powołania”.

¹⁷ Art. 4 „Wszyscy obywatele są równi przed obliczem prawa”.

w art. 58 konstytucji¹⁸. W Królestwie Polskim zachowano odrębności narodowe, objawiające się ustanowieniem języka polskiego jako urzędowego, z wyłączeniem kontaktów z władcą- tu obowiązywał język francuski. Niemniej jednak żadna z konstytucji nie zagwarantowała państwu polskiemu w pełni narodowego charakteru w tym- co najważniejsze- narodowego i niezależnego rządu. Rola polityczna senatorów, nawiązująca tak dalece do tradycji przedrozbiorowej, była apatyczna, bowiem ograniczona przez monarchę, zatem niesuverenna tak w Księstwie Warszawskim, jak i Królestwie Polskim.

Bibliografia

Bardach J.

2015 Historia ustroju i prawa polskiego, wyd. Wolters Kluwer SA, Warszawa.

Bereza A.

2012 Pozycja monarchy w Księstwie Warszawskim, „Studia Iuridica Lublinensia”, nr 18.

Kieniewicz S.

1992 Trzy powstania narodowe, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa.

Ziółek E.

2020 Między tradycją a nowoczesnością? Senat w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (wybrane problemy), „Saeculum Christianum”, nr 27.

Źródła internetowe

Konstytucja Królestwa Polskiego porównana z konstytucją Księstwa Warszawskiego, <http://www.polskietradycje.pl/artykuly/widok/530> .

<https://histmag.org/Nadanie-konstytucji-Ksiestwa-Warszawskiego-uroczystosc-ktorej-nigdy-nie-bylo-8190>.

<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html>.

¹⁸ Art.58 „Maja prawo głosowania na zgromadzeniach gminnych: 1) każdy obywatel właściciel nieszlachcic; 2) każdy rękodzielnik i przełożony nad czeladzią warsztatową, każdy kupiec mający własny swój zapas w sklepie lub magazynie wartości 10000 zł polskich; 3) wszyscy plebani i wikariusze; 4) każdy artysta i obywatel znakomity z talentów, wiadomości lub przysług uczynionych, bądź handlowi, bądź kunsztom; 5) każdy podoficer i żołnierz, który będąc ranny, lub odbywszy kilka kampanii, otrzymał uwolnienie od służby; 6) każdy podoficer i żołnierz, czynnie w służbie będący, który za dobre sprawowanie się otrzymał ozdobę honorową; 7) oficerowie wszelkiego stopnia.

<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1807spis.html>.

<http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1815-r0.html>.

OCTROINED CONSTITUTIONS IN THE HISTORY OF POLISH STATEHOOD. SELECTED ISSUES

Abstract: The subject of this article will be the analysis of octroined constitutions in the history of Polish statehood, focusing on the Constitution of the Duchy of Warsaw of 1807 and the Constitution of the Kingdom of Poland of 1815. The genesis of these basic acts will be presented, taking into account the political context and the role of Napoleon Bonaparte and Tsar Alexander I in shaping them. Differences in political systems imposed by external powers will also be presented, as well as their impact on the sovereignty and functioning of the state, including restrictions on civil liberties.

Keywords: imposed constitution, Duchy of Warsaw, Kingdom of Poland, Napoleon Bonaparte, Alexander I, sovereignty

THE DEFINITION OF THE BASIC HUMAN RIGHTS

Abstract: It is necessary to state that the international development of human rights means that there are different ways to define basic human rights. The article mainly refers to various catalogs in a legal-dogmatic, jurisprudential and legal-comparative analysis. Thus, the reproductive law derived from the patriarchal system. And with the passage of time has adopted some of the feminist views and rationales. But do moral and ethical opinions always shape women's basic reproductive rights? Thus, so far there is no single definition of reproductive rights. For the purposes of this work, I will focus on the reproductive rights related not only to legal abortion but also the right to in vitro. Reproductive rights, then, are freedoms that permit human reproduction, and life and health for that matter. However, it is not known when a fetus becomes a human being in light of scientific considerations. Does anything have to do with the public interest? Does the formulation of reproductive freedoms affect the development of human rights protections? What is also essential, these issues are so important because it is not only about their legality but also about obtaining universal, state funding, which is postulated. Poland and Hungary, which are being compared, as parts of the Council of Europe and the European Union, have different approaches to reproductive rights, including the right to abortion, in relation to each other and other countries in the group. It entails a set of economic, cultural, political and social realities. There is a lack of such an academic position, containing an analysis, comparison and evaluation of reproductive rights in Hungary and Poland.

Keywords: basic human right, document, health, life

Introduction

The text consists of the following parts: Introduction-to explain the issue of reproductive rights, present hypotheses and outline research problems, Abortion, and the conscience clause - to focus on the problems connected with

¹ Faculty of Law and Administration, at the University of Maria Curie-Skłodowska in Lublin, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8044-2009>.

the conscience clause, The introductory remarks about comparative study of Poland and Hungary, Methodology-to show what methodology was chosen, part Program standard for in vitro financing-proves that in both Hungarian and Polish law the concepts of public health and IVF (short naming of in vitro) financing are already program standards. The section Formulation of an opinion poll conducted by CBOS (Center for Public Opinion Research of Poland) deals with detailed research on in vitro. The fundamental human rights indicate that there is no single legal international definition of these rights. The right to life part is mainly devoted to the problem of legal status of the fetus and the abortion. The right to health part addresses the situation of the patient. The conclusion summarizes the most relevant issues related to reproductive rights (as to in vitro and abortion).

In European legal culture, the concept of the family is one of the most famous. By all means, it should be affirmed that reproductive rights are human rights. And although reproductive rights are derived from various human rights, their existence is not undermined by only international documents, not just European ones. Why are reproductive rights human rights? Because normative acts, the literature on the subject and the jurisprudence do not deprive these reproductive rights of such characteristics. Indeed, literature and jurisprudence sometimes call them such. Although the European Convention on Human Rights does not provide a definition of these reproductive rights, and therefore it can be considered that these rights are at stake as a normative category.

So, one of the basic tasks is that reproductive right is nothing more than free decision-making about one's procreation, it includes public services for reproductive health at an appropriate level. Finally, some expect reproductive health to include the procedure of safe and publicly funded abortion. These are, therefore, basic, as they are related to the beginning of human existence, rights. So where is the beginning of parental responsibility? Is the hypothesis that in the European legal culture the principle of equality is fulfilled in relation to the right to health? Are the reproductive rights included in the right to health treated equally in Poland and Hungary? I would like to explore this issue mainly using European Court of Human Rights jurisprudence. The problems connected with the new regulations may revolve around the rights of the fetus. If so, is contemporary jurisprudence as responsive to social needs and strikes? It refers to the view that the more strikes, the greater the fame in society to ethical problems, such as the issue and the knowledge about abortion. The most important research hypothesis is to see how the new legislation on women's and men's reproductive

rights has affected Europeans' dissatisfaction. The social views presented not only in the literature but also publicly, may or may not confirm this hypothesis. Does the ban on abortion cause an increase in unsafe practices?

According to WHO around 45% of all abortions belong to unsafe actions². These issues are so important that I decided to look at them from the legal side. What concerns public health obviously touches on various health problems in society such as the right to life realization or health progress and promotion. The main objectives of the research (concerning the field of medical law and basic reproductive rights) are the consequences of the relationship between public interest and individual interest and methods of interpreting these constructs as human rights.

Thus, reproductive rights are widely known in the 21st century, recognized among the international community, known as the rights, to decide one's fertility. These issues, especially the right to an extent of abortion or in vitro, are the most moving, contested and denied categories of rights in the world. For the purposes of this study, of course, rights such as the right to legal abortion, and legal in vitro are reproductive rights. It is in the national and international laws of developed societies that the situation of reproductive rights has been recognized since the 20th and 21st centuries. It is neither taboo, but part of the rights and freedoms of a woman and a man, who, according to international ideas, have the time and the opportunity to be free in the reproductive sphere, as seems to be the importance in every European law. What is more, it provides that the further development of these rights is only a matter of time, but it cannot be ruled out that there will be normative restrictions on certain reproductive rights, such as the right to abortion and its statutory framework. I therefore intend to refer to the framing of reproductive rights.

The reference to the Cairo Programme of Action is so important because this reproduction definition has been adopted by the UN, the World Health Organisation and the European Union³. The basis of reproductive health rights is the corollary of everyone's right to make decisions about their health, especially

² <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abortion> (last accessed: 26.04.2024)

³ European Parliament 24 October 2002 Question no 86 by Dana Scallon (H-0670/02), <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20021024+ANN-01+DOC+XML+V0//EN&query=QUESTION&detail=H-2002-0670>; World Health Organisation, Reproductive Health, http://www.who.int/topics/reproductive_health/en/, cit. per. Różyńska 2016.

reproduction, in a way that is free from discrimination, coercion or even violence⁴.

Unfortunately, explicitly the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms neither defines reproductive rights nor writes anything about abortion, surrogacy, or in vitro. The Oviedo Convention does not mention a definition of reproductive rights, but in Article 18 of the Oviedo Convention, there is the need to protect the embryo in the law.

For scientific purposes alone, Article 18 of the Oviedo Convention does not then allow in scientific creation of human embryos. It is my great regret that there is no definition of reproductive rights in European normative acts of such high standing. Hence, the possibility of questioning such reproductive issues in the European environment. What is very important, Article 1 of the Oviedo Convention protects the dignity and identity of human beings, including unborn children. The scope of this protection under this article thus depends on the stage of human existence. The fullest protection is therefore afforded to born living human entities. The preamble to the Oviedo Convention, after all, marks the convening to these and future generations.

Article 12 of the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights serves to make other international regulations a reality. By the fact that it lists the positive obligations of the state to realize at least the dignity and identity of Article 1 of the Oviedo Convention. So, Article 12 of the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights indicates activities that can be attributed to the preservation of reproductive health. This article states the positive obligations of the authorities to ensure that reproductive rights are also preserved, whether by reducing stillbirths, improving hygiene, preventing disease, or generally acting to ensure medical contact. Thus, the right to health should be understood as the right to reproductive health.

It should therefore be reaffirmed that reproductive rights are rights linked to human existence. The law knows no higher rights. Reproductive rights are accused of having many features not included in international documentation at all. Then how can these rights be supreme? They are derived from other regulations, but there are controversies around their effectiveness. Furthermore, they are written as moral rights. It is also important that in vitro or abortion has a whole catalog of important regulations. Today, however, it is considered that the individual is, in principle, free to his or her legally regulated reproductive

⁴ Programme of action of the International Conference on Population and Development, Cairo, 1994. New York: United Nations; 1995: paragraphs 7.2-7.3. It was the largest intergovernmental conference on reproduction ever to take place.

rights in the whole Europe. It is worth mentioning that this is the case not only in the European continent.

If those reproductive rights are extended further, they are written directly into European and other international literature that is famous in many countries. It is worth referring to the situation where they would gain more publicity, be better known and be easier to understand. It cannot be ruled out that reproductive rights will be the subject of further controversies or even disputes, but it would be worthwhile to prepare for discussions on this subject on the merits. It is worthwhile to put forward demands and try to define all reproductive rights, which doctors and scientists are already working on.

It should be also noted that reproductive health is already a right and an intimate freedom of another human being. Therefore, international norms should include not only a reference to reproductive rights, but also their legal definition (concerning all rights). As can be seen from this analysis, it is a concept that is increasingly being used and is finding more and more understanding in the international community thanks to the international documents already mentioned. Although reproductive rights in different countries have unequal access it is through national regulations that they are famous.

Thus, every country faces the creation of laws in the changing ethical problems in the passage of time. Could cloning also be among reproductive rights in the future? Will there be legal genetic modification? Will ectogenesis, i.e., fertilization of the egg and its survival outside the mother's body, even be possible? Of course, it is not only the development of medicine that influences the acceptability or not. Safety is also important to achieve legal acceptability. Is there a normative opportunity for this? What develops legally has a legal basis for action. Mostly also at the international level, there is a detailed analysis and discussion of the situation before a rule is created.

Hungary and Poland, for example, share these above-mentioned research questions. Furthermore, why, then, is the situation in Hungary interesting? In Hungary, the regulations, as I have already mentioned later, are more liberal, although it is interesting how, according to international regulations, for example, the legal route to abortion or in vitro can be structured. Contrary, in Poland the law is more conservative, where Catholic societies are opponents of performing an abortion. It is worth referring that in Hungary, current legislation appears to be in the public interest, in line with the general will. In Poland, by contrast, plans to liberalize the anti-abortion law seem to satisfy the crowd.

The basis that this previously described law differs so much is a number of factors, which will be discussed shortly. Before going into the basic definitions, I will explain the background to their creation. How are they related, and what concept is associated with them? Health issues have been transformed due to pandemic times. How is it getting bigger? What are the similarities between Poland and Hungary? European history, social background. What are the differences between European countries? Health GDP, different political decisions, and different governments. What is more, different public orders and the role of the states with the law competes because of belonging to the European Union. The right to health therefore has its own politics resulting from the social model and public order.

European integration is a milestone in the unification of law. The basis is that each country may decide for itself. Whether the European Union should interfere with states' reproductive rights? After all, they are so different.

European economic integration consists of different models which are institutionalized⁵. In the field of human health it is dated between 2011 and 2013 the centralization of Hungarian law with European Union law⁶. There are various implications of centralization in Hungary, such as better access to healthcare⁷. The same centralization was in a different European country- the Republic of Poland. The European financial crisis (for example from the cause of the pandemic) also enhanced the funds to solve health problems.

I will now concentrate on specific European problems. There are important issues in terms of public funds at the national and broader levels. Why were such difficult topics as abortion chosen when discussing the public right to life and health? It is interesting the state's attitude to the legality of it. What is more, the society doesn't accept all of those matters which consider public funds spending. It is the legality of the concept such as abortion, for example in Poland when it is in the limited law. It causes there to be supporters and opponents with public attention. The idea is that common money spent by the state should not provoke strikes, but a common consensus on legal approaches.

In the years since, in Europe issues concerning abortion, surrogacy, embryo protection or in vitro have become more publicized. People started to speak out even if they were not directly affected. The social problem with the dilemmas of individuals lies in the funding issues. Of course, it is a question of including

⁵ Varju, Papp (2023), op. per. Skordas, Halmi, Mardikian 2023, pp. 136-160.

⁶ Hoffman 2015.

⁷ Földes 2021.

many issues in publicly funded, statutory services. The role of abortion funds is growing. Even if we do not support abortion or IVF, these procedures are financed from public taxes in many countries. It also depends on how the law defines it.

Human rights should dictate the way of interpretation⁸. The definitions should be expressed due to human rights. The right to respect for life and health of the individual is no longer just a legal norm, but for a long time after the formation of the law, it can already be called a legal standard. The right to health, like the right to life, is in many normative acts, is found in many human rights systems, and is, therefore, a universal good, belonging to every individual.

The law should do justice to the general public. Should such a law be unyielding in the face of strikes by large numbers of the population? The law may differ from neighboring countries, but it should be an indicator of social understanding. A community of values is therefore a European group of states that are united not only by interests but also by understandable legal provisions.

Abortion and the conscience clause

Without a doubt, an issue that affects abortion or reproductive law is connected with the concept of a conscience clause. The conscience clause is a concept referring to remorse in, for example, religion or psychology. This concept of the conscience clause has been waiting for years to be included in the law dictionary, because it is so important for human health and universal approval and credibility. This concept of the conscience clause should therefore be given more attention. Conscience as one of the two members of the conscience clause is an individual concept, left to one's own interpretation, which is not how it should be. A clause, on the other hand, is a stipulation as to one's world view, nothing in it is clear how often it can change. There should be a lot of legal standards defining it. It is a right free from pressure to specify one's own opinion, conscience, and morality. After all, variability in one's worldview cannot be excluded, and time can act negatively on the patient.

Among the community in which he lives, the doctor has not only rights but also duties, which are simple. Can religious norms stand against social ones? It is worth noticing that moral ideas, religious ideas, and legal ideas seem to have the same aim to serve man and take care of the patient.

⁸ Sándor 2008, pp. 15-28.

What international legal instruments regulate the conscience clause and can be applied to a doctor? Article 9 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and Article 10 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. They coincide about the freedom of conscience and refer only to the statutory limitations of conscience. This European Convention on Human Rights in Article 9 additionally indicates that restrictions may exist only in the case of necessity in a democratic society.

After Professor Maria Boratyńska, the invocation of the conscience clause is legally ineffective unless all of the statutory prerequisites are met together⁹. Article 39 of the medical basic law (Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry), after notification to the supervisor, the subject may refuse to perform a medical procedure apart from article 30 of the medical basic law (Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry). The conscience clause gives broad legal possibilities to a doctor (to refuse to conduct an abortion, for example) and, importantly, Polish, and Hungarian laws do not, after all, define what falls under the category of conscience. This cannot exclude various medical and legal problems.

Article 53 of the current Constitution of the Republic of Poland has its predecessors in Article 111, first sentence, of the March Constitution, Article 81(2) of the April Constitution, and Article 70 of the 1952 Constitution. It must be agreed that this constitutional guarantee is the same right and freedom to one's worldview that a democratic state provides. This regulation, as you can see, has a very long tradition. It can be said that the normative construction of the conscientious objection clause in the hierarchy of sources of law in Hungary and Poland stands at the highest level because it is constitutional. It seems equal as in Polish Constitutional regulation according to the doctors and others. It focuses on the Hungarian Constitution (actually binding) on the work or service in accordance with conscience or religion. In this regard, the most famous Polish regulation- Article 39 of the medical basic law (Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry) on the conscience clause seems to be secular in nature. It is worth referring to the actual Constitution of the Republic of Poland in Article 53 guarantees freedom of conscience to every person, this does not only apply to citizens. From this right is derived the freedom of conscience of the person (doctor) before society and the state. This provision is of such a momentous nature, but it is without a legal definition of conscience

⁹ Boratyńska 2008, pp. 88-89.

clause. It therefore appears that each individual is guaranteed independence in interpreting this provision. Thus, it can be written that both Constitutional regulations, Hungarian and Polish, are normatively similarly structured and, although far from defining conscience, both invoke it.

The European Convention on Human Rights distinguishes its freedoms in separate articles. In my opinion, these provisions are too general; there should be more specificity in defense of the rights of the patient in particular in a difficult situation. I thought about taking more into account who is supposed to help the patient in such a situation and when another doctor invokes the conscience clause. There are no legal boundaries when there are no definitions such as conscience, morality, and ethics. This is a problem when the law uses words rather than not defining them normatively.

Recently, it amended the Polish resolution about the conscience clauses on abortion when hospitals have the duty to guarantee at least one of their doctors to carry out abortions when they are permitted by law¹⁰. Such a change in Polish law has not yet taken place before.

The introductory remarks about comparative study of Poland and Hungary

It is worth noting the nature of the right to life and health in the context of the reproductive rights which should be conducted. In the comparative study of Poland and Hungary, it is to be shown which territories are doing better in the history of reproductive rights, and which patterns developed are worth reaching for, in the face of common European problems in the reproductive rights sphere. These countries are united by sources of medical law, signed jointly, such as the European Convention on Human Rights, which does not include the concept of in vitro or abortion. These concepts once less familiar are changing their supporters versus opponents, but they do not cease to be important for human health. The Oviedo Convention, signed by Poland and Hungary, is not common knowledge among readers, so the article is intended to serve greater popularization and understanding of medical issues.

In the field of in vitro diagnostics and related medical devices, two new regulations came into force in 2017: Regulation (EU) 2017/745 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on medical devices, amending

¹⁰ <https://www.euractiv.com/section/politics/news/poland-restricts-conscience-clause-on-abortion/> (last accessed: 08.06.2024).

Directive 2001/83/EC, Regulation (EC) No 178/2002 and Regulation (EC) No 1223/2009 and repealing Council Directives 90/385/EEC and 93/42/EEC. Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on in vitro diagnostic medical devices and repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU¹¹. Fostering innovation and regulatory alignment are the objectives that these two regulations contain.

Writing further about those regulations, medical purpose is to provide information by in vitro examination, according to the article 2 of the Regulation (EU) 2017/745 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on medical devices, amending Directive 2001/83/EC, Regulation (EC) No 178/2002 and Regulation (EC) No 1223/2009 and repealing Council Directives 90/385/EEC and 93/42/EEC¹². The European regulation which considers and enumerates public health with in vitro is Regulation (EU) 2017/746 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2017 on in vitro diagnostic medical devices and repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU¹³. The term public health is in this Act many times. In article 2 of this document in the part with definitions, public health that is associated with threat, named as serious, may be an illness that is described as unusual and unexpected. This is an original take on the subject and means that in vitro also affects the health of a large group of people, with the potential to cause public health risks. What is more, the same article 2 of this document presents an institution in the field of health which is an organization with attention in the treatment and promotion of health which is public. These are just a few articles on the subject.

In the context of reproduction, in Hungary the law is provided well beyond those of neighbors' politics of reproduction¹⁴. Hungary provides stable law concerning in vitro. It does not change so much as in Poland. The literature review from the beginning of the 21 century seems to be adequate to the actual situation. Whereas in Poland there are more changes which are adjust to government elections.

The Hungarian legislation in this mentioned field consists of a chapter in the 1997 Health Act and the Ministry decree. The first one focuses on the rules

¹¹ https://health.ec.europa.eu/medical-devices-sector/new-regulations_en (last accessed: 26.12.2023).

¹² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02017R0745-20230320> (last accessed: 26.12.2023).

¹³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017R0746> (last accessed: 26.12.2023).

¹⁴ Sándor 2000, pp. 196-218

of assisted procreation. The Ministry decree writes about procedures of human reproduction¹⁵. Thus, there is no single act on reproduction, as is the case in Poland and not in Hungary. This would facilitate the normative search.

What is more, to explain, in Hungary Act on Health section 5 ensures the citizens obligation and each person's obligation to protect every person's health¹⁶. It is to be underlined that simply the right to health in Poland and Hungary is a legal term. In Poland, the right to health, the same as in Hungary (Article XX of the Hungarian Constitution), is not only a constitutional right but it is also in the *lex specialis* acts. In Poland, this right is ensured, for example, in Act from 11 IX 2015 (*Ustawa o zdrowiu publicznym*) which expresses the scope of regulations and tasks in the field of health protection.

There are many demands relating to reproductive rights. I will try to list those postulates.

The Polish and Hungarian Constitutions both lack a definition of human life which should be introduced to national and international law. The right to life is a fundamental, main right, even without legitimacy it should exist because it is inherent. This can be seen in the jurisprudence of Poland, Hungary, and the USA. Why do the topics discuss concern the public? Public health is one value. Spending public funds and consensus and agreement on this is another peace in the state. It is therefore a question of choosing wisely which benefits are subject to state reimbursement (refunding). There are many reproductive situations that should be regulated before the public, and one of them is introduced in this text.

The next postulate is that it may be that on the verge of a pregnant woman's life, the law does not, for example for the brain dead, find simple, unambiguous regulations as to what to do. In the same vein, unfortunately, there is no such unambiguous legal and economic regulation in Poland, Hungary, and other European countries in this example.

Another postulate from reproductive rights, it calls for a stronger protection of the conceived child, so as to give it a special subject of protection. Similarly, it is postulated that pregnant women, with the exception of experimentation and transplantation procedures, should be a special subject of protection as patients¹⁷. A woman as a patient is entitled to all the rights that a man is entitled to on the basis of gender equality and equal rights. Nevertheless, during pregnancy,

¹⁵ Sandor 2000, pp. 139-151.

¹⁶ Julesz 2018, p. 743.

¹⁷ Haberko 2018.

a woman is not accorded an exceptionally special status that would allow her to have priority in the realization of her rights with an unborn child.

Next to that, in the case *Ternovszky v. Hungary* from 14.12.2010 (application no. 67545/09)¹⁸ there was a violation of Article 8 of the European Convention on Human Rights. So, there was a violation of the right to respect private and family life. The applicant is denied to give birth at home due to the lack of sufficient regulation in this scope. Birth at home is not regulated strictly in Poland, as in Hungary, there are also no particular norms concerning the conditions of the birth in the house. Casuistic regulations on this matter are expected.

Methodology

First, there is the legal-dogmatic analysis. I base my work not only on an analysis of legal provisions, but also on an analysis of the legal doctrine. I also engage in jurisprudential analysis, i.e., case law of the European Court of Human Rights. The jurisprudential-comparative analysis is also the primary one, as I am comparing 2 legal systems here: Polish and Hungarian. I make general recommendations, i.e., there is also a praxeological analysis. What would be in the interpretative jurisprudence? I think that there would be unification and such a liberalization of the rules that we would be talking about. I mean the same definitions around reproductive rights in the EU and the Council of Europe countries.

The research methodology defines in a dogmatic-legal way the regulation of the most important ethical problems which include, according to the right to life and the right to health -abortion, in vitro, among others. The legal comparative study furthermore takes place between Poland, where there was no national funding for in vitro, and Hungary, where this funding has found a place earlier, albeit to a limited extent in the state budget. As for the regulation of abortion, the law rationale in both countries currently varies. There have been legal changes, but not always social dissent, as the street strikes have shown. Why is it worth developing this topic? Because it raises controversy, social, and street riots, but also more complicated problems. I chose to compare the two countries and their jurisprudential lines and legislation because they are definitely different. Hungary has a more liberalized abortion law; in Poland, at the time of writing, the abortion

¹⁸ Case *Ternovszky v. Hungary* from 14.12.2010 (application no. 67545/09), [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-102254%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-102254%22]) (last accessed: 01.07.2023).

law was stricter. Also, the right to in vitro in Poland is shorter in tradition than in Hungary. What is more, as for the realization of the right to health or life in both Poland and Hungary, these are matters which I am not only focusing on but also consider.

Program standard for in vitro financing

So, is public funding of in vitro in Poland a programmatic norm? Since the amendment of the Act of August 27, 2004, on publicly funded health care services (ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych), IVF is one of the state objectives, making Article 68 of the Polish Constitution a reality. It is therefore treated, as in Hungary, as a programmatic, targeted, political, general norm.

Program norms were classified by Professor Bogusław Banaszak as one of six types of material norms¹⁹. These are norms that can be distinguished in the Constitution. They define, as their name indicates, the program of actions of public authorities based on national Constitutions.

Polish Constitutions from the beginning of their existence provide opportunities for the creation of program norms, that is, norms typical of state objectives. These are such specific goals, grounded in constitutional provisions, that there are no program norms in other laws. This happens because other laws do not provide for norms of such a specific nature from legislators. To my praise, such a constitutional formulation of program norms deserves to be included, as it is clear and easy to find. This is therefore an exclusive feature of constitutional acts, such as the Polish or Hungarian Constitutions, that they contain program norms.

As Professor Monika Florczak-Wątor points out, Article 68 does not provide for the construction of the healthcare system; the legislature has, therefore, discretion in this regard²⁰. This regulation constitutes one of the most important, because it is a constitutional state obligation, although no provision of the Constitution stipulates the limits of health care services. Article 68(2) of the Constitution explicitly refers to the law so that a series of measures can actualize the purpose of health care benefits.

Article XX of the Hungarian Constitution also has the character of a general political, or programmatic, norm, because paragraph 2 indicates specific actions

¹⁹ Banaszak 2008, p.118-123, op. per. Minich 2014, p. 231.

²⁰ Florczak- Wątor 2023.

by public authorities in the sphere of health care. In turn, paragraph 2 of Article XX from the Hungarian Constitution also gives a Constitutional reference to the implementation of provisions related to physical and mental health in the broadest sense.

Referring to programmatic norms, Professor Marek Safjan points out that Constitutional norms always contain normative content, from which, as the Professor points out, something more than an abstract imperative is to be derived in order to undertake legislative activity²¹. Starting, therefore, from the interpretation of program norms by the great jurists of the era, I will still aim to address what interpretation the Constitution is subject to.

Next, before turning to the peculiarities of constitutional law, I will deal with the concept of interpretation. Despite its interdisciplinary nature, and its great importance for the theory and application of law, there is no single definition of constitutional law interpretation. There is a dispute in legal doctrine also about the limits of the interpretation of law, as evidenced by the ancient Latin *parema: clara non sunt interpretanda* (one does not interpret what is clear), *interpretatio cessat in claris* (interpretation until the result of interpretation is clear), *omnia sunt interpretanda* (interpretation should always be done).

Based, therefore, on the use of literal, systemic, functional and purposive interpretation, the Constitution is interpreted. A common term applied to the Constitution is interpretive pro-constitutionality. Of course, this term does not exclude other types of interpretation.

My first association with the Constitution is that it theoretically indicates the goals of state policy, the principles of the system and the functioning of public authorities. It is nothing more than the creation of programmatic norms. The right to health from paragraph 1 of Article 68 of the Constitution of the Republic of Poland is therefore a subjective right that gives rise to an individual's claims. The right to health is also a programmatic norm because it undoubtedly gives a program of action by public authorities (now including in one of the rights the *in vitro*). This accounts for several rights that follow directly from paragraphs 2-5 of Article 68 of the Polish Constitution.

As Professor Janusz Trzcíński points out on the basis of a constitutional complaint, the minimum of a citizen's rights is realized from program norms, which, after all, are not declarative or manifest²².

²¹ Safjan 2016, p. 85.

²² Trzcíński 1999, p.45-46, op. per. Trzcíński 2003, pp. 4-7.

The norms contained in the Constitution of the Republic of Poland are specific, they do not indicate how one should act, but show what goal is to be undertaken. Such an example is contained, so Article 68 of the Constitution of the Republic of Poland, also in the context of paragraph 4 and the fight against epidemic diseases or the negative effects of environmental degradation. This article, therefore, does not indicate specific actions of the state, but the general goal of the public authorities. The imposition of a state of emergency under Chapter XI of the Constitution is a legal way of limiting individual rights in this regard. According to paragraph 2 of Article 228 of the Polish Constitution, this is done by law. Based on Article 31(3) of the Constitution, it should be stated that the right to health care is not absolute, as it may be limited by law, albeit without prejudice to the essence of the right.

Therefore, are the norms to which the Constitution refers on issues related to public health and IVF programmatic norms? The answer is unequivocally positive and refers to the tasks facing public authorities, according to the definition of programmatic norms provided earlier on the basis of Article 68 of the Polish Constitution. The same is true of the Hungarian Constitution and its Article XX (on health).

The Constitutional Court upholds the line of jurisprudence contained in Case K. 2/98, (OTK ZU No. 3/1999, item 38) that Article.68(1) gives the right to health protection and is a subjective right. The programmatic norm derived from this article points to a system that is supposed to enable the protection of public health. Thus, it is a concept that contains certain realization possibilities, as is contained in the Constitutional Court's Judgment of January 7, 2004, ref. K 14/03²³.

The constitutional right to health as indicated by the Constitutional Court of February 24, 2004. Ref. act K 54/02 is, therefore, a social right, but in a narrow sense. It is limited only to certain benefits of public authorities²⁴. As indicated by the Constitutional Court of July 22, 2008. Ref. K 24/07 in point 3.2, on the basis of Article 68(3) of the Constitution of the Republic of Poland, public authorities are obliged to provide special health care to pregnant women, which is a consequence of Article 18 of the Constitution of the Republic of Poland²⁵.

²³ <https://prawo.money.pl/akty-prawne/dziennik-ustaw/wyrok;trybunalu;konstytucyjnego;z;dnia,dziennik,ustaw,2004,005,37.html> (last accessed:12.04.2024).

²⁴ <https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/wyrok;z;dnia;2004-02-24,k,54,02,2543,orzeczenie.html> (last accessed: 25.03.2024).

²⁵ <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=1&dokument=240&sprawa=4272> (last accessed:25.03.2024).

Thus, the construction of the provision has the character of a programmatic norm, imposing an obligation on public authorities in the described scope.

According to Professor Andras Patyi, according to Decisions 38/1993 CC and 16/1998 CC, it is important to ensure the operation of constitutional, public administrative acts or resolutions in accordance with procedural norms, which is understood as a further component of constitutionality²⁶.

According to Article 8 of the Constitution of the Republic of Poland, it is an act of the highest order, so lower-order norms are supposed to implement its objectives. For example, the Law of September 11, 2015, on public health or the Law of August 27, 2004, on publicly funded health care services, which refers to two regulations related to medical devices and IVF in Article 5 point 46: REGULATION (EU) 2017/745 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of April 5, 2017, on medical devices, amending Directive 2001/83/EC, Regulation (EC) No 178/2002 and Regulation (EC) No 1223/2009 and repealing Council Directives 90/385/EEC and 93/42/EEC; REGULATION (EU) 2017/746 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of April 5, 2017, on in vitro diagnostic medical devices and repealing Directive 98/79/EC and Commission Decision 2010/227/EU. Poland and Hungary are parties to these two EU regulations. As in the Republic of Poland, also in Hungary acts subordinate to the Constitution implement its provisions, e.g. Health Care Act of 1997, Decree No. 4/2009 (III. 17.) of the Minister of Health on medical devices; and Decree No. 3/2003 (III. 13.) of the Minister of Employment and Labour and of the Minister of Health, Social Affairs and Family on in vitro medical devices.

Thus, from the constitutional and international interpretation of the law, its generality undoubtedly follows, hence program norms in the Constitution do not have so much space there to have precise terms in every sphere important to public authorities. Nor is there a legal obligation on European constitutions to construct more precise norms with regard to program norms. Hence, we also derive from European constitutions and international norms a popularizing, educational, educational role.

As Professor Bogusław Banaszak points out following the example of other countries, it is possible to remove statutory regulation that prevents the fulfillment of a recommendation from a program norm, as, for example, is the case in Austria²⁷.

²⁶ Patyi 2012.

²⁷ Banaszak 2017, p. 67.

The very construction of program norms is usually associated with value expressions, which may or may not be fulfilled completely, but form tendencies or in other words regulatory ideas²⁸. The preamble, interpreted together with its program norms, can, with appropriate interpretation, create guiding principles²⁹.

Formulation of an opinion poll conducted by CBOS (Center for Public Opinion Research of Poland)

In my academic work, I address public health issues, including publicly funded reproductive rights. Therefore, the CBOS survey about Attitudes towards the use of in vitro fertilization- „Postawy wobec stosowania zapłodnienia in vitro” with release date: 2012-09-10 with ref: 4701 and publication no: BS/121/2012 I consider it a valuable scientific contribution to my dissertation.

Where can you easily find this study? On the official CBOS website: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_121_12.PDF

Beata Roguska has compiled this not-recented analysis. So I decided to use this research because I think the answer is significant for the current generation. Even though the study is now 12 years old, it is still primarily concerned with the same generation of people of reproductive age.

As Beata Roguska points out on page 8 of this study, previously such a study was conducted 17 years ago, and since then IVF treatment has become more common. Why was this study conducted, and why is it worthwhile for there to be further research in this direction?

What is the normative basis for the use of IVF now? It is the law of June 25, 2015, on infertility treatment.

As the CBOS survey analysis shows, nearly four-fifths of adult Poles were in favor of IVF treatment (in 2012, 57% of respondents representing a representative group of Poles were in favor of IVF treatment).

In 2012, 58% responded in favor of accepting the creation of additional embryos, because of the increased chance of pregnancy. Since 2009, 6% of Poles have increased their support in this regard.

The survey, about Current Issues and Events (267)- „Aktualne problemy i wydarzenia” (267) was conducted from August 14 to 22, 2012 on a representative sample of 1011 people in a random sample of adult Polish residents.

²⁸ Gizbert-Studnicki, Grabowski 1997, op. per. Naleziński, Holoher 2020.

²⁹ Bałaban 2003, p. 31, op. per. Popławski, 2023, p. 155.

90% of respondents answered the question in the affirmative that IVF should be possible when a married couple cannot have children, this group surveyed does not participate in religious practices at all.

40% of respondents answered the question in the affirmative that IVF should be possible when a married couple cannot have children. This group participates in religious practices several times a week.

This shows that religiosity and frequent participation in religious practices reduce public acceptance of IVF.

As the person who compiled the results, Beata Roguska points out on page 3 of her paper, it is right-wing political views that prove the aversion to IVF among respondents. Those with right-wing views are in favor of IVF for married couples with infertility problems (71%) and are also in favor of IVF for heterosexual couples but in a stable relationship (54%).

Respondents were mostly in favor of the IVF procedure being free of charge, and in favor of being able to use it themselves when faced with infertility problems.

The appendix to the main survey shows that as many men as women (79% each) are in favor of IVF in relation to a married couple who cannot have children if not in a fertilization procedure outside the woman's body. Such a decision decreases to 61% in the surveyed women and 60% in the analyzed men (respondents) if they evaluate living in a permanent relationship, but not formalized marriage. Finally, a woman without a husband or a permanent partner has the right to IVF, with the same problem, when outside of IVF she cannot get pregnant according to 51% of women and 46% of men in the analysis. Women, therefore, have a slightly better appreciation of the situation of another woman in need of having a child with IVF in this situation.

What specific criteria were included in the appendix to this survey? Gender, age, place of residence, education, socio-professional group-are they working or inactive?; place of work, per capita income, self-assessed material status, participation in religious practices, and political views.

Very interesting, I'll admit frankly that the first time I saw this criterion only in this research was to relate the problem of IVF to one's own person. The largest number of women and men aged 18-24 are in favor of IVF if they were not cognizant of having children in their marriage. The least in favor of IVF in this situation are rural residents, most residents with a place of residence of 501,000 or more residents. The self-employed and administrative and office workers are the group that values IVF the most. As education increases, IVF is appreciated more, as with higher education 75% of respondents expressed approval, while

with primary education 50% of respondents (down 25%). 73%, or the most among the economically inactive group, are housewives and others. State, and public institutions are the sphere where IVF evaluation is the best. Those with the highest incomes, above PLN 1,500, rate IVF the best among respondents surveyed. Similarly, precisely in this described situation of impotence in marriage, 71% who rate their livelihood well are in favor of in vitro. The lower the religiosity, the higher the approval of in vitro, as my early analysis has already shown. The left and center are more in favor of in vitro for married couples facing infertility problems than the right, as I also noted earlier. Throughout this survey, the number of people pondering this problem is quite large, while among those who find it difficult to say is the least-probably because the topics: regarding IVF, its public funding, and public understanding are so important that they willingly (as a rule) all expressed a clear and constructive opinion on this.

Across the board, the scope of this research is the most needed in my work. Of course, I would love to see another study touching on IVF issues in the years to come. I think they are valuable to me, as it is easier for me to understand this research issue based on them.

There is no recent research touching on this issue, but in the future, I hope that the person who developed the research will conduct it again because of the interesting research questions (which touch on the selected groups from different social spheres) and the reasonable selection of a representative group among the Polish population. I assessed this research very positively, I did not find any error in it. I also think that their scientific value is confirmed by the fact that they have been on the official website of the CBOS Foundation for so long.

The fundamental human rights

These are fundamental, formal rights that apply to the public. They are established for the society, in the territories that have adopted them. From a formal point of view, this is the sense of justice and the understanding of the law in force. Fundamental rights, as the name suggests, can be so intertwined with other rights. So it is a sentence that without the right to life, other rights no longer make sense. Since the beginning of international regulation, they are a model to follow. These fundamental rights, such as the right to life or health, already include in their name what they are all about. They are undeniably basic human and important values. What is more, they are indisputable and already stated as fundamental rights from various human rights catalogs. As was

mentioned, it is one very important task for the public to distinguish between public rights. Next choose them with their hierarchy at the stage of the legislature. What is more basic, the public financing of only some rights makes up for the appreciation of only some of them, and this depends on which country.

It is worth referring here to another view of the individual's right to life, it should be read as a duty to live. What is more, hence, a similar view of the right versus the duty is to maintain health. What is in mind, the state imposes positive protective duties on itself and society, not leaving this right to the holder of it alone.

According to fundamental human rights, the Universal Declaration of Human Rights from Paris on 10 December 1948 in its Preamble reaffirmed with human dignity the faith in it³⁰. Another human rights act also uses the term fundamental human rights- the United Nations Charter in its Preamble to reaffirm faith not only in fundamental human rights but also in dignity, and equality of humans and to establish conditions of justice and respect, for the progress and better standards in the scope of life in the context of freedom³¹. In so many acts, there are fundamental human rights and it seems that also in the national scope, the basic human rights are constitutional so there is the supremacy range of this catalog of fundamental rights. It became an issue for the state that although international documents are written about fundamental human rights they are not defined in one single definition.

Universal Declaration on Bioethics and Human Rights from Paris 19 October 2005³² in its Preamble refers to health which depends on psychological but also factors which are cultural. It refers in Article 14 of this document to the non-discrimination in health but this reference, unfortunately, is enumerative. Like the WHO Constitution Preamble which entered into force on 7 April 1948, this document (Universal Declaration on Bioethics and Human Rights from Paris 19 October 2005) is also an affirmation of the highest attainable standard of health and undoubtedly affirms this as one of the basic rights of every human being. It can be said that in this respect, the conduct of health policy and the importance of the term health has not changed in decades.

The European Court of Justice had no power at first to fundamental human rights, as was recognized by the lack of treaty regulation³³. Although The Single

³⁰ <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (last accessed: 29.06.2023).

³¹ <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (last accessed: 29.06.2023).

³² <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/universal-declaration-bioethics-and-human-rights> (last accessed: 09.12.2023).

³³ Balcerzak, Sykuna 2010, p. 357.

European Act³⁴ which came into force on 1st July 1987, brought amendments to the Treaties establishing the European Communities in the sphere of fundamental rights. In the current legislative scenario, it states that fundamental rights are introduced from the Member States Constitutions, European Social Charter and Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. For this reason of the importance of international regulations, it is important to look to the European legal act that emphasizes in its name the fundamentality of rights. It is the European Charter of Fundamental Rights. But there is therefore a lack of precision in defining the principles in this international European Charter of Fundamental Rights, but also a lack of limits to the realization of these fundamental rights.

In the Convention from Oviedo, 4.IV.1997 *expressis verbis* there are fundamental rights and freedoms in its Preamble but there is no single personal health definition in this document. Although there are references to the right to health not only in the Oviedo Convention but also in its Protocols: Additional Protocol on the Prohibition of Cloning Human Beings, Additional Protocol concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin, Additional Protocol concerning Biomedical Research, Additional Protocol concerning Genetic Testing for Health Purposes.

The complexity of human rights in Europe does not exclude the conflict of rights but judicial interpretation is to restore to normal state³⁵. The question arises as to what place the state leaves to the individual when legally protecting human life and health. One of the most important aspects is that basic human rights are developed for many years so the actual oversight is because of the long tradition of human rights.

Inviolable and inalienable are features of human rights under Article I of the Hungarian Constitution currently in force and Article 30 of the Polish Constitution currently in force. This means that these legal documents not only define fundamental rights as the substantive right to life but also agree on dignity as the source of the right to life. It is also true that written human rights appeared after the war to enshrine these important values, freedoms and rights. Their indivisibility means that the human rights catalogs form an integral part, often interdependent. So far this article 30 writes about the constitutional inviolability

³⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11986U/TXT> (last accessed: 29.06.2023).

³⁵ Varju 2014, p. 2-261.

(which is explicitly set out in the provision), together with the possibility of linking it to the right to a dignified life and dignified right to health.

One can attribute many epithets to the right to life or the right to health but one thing will not be denied to them. They are fundamental rights because they are guaranteed as widely as possible, that is, nationally and internationally. Several international regulations protect these rights to give a sense of security to their addresses. The right to life is a fundamental protected right, which means that it conditions and enables the exercise of other rights. I hope that this has been clarified so that it is no longer in doubt.

The right to life and its general regulations

The right to life is regulated in general, and I will start this section with that. Later, I will turn to the features of the fetus based on the various problems that affect it. Next to the problems of human procreation, going as far as the permissibility of abortion (in cases specified by law) as determining features of modern societies. Based on its permissibility, I will refer to the features of the right to life designated in law.

What is the relationship with public health on the basis of the first legally protecting life document from the international arena, the Universal Declaration of Human Rights from the year 1948? Certainly, independently of the will of states and other individuals already, it is a universal, indivisible right, although it does not trigger as a declaration the obligations of states. It is the first time that a document has gained such international publicity and public approval.

The 1948 Universal Declaration of Human Rights appears to be a model, but not fully reflected in the later 1950 European Convention on Human Rights. In Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights, the right to life is among the right to security and liberty. In Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights, the individual has the right not only to life but also to the conditions of life as safe and free. This meant the sense that the right to life is situated at the beginning of the Declaration of Geneva or in Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights or article 2 of the European Convention on Human Rights or Article 2 of the Charter of Fundamental Rights so it is because of the role of this right and its correlation to the others rights. This location makes it a fundamental human right but not an absolute human right. They have a similar interpretative context.

Amendments have been proposed to Article 3 of the EU Charter of Fundamental Rights, according to the European Parliament's November 22, 2023 resolution. It has been proposed the addition of point 2a to this article 3, which should include the right to full access to reproductive or sexual rights, as well as the right to abortion without discrimination³⁶.

On the international grounds, the Declaration of Geneva³⁷ specified the doctor's pledge in the same way as the Hippocratic pledge. It is with utmost respect for the right to life. The doctor in its mission under his honor is the protector of human life.

Article 2 of the European Convention on Human Rights is to be interpreted to mean that authorities have positive duties to protect human life, but these duties must not lead to disproportionate, unbearable obligations³⁸. Omission or negligence is not justifiable as the reason for the loss of life, according to the broad interpretation of the European Tribunal on Human Rights³⁹.

In many ways this is a text about how, of course, there is much common ground between article 6 of the ICCPR which is the formulation of an arbitrary prohibition of deprivation of life, and at the same time as the ECHR where it writes in article 2 about intentional deprivation of life. Therefore, intentional deprivation in ICCPR as the phrase simply does not exist there.

At this stage, there can be the ICCPR which, the same as the European Convention on Human Rights, creates non-absolute the right to life. It concerns surrounding the *lege artis* lists of mentioned statements when it is not *ius cogens* (it may be understood as the *ius cogens* norm when it is plural, in different words-collective right, for example, in the article 6 paragraph 3 of the ICCPR when it states the prohibition of genocide).

As can be seen, the jurisprudence of the European Court of Human Rights has quite recently addressed the definition of the determinants of the right to life or health. It can be written, therefore, that for a long time, the right to life or health has not been sufficiently valued, or endowed with a description. Article 2 of the European Convention on Human Rights, which deals with the right to life, has only recently been more widely interpreted; before that, it had not been interpreted so intensively. Although it is straightforwardly structured, one does

³⁶ <https://www.rynekzdrowia.pl/Polityka-zdrowotna/Aborcja-w-Polsce-i-na-swiecie-Przegląd-przepisow-prawa,257311,14.html> (last accessed: 26.04.2024).

³⁷ <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-geneva/> (last accessed: 29.06.2023).

³⁸ Nowicki 2002, p. 21.

³⁹ Jasudowicz 2005, pp. 232-233, op. per. Lang 2021, p.73.

not directly derive the right to safe free health services from this article or the European Convention on Human Rights as a whole, as one would like to.

The right to life from the beginning of the human life

What is the situation of the right to life of embryos? This section will take a closer look at this issue based on the characteristics of the right to life as not fully defined. It provides insight into the differences in perceptions of the right to IVF. The text presents the separate positions of the Catholic Church versus the state in the perception of IVF.

It can therefore be written that the Catholic Church takes a very restrictive view of abortion or in vitro, preferably eliminating both. The views of the Catholic Church are clear in this regard and do not constitute a complicated dispute in this regard. Of course, the question arises that in Poland and Hungary abortion is permitted within the statutory limits, while in vitro is currently permitted by these countries as reimbursable. It is worth referring to the question, which arises as to why human life is not subject to absolute protection in every legal system. Moral expectations are therefore higher than one would expect from legislators. Furthermore, this position seems closer to broader acceptance. As was evident, for example, in Poland were strikes in favor of liberalizing abortion.

It is worth noticing that in Catholicism, the purpose of marriage is procreation, as John Paul II wrote about in *Miłość i odpowiedzialność* and before it, Paul VI in *Humanum vitae*. Paul VI mentioned the ethically correct regulation of conception. What is more essential, however, even in Catholicism of this stature, there is not a single definition in these works as to the presentation of a definition of in vitro although in general, based on these works, the Catholic Church is against in vitro.

The State's view on in vitro has also changed. In Poland this in vitro has received funding from the state budget based on an amendment to the law-Act from 29 XI 2023. (*Ustawa o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych*)⁴⁰. This is also explained by the fact that Poland is a secular country, not an ecclesiastical one. What is more essential, the opinion of the Church as a religious institution, taking into account the dominant religion of Catholicism in Poland so far, is important, but state decisions seem to be sovereign in this respect.

⁴⁰ <https://wiadomosci.wp.pl/sukces-komentarze-po-decyzji-prezydenta-6974152582384480a> (last accessed: 16.12.2023).

Thus, so-called surplus embryos are not guaranteed adequate legal protection. It is therefore advocated that embryos should not be produced beyond the number transferred to the female body⁴¹. Such a postulated solution would be in line with international and national regulations and, moreover, would more effectively protect the right to life, which is in the constitutions of, for example, Poland or Hungary. What is more, such postulated changes have been in place in Poland for a long time, from many years.

Will state perception of IVF change its position as a good interest? Undoubtedly, IVF can raise questions about future generations and their genetic characteristics. After all, in vitro is not a method that has been known for very long. What is more essential, in addition, its effectiveness and the stress that is associated with the negative evaluation of this method by, for example, the Catholic Church are subject to evaluation. The low price of IVF, the psychological costs and the stress associated with it are also reasons why more couples have not opted for IVF.

The preservation of rights is the simple feature of the right to life⁴². The Encyclical *Evangelium Vitae* of John Paul II is one of the famous catholic publications because it is incumbent on public authorities, in terms of especially legal regulations, to advocate boldly for life⁴³. The thesis that the abandonment of the construction of the civil subjectivity of the human fetus does not close the discussion of its protection. Therefore, sentences whether on ethical or philosophical grounds seem to be valuable comments⁴⁴. But what is the status of the nasciturus and where are the further examples of the regulatory framework? This does mean that as it is raised earlier, the Universal Declaration of Human Rights in Article 3 and Article 2 of the European Convention on Human Rights did not state anything about nasciturus. According to Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, this also did not use the word of the nasciturus but it considers the right to life for every human being, as was already indicated.

An extremely important element of the article is that no person can claim compensation because of being alive⁴⁵. So wrongful life claims are not honored in Polish law. It is a law speciality, based on a wide range of practice, that this means that this evaluation therefore refers to the birth of the child as it is, so it follows

⁴¹ Haberko 2008, p.31, op. per. Lis 2022, p. 222.

⁴² Smyczyński 1993, p. 73–85.

⁴³ Andrzejewski 2017.

⁴⁴ Safjan 1990, p. 347.

⁴⁵ Bosek, Bałdyga 2023, p.197.

that a child with a genetic condition does not have a claim for damage caused before birth. Therefore, a child is not entitled to compensation for damages for being born against his or her parents' will or that of anyone else. There is one article in Polish law that creates a specific type of liability. As in the article Article 446¹ of the Polish Civil Code- this article deals only with damage before the moment of birth, in the prenatal stage, so it is about judging the reprehensible attitude of those acting against the child. Where does this come from? Because there is no legal term in Polish and Hungarian law, no formulation to claim to be alive. Wrongful survival is a legal category unknown to the Polish or Hungarian examples in the jurisprudence, law or legal literature here. No one can be judged as the recompensation for a wrongful life. There are consequences of the nasciturus conditional legal capacity. It is worth referring to it that the selected jurisprudence may still be of interest for analyzing it, as medicine is not yet sufficiently developed to, for example, assess the genotype of future generations from in vitro. Indeed, there are also no known cases of compensation in Poland and in Hungary for being born alive but from in vitro. As far as the duty to indemnify is concerned, there must be a legal basis for it. Furthermore, this is an interesting perspective on an issue that has not been analyzed much so far.

Wrongful birth, what is it? Wrongful birth is a legal term that is used quite rarely. It is worth noticing that it refers to a situation in which it is believed that, in the doctor's error, the child would not have been born or would have been born with a lower chance of birth defects. A wrong birth example is not giving a woman a legal abortion. In Poland, as much as possible, the Supreme Court had little to do with such cases, especially before the amendment of the anti-abortion laws in Poland. Furthermore, what I meant to say was that these are rare Supreme Court cases, not just Polish ones.

The Preamble of the Convention on the Rights of the Child from 1989 may be interpreted to the born and unborn child, according to the Preamble of the previous Declaration of the Rights of the Child, 1959 but in the Vienna Convention on the Law of Treaties (1969) there is the reference to the born child according to the Universal Declaration on Human Rights in article 3⁴⁶. The Preamble of the Convention on the Rights of the Child from 1989 repeats its predecessor-the Preamble of the Declaration of the Rights of the Child, 1959 in the passage on the child requiring legal protection both before and after birth. However, in Article 1 of the Convention on the Rights of the Child and its

⁴⁶ Lang 2021, pp. 279-283.

Preamble, there is disagreement in decision-making about the child. Article 1 of the Convention on the Rights of the Child from 1989 counts the age of the child from birth, so the prenatal phase is not taken into account.

In Poland already the safeguarding of the pregnant woman and the new life are values that are constitutional and highly valued⁴⁷. This means that on the basis of the Polish Constitution, legal protection of the life not only of the pregnant woman but also of the human fetus, can be derived. There is a hypothetical question of whether the right to life is protected effectively. Thus, I am building a thesis that the more legislation, the stronger the fame of human rights. Where has the right to life got its normative grounds? The right to life is seen as providing the opportunity to exercise other rights, without it this would be impossible. There is no doubt that the right to life and health are constitutional rights. Article 38 of the Constitution of the Republic of Poland states that everybody has the legal protection of life as personal freedoms and rights from the Polish Constitution. In Hungary in article 2 of The Fundamental Law of Hungary (as in force on 1 January 2023) is the protection of life with human dignity; in the same article, the fetus is protected as in the conceptualization. The fetus is not regulated strictly in the actual Polish Constitution from 1997, it is the regulation *lex specialis*. By definition, what protects life, protects and health, it's just a matter of different concepts and *lex specialis* regulations that make it possible.

The complete protection of life, as I found in Polish constitutional regulations, was in the March Constitution of 1921 in article 95. Later Article 38 of the Polish Constitution simply regulates the state's obligations to protect individual life. It is a short regulation, consisting of only a sentence, and so very important. Article 38 of the Polish Constitution has not only its relation to citizens but to everyone as a human right associated with democratic states and their ideals. This idea is in line with the list of international regulations that the bloc of European states have collectively signed up to protect the ideal of life, albeit with different understandings of the boundaries of the legal protection of life. Defensively, Article 38 of the Polish Constitution comes out, which, in the protection of life as in the Hungarian legislation, does not define or create features that exclude human characteristics. Therefore, one should not look therein for approval or disapproval of abortion or *in vitro*. The provision is structured in such a way that it does not make a statement in this regard. It is very briefly worded. Let what

⁴⁷ Brzozowski 2018, p. 128, cit. per. Kubiak 2021, p. 8.

is not fully explained legally by the beginning of further interest in medical law.

Such a definition of a human being, provided by Professor Joanna Haberko, is based on an analysis of the literature on the subject. It is a being with a human genotype, born by a woman, whose parents are human⁴⁸. It is worth noting that in Poland and Hungary, the Constitutional catalog of rights lacks a legal definition of human beings. *Ex definitione*, a state consists of living societies. What is more, in my mind, this is a condition for the existence of a normally functioning state, but there is also no single legal definition of society not only in Poland or Hungary.

Here, Polish doctrine remains that the right to life is linked to the inherent and inalienable dignity of man immanently, at the same time, the right to life remains the supreme guarantor of this dignity⁴⁹. The right to life is associated with biological human existence as a primary right of the human being, which means that it is not bestowed by the state as a right, but a right that is already to be protected by state organs, which the state had already encountered⁵⁰. So the right to life is the primary normative imperative that belongs to everybody and is still under necessary protection.

Before I go on to present what the status of *nasciturus* looks like in the Hungarian legal order, I will write about the almost uniform position of Polish legal doctrine, as it is different here. Of course, countries such as Poland and Hungary are connected by international legislation, whose approach to *nasciturus* is mentioned in this work of mine. Nevertheless, there remains an outlet for one's own national interpretations, deeply rooted in mentality and religiosity. What is more essential, these very different legal paths may be an example of mutual, international misunderstandings.

In the Polish legal doctrine, A.Zoll pointed out that the protection of life in law makes Article 68 of the Polish Constitution to be read in addition to Article 38 supplementary, that from the moment of conception until natural death, a human being has the right to life and in this interval is a human being⁵¹. M. Puścion calls *nasciturus* after Professors of legal sciences Rafał Kubiak, Joanna Haberko, and Dorota Karkowska, according to the conception existing in Polish legal doctrine, a human being from the moment of conception (commencement) until birth. This is in line with the developed doctrine that from the moment

⁴⁸ Radwański 2003, p.148; Drobnik 2008, p. 93; J.Haberko 2010, p.44, the author Professor J. Haberko refers to the literature referenced there.

⁴⁹ Wyrok TK 23.03.1999, K2/98, OTK 1999/3, poz.38, op. per. Sadowska, Lis 2022.

⁵⁰ See Boć 1988, p.78, op. per. Wnukiewicz-Kozłowska 2004.

⁵¹ Zoll 2000, p. 8.

of conception, the nasciturus is entitled to the protection of life in Poland⁵². The concept of Polish legal doctrine, although it differs from Hungarian doctrine, is therefore appealing; it protects life more strongly and is consistent with the flagship principles of law, such as human dignity.

As stated by the Court of Justice of the European Union on 18 December 2014 in Case C-364/13 *International Stem Cell Corporation / Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks* an organism incapable of developing into a human individual does not constitute a human embryo⁵³. This was a landmark judgment that addressed the definition of a human embryo in Europe. A prerequisite of the human embryo, therefore, became the ability to transform into a human individual.

The Polish Act of 7 January 1993 on family planning, human embryo protection and conditions of permissibility of abortion clearly indicates in its Article 1 and further that the prenatal stage is protected with exceptions indicated by law with regard to abortion⁵⁴. The preamble to this law creates an obligation on the part of public authorities to act in a certain way, thus creating an explanation of the purpose of the 1993 Law⁵⁵. The same 1993 law, which is still in force today, states in its preamble that life is a fundamental human good. Its article 1, to which I have already referred, states that life also in the prenatal phase is to be protected by law. This regulation confirmed the extension of the protection of life in the prenatal phase. This does not mean that the nasciturus is not protected, but it is still conditional protection in Poland. What is more, this is still higher protection than in Hungary, where the child has protection from the moment of birth.

It should also be emphasized that the incorporation of international rules alters national rules. It is within the scope of international obligations to regulate national rules, which is already clear. However, the arbitrariness of abortion laws affects the scant regulation of this issue in international affairs. The Polish Act of 7 January 1993 on family planning, human embryo protection and conditions of the permissibility of abortion shows also in its Article 2 prenatal care for the fetus

⁵² Kubiak 2017, p. 7–9; Haberko 2010, p.10; Karkowska 2012, p. 77, op. per. Puścion 2020, p. 69-83; These authors and Professors represent the leading view in Polish legal doctrine about the nasciturus.

⁵³ Based on the curia.europa.eu, Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 18 grudnia 2014 r. w sprawie C-364/13 *International Stem Cell Corporation / Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ets-definiuje-pojecie-embrionu-ludzkiego,58952.html> (last accessed:22.12.2023).

⁵⁴ Drozdowska 2016.

⁵⁵ Płatek, Wrona 2024.

and the pregnant woman. Hence, as mentioned in the text, in Poland the foetus is not only recognized, but its legal protection and treatment are derived, whereas abortion in Poland can take place in limited law. It is worth noticing that these provisions are compatible with international standards.

Proceedings for wrongful birth were pending in Hungary before the Budapest-Capital Regional Court which filed a judicial initiative to the Hungarian Constitutional Court (N° III/01838/2020) on 15 October 2020. Hungary's Act LXXIX of 1992 on the Protection of Foetal Life states that the pregnancy can be terminated until the 20th week (or the 24th week in case of extended diagnostic procedure) if the probability for damage of the fetus is above 50% (genetic or teratological). Instead, these provisions were considered ambiguous (it should be explored what diagnostic procedures or what disorders would be qualified as a basis of the abortion)⁵⁶. Hungarian legislation refers to a long period in Europe when abortion can take place. Abortion law was amended several times, for example in 2022. In the past, precisely in 2022, stricter abortion laws have been met with strikes in Hungary, as well as in Poland. It is worth noticing that stricter abortion law is decided by no public consultation and no input from women's rights organizations.

So Hungary's Act LXXIX of 1992 on the Protection of Foetal Life regulates not only fetuses but also abortion. What is more, the Preamble of the 1992 Act on Protecting Fetal Life contended that fetal life has the origin from the conception so it deserves not only respect but also protection. So according to this Preamble abortion is not understood as the way of family planning or birth control. In both Poland and Hungary, the legal regulations on abortion or in vitro are the same throughout the country, unlike, for example, in America. Poland and Hungary have totally different approaches, but they consider the conceptuality of birth. In Hungary's institutional part, fetus-legal capacity is not recognized until birth. There are a lot of regulations, but in private law being a fetus is a so-called conditional legal capacity. It could be right as she/he has been born, so it is from the birth. So in Hungary, a fetus is not an entity with the legal capacity. It is to protect the fetus but not their whole life. In Hungary, less catholic approach than in Poland. In Hungary there is a traditional approach, abortion is permitted in the case of social crisis. But the Polish law is based on the Catholic approach. Furthermore, Hungarian is more rooted in Roman law at the beginning.

⁵⁶ <https://eclj.org/abortion/eu/prejudice-detre-ne--la-loi-hongroise-sur-lacces-a-lavortement-devant-la-cour-constitutionnelle> (last accessed: 03.01.2024).

The fetus is not a concept defined constitutionally or in international documents such as the Oviedo Convention or the European Convention on Human Rights, yet these international documents form the basis of European thought. The European Court of Human Rights also does not define the concept of a fetus and does not take a position on whether a fetus in front of the mother's life should be secured. How does the European Court of Human Rights relate to the subject of abortion? It is a concept with which it is familiar. Matters concerning human life and health have received a great amount of public and media attention in recent decades, both in Poland and Hungary. Although there is no single definition of legal morality, references to it are found in the literature, however, there are differences. What is more essential, since the abortion decision is a decision according to medical opinion, it is alleged that there are no easily unambiguous medical criteria. Abortion issues have been left to the national legislatures of both Poland and Hungary. This is not equivalent to vanity in the Council of Europe.

During this time, as I previously mentioned on the rank of, for example, in the Council of Europe, there have been international documents. Whether by the High Commissioner for Human Rights of the Council of Europe-Women's sexual and reproductive health and rights in Europe⁵⁷ or the Parliamentary Assembly of the Council of Europe-Resolution 1607 (2008) about Access to safe and legal abortion in Europe⁵⁸. Both of these documents state that women have effective access to the right to abortion in Europe. It's about access to safe abortion to protect a woman's health and life. What is more essential, hence, that it makes sense to change overly restrictive public laws. Hence, when comparing Polish and Hungarian laws, it is recommended that Poland liberalize its abortion laws.

In Hungary, it should be noted that the legal protection of fetuses has changed a great deal in the 100 years of the 20th century and so liberalized it has gone through today. In Poland, on the other hand, recent changes are making Poland less liberalized. The problem of abortion is one of the most well-known social and, in addition, political and legal problems, as was noticed by me. This chapter refers to abortion as the removal of conceived life, although this is a definition provided in the meadows of the chapter with which representatives of legal doctrine may argue. Indeed, there is no single definition of legal abortion.

⁵⁷ Hctor et al. 2017, p.9-14, op. per. Różyńska 2019.

⁵⁸ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17638&lang=en>, op. per. Różyńska 2019.

But why is it written that abortion is a social problem? Because it is related to the demography of society and the problems associated with it.

The right to life in spite of the right to legal abortion

Abortion is sometimes called a limitation of the right to life. As can be seen from the topic, abortion can be and is sometimes a political topic, resulting in arguments in society, and moral dilemmas, and it is, after all, about respecting human health and assessing when the beginning of human life in the state, not only in religion. What is more essential, such attitudes, as my analysis indicates, have been controversial. So there are different visions of the healthy population?

There are many important problems in Poland or Hungary, one of them being abortion which is more troublesome in Poland, probably because it is tightened. Among the normative regulations, life regulations do not detract from others. Improving women's health is no longer just a problem for women themselves, it is also a problem for the state in terms of providing women with decent conditions for medical procedures. It is worth noting also that protecting women's health is thus a social problem, in societies where we are aware of the regulations on human life.

There is no subjective right to abortion from the 1950 European Convention on Human Rights, nor is this right derived as a subjective right from other European human rights instruments. Why do international European regulations not define the origin of human life? It would be to prohibit abortion if this framework were rigidly defined.

How do we legally describe bioethical dilemmas such as abortion? What then are the legal boundaries of life? Doesn't it mix, for time, with the safety of the general public in the state, knowing the limits of life? With the development of science, there are more and more legal problems. What is at stake, therefore, is a sense of dignity towards state-wide and bioethical solutions. How about setting boundaries for the field of bioethics? It is a field that raises questions at the intersection of biology and ethics, as the name suggests. Abortion, on the other hand, is the termination of a pregnancy, the ending of a human life. Although criminal law criminalizes it at different times and there is still no legal international definition of a single human being.

The protection of individuals is the state's obligation. As in the *Alicja Tysi c* case it is the justification of the specific appropriate measures⁵⁹. A violation of Article 8 of the European Convention on Human Rights also has been in the case of *Alicja Tysi c v Poland* (application no.5410/03) from 20 III 2007. It was based on the European Court of Human Rights's determination of whether the conditions of legal abortion had occurred.

In the Glossary to the judgment of the European Court of Human Rights *Alicja Tysi c v. Poland*, it is pointed out that the drama of a woman cannot cover the existence of subject categories on the part of the unborn child⁶⁰. According to *Tysi c v Poland* case regulations on abortion, according to the theses of the ruling, relate to the balance between private and public interests, as it is to the state that provides the protection of Article 8 of the European Convention on Human Rights⁶¹. In the case at hand, the issue was the deterioration of the applicant's eyesight in the face of childbirth, which occurred.

As Professor Agata Wnukiewicz-Kozłowska points out, in *R.R v Poland*, the European Court of Human Rights reiterated its interpretation from previous rulings. (*Pretty, Tysi c, Evans, A, B, C*), thus the ECHR emphasized that the right to abortion is an autonomous right and encapsulates the right to privacy⁶².

In 1953 in Hungary legalized the abortion, in 1992 it was enshrined again⁶³. As Professor Eleonora Zielińska noted, after the Second World War, there was an old legal order in Hungary with absolute protection of the fetus, only the 1953 regulation created a broader interpretation⁶⁴. In Hungary, the legal status regarding artificial abortions changed in 1956, because it did not enjoy the support of the public, but its strong opposition⁶⁵. As Professor Maria Szczepaniec points out, prior to this, eugenic abortion had already been in law in Poland since 1956, although it was called according to medical indications⁶⁶. This was in relation to the possibility of post-war regulation and, in this respect, thoughts on what the situation of women was during the war versus before.

⁵⁹ *Tysi c v. Poland*, no 5410/03, judgment of 20 March 2007, para. 110, op. per. G rdos-Orosz, Zakari s 2022, p. 66.

⁶⁰ Królikowski 2007, p. 200-211, op. per. Królikowski 2010, p.180-181

⁶¹ *Alicja Tysi c przeciwko Polsce* - wyrok ETPC z dnia 20 marca 2007 r., skarga nr 5410/03, op. per. Nowicki 2008, p. 123, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/omowienia/alicia-tysiac-przeciwko-polsce-wyrok-etpc-z-dnia-20-marca-2007-r-402788976> (last accessed: 29.06.2023).

⁶² Case 2019, p.169.

⁶³ Schumacher 2022.

⁶⁴ Zielińska 1990, p. 75.

⁶⁵ Szabady 1973, p. 522, op. per. Zielińska 1990, p. 81.

⁶⁶ Szczepaniec 2013.

According to the document due to the European Parliament resolution of 11 November 2021 on the first anniversary of the de facto abortion ban in Poland (2021/2925(RSP)) (2022/C 205/05) it states about the legal situation which allows abortion. It changed because, before the Polish Constitutional Tribunal from 22 October 2020, signature K 1/20 the catalog to abortion was further in Poland. After the amending process provision of the 1993 Act on Family Planning, Protection of the Human Foetus and Conditions for Termination of Pregnancy that allowed for abortion in two situations in Poland:

1. when the pregnancy poses a threat to the life or health of the pregnant woman,
2. when there is a reasonable suspicion that the pregnancy is the result of a criminal act (up to 12 weeks from the beginning of the pregnancy).

Referring to the words of Professor M. Boratyńska, in the ex-ante the assessment validity of the medical threat does not depend on whether it actually materializes. The realistic fear that it will do so is sufficient⁶⁷.

In Hungary as it was mentioned this catalog is broader, according to the 1992 law (Act No. LXXIX of 1992 on the protection of the fetus). The abortion in Hungary is up to the 12th week of the pregnancy when:

1. it is a threat to the mother's health
2. the fetus could have impairment or disability
3. the pregnancy is from the crime
4. it is a crisis situation for women who are pregnant

The editor Sara Vitrai mentions that in certain circumstances abortion is legal artis up to the 18th or 20th week of pregnancy⁶⁸. According to Hungary's Act LXXIX of 1992 on the Protection of Foetal Life and its article 6: the limit of legal abortion can be enlarged to 18, 20, or 24 weeks. When else is abortion allowed in Hungary? Later this article 6 of Hungary's Act LXXIX of 1992 on the Protection of Foetal Life stated that termination is not in dependence of gestational age to protect the endangered life of a mother who is pregnant or postnatal survival is not predicted because of malformation. Furthermore, if the fetus is lethally affected a pregnancy may be in the further time considered to terminate. It is worth writing that in Hungary these prescriptions are one of the most liberalized in Europe and in the world. The shorter regulation (less

⁶⁷ Boratyńska 2022, p. 247.

⁶⁸ Vitrai 2014, p. 62.

liberal) of abortion in Poland was under the strike and disapprobation of many organizations and people.

In Decision 48/1998 (XI.23) of the Hungarian Constitutional Court, there was the concept of the crisis situation and it was underlined that it could be the abortion situation but it was based on the Parliament Act which contained a normative basis.⁶⁹ The actual interpretation is that the above 20 years is the currency of that way of thinking. This therefore depicts the differences in law within two different European countries under European Union law. As the text will show further on, these are not the only discrepancies concerning the right to life.

According to the American jurisprudence, *Dobbs v. Jackson Women's Health Organization*, rejected the contention that the Constitution governs the right to terminate a pregnancy. It is in the jurisprudence line with *Roe v. Wade*.⁷⁰ There is nothing in the law on abortion to contradict the recognition of the nasciturus as homo sapiens, but such recognition is not contrary to the positive reasons for abortion.

Since, therefore, human dignity states that the right to life is an inherent right to a human being, it is significant to establish the beginning of human life (which, as mentioned in this thesis, is no longer defined in, for example, the Hungarian or Polish Constitutions) and the beginning of human life (which is also not defined by legal acts, especially international, European ones). So that is why there are differences in national legislation, which has discretion in shaping e.g. national abortion laws.

The recent case of *M.L. v. Poland* from 14 December 2023 alleges the unconstitutionality of the Constitutional Court's choice of judges, which took effect on 27 January 2021 the Constitutional Court's judgment of 22 October 2020 and restricted the abortion catalog. It is based on the observation of the report of Poland, adopted on 31 October 2016, the Human Rights Committee and Rule of Law Checklist (CDL-AD(2016)007), adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (11-12 March 2016)⁷¹. The institutions boast a great deal of fame, tradition and respect in Europe, so questioning the constitutionality of the Republic's bodies is a huge problem.

⁶⁹ Sándor 2018, p. 74.

⁷⁰ Machaj 2023 p. 259.

⁷¹ The case of *M.L. v. Poland* (Application no. 40119/21) from 14 December 2023 https://hudoc.echr.coe.int/fre#_ftn1 (last accessed: 16.12.2023).

Because of the obligation to implement the judgment of the European Court of Human Rights of December 14, 2023, No. 27617/04 in *M.L. v. Poland*, it is a postulation to liberalize the abortion law in Poland⁷². Now in what follows I shall assume that in Poland, the right to life is undeniable, complete and not dependent on the stage of development of the fetus. This is a full understanding of the concept of the right to life, regardless of precisely whether we are dealing with embryo, fetus or being viable. However, such a concept, as has already been admitted and explained, is not chosen by all European countries. Thus, the full understanding of the right to life varies even within individual EU countries.

An old and a new line of jurisprudence is invoked, because in fact, in terms of liberalizing the right to abortion in Europe, the latest and older lines do not change. The European Court of Human Rights has an unchanged position on the liberalization of abortion. As members of the European Union and the Council of Europe, the legislation distinguishes each other in that Poland is much less liberal than Hungary, and has stricter abortion laws.

But according to the current legislation, what is another moral dilemma related to procreation? The Polish and Hungarian legal systems do not create a separate legal status for the surrogate mother or the surrogate child. This paper looks into the actual scenario, although there have indeed been court cases in this area around the world. It is worth noticing that it would, therefore, be appropriate to address at the same time regulation in more detail in Poland and Hungary and other countries in this regard.

The right to health

Health is one of the priorities of the members of the European Convention on Human Rights and other pro-health regulations that complement it. Therefore, the standards and ideas of the right to health and public health seem similar because these regulations have a similar structure, and expressed content. They are also subject to the same pro-health interpretation. The European health policy system is said to be so well structured as to be among the best in the world, and I personally believe that it is the best system with a health concept worldwide. The right to health and the right to health care is a European system so distinctive that it is said to be a system of sub-rights. Often when referring to human

⁷² Nieróbca 2024.

rights, the right to health or life is described as one of those elementary ancient human rights.

My aim is definitely to answer the question to what extent one can make an independent decision on matters relating to general medical and legal problems. Of course, it is about making medical decisions fully legally but with society-wide approval, that is what I intend to come to. In the Council of Europe's system, the first separate European system, the European Convention on Human Rights, there is unfortunately no explicit right to health as an extended and indivisible right. In my mind, there are, however, references to it, but it is not articulated explicitly.

Having this in mind, health protection law is not internationally specific, although everyone may notice that it is generally regulated. In the European Convention on Human Rights, the right to health is implemented in several articles. Thus, Article 3 of the European Convention on Human Rights states the right to health in the light of the prohibition of torture. Article 3 of the European Convention on Human Rights in the protection of health has a feature of ruthlessness, but it turns out to be an in-kind sacrifice of health in situations of conflict with higher-order rights. Article 5 of the European Convention on Human Rights is about the right to liberty and security and the right to health. As this provision states, the incidents and procedure for determining deprivation of liberty are enumerated and there is a right of appeal before a court to assess the legality of the deprivation of liberty. Article 8 of the European Convention on Human Rights is about respect for private and family life and the right to health. This right is quite extensive as it covers not only private and family life, but also the right to respect for one's home and correspondence, by Article 8 of the European Convention on Human Rights. As this article 8 of the European Convention on Human Rights goes on to state, interference by public authority with this right is not permitted, except in statutory cases.

M.Sygit after Galton from the first century Anno Domini, called health a state of perfect harmony and balance in the body. Anything that deviates from this state is a disease⁷³. Such a long-standing definition of health means that we have proof from the fact that it has been valid for centuries. Already in ancient times, people were interested in what health was and how to define it. In order for others to know how to deal with health, the first definitions of it were created as early as ancient times.

⁷³ Sygit 2017, p. 23, op. per. Czechowicz 2020, p. 378.

Despite all this, some of the themes directly relate to the right to health as an *erga omnes* norm which has a twofold character. What is more, this chapter tries to keep the sentence that in the vertical dimension, it focuses on the state's obligations in the sphere of ensuring the implementation of this right. Accurate assessment depends upon the horizontal dimension, it concerns rights and obligations related to this right between individuals. A key element in the concept of health is imprecise, although it is regulated in many ways. The right to health is a legal formulation for something that may not be fully realizable, according to the progress and possibilities of medicine and the law. A vital aspect of the analysis is, however, that the right to health, in subjective terms, belongs to everyone, according to the law formulations.

The French Revolution is a significant point, for it is only since it that a series of international conferences, the creation of international organizations and a series of international legal documents aimed at protecting health stand out.⁷⁴ There are many examples that since the beginning of human history, the condition for maintaining existence has been respecting the right to health. Although the real development is connected only with the 20th century.

Prevention with the control of disease are the aims of article 23 point f of the Covenant of the League of Nations signed with the Treaty of Versailles on 28 June 1919⁷⁵. There was an overwhelming need to give health legal protection⁷⁶. Although the League of Nations was not only targeted to the aims that were connected with health, it was the possibility in the broader community to make the organization in health study and practice.

What is also essential, the regulation in the Preamble to the Constitution of the World Health Organization is an independent human right. What is more, this was the first international regulation spreading the right to health, however, this is a vague definition, which is not widely approved.

As an abstract right, the right to health has many shortcomings, above all the normative elements for its realization should be introduced uniformly. What is more, all the time, therefore, it is a question of a single legal definition binding on the community. So why is there a right to protect and not a right to guarantee health? And of course, so far, for reasons of cost, this is the explanation.

Another strand of study pointed out in Article 25 of The Universal Declaration of Human Rights states that everyone and his family has the written

⁷⁴ Kapelańska-Pręgoska 2009.

⁷⁵ <https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant> (last accessed: 30.06.2023).

⁷⁶ Tobin 2012, p. 23.

right to live at the level for their health and well-being. It is the broader definition. The Universal Declaration of Human Rights thus separates well-being from health and does not constitute an autonomous, separate right to health. Of course, this document refers to health in subsequent articles. As in Art. 22 of the UDHR on social security, 23 of the UDHR right to work, Art. 26 of the UDHR the right to education. These provisions are declaratory in nature. Thus, since the right to health is not contained in a single legal article, it is considered in The Universal Declaration of Human Rights not to be an emancipated, autotelic, distinct right. In addition, the declaratory character is ultimately not legally binding, but the second-generation norms from Article 25 of The Universal Declaration of Human Rights are self-executing. There is therefore a view that in the future this right should have a unified, autonomous character in the international arena.

The below paragraphs demonstrate that Poland and Hungary are the parties of the international binding documents which enforce the right to health as example the European Social Charter which Poland ratified on 25/06/1997 (article 11 and others), the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights from New York, 16 December 1966 (article 12), and the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women adopted by the United Nations General Assembly on 18 December 1979 (article 12), the Convention on the Rights of the Child from 20th November 1989 (article 24), Treaty of Lisbon which has been signed 13 December 2007, the EU Charter of Fundamental Rights which came into force in December 2009 (article 35).

As mentioned by the Council of Europe, Hungary ratified the Revised European Social Charter in 2009 accepting only 51 of the 98 Revised European Social Charter paragraphs.⁷⁷ The European Social Charter was adopted in 1961. The Revised European Social Charter was adopted in 1996 and contains new rights. Poland has signed and ratified the European Social Charter and signed but has not yet ratified the Revised European Social Charter. The adoption of the Revised European Social Charter by Poland and Hungary is a significant historical social and economic episode for both countries.

What are the features of the European Social Charter? In terms of international economic and social rights, it compliments the European Convention on Human Rights. This European Social Charter document also lacks a solely judicial body. From the European Social Charter Preamble there are many general principles

⁷⁷ <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/hungary> (last accessed: 01.01.2024).

for the protection of inter alia health as a socio-economic right. What is more, this document has many provisions which ensure, expressly or implicitly, the right to health. It is the essential statement that Article 11 is about public health. Public health protection according to article 11 of the European Social Charter is therefore influenced by removing reasons for ill health, education, and health promotion, preventing diseases and connected with health rights accidents. It is therefore talking about positive action to realize this right. These first and third objectives of Article 11 are called preventive objectives, while the second is a protective objective. These are strictly defined actions on the part of the State party and possibly cooperation with organizations (public or private). This is aimed at safeguarding not only the individual but also society as a whole against the loss of health and, as a consequence, human life. Therefore, Article 13 of the European Social Charter is a guarantor not only of social assistance but also of medical assistance in order to be able to realize these objectives. Article 3 writes about health and safety at work. The health and well-being of children and young persons are under Articles 7 and 17. And so far the health of women as mothers is in Articles 8 and 17. According to this article 17 this promotes not only social but also economic protection, which is in line with the objectives of the European Social Charter. What is more, and the health of disabled persons is conducted in Articles 9, 10, 15. These articles of the European Social Charter aim for common understanding and education.

The European Committee of Social Rights dealt only with some reproductive health issues, including sexual education. However, there is no doubt that mainly Article 11 of the European Social Charter fully expresses the right to reproductive health, which implies its universal recognition.

But the provisions that contain health and life are also in the International Covenant on Civil and Political Rights, which Poland ratified in 1977 and which entered into force for the Hungarian People's Republic on 22 March 1976. It is emphasized again that the right to health is not included as emancipated in this document. In the International Covenant on Civil and Political Rights, the human right to life was in turn emancipated in Part 3, Article 6, and it is with its protection that the right to health should be linked. It is here a consequence of the right to life. Although it is not universal, and not binding in every country, article 12 of the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights as a social right, it became the first time *expressis verbis* protected as a right to health in an internationally binding document. This article defines concrete actions by states and not just the message itself, ideas related to the right to health.

Having this in mind, by their respective provisions, the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights as a whole concretizes the catalog of social rights from the Universal Declaration of Human Rights.

There is a need to direct changes to include in the catalog of the European Convention on Human Rights the rights that are currently in the Oviedo Convention, such as Articles 3,5 and 10 from the 1950 European Convention on Human Rights, all of which are related to health, and human integrity⁷⁸. As a counterpart to the European Convention on Human Rights from 1950 is the European Social Charter in point 11 part 1 to take measures to possibly, in the sense of realistically best health.

The European Social Charter system is a universal, binding system of a social nature, but not self-executing (asserted in court) and so the right to health appears there on several occasions, although it is most articulated in Article 11 of the European Social Charter. Ibid in Article 11 of the European Social Charter. there are to be appropriate measures aimed at protecting health in the broadest sense.

Next, let me suggest that the European Convention on Human Rights from 1950 did not directly write about the right to health, it is in this before-mentioned European Convention only in the context of the limitation of the other rights. What is more, the Oviedo Convention also did not directly define the right to health, however, it states in complexity about challenges in biology and medicine, according to its name and extent. The norms of the Oviedo Convention and its Protocols have the character of self-executing which provokes its regional treatment in Europe when they are essential to the Member States obligations to protect its regulation.

According to Article 14 of the European Convention on Human Rights, the ECHR's measure against differentiated treatment lies in searching similar situations. (See *Hoffmann v. Austria*, 23 June 1993, § 31, Series A no. 255-C in case of the European Court of Human Rights, *Vojnity v. Hungary* (Application no. 29617/07) from 12 February 2013).

The first time when the right to health was presented in the legal Hungarian act was in the times of the former Constitution, that is Act XX of 1949, in 1972⁷⁹. In Hungary, third-generation rights are identified with biological self-determination with the division into mental and physical health.⁸⁰ Fundamental Law expresses the institutional guarantees of the right to health through the

⁷⁸ Łuków 2007, p. 5-22, op. per. Tabaszewski 2016, p. 112.

⁷⁹ Rixer 2014, p. 33.

⁸⁰ See Szente 2022.

security of the urban and natural surroundings⁸¹. On the basis of Article 12 of the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights from New York, 16 December 1966 the sense of the violation of the right is undertaken *ad casum*⁸². So in Hungary, the 1989 Constitution remains article 12 of the International Covenant on Economic Social and Cultural Rights from New York, 16 December 1966 and its highest level of health physically and mentally. This division of mental and physical highest level is not in the Polish Constitution from 1997 but it is in the Polish doctrine and *lex specialis*.

According to Polish literature, there are already about 120 definitions of health and new ones are still being created⁸³. The multiplicity of definitions of reproductive health comes from different branches of science that polemicize the subject. What is more essential, the multiple definitions give it the importance of a general idea that has a multi-domain character and a society-wide impact. The multiplicity of definitions that touch on reproductive health or, ultimately, life, affects their multiple development and understanding.

The Committee of Ministers of the Council of Europe, in its assessment of the implementation of the judgments in the cases of *Tysiąc v. Poland*, *P. and S. v. Poland* and *R.R. v. Poland* at its 1419th meeting in December 2021, called on the Polish authorities to adopt standardized procedures⁸⁴. In Poland, the need for legislative changes in this abortion area and at this time is constantly seen. In the case of the conscience clause, the problem of informing patients of their rights arises.

Article 5 of the Oviedo Convention explicitly regulates the necessity of the patient's free and informed consent to medical research, as well as the possibility of withdrawing it. These provisions from international law are in line with national regulations in both Poland and Hungary, hence these laws are compatible with international law. The same applies even to persons with mental disorders.

This section will address the issue of the reproductive right to health of the patient (for example, a pregnant woman) with incomplete legal capacity. What is the legal situation (to the reproductive rights) of a pregnant woman or other patient with limited or no legal capacity?

⁸¹ Balogh, Hajas 2012, op. per. Hajdú 2016, p. 158.

⁸² Pawelczyk 2018.

⁸³ Domaradzki 2013p.5-29, op. per. Wrześniewska-Wal 2020.

⁸⁴ Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich, Nieporadnej ze względu na stan zdrowia kobiecie odmówiono legalnej aborcji z powołaniem na klauzulę sumienia. RPO do NFZ i MZ. Resort odpowiada, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-mz-nfz-aborcja-niepelnosprawna-dziewczynka-klauzula-sumienia-odpowiedz> (last accessed: 29.12.2023).

To define the concept of guardianship, it is also necessary to refer, therefore, to the Roman etymology. It should be noted that already in Roman times, the content of concepts such as procedural capacity and legal capacity was as it is today. This long-standing tradition and use over hundreds of years accounts for the verification of these concepts by a vast body of ancient and modern jurists. By way of introduction, I would further add that if an individual has the capacity to litigate, then he or she must have the capacity to court. Not the other way around. The lack of judicial capacity of natural persons does not exist at all. Thus, judicial capacity and procedural capacity are called positive procedural prerequisites and they constitute the validity of a trial.

In legal and international terms, the term *mental* has been coined and refers to people with intellectual or psychiatric disabilities.⁸⁵ It is such an administration of the definition that is in line with the international document-Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD).

Not only equality before the law but also equality of opportunity, is a feature of the development of human rights⁸⁶. It is therefore a question of both active and passive capacity when performing acts in a civil process-it is regulated in the national laws.

Are the rights of incapacitated persons therefore sufficiently protected, both in the social sphere and in other spheres of life, such as the economy? In the text, it seems that the creation of such institutions as guardianship or curatorship is intended to fulfill the function of proper representation of incapacitated persons. The form of *ex officio* establishment guarantees the official course of proceedings. It should be emphasized, however, that these are legal institutions typical of civil law and proceedings. These institutions, such as guardianship or curatorship, create the possibility to sue incapacitated persons.

According to the Act of December 5, 1996, on the Professions of Doctor and Dentist (Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry), article 34 paragraph 6, it is necessary to obtain the consent of the guardianship court in order for the doctor to perform the procedure if the patient's legal representative does not consent to the doctor performing the medical act. It is a problem of the timing of the seizure of procedures when a person with incomplete legal capacity cannot himself give consent or objection to the procedure. Waiting times can affect the patient's health. It is also adequate to the patient situation in Hungary.

⁸⁵ Cf. Walsh 2002, p. 70, 71–72, cit. per. Hoffman, Könczei 2010, p.143.

⁸⁶ See Lang 2009, cit. per. Hoffman, Könczei 2010, p. 145.

What is the significance of these national regulations and why have they been addressed here? First of all, the center of them is the legal situation of a sick patient without full legal capacity, which confirms the social problems in this area. The center of these regulations are national regulations, those provisions which are not to be found in international regulations and to which the situation of the sick person refers. Why are civil law institutions presented for their international relevance? The status of persons with incomplete capacity is defined in such a way that it has international legal effects. Their perception in the sphere of international freedoms and rights is postulated to be internationally regulated in more detail.

Conclusion

In general, European reproductive law does not have a long tradition, but because of its great importance, the following paragraphs explain its considerable significance. Through studying a specific regulation, the development of this law in recent years is visible and unfinished. Undoubtedly, the formed standards have many features and problems, which I have tried to address. Thus, on the basis of the present analysis, it should be noted that there is no single conception of the status of the human embryo. Not everyone agrees with the concept that it has the status of a human person, and national regulations vary in this regard. Moreover, international law is far from formulating a single international definition of an embryo, despite the fact that IVF has been in practice for decades.

Why did I write this scientific article? First and foremost is the thesis that the right to health has been part of the moral system invented by man since the beginning of civilization. The reform of human rights is therefore to detail this lining, which has a proper course. In the legal literature, it is much more common to read about the right to life than the right to health. What makes it different from my other, previous articles? Why is it different? First of all, my scientific considerations were for the first time made in the context of the right to life such as in vitro or the concept of the nasciturus and its legal position, and I had never before written about the boundary of the beginning of the right to life versus abortion. That is why I consider it in a special scientific article. In Poland, as well as in Hungary, there are no detailed normative regulations concerning and addressing the beginning of human life. Anti-abortion laws provide protection for nasciturus, but they are far from a normative definition of the beginnings of human life.

According to Dr. Julia Kapelańska-Pręgowska, there is a thesis that the embryo (in vitro being) is recognized as a human being in bioethical documents but is subject to protection not the same as that afforded to the fetus (in utero being)⁸⁷. The legal position and protection of the in vitro embryo is not uniform in the laws of different countries, and in the absence of a single interpretation of the treaty bodies, the protection of the in vitro embryo is considered to be of a minimal nature.

As what has been mentioned above, I have written that because I have proved that the selected issues are human rights in general, binding and formal law. But the fetus does not have independent human rights. It is worth emphasizing that initially, the right to life and health was defined more in religious, philosophical or simply moral literature. Today these provisions about human life are increasingly being used. They have a meaning shaped by history and are constantly subject to evaluation. They are there primarily to provide public peace and trust in public authorities. What is more essential, after the Second World War, the right to life and health took such a development that it became independent of national regulations alone. And so far it has already been morally recognized. The flourishing of international regulation helped to attribute characteristics to it and to define, although not in great detail. The right to health or life after World War II can be attributed to stability, predictability and impeccable character because these regulations remain respectful of the right to life or health for a long time. These years of interpretation and application have influenced the verification and wide understanding of these laws. But still, fetuses in many countries are not under the same protection and definition, there are no universal European laws.

This text is important for health care, it brings up an important conclusion that the majority of the population may be struggling with in terms of public funding for medical services. The paper discusses not only anti-abortion legislation but also in vitro, surrogacy under conditions. Looking at the laws related to human existence influences better public opinion.

I paid attention to this text because it seems that more rather than less the public is concerned about what public money is spent on, such as funding IVF, especially as it is a cost to the state. This is an issue that raises many dilemmas, not only legal but also ethical and moral. It is not only a social problem, it is also an economic problem, the same applies to the cost of performing a statutory abortion.

⁸⁷ Kapelańska-Pręgowska 2011.

It has caused many problems in its time. Many medical laws are expected to provide not only an improvement in wellbeing but also a development in an area of life such as education.

It was also important to me to answer if abortion is one of the most difficult social, moral and political issues? Or does this kind of argument only provoke a guilty conscience? The law is changing, but is the social view of these issues changing? In Poland, the introduction of an almost total ban on abortion in the early 1990s was followed by a very important event in the country's history, the ruling of 22 October 2020 Constitutional Court. At the time, it was a ruling that concerned fetal abnormalities, which has since become associated with particular reasons for legal abortion in Poland. This led to a tightening of abortion laws when, as I have already mentioned, crowds took to the streets in Poland in a strike. Since then, there has been no liberalization of these laws.

What else was more important when writing this article, the law is intended to be accepted. Subject of the law is in the possible discussion in the face of social problems related to the financing of public medical services. The society in Poland that is secular but the dominant religion is Catholicism. Can there be a change in society in terms of moral attitudes, and perception of medical rights such as abortion, for example? Particularly in Poland, the subjecting of the constitutional premise of abortion and the restriction of access to it has increased social resentment and the street reaction of women to these issues. The premise of giving birth to a child with genetic defects has thus become no longer a moral choice but a legal imperative. Can the law be regulated in this way instead of women giving them an order, not a choice? It seems, therefore, that every human being has free will and this ability to decide is to be in accordance with morality. It should be noted, for example, that this possibility for women to decide is broader in Hungary, in a broader way, as I have mentioned, is regulated giving moral permission for abortions. Previously, this law was also different in Poland, and less restrictive until the described judgment of the Polish Constitutional Tribunal on 22 October 2020, signature K 1/20.

On 22 September 2021, a pregnant patient named Izabela died in a hospital in Pszczyna. Amongst popular opinion, her death is the aftermath of the Court's K 1/20 ruling, which prompted a wait-and-see attitude among doctors⁸⁸. The primary task of the law, therefore, is to raise awareness, to provide information quickly, and not to change it in such a way that anyone, especially a doctor,

⁸⁸ Boratyńska 2022.

has a problem or concern in interpreting the law. Will the Polish women's right to abortion have another step towards its total prohibition? Will women in Poland be prevented from having an abortion at all? Frequent changes in the law and fear of its fast application, touches especially among such delicate issues as abortion. A lot of myths and information confusion do not help to show a larger group of people what it should look like to allow, for example, an abortion procedure.

Recently, the Commissioner gave her observations to the European Court of Human Rights as a third party in the cases of *K.B. v. Poland* and 3 other applications, *K.C. v. Poland* and 3 other applications and *A.L. - B. v. Poland* and 3 other applications about abortion rights in Poland, she pointed out human rights (article 3 and 8 of the European Convention on Human Rights) which lead to the accessible abortion in practice⁸⁹. The key point is that Poland and Hungary are united by the fact that their Constitutions provide for their supreme rank. What is more, in contrast, the European Court of Human Rights primarily interprets and adjudicates based on the European Convention on Human Rights. Therefore, the principle of compromise counts when interpreting legislation.

I believe that the title corresponds to the content, because these fundamental rights are reproductive rights. There is no single catalog of those rights, but they are undoubtedly human rights, as I also wrote about in the text. The practice of the ECtHR remains unchanged, liberalized and allowing the right to abortion, which also points indirectly to the role of the fetus. I also refer to a recent case law: the Cases of *K.B. v. Poland* and 3 other applications (Application no. 1819/21), *K.C. v. Poland* and 3 other applications (Application no. 3639/21) and *A.L.. - B. v. Poland* and 3 other applications (Application no. 3801/21) about abortion rights in Poland communicated on 1 July 2021 or the case of *M.L. v. Poland* (Application no. 40119/21) from 14 December 2023. All these ECtHR rulings that I have taken into account have led me to one line of European jurisprudence. Poland differs from Hungary in having less liberalized legislation and jurisprudence (most notably of the Constitutional Court) on issues of termination of pregnancy. Although the ECtHR allows the right to abortion in a broader context than is in the case law of the Polish Constitutional Court. Hungary, as another state of the Council of Europe, is more obedient and in line with the jurisprudence of the ECtHR on, for example, the right to abortion.

⁸⁹ <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/commissioner-intervenes-before-the-european-court-of-human-rights-in-cases-concerning-abortion-rights-in-poland> (last accessed:18.05.2024).

What else have I paid special attention to? From the beginning of human nature, the concept of survival, human procreation and the succession of generations has been linked to humans. Therefore, a society that cares about survival takes up the problem of the right to life and how to reproduce. Most relevant to this article are international regulations. Why is there no strict limit to the concept of a person, including the time of the beginning of human life? What is more, it is a domestic law that has the freedom to regulate this. International law gives member states the freedom to shape this concept.

What I am going to write now is very important. I want to write that the catalog of fundamental rights is a definition of the rules (of what the public interest can afford) that everyone knows. Fundamental rights are implemented when the public health is protected. Finally, those fundamental rights are there to prove the point of legal values. As was mentioned above, the public interest is therefore associated with rights that are elementary. What is more essential, public health can be realized through the rights of individuals, who apply for the realization of their interests, as this text shows.

What are the common features relating to the right to life and the right to health in post-communist countries? These rights are declared in constitutions, as they are thus the basis for the operation of the judiciary. Those rights that are the basis for further freedoms and rights, for how they would function without the fundamental right to life. Is it visible a connection between the moral concept and European human rights law? Is it the weak progress in the development of the right to health? In this chapter of the thesis, there is no connection between the amount of law changes and social acceptance, which is trivial. As seen above, the main goal of this study is to understand that no one seriously doubts that the right to life and the right to health are elementary, basic human rights, both constitutional, although they are included in different legal systems and different catalogs of fundamental rights related to human existence. The article examined that many concepts are not explained in the Polish and Hungarian Basic Law, such as fetus. This concept is mentioned in Article II of the Hungarian Basic Law, one will not find concepts such as fetus in the Polish Constitution. Furthermore, there is also no definition in the law of a constitutional conscience clause, this raises the question of whether in difficult times this concept will be interpreted not with the will of the general public, but of the person concerned.

The case K 12/14 of the Constitutional Court in Poland has a recognition of the constitutional freedom of conscience. This was violated by the provision which orders the invoker of conscientious objection to indicate to whom the

patient should then go⁹⁰. It is worth writing about it with additional consequences that it was a landmark case, so far not recognized in Poland before.

What conclusions encouraged me to write this summary? All of this seemed familiar to me, in addition, I experienced the fact that there is no single definition of reproductive health and the right to life, and there are no single principles of reproductive law so the European community is still working under these problems. As just one example of Europe, the basic human rights are the constitutional rights and from the European Convention of Human Rights from Rome 1950. These documents did not sufficiently develop and explain the concept of reproductive rights, so it has been continually addressed. This is an important problem in developing countries, but also in new members of the European Union, such as the Republic of Poland and Hungary. But the basic character of human rights is from the basic binding documents which are in Poland and Hungary, as indicated examples.

Thus, the quintessence of the difference of opinions and interests may lie in economic development versus a few medical problems (for example, attainment of objective goods). In the literature, this is for example addressed in Huxtable R., Autonomy, best interests and the public interest: treatment, non-treatment and the values of medical law⁹¹. By all means, there is a stability between these different interests, this is the theory of sustainable development. In non-European literature the topic of development law/health law is an example⁹². What else is to be noted, it is with simplification the issue of possible conflict between different meanings and understandings of the conceptualization of interests (also with the understanding of reproductive interests). Of course, the level of awareness and knowledge of the law affects the understanding of reproductive rights, especially when the law is stable. It is to be expected that the next progress in the binding documents may be coming soon. What would be if we had one fund according to one law in the European Union's health law? What is more, there are many presumptions and hopes. With the right to life and the right to health, it is fair to say that their standard is maintained through properly run public funds. One organizational fund would give the chance to develop the law.

⁹⁰ <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/panel/sesja-14KPO-klauzula-sumienia#:~:text=W%202015%20roku%20polski%20Trybuna%C5%82%20Konstytucyjny%20wyda%C5%82%20istotny,kogo%20w%20takim%20razie%20ma%20si%C4%99%20zg%C5%82osi%C4%87%20pacjent> (last accessed: 22.12.2023).

⁹¹ See Huxtable 2014.

⁹² See Lee, Kim 2019.

What demands and important postulates are being made? In summary, what demands are worth recalling about in this work? The use of public health constructs instead of less synthetic regulations is also advocated to realize the right to reproductive health. It is certainly worthwhile at the outset to define the concept of the human being, the human person, as well as to give the legal limits of human life. The removal of the conscience clause is therefore called for. This is a difficult challenge, as its guarantee is found in many normative acts. This would make access to medical services much easier. A detailed definition of the patient's will is also postulated, which is also sometimes ambiguous.

Noticing more in Polish legislation, a definition of reproduction safety and quality with strictly defined legal boundaries would be useful. It would be competent in a particular area, for example, in Act from 16 VI 2023⁹³. It is worth referring to what is more, the same deficiencies are on the Hungarian side and in international law, where such systematization in definitions would also be useful.

One of the officially reported Polish demands was the making of a real no-blame system⁹⁴. According to the articles 2, 18 of the Act from 16 VI 2023 there are no specific conditions of the no blame system. What is the no-blame system? Based on the law just given, concerns the list of adverse reactions. What is more, also, detailing the actions of the no-blame system would be useful in Hungary and in international law. It is the satisfaction level of each patient that should be counted and entered into the computerized system.

With all the latest suggestions, it is accepted that the highest level of health protection (as to in vitro or abortion) should be provided. Already the conditions for its provision are not specified in detail, and even the list of free services is not internationally regulated. I believe that international regulations should refer to these requirements in order to fully guarantee the right to health. It is worth noting that since the Second World War, everyone has had the right to life and health, although details such as the provision of free health care in the international sphere have not been clarified enough during this long period. The more detailed provisions of this sphere should be regulated.

The more detailed provisions of social regulations such as the European Social Charter or the Revised European Social Charter, for example, or the International Covenant on Civil and Political Rights are to be commended. Their

⁹³ Ustawa z dnia 16 czerwca 2023 r. o jakości w opiece zdrowotnej i bezpieczeństwie pacjenta, (Dz.U.2023.0.1692).

⁹⁴ <https://pulsmedycyny.pl/lekarze-przedstawili-27-postulatow-dla-jakosci-w-ochronie-zdrowia-i-bezpieczenstwa-pacjenta-1195742> (last accessed: 01.01.2024).

analysis has made it possible to distinguish the social and legal conditions in which health as a concrete right can be realized. Here, the positive duties of the state make it possible to serve the individual. What is more, the right to health in these international documents has the characteristic of indivisibility, although it consists of many normative elements. Clarification of the concept of health care in the international and national arena raises many reservations and raises many demands. It is worth referring to it with more consequences that it is about establishing detailed mechanisms for the protection of health, with the possibility in the future of the emergence of an institution that defends and records the satisfaction of all patients.

So, in jurisprudence in Poland in recent times, there is less liberalization of terms, as in Hungary. I think that in Poland the law and jurisprudence should be more elastic, liberalized. It would be more European unification and liberalization. I think that the more famous rulings impact on the liberalization of European law, which should be more shaped in the next future (both in Poland and Hungary). In Hungary, more liberalized jurisprudence is most definitely perceived well by society.

Last, but not least, are reproductive rights as human rights under threat in the modern world? It seems that their respect is affirmed both in law and in the rich jurisprudence that strongly affirms reproductive rights as human rights.

Bibliography

Rulings

Alicja Tysiąc v. Poland - wyrok ETPC z dnia 20 marca 2007 r., skarga nr 5410/03, [in:] M.A. Nowicki, Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2007, Oficyna, 2008, <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/omowienia/alicia-tysiac-przeciwko-polsce-wyrok-etpc-z-dnia-20-marca-2007-r-402788976> (last accessed: 29.06.2023).

Budapest-Capital Regional Court which filed a judicial initiative to the Hungarian Constitutional Court (N°III/01838/2020)

Cases of K.B. v. Poland and 3 other applications (Application no. 1819/21), K.C. v. Poland and 3 other applications (Application no. 3639/21) and A.L. - B. v. Poland and 3 other applications (Application no. 3801/21) about abortion rights in Poland communicated on 1 July 2021

- Case Hoffmann v. Austria, 23 June 1993, § 31, Series A no. 255-C in: case of Vojnity v. Hungary (Application no. 29617/07) from 12 February 2013 (last accessed: 08.11.2023).
- Case R.R. v. Poland, par. 181 in: A. Wnukiewicz-Kozłowska, *Autonomia jednostki w międzynarodowym prawie biomedycznym*, Wrocław 2019, p.169
- Case Ternovszky v. Hungary from 14.12.2010 (application no. 67545/09), [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-102254%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-102254%22]}) (last accessed: 01.07.2023).
- Decision 48/1998 (XI.23) of the Hungarian Constitutional Court in: Sándor, J. *The Concept of Human Dignity as the Foundation of Rights in the Hungarian Biomedical Law* [in:] *The Reality of Human Dignity in Law and Bioethics. Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*, vol 71, B. Feullet-Liger, K. Orfali (eds), Springer, Cham 2018 https://doi.org/10.1007/978-3-319-99112-2_5, p.74
- Polish Constitutional Tribunal from 23.03.1999, K2/98, OTK 1999/3, [in:] *Bezpieczeństwo zdrowotne w praktyce medycznej*, M. Sadowska, W. Lis, Warszawa 2022.
- Polish Constitutional Tribunal from 22 October 2020, signature K 1/20.
- The case of M.L. v. Poland (Application no. 40119/21) from 14 December 2023 https://hudoc.echr.coe.int/fre#_ftn1 (last accessed: 16.12.2023).

Literature:

- Andrzejewski M.
2017 [in:] *Nasciturus pro iam nato habetur: o ochronę dziecka poczętego i jego matki*, J. Mazurkiewicz, P. Mysiak (eds.), Wrocław.
- Bałaban A.
2003 *Polskie problemy ustrojowe. Konstytucja, źródła prawa, samorząd terytorialny, prawa człowieka*, Kraków.
- Balcerzak M., Sykuna S.
2010 *Leksykon ochrony praw człowieka 100 podstawowych pojęć*, Warszawa.
- Balogh Z., Hajas B.
2012 *Rights and Freedoms. in: : The basic law of Hungary: A First Commentary*, B.Schanda, A. Zs. Varga, L. Csink (eds.), Dublin.

Hajdú J.

2016 The Hungarian Fundamental Law (Constitution) and the right to social security, „Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej”, vo. 23.

Banaszak B.

2017 Prawo konstytucyjne. Warszawa.

2008 Prawo konstytucyjne, Warszawa.

Boć J. (ed.)

1988 Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku, Wrocław.

Wnukiewicz-Kozłowska A.

2004 Eksperyment medyczny na organizmie ludzkim w prawie międzynarodowym i europejskim, Warszawa.

Boratyńska M.

2008 O łamaniu przepisów dopuszczających przerywanie ciąży, „Prawo i Medycyna”, nr 1(31).

2022 O przerwaniu ciąży ze wskazań leczniczych po rozstrzygnięciu Trybunału Konstytucyjnego z 22.X.2020 r. i po śmierci pacjentki w szpitalu w Pszczynie, „Przegląd Prawa Medycznego”, vol 3(3-4).

Bosek L., Bałdyga J.

2023 Wrongful life – nowe akcenty w orzecznictwie Sądu Najwyższego Republiki Federalnej Niemiec, „Białostockie Studia Prawnicze”, vol. 28 no. 3.

Brzozowski W.

2018 Aspekty konstytucyjne prawa medycznego, [in:] System Prawa Medycznego, t. I, Pojęcie, źródła i zakres prawa medycznego, R.Kubiak, L.Kubicki (eds.), Warszawa.

Czechowicz S.

2020 Ocena krajowych gwarancji prawa do zdrowia dziecka po 30 latach obowiązywania Konwencji o Prawach Dziecka, „Miscellanea Historico-Iuridica”, vol. 19.

Domaradzki J.

2013 O definicjach zdrowia i choroby, „Folia Medica Lodziensia”, vol. 40(1).

Drobnik M.

2008 Prawo do urodzenia w świetle regulacji prawa do życia w uniwersalnym oraz europejskim systemie ochrony praw człowieka, [in:] Prawo wobec wyzwań współczesności, t.5, B.Guzik, N.Buchowska, P.Wiliński (eds.), Poznań.

Drozdowska U.

2016 Wykładnia art. 4a ust. 1 pkt 2 ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i poglądów doktryny prawa, „Miscellanea Historico-Iuridica”, vol. XV/1.

Florczak- Wątor M.

2023 Swoboda ustawodawcy, [in:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz, Wydanie 2, P. Tuleja (ed.), Warszawa.

Földes M.E.

2021 Hungary, Health Politics in Europe: A Handbook, [in:] M. Ellen et al. (eds), Oxford.

Gárdos-Orosz F., Zakariás K. (eds.)

2022 The main lines of the jurisprudence of the Hungarian Constitutional Court 30 case studies from the 30 years of the Constitutional Court (1990 to 2020), Baden-Baden.

Garlicki L. (ed.)

2003 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz III, Warszawa.

Gizbert-Studnicki T., Grabowski A.

1997 Normy programowe w Konstytucji, [in:] Charakter i struktura norm konstytucji, J. Trzeciński (ed.), Warszawa.

Haberko J.

2010 Cywilnoprawna ochrona dziecka poczętego a stosowanie procedur medycznych, Warszawa .

Haberko J.

2008 Status cywilnoprawny ludzkiego embrionu w fazie przedimplantacyjnej, „Przegląd Sądowy”, nr 10.

- 2018 Uzasadnienie dla przyjęcia szczególnej opieki zdrowotnej kobiet ciężarnych, [in:] System Prawa Medycznego Volume II, Szczególne świadczenia zdrowotne, L. Bosek, A. Wnukiewicz-Kozłowska (eds.) Warszawa.
- Hoffman I.
- 2015 National Interest and European Law in the Legislation and Juridical Practice on Health Care Services – In the Light of the Reforms of the Hungarian Health Care System, “Central European Public Administration Review”, vol. 13(1).
- Hoffman I., Könczei G.
- 2010 Legal Regulations Relating to the Passive and Active Legal Capacity of Persons with Intellectual and Psychosocial Disabilities in Light of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Impending Reform of the Hungarian Civil Code, „Loyola Of Los Angeles International And Comparative Law Journal”, vol. 33(143).
- Huxtable R.
- 2014 Autonomy, best interests and the public interest: treatment, non-treatment and the values of medical law, „Medicine Law Review”, vol. 22(4).
- Jasudowicz T.
- 2005 Prawo do życia in: Prawa człowieka i ich ochrona, B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski (eds.), Toruń.
- Julesz M.
- 2018 The Constitutional Right to Health in Hungary, „Zbornik Radova”, vol. 52.
- Kapelańska-Pręgowska J.
- 2011 Podsumowanie, [in:] Prawne i bioetyczne aspekty testów genetycznych, Warszawa.
- 2009 Prawo do zdrowia jako prawo człowieka, [in:] Ius est ars boni et aequi, M. Marii Żoły, J. Kapelańska-Pręgowska (eds.), Toruń.
- Karkowska D.
- 2012 Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz, Warszawa.

Królikowski M.

2007 Glosa do wyr. ETPCz w sprawie Alicji Tysiąc przeciwko Polsce, Przegląd Sejmowy, nr 3.

Królikowski M.

2010 Problem interpretacji tzw.przesłanki eugenicznej stanowiącej o dopuszczalności zabiegu przerywania ciąży, [in:] Współczesne wyzwania bioetyczne, M. Królikowski, L. Bosek (eds.), Warszawa.

Kubiak R.

2021 Prawo medyczne, Warszawa.

2017 Prawo medyczne, Warszawa.

Lang M.

2021 Prawo do życia w świetle standardów praw człowieka, Toruń.

Lang R.

2009 The United Nations Convention on the Right and Dignities for Persons with Disability: A Panacea For Ending Disability Discrimination?, „Alter”, vol. 3, iss. 3.

Lee Y., Kim S.Y.

2019 Public health law coverage in support of the health-related sustainable development goals (SDGs) among 33 Western Pacific countries, „Global Health” vol. 15, iss. 29.

Lis W.

2022 Prawo do życia zarodków powstałych w wyniku medycznie wspomaganey prokreacji, [in:] Prawo do życia, W.Lis (ed.), Warszawa.

Łuków P.

2007 Etyczne podstawy świadomej zgody na postępowanie medyczne w Europejskiej konwencji bioetycznej, „Prawo i Medycyna”, nr 4.

Machaj Ł.

2023 Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization – epitafium dla Roe v. Wade, „Białostockie Studia Prawnicze”, vol. 28, no. 3.

Minich D.

2014 Wykładnia konstytucji a wykładnia prawa w zgodzie z konstytucją, [in:] Jurysprudencja 2. Integracja zewnętrzna i wewnętrzna nauk prawnych cz. 1, M. Zirk-Sadowski, B.Wojciechowski, T.Bekrycht (ed.), Łódź.

Naleziński B., Holocher J.

2020 Polityczność kontroli konstytucyjności aktów normatywnych w systemie prawa polskiego-wybrane problemy, „Przegląd Prawa i Administracji”, vol. CXXII.

Nieróbca N.

2024 Sukces litygacji strategicznej na rzecz ochrony praw reprodukcyjnych, triumf konstytucjonalizmu czy „ucieczka w formalizm”? Komentarz do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 grudnia 2023 r., nr 27617/04 ws. M.L. przeciwko Polsce, „Przegląd Prawa Medycznego”, no 6(1).

Nowicki M.A.

2002 Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo Tom 2. Prawo do życia i inne prawa, Zakamycze.

Patyi A.

2012 The Courts and the Judiciary, [in:] The Basic Law of Hungary A First Commentary, National Institute of Public Administration, L.Csink, B.Schanda, A.ZS. Varga (eds.).

Pawelczyk B.

2018 Istotna treść prawa do ochrony zdrowia, [in:] Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych Komentarz, Z.Kędzia, A. Hernandez- Połczyńska (eds.), Warszawa.

Płatek M., Wrona G.

2024 Pomoc w przerywaniu ciąży – art. 152 § 2 Kodeksu karnego na kanwie sprawy Justyny Wydrzyńskiej, „Przegląd Prawa Medycznego”, vol. 6(1).

Popławski K.

2023 Tożsamość konstytucyjna Rzeczypospolitej Polskiej w świetle Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 r. i jej relacji do prawa Unii Europejskiej, Warszawa.

Puścion M.

202 Opieka nad kobietą w ciąży na granicy życia, „Przegląd Prawa Medycznego”, nr 1(3).

Radwański Z.

2003 Prawo cywilne-część ogólna, Warszawa.

- Rixer A.
2014 Health Law and Health Administration in Hungary, Budapest.
- Różyńska J.
2019 Ochrona zdrowia reprodukcyjnego i seksualnego oraz praw z nim związanych, [in:] System Prawa Medycznego Regulacja Prawna Czynności Medycznych Volume II, Part II, E. Zielińska, M. Boratyńska, P. Konieczniak (eds.), Warszawa.
- 2016 Rozwój i ochrona praw reprodukcyjnych jako praw człowieka, [in:] B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Żochowska (eds.), Prawo wobec problemów społecznych Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej, Warszawa.
- Safjan M.
2016 O tzw. zasadach programowych, [in:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86, M. Safjan, L. Bosek (eds.), Warszawa.
- Safjan M.
1990 Wobec ingerencji w naturę ludzkiej prokreacji, Warszawa.
- Sándor J.
2008 Human rights and bioethics: competitors or allies? The role of international law in shaping the contours of a new discipline, „Medical Law”, vol. 27(1).
- Sándor J.
2000 Reproductive rights in Hungarian law: a new right to assisted procreation?, „Health Human Rights”, vol. 4(2).
- Sándor J.
2000 The Hungarian Legislative Approach to Assisted Procreation: An Attempt at Transparency?, [in:] Assisted Conception: Research, Ethics and Law, J. Gunning (ed.), Burlington.
- Skordas A., G. Halmai; L. Mardikian (eds.)
2023 Economic Constitutionalism in a Turbulent World Cheltenham, Edward Elgar Publishing.
- Smoczyński T.
1993 Nasciturus w świetle ustawodawstwa o przerywaniu ciąży, „Studia Prawnicze”, vol. 1(115).

- Sygit M.
2017 Zdrowie publiczne, Warszawa.
- Szabady E.
1973 Gospodarka a ludność Węgier, [in:] Polityka ludnościowa. Współczesne problemy, Warszawa.
- Szczepaniec M.
2013 Etyczne i prawne aspekty dopuszczalności aborcji ze względów eugenicznych, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 13.
- Szente Z.
2022 Constitutional Law in Hungary Third Edition, Kluwer Law International B.V.
- Tabaszewski R.
2016 Prawo do zdrowia w systemach ochrony praw człowieka, Lublin.
- Tobin J.
2012 The Right to Health in International Law, Oxford.
- Trzeciński J.
1999 Naruszenie konstytucyjnych wolności lub praw jako podstawa skargi konstytucyjnej, [in:] Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego, Studia i Materiały, t. IX, Warszawa.
- Varju M.
2014 European Union Human Rights Law The Dynamics of Interpretation and Context, Cheltenham.
- Varju M., Papp M.
2023 Varieties of Member State capitalisms and the European economic constitution. A folly or flexible framework? In Varieties of Member State capitalisms and the European economic constitution. A folly or flexible framework?, [in:] Economic Constitutionalism in a Turbulent World Cheltenham, A. Skordas; G. Halmai; L. Mardikian (eds.), Edward Elgar Publishing.
- Vitrai S.
2014 The abortion pill in Hungary: a human rights analysis, [in:] Studies in Biopolitics, J. Sandor (ed.), Budapest.

Walsh K. K.

2002 Thoughts on Changing the Term Mental Retardation, „Mental Retardation”, vol. 40(1).

Wrześniewska-Wal I.

2020 Odpowiedzialność lekarza w orzecznictwie sądów lekarskich, Warszawa.

Zielińska E.

1990 Przerwanie ciąży warunki legalności w Polsce i na świecie, Warszawa.

Zoll A.

2000 Problemy służby zdrowia w świetle doświadczeń Rzecznika Praw Obywatelskich, „Prawo i Medycyna”, vol. 8.

Websites

<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17638&lang=en>

Biuletyn Informacji Publicznej Rzecznika Praw Obywatelskich, Nieporadnej ze względu na stan zdrowia kobiecie odmówiono legalnej aborcji z powołaniem na klauzulę sumienia. RPO do NFZ i MZ. Resort odpowiada, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-mz-nfz-aborcja-niepelnosprawna-dziewczynka-klauzula-sumienia-odpowiedz> (last accessed: 29.12.2023)

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/commissioner-intervenues-before-the-european-court-of-human-rights-in-cases-concerning-abortion-rights-in-poland> (last accessed: 18.05.2024)

<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/hungary> (last accessed: 01.01.2024)

Schumacher E., Hungary enshrines fetal heartbeat abortion law, Deutsche Welle, September 13, 2022 <https://www.dw.com/en/hungary-enshrines-fetal-heartbeat-abortion-law/a-63105339> (last accessed: 27.11.2023)

<https://eclj.org/abortion/eu/prejudice-detre-ne--la-loi-hongroise-sur-lacces-a-lavortement-devant-la-cour-constitutionnelle> (last accessed: 03.01.2024)

<https://www.euractiv.com/section/politics/news/poland-restricts-conscience-clause-on-abortion/> (last accessed: 08.06.2024)

<https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/universal-declaration-bioethics-and-human-rights> (last accessed: 09.12.2023).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02017R0745-20230320> (last accessed: 26.12.2023)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11986U/TXT> (last accessed: 29.06.2023).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017R0746> (last accessed: 26.12.2023)

European Parliament 24 October 2002 Question no 86 by Dana Scallan (H-0670/02), <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20021024+ANN-01+DOC+XML+V0//>

EN&query=QUESTION&detail=H-2002-0670 and World Health Organisation, Reproductive Health, http://www.who.int/topics/reproductive_health/en/

Hoctor L. et al. 2017, Women's sexual and reproductive health and rights in Europe. Issue paper, The Council of Europe Commissioner for Human Rights, France, <https://rm.coe.int/women-s-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-europe-issue-pape/168076dead>

https://health.ec.europa.eu/medical-devices-sector/new-regulations_en (last accessed: 26.12.2023)

Based on the curia.europa.eu, wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 18 grudnia 2014 r. w sprawie C-364/13 International Stem Cell Corporation / Comptroller General of Patents, Designs and Trade Marks in: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ets-definiuje-pojecie-embryonu-ludzkiego,58952.html> (last accessed: 22.12.2023)

<https://ipo.trybunal.gov.pl/ipoSprawa?cid=1&dokument=240&sprawa=4272> (last accessed: 25.03.2024)

<https://prawo.money.pl/akty-prawne/dziennik-ustaw;/trybunału;konstytucyjne go;z;dnia,dziennik,ustaw,2004,005,37.html> (last accessed: 12.04.2024)

<https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/wyrok;z;dnia;2004-02-24,k,54,02,2543,orzeczenie.html> (last accessed: 25.03.2024)

<https://pulsmedycyny.pl/lekarze-przedstawili-27-postulatow-dla-jakosci-w-ochronie-zdrowia-i-bezpieczenstwa-pacjenta-1195742> (last accessed: 01.01.2024)

<https://www.rynekzdrowia.pl/Polityka-zdrowotna/Aborcja-w-Polsce-i-na-swiecie-Przegląd-przepisow-prawa,257311,14.html> (last accessed: 26.04.2024)

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (last accessed: 29.06.2023).

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (last accessed: 29.06.2023).

<https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant> (last accessed: 30.06.2023).

<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abortion> (last accessed: 26.04.2024).

<https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-geneva/> (last accessed: 29.06.2023).

<https://wiadomosci.wp.pl/sukces-komentarze-po-decyzji-prezydenta-6974152582384480a> (last accessed: 16.12.2023).

DEFINICJA PODSTAWOWYCH PRAW CZŁOWIEKA

Abstrakt: Niezbędne jest stwierdzenie, że międzynarodowy rozwój praw człowieka powoduje, że są różne sposoby na określenie podstawowych praw człowieka. Artykuł odnosi się głównie do różnych katalogów w sposób prawno-dogmatycznej, juretrycznej i prawno-porównawczej analizy. Tak więc reprodukcyjne prawo wywodzi się z systemu patriarchalnego. I dopiero z biegiem czasu przyjęło niektóre feministyczne poglądy i racje. Czy jednak opinie moralne i etyczne zawsze kształtują podstawowe prawa reprodukcyjne kobiet? Zatem jak dotąd nie istnieje jedna definicja praw reprodukcyjnych. Na potrzeby niniejszej pracy, skupię się na prawach reprodukcyjnych związanych nie tylko z legalną aborcją, ale także z prawem do in vitro. Prawa reprodukcyjne, to więc wolności zezwalające na ludzką reprodukcję, a także życie i zdrowie w tym zakresie. Jednak nie wiadomo kiedy płód staje się człowiekiem w świetle rozważań naukowych. Czy coś ma z tym wspólnego interes publiczny? Czy formułowanie reprodukcyjnych wolności wpływa na rozwój ochrony praw człowieka? Co również istotne, kwestie te są o tyle ważne, że nie chodzi tylko o ich legalność, ale również o uzyskanie powszechnego, państwowego finansowania, które jest postulowane. Polska i Węgry, które są porównywane, jako członkowie Rady Europy i Unii Europejskiej mają różne podejście do praw reprodukcyjnych, w tym prawa do aborcji, w stosunku do siebie i innych państw w tej grupie. Pociąga to za sobą zespół realiów ekonomicznych, kulturowych, politycznych i społecznych. Brakuje takiej pozycji naukowej, zawierającej analizę, porównanie i ocenę praw reprodukcyjnych na Węgrzech i w Polsce.

Słowa kluczowe: podstawowe, prawo, człowiek, dokument, zdrowie, życie

Monografia naukowa „Spectrum - seria monograficzna: Prawo i Ekonomia, tom 1” stanowi interdyscyplinarne podejście do zagadnień z pogranicza prawa i ekonomii, będąc owocem prac studentów, doktorantów oraz absolwentów polskich uczelni wyższych. Niniejsza publikacja ma na celu przybliżenie różnorodnych problemów współczesnego świata, które wymagają zarówno dogłębnej analizy prawniczej, jak i ekonomicznej. Interdyscyplinarność prezentowanej monografii wynika z głębokiego przekonania, że wiele współczesnych wyzwań, przed którymi stoją zarówno państwa, jak i społeczeństwa, wymaga podejścia, które nie ogranicza się do jednej dyscypliny naukowej. Tylko poprzez łączenie perspektyw można w pełni zrozumieć złożoność wybranych zagadnień.

W publikacji uwzględniono zarówno kwestie makroekonomiczne, jak i szczegółowe zagadnienia prawne, od bezrobocia, hiperinflacji, aż po skomplikowane regulacje dotyczące funkcjonowania spółek cywilnych czy roli Konstytucji RP w orzecznictwie sądów administracyjnych. Tak szerokie spektrum tematów wskazuje na konieczność całościowego i wielowymiarowego spojrzenia na kwestie prawniczo-ekonomiczne, co podkreśla interdyscyplinarność publikacji.

ISBN: 978-83-67959-57-5